

จารีกวัตพระเชตุพนฯ: การสร้างสรรค์วรรณคดีไทยในวัฒนธรรมพุทธศาสนา
และวัฒนธรรมวรรณศิลป์

นางสาววรางคณา ศรีกำเนิด

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2556
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

WAT PHRA CHETUPHON INSCRIPTIONS: THE CREATION OF THAI LITERATURE IN
BUDDHIST CULTURE AND LITERARY CULTURE

Miss Warangkana Srikamnerd

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Thai

Department of Thai

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2013

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

จารีกวัตพระเชตุพนฯ : การสร้างสรรค์วรรณคดีไทยใน
วัฒนธรรมพุทธศาสนาและวัฒนธรรมวรรณศิลป์

โดย

นางสาววรางคณา ศรีกำเนิด

สาขาวิชา

ภาษาไทย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ ดร.สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต

..... คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพจน์ อัครวิรุฬหการ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.น้ำผึ้ง ปัทมะกลางกุล)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.เสาวณิต วิงวอน)

วรางคณา ศรีกำเนิด : จารึกวัดพระเชตุพน : การสร้างสรรค์วรรณคดีไทยในวัฒนธรรมพุทธศาสนาและวัฒนธรรมวรรณศิลป์.(WAT PHRA CHETUPHON INSCRIPTIONS : THE CREATION OF THAI LITERATURE IN BUDDHIST CULTURE AND LITERARY CULTURE)

อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : รศ.ดร.สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา, 291 หน้า.

วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษาจารึกวัดพระเชตุพน โดยมีสมมติฐานว่า จารึกวัดพระเชตุพน เป็นวรรณคดีที่ประกอบไปด้วยเนื้อหาหลายประเภท แสดงให้เห็นพันธกิจของวรรณคดีในการสร้าง การเก็บรักษา และการถ่ายทอดความรู้ ตลอดจนใช้ความรู้เป็นวิทยาทานและพุทธบูชา นอกจากนี้จารึกวัดพระเชตุพน ยังทำให้เกิดวรรณคดีที่มีคุณค่างดงามและสร้างองค์ความรู้ให้เกิดปัญญาซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของพุทธศาสนา

ผลการศึกษาพบว่า จารึกวัดพระเชตุพน ประกอบไปด้วยวรรณคดีที่มีเนื้อหาหลายประเภท ได้แก่ เนื้อหาหมวดการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน เนื้อหาหมวดพระพุทธศาสนา เนื้อหาหมวดวรรณคดี เนื้อหาหมวดทำเนียบ เนื้อหาหมวดประเพณี เนื้อหาหมวดสุภาษิต และเนื้อหาหมวดอนามัย

การศึกษาในครั้งนี้แสดงให้เห็นมโนทัศน์ของวรรณคดีไทยว่าวรรณคดีเป็นศิลปะชั้นสูง สามารถใช้เป็นพุทธบูชาได้ วัฒนธรรมพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณคดีและวรรณศิลป์โดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง ความคิดทางพุทธศาสนาและวรรณศิลป์ในจารึกวัดพระเชตุพน แสดงให้เห็นจากการใช้ขนบการเขียนจารึกที่เน้นความคงทนและการเผยแพร่สารไปสู่สาธารณะ จารึกวัดพระเชตุพน ยังแสดงให้เห็นลักษณะความรู้ทั้งด้านการประพันธ์ และความรู้ด้านต่างๆ ทั้งทางโลกทางธรรม นอกจากนี้จารึกวัดพระเชตุพน ยังแสดงบทบาทของวรรณคดีที่สัมพันธ์กับการสร้างองค์ความรู้ในสังคม เนื่องจากวรรณคดีมีหน้าที่ในการรักษาความรู้ การถ่ายทอดเผยแพร่ความรู้ นอกจากนี้วรรณคดียังสัมพันธ์กับพุทธศาสนาโดยการให้ความรู้เป็นวิทยาทาน แนวคิดดังกล่าวนี้เป็นแนวคิดที่มีมานานในวัฒนธรรมพุทธศาสนาและวัฒนธรรมวรรณศิลป์ของไทย และจารึกวัดพระเชตุพน ได้แสดงให้เห็นการรวบรวมเรื่องและการนำความคิดดังกล่าวนี้ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรม

นอกจากนี้จารึกวัดพระเชตุพน แสดงให้เห็นว่า การสร้างสรรค์วรรณคดีไทยมีความสัมพันธ์กับการสร้างปัญญา ซึ่งปัญญาจุดมุ่งหมายสูงสุดที่สำคัญของพุทธศาสนา จารึกวัดพระเชตุพนยังส่งอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณคดีในสมัยหลังในด้านรูปแบบคำประพันธ์และการสร้างวรรณคดีเพื่อเป็นพุทธบูชา ดังนั้นจารึกวัดพระเชตุพน จึงเป็นหลักฐานการยืนยันให้เห็นการสร้างสรรควรรณคดีไทยในวัฒนธรรมพุทธศาสนาและวัฒนธรรมวรรณศิลป์ของไทยอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน

ภาควิชา _____ ภาษาไทย _____

ลายมือชื่อนิสิต

สาขาวิชา _____ ภาษาไทย _____

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

ปีการศึกษา _____ 2556 _____

5280515622 : MAJOR THAI

KEYWORDS : WAT PHRA CHETUPHON / WAT PHRA CHETUPHON INSCRIPTIONS / CREATION / THAI LITERATURE / BUDDHIST CULTURE / LITERARY CULTURE

WARANGKANA SRIKAMNERD : WAT PHRA CHETUPHON INSCRIPTIONS: THE CREATION OF THAI LITERATURE IN BUDDHIST CULTURE AND LITERARY CULTURE .
ADVISOR : ASSOC. PROF.SUCHITRA CHONGSTITVATANA, Ph.D., 291 pp.

This dissertation is an attempt to study Wat Phra Chetuphon Inscriptions with the hypothesis that Wat Phra Chetuphon Inscriptions are compounded by various kind of literature illustrating the functions of literature as *Vidayādāna*, that is creating, restoring, and imparting of knowledge for the public and also as *Buddhapūjā*, that is an offering to the Lord Buddha. Besides, Wat Phra Chetuphon Inscriptions are the source of plenty of beautiful literature rendering knowledge leading to wisdom which is the ultimate goal of Buddhism.

It is found that Wat Phra Chetuphon Inscriptions are compounded by various texts namely the history of Wat Phra Chetuphon construction and restoration records, Buddhism, literary works, lists of ecclesiastical positions, of places and of ethnic groups, moral teaching, health and royal customs.

The study reveals that Thai literature is considered as the noble art which is exquisite enough to be used as Buddhist offering. Thai Buddhist culture influences the creation of Thai literature and literary beauty using a temple as a center. The ideas of Buddhism and literary beauty in Wat Phra Chetuphon Inscriptions are the evidence of the conventional tradition for creating inscriptions for duration and distribution of public knowledge. Wat Phra Chetuphon Inscriptions express the knowledge of literature and general knowledge on both worldly and other worldly level. The Inscriptions reflect the function of literature which is highly related to the creation of public knowledge. This main function of literature enhances the concept of giving knowledge to the public as a form of Buddhist offering (*dāna*). The concept is inherent for centuries in Thai Buddhist culture and literature and Wat Phra Chetuphon Inscriptions make this concept appear in a perfect and concrete form.

Wat Phra Chetuphon Inscriptions reflect the relationship between the creation of literature and the creation of Buddhist wisdom. The Inscriptions have influenced in the creation of Thai literature for later generations in term of versification as well as literary creation for the purpose of Buddhist offering. Thus Wat Phra Chetuphon Inscriptions are the most important evidence of how Thai literature is created in Buddhist culture and literary culture in Thai tradition.

Department : THAI

Student's Signature _____

Field of Study : THAI

Advisor's Signature _____

Academic Year : 2013

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่กรุณาให้คำแนะนำ ซึ่งแนะแนวทางให้แก่ผู้วิจัยด้วยความเมตตาอย่างยิ่ง จนวิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.เสาวณิต วิงวอน อาจารย์ ดร.น้ำผึ้ง ปัทมะกลางกุล และอาจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์สำหรับวิทยานิพนธ์

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.ศิราพร ณ ถลาง รองศาสตราจารย์สุกัญญา สุจฉายา อาจารย์ ดร.อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล อาจารย์ ดร.วิภาส โพธิแพทย์ และขอขอบคุณอาจารย์ ดร.ปรมินทร์ จารูร และอาจารย์ ดร.ธานีรัตน์ จัตตะศรี

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ พระราชวาที (สุรพล ชิตญาโน) พระมหาอุดม ปัญญาโก และพระมหาวิเชียร สิริวฑูโน พระภิกษุวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ผู้วิจัยได้รับทั้งความช่วยเหลือรวมถึงกำลังใจจากปियมิตรมากมาย อาทิ รองศาสตราจารย์ ดร.ราตรี ธีนวารชรร คุณป้าผกา ธีนวารชรร ผู้ช่วยศาสตราจารย์อารดา กิระนันท์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์พนมพร นิรัญทวี อาจารย์สังวาลย์ คงจันทร์ รองศาสตราจารย์ ดร.สุภาณี พัดทอง รองศาสตราจารย์ไชยิตา มณีใส รองศาสตราจารย์อรพัช บวรรักษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ม.ล.ค้ำยวง วรา สิทธิชัย อาจารย์เยาวลักษณ์ อยู่เจริญสุข ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เสาวณิต จุลวงศ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์พรทิพย์ เจ็ดฉินภา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิตยา แก้วคัลณา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุธาสิณี ปิยพสุนทร อาจารย์ศรวณีย์ สรรคบุรานุรักษ์ อาจารย์วชิราภรณ์ รุ่งโรจน์ชนาทิพย์ อาจารย์สุภาพร พลาลัยเล็ก อาจารย์ รจเรช รุจนเวช อาจารย์น้ำเพชร จินเลิศ และคณาจารย์ในภาควิชาภาษาไทย ในคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ทุกท่าน รวมถึงอาจารย์ท่านอื่นๆ ในคณะศิลปศาสตร์ที่ได้แสดงความห่วงใยผู้วิจัยเสมอมา

โอกาสนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณ อาจารย์วัชรภรณ์ ดิษฐบ้าน อาจารย์ณัฐกาญจน์ นาคนวล อาจารย์ สิทธิธรรม อ่องวุฒิวัฒน์ อาจารย์ประเสริฐ รุณรา อาจารย์ ดร.สุรีเนตร จรัสจรุงเกียรติ และรุ่นน้องในภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทุกคน

ผู้วิจัยขอขอบคุณสุลักษณ์ ภักดีอักษร, คุณจิตภินันท์ เกษมสุขมงคล, คุณนันทิกา เทพพรธนะ , เพื่อนสนิทสมัยเรียนที่โรงเรียนราชินี และคุณวรุณญา อัจฉริยบดี ที่ช่วยเหลือและห่วงใยผู้วิจัยเสมอมา

ผู้วิจัยขอขอบคุณ เพื่อนร่วมเรียนในระดับปริญญาเอก ได้แก่ อาจารย์จตุพร มีสกุล อาจารย์เชิดชาติ หิริญโร อาจารย์ปัทมา ฑีฆประเสริฐกุล และอาจารย์รัชนิกร รัชตกรตระกูล

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณภาควิชาภาษาไทย , คณะศิลปศาสตร์ และ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ได้อนุมัติให้ผู้วิจัยได้ลาศึกษาต่อ อีกทั้งยังสนับสนุนทุนการศึกษาทั้งหมดของคณะศิลปศาสตร์และทุนของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อหงษ์ คุณแม่พูนทรัพย์ ศรีกำเหนิด ผู้ที่ปลูกฝังให้ผู้วิจัยเห็นความสำคัญของการศึกษา พร้อมสนับสนุนและเป็นกำลังใจในทุกด้าน นอกจากนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณ พี่วรสूरีย์ พี่เบญจพล คล้ายมุข คุณป้าชื่น ศรีกำเหนิด คุณน้าสิริกุล บุญยศิริโรตม์ น้องนปกรณ์ ศรีกำเหนิด และน้องณัฐฐา เทพหัตดิน ณ อยุธยา ที่คอยแสดงความห่วงใยและคอยเป็นกำลังใจมาโดยตลอด

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญรูป.....	ญ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	15
1.3 สมมติฐานของการศึกษา.....	15
1.4 ขอบเขตของการวิจัย.....	16
1.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	19
1.6 ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย.....	26
1.7 วิธีดำเนินการวิจัย.....	27
1.8 ข้อตกลงเบื้องต้น.....	27
บทที่ 2 การสร้างจารีกวัตรพระเชตุพนฯ.....	30
2.1 ประวัติการสร้างจารีกวัตรพระเชตุพนฯ.....	30
2.1.1 การสร้างจารีกในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช....	31
2.1.2 การสร้างจารีกในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	32
2.2 วัตถุประสงค์การสร้างจารีกวัตรพระเชตุพนฯ.....	37
2.2.1 สร้างเพื่อบันทึกเหตุการณ์.....	38
2.2.2 สร้างเพื่อเป็นวิทยาทาน.....	38
2.2.3 สร้างเพื่อเป็นพุทธบูชา.....	39
2.2.4 สร้างเพื่อเฉลิมพระเกียรติ.....	40
2.3 ผู้แต่งจารีกวัตรพระเชตุพนฯ สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	40

	หน้า
2.4 เนื้อหาของจารีกัณฑ์วัดพระเชตุพนฯ.....	48
2.4.1 หมวดประวัติวัด.....	48
2.4.2 หมวดพุทธศาสนา.....	52
2.4.3 หมวดวรรณคดี.....	65
2.4.4 หมวดสุภาษิต.....	72
2.4.5 หมวดทำเนียบ.....	75
2.4.6 หมวดประเพณี.....	79
2.4.7 หมวดอนามัย.....	81
บทที่ 3 การสร้างสรรค์วรรณคดีไทยในวัฒนธรรมพุทธศาสนาและวรรณศิลป์.....	86
3.1 พุทธศาสนากับการสร้างสรรค์วรรณคดีไทย.....	86
3.1.1 อิทธิพลของพุทธศาสนา.....	86
3.1.2 วัดกับการสร้างงานวรรณคดีไทย.....	113
3.2 ลักษณะการสร้างสร้งงานวรรณคดีของไทย.....	118
3.2.1 ผู้สร้างงานและผู้เสพวรรณคดี.....	118
3.2.2 ความสำคัญของวรรณคดีลายลักษณ์.....	125
3.2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับความรู้อ.....	131
3.3 การสร้างจารีกัณฑ์ในวัฒนธรรมพุทธศาสนาและวัฒนธรรมวรรณศิลป์.....	137
3.3.1 จารีกัณฑ์กับพุทธศาสนา.....	140
3.3.2 ลักษณะที่สะท้อนวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์.....	145
3.3.3 จารีกัณฑ์กับความรู้อ.....	152
บทที่ 4 มโนทัศน์ทางวรรณคดีและองค์ความรู้ในจารีกัณฑ์วัดพระเชตุพนฯ.....	155
4.1 มโนทัศน์ทางวรรณคดี.....	155
4.1.1 สถานภาพของวรรณคดี.....	155
4.1.2 พระมหากษัตริย์ในฐานะศูนย์กลางของการสร้างงานวรรณคดี.....	163
4.1.3 วัด : สถานที่สำคัญสำหรับการเผยแพร่งานวรรณคดี.....	169

หน้า

4.1.4 แนวความคิดเรื่องจารีกกับการเผยแพร่งานวรรณคดี.....	170
4.2 องค์ความรู้จากจารีกวัดพระเชตุพนฯ.....	182
4.2.1 องค์ความรู้ทางด้านการประพันธ์ในฐานะศิลปะชั้นสูง.....	182
4.2.2 องค์ความรู้ทางโลกและทางธรรมในจารีกวัดพระเชตุพนฯ.....	207
บทที่ 5 ความสำคัญและอิทธิพลของจารีกวัดพระเชตุพนฯ.....	212
5.1 จารีกวัดพระเชตุพนฯ กับความรู้.....	212
5.1.1 จารีกวัดพระเชตุพนฯ กับการเผยแพร่และการสร้างความรู้.....	214
5.1.2 จารีกวัดพระเชตุพนฯ กับการเก็บรักษาความรู้.....	228
5.1.3 จารีกวัดพระเชตุพนฯ กับการสร้างจารีกเพื่อเป็นพุทธบูชา.....	232
5.1.4 จารีกวัดพระเชตุพนฯ กับการสร้างจารีกเพื่อวิทยาทาน.....	238
5.2 จารีกวัดพระเชตุพนฯ กับการสร้างปัญญาในสังคม.....	241
5.3 อิทธิพลของจารีกวัดพระเชตุพนฯ.....	255
5.3.1 อิทธิพลของจารีกวัดพระเชตุพนฯ ต่อวรรณคดีในสมัยหลัง.....	256
5.3.2 อิทธิพลของจารีกวัดพระเชตุพนฯ ต่อการสืบต่อทางการสร้างจารีก..	265
บทที่ 6 บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	270
รายการอ้างอิง.....	275
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	291

สารบัญรูป

	หน้า
รูปที่ 1 จารึกเรื่องทรงสร้างวัดพระเชตุพน ครั้นรัชกาลที่ 1	49
รูปที่ 2 ภาพจิตรกรรมและจารึกเรื่องมหาวงษ์ในวิหารพระพุทธไสยาสน์	64
รูปที่ 3 จารึกทำเนียบหัวเมืองและผู้ครองเมือง	77
รูปที่ 4 จารึกแผนนวดที่ศาลาคู่หน้าพระมหาเจดีย์	83
รูปที่ 5 แผนภูมิวงกลม Correspondence between the system of writings and the spiritual constitution of man	88
รูปที่ 6 ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์และโคลงภาพเรื่องรามเกียรติ์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม	268

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของปัญหา

ประเทศไทยเป็นดินแดนที่นับถือพระพุทธศาสนามาตั้งแต่โบราณ ในสมัยทวารวดีมีหลักฐานว่าพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทยแล้วตั้งจะเห็นได้จากหลักฐานทางโบราณคดี และจารึกต่างๆ

การนับถือพุทธศาสนาทำให้เกิดการสร้างวัด แต่เดิมในสมัยพุทธกาลมีการใช้คำว่า “อาราม” ซึ่งเป็นคำเรียกศาสนสถานในทางพุทธศาสนาที่ใช้เรียกเสนาสนะ ที่มีผู้ศรัทธาถวายพระพุทธรูปองค์ในระยะแรกๆ (สมคิด จิระทัตกุล, 2544: 1) การสร้างวัดตามลักษณะที่พบเห็นอยู่ในปัจจุบันนั้นเกิดขึ้นในช่วงหลังพุทธกาล ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2503: 5) ทรงสันนิษฐานว่า การสร้างวัดนั้นเกิดขึ้นมาจากการสร้างพระเจดีย์บรรจุพระบรมธาตุ ดังนี้

เมื่อเกิดมีพระเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าสร้างขึ้น ณ ที่แห่งใด ที่แห่งนั้นพวกพุทธศาสนิกชนก็ย่อมพากันไปสักการบูชา และช่วยกันพิทักษ์รักษาอยู่เนืองนิจ ทั้งมีผู้เลื่อมใสศรัทธาก่อสร้างเครื่องอุปกรณ์ต่างๆ เพื่อเพิ่มพูนขึ้นตามกำลังของประชุมนั้น ณ ที่แห่งนั้นๆ จึงเริ่มเกิดวัดขึ้น ณ ที่ต่างๆ ด้วยประการฉะนี้ วัดชั้นเก่าในประเทศไทยนี้ เช่น พระปฐมเจดีย์ เป็นต้น ก็เกิดขึ้นโดยปริยายอย่างแสดงมา

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นช่วงที่ตั้งเมืองใหม่และฟื้นฟูบ้านเมืองให้มีความเจริญมั่นคงเหมือนเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา ทำให้นับตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเป็นต้นมาจนในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการสร้างสิ่งก่อสร้างหลายแห่ง ขุดคูคลอง ตลอดจนบูรณะสิ่งก่อสร้างเดิมให้มีความงดงาม ช่วงยุคสมัยนี้จึงมีการสร้างทั้งวัง วัด ป้อมปราการ และกำแพงเมือง โดยเฉพาะวัดนั้นปรากฏเป็นหลักฐานว่าในสมัยนี้มีการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดมากมายหลายแห่ง

การปฏิสังขรณ์วัดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นส่วนใหญ่จะกระทำในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชและสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดมากมาย จุลทัศน์ พยาฆรานนท์

(2530: 75) กล่าวถึงการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “... การที่จะสร้างวัดวาอารามต่าง ๆ ซึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ทรงครองราชย์ อยู่ 27 ปี เท่านั้น แต่ว่ามีวัดที่ได้รับการสถาปนาขึ้นใหม่ ปฏิสังขรณ์ใหม่ สร้างใหม่ ทั้งของในฝ่าย พระเจ้าอยู่หัวเอง ทั้งเจ้านาย ขุนนางและคหบดีนั้น จำนวนทั้งสิ้นถึง 72 วัด ... เมื่อศึกษาแล้วจะ เห็นได้ว่า ในรัชกาลนี้มีวัดที่ได้รับการสร้างขึ้นมากที่สุดกว่าครั้งใด ...”

การที่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดเป็นจำนวนมากนั้นเป็นเพราะทรง “มีพระราชปณิธานที่สำคัญอย่างหนึ่งนอกเหนือไปจากการปกครองบ้านเมือง ก็คือ การบำรุงพระศาสนา การบำรุงพระศาสนานั้นก็จะกระทำด้วยการสร้างถาวรวัตถุไว้เป็น หลักฐานที่มั่นคง เมื่อมีฐานที่มั่นคงทางวัตถุแล้วก็จะสะดวกจะทำกิจการศาสนานั้นได้เป็นมรรคเป็น ผล” (จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, 2530: 75) รวมถึงแนวพระราชดำริที่ว่า “พระอารามหลวงใน กรุงเทพมหานคร น้อยกว่าครั้ง กรุงเก่า ไม่พอเพียงสำหรับตำแหน่งพระราชาคณะในทำเนียบ” (อัจฉรา กาญจนมัย, 2523: 60) นอกจากนี้สภาพบ้านเมืองและความทรุดโทรมของวัดวาอารามยังเป็น ปัจจัยการปฏิสังขรณ์ ดังที่ศักดิ์ชัย สายสิงห์ (2548: 6) กล่าวว่า “ครั้นพอมาถึงรัชกาลที่ 3 บ้านเมืองกลับสู่ความสงบร่มเย็น จึงทำให้ภาวะเศรษฐกิจดีขึ้นตามมา โดยเฉพาะด้านการค้าขายกับ จีน ประกอบกับบ้านเมืองที่สร้างมาแล้วตั้งแต่รัชกาลที่ 1 จนถึงรัชสมัยนี้ เป็นเวลารวม 50 ปี ถาวรวัตถุต่างๆ ชำรุดทรุดโทรมลงอย่างมากถึงเวลาที่ต้องบูรณะปฏิสังขรณ์”

การสร้างและปฏิสังขรณ์วัดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น นอกจากจะเป็นการบำรุง พระพุทธศาสนาแล้วการสร้างวัดถือว่าเป็นการสนับสนุนด้านการศึกษาเรียนรู้ ดังที่ อัจฉรา กาญจนมัย (2523: 45) ซึ่งได้ศึกษาสภาพการณ์ทางศาสนาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นว่า “ตลอดสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 มีการจัดการศึกษาในรูปแบบเดียวกับสมัยอยุธยา คือ พระสงฆ์ให้การศึกษแก่พระสงฆ์สามเณรประเภทหนึ่ง โดยให้ความรู้ด้านคันถธุระ วิปัสสนาธุระ และวิชาชีพ อีกประการหนึ่ง คือ การให้การศึกษแก่เด็กชายไทยที่เป็นศิษย์วัดหรือสามเณรก็ตาม โดยพระสงฆ์จะสอนหนังสือให้วันละเล็กน้อยเพื่อให้เป็นพื้นฐานสำหรับที่จะบวชเรียนต่อไปเมื่อ อายุครบ 20 ปี นอกจากนี้ประชาชนทั่วไปได้รับความรู้จากพระสงฆ์ในการสั่งสอนและเทศนาธรรม วัดจึงสร้างขึ้นมากเพื่อประโยชน์ในการเป็นโรงเรียน เป็นแหล่งความรู้ ... ฉะนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าการสร้างวัด บำรุงวัด คือการบำรุงการศึกษานั้นเอง”

นอกจากนี้สุภาพรรณ ณ บางช้าง (2535: 192-193) ที่กล่าวถึงการสร้างความรู้ในสังคมไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า “การศึกษาและการเผยแพร่

ธรรมในสังคมไทยช่วงหนึ่งๆ จะมีมากน้อยและมีอย่างถูกต้องเพียงใดขึ้นอยู่กับผู้นำทางสังคม คือ พระเจ้าแผ่นดิน – ผู้นำฝ่ายอาณาจักร และพระภิกษุหรือพระสงฆ์ผู้ใหญ่ – ผู้นำฝ่ายพุทธจักร ...”

จะเห็นได้ว่า การสร้างและปฏิสังขรณ์วัดให้มีจำนวนมากนั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับในสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไม่ใช่แต่เฉพาะการให้ความรู้ทางพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังรวมถึง การให้การศึกษาด้านอื่นๆ อีกด้วย

แนวพระราชดำริเรื่องการปฏิสังขรณ์วัดในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น กล่าวได้ว่ามีลักษณะที่น่าสนใจ และมีแบบที่เรียกว่าเป็น “แบบพระราชนิยม” คือ เป็นแบบศิลปกรรม โดยเฉพาะด้านสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะจีน ซึ่งเป็นผลมาจากการติดต่อกับค้าขายกับจีน และความต้องการให้สิ่งก่อสร้างมีความมั่นคงแข็งแรงหรือสร้างเสร็จอย่างรวดเร็ว (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2548: 6) นอกจากนี้สถาปัตยกรรมในวัดที่สร้างหรือปฏิสังขรณ์ในรัชกาลนี้ยังมีความน่าสนใจดังที่พระมหาธีระวัฒน์ กมลวิบูลย์ (2553: 18) กล่าวว่า “พระองค์ทรงมีแนวพระราชดำริ เรื่องการสร้างวัด ศาสนสถาน ศาสนวัตถุในรูปแบบต่างๆ ที่ไม่ประสงค์ให้ซ้ำแบบกัน และประสงค์ ให้คนภายหลังได้เห็นศิลปกรรมที่ไม่ซ้ำกัน หรือศิลปกรรมที่ใกล้สูญหายแล้ว” วัดที่มีศิลปกรรมที่น่าสนใจมีหลายวัด เช่น วัดราชนัลดารามวรวิหาร ที่มีการสร้างโลหะปราสาท และการสร้างเรือสำเภที่วัดยานนาวา เป็นต้น

ในบรรดาวัดที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์นั้น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร เป็นวัดที่สำคัญแห่งหนึ่ง นอกจากจะมีสถาปัตยกรรมที่สวยงาม ใหญ่โตแล้ว วัดพระเชตุพนฯ ยังมีการสร้างศิลปกรรมที่สำคัญและสะท้อนให้เห็นบทบาทของวัดในฐานะการเป็นแหล่งความรู้ของไทยด้วยกันก็คือการสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร เป็นวัดที่สร้างตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นสมัยสมเด็จพระเพทราชา ระหว่าง พ.ศ. 2231-2246 เดิมวัดพระเชตุพนฯ นี้ มีชื่อว่า วัดโพธาราม หรือเรียกสั้นๆ ว่า วัดโพธิ์ จนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ ในพ.ศ. 2331 การปฏิสังขรณ์ในครั้งนี้ ได้มีการสร้างจารึกบันทึกเรื่องราวการปฏิสังขรณ์ไว้ คือ จารึกเรื่องทรงสร้างวัดพระเชตุพน ครั้งรัชกาลที่ 1 อันเป็นจารึกเรื่องเดียวที่มีหลักฐานปรากฏเป็นแผ่นศิลาในปัจจุบัน

จนในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อได้เสด็จมาทอดกฐินที่วัดพระเชตุพนฯ ทรงเห็นว่าวัดมีสภาพทรุดโทรมลงมาก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชดำริที่จะปฏิสังขรณ์วัดแห่งนี้ เมื่อ พ.ศ. 2374 การปฏิสังขรณ์ในครั้งนี้เป็นการปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ ดัง

หลักฐานที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ความว่า

การในพระนครที่ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนนั้น ก็ทำเพิ่มเติมขึ้นอีกเป็นอันมาก ...การสิ่งใดนอกจากจดหมายไว้ในแผ่นศิลา เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้จารึกไว้แล้ว ก็เป็นส่วนหนึ่งในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสิ้น จะพรรณนาก็ยืดยาวนัก ฝ่ายช่างภูมิสงฆ์ก็ทำเป็นตึกขึ้นทั้งสิ้น

(เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2538: 143)

การปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ในครั้งนั้นนอกจากจะมีการเปลี่ยนแปลง บูรณะปฏิสังขรณ์ สถาปัตยกรรม จิตรกรรมแล้ว การปฏิสังขรณ์ในครั้งนี่ยังมีการสร้างจารึกประดับตามต่างๆ ในวัดเป็นจำนวนมากนับพันแผ่น จารึกในวัดพระเชตุพนฯ มีเนื้อหาหลากหลาย เช่น เนื้อหาเกี่ยวกับ พุทธศาสนา คำสอน ตำรายา เป็นต้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2517) ทรงแบ่งงานที่จารึกในวัดพระเชตุพนฯ เป็นหมวดใหญ่ 2 หมวด คือจำพวกความเรียงและจำพวกกลอน และแยกย่อยออกเป็น 7 หมวด คือ หมวดประวัติ หมวดพุทธศาสนา หมวดทำเนียบ หมวดวรรณคดี หมวดประเพณี หมวดอนามัย และ หมวดสุภาษิต จารึกทั้งหลายเหล่านี้นับได้ว่าเป็นงานศิลปะที่โดดเด่นมากในวัดพระเชตุพนฯ

การสร้างจารึกในประเทศไทยนั้นมีมาเป็นเวลานานแล้วเห็นได้จาก แต่เดิมการสร้างวัดหรือการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดของไทยตั้งแต่สมัยโบราณก็จะมีการสร้างจารึกไว้ เมื่อเวลาผ่านไปจารึกเหล่านี้ก็กลายเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ใช้ศึกษาเพื่อความเข้าใจอดีต ดังเช่น จารึกนายศรีโยธาออกบวช พบที่เจดีย์วัดโบสถ์ เมืองสุโขทัย กล่าวถึงเหตุที่นายศรีโยธาออกบวช และสร้างพระอาราม จารึกวัดเขากบ พบที่เขากบ จังหวัดนครสวรรค์ กล่าวถึงการสร้างรามเจดีย์ รามวิหารเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้พระยาราม เป็นต้น จารึกเหล่านี้ส่วนใหญ่มักมีเนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างพระอาราม ตั้งแต่มูลเหตุของการสร้าง สิ่งต่างๆ ที่ใช้ในการก่อสร้าง การถวายของถวายข้าทาส การฉลองพระอาราม รวมถึงการอธิษฐานขอให้เกิดกุศลต่อตนเองและผู้อื่น และอาจมีการสาปแช่งหากผู้อื่นคิดเบียดเบียนผลประโยชน์ในพระอาราม

วัตถุประสงค์ของการสร้างจารึกในกลุ่มนี้นอกจากเป็นการบันทึกเรื่องราวการสร้างบุญแล้วยังเป็นการประกาศให้คนได้รับรู้การทำบุญนี้ และถือว่าการได้รับทราบเรื่องการบำเพ็ญบุญนั้นเป็น

ความปิติอย่างหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากข้อความในจารึกวัดอโศการาม ด้านที่สอง ซึ่งเขียนเป็นภาษาบาลี ถอดความว่า

ข้าพเจ้าขอนมัสการพระรัตนตรัย แล้วจะกล่าวถึงบุญสมภารนี้ ซึ่งพระราชเทวีทรงกระทำแล้วนี้ ในวัดชื่ออโศการาม ท่านทั้งหลายโปรดสดับการบำเพ็ญบุญเป็นเครื่องเจริญปิติของสาธุชนทั้งหลาย ซึ่งพระราชเทวีทรงสะสมไว้แล้ว เพื่อความเป็นพระพุทธร อันประดับด้วยคุณ มีศีลคุณเป็นอาทิ

(ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548: 408)

จากข้อความในจารึกดังกล่าวน่าจะสะท้อนความคิดเรื่องการสร้างจารึกได้ว่า ผู้ทำกุศลนั้นต้องการให้บุคคลอื่นได้รับรู้เรื่องการทำบุญของตน และร่วมอนุโมทนา การเลือกที่จะบันทึกเหตุการณ์ทางศาสนาลงในแผ่นศิลาที่มีความแข็งแรงคงทนอาจจะสอดคล้องกับความคิดดังกล่าวได้มากกว่าการเขียนลงในวัสดุอื่น

นอกจากจารึกที่กล่าวถึงประวัติการสร้างวัดแล้ว ยังมีจารึกที่สร้างเพื่อแสดงหลักฐานการสร้างวัดต่างๆ ในพระศาสนา เช่น จารึกที่ฐานพระพุทธรูป จารึกบนแผ่นทองเพื่อบรรจุในพระเจดีย์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีจารึกที่เขียนบันทึกเรื่องราวทางศาสนาหรือหลักธรรม เช่น จารึกรอยพระพุทธรูปวัดศรีชุม เป็นจารึกที่บอกชื่อรูปสัญลักษณ์อันเป็นมงคลโดยใช้ชื่อชั้นพรหมเป็นเครื่องหมายมงคล จารึกภาพชาดกวัดศรีชุม เป็นการกล่าวอธิบายภาพพระชาติต่างๆ ของพระโพธิสัตว์โดยย่อ จารึกวัดวิมาน จารึกเกี่ยวกับพระธรรมบท บทปฏิญาณสมุปบาท และพุทธรูทธาน เป็นต้น

การเขียนจารึกนั้นมีความสำคัญในฐานะที่เป็นองค์ความรู้ วิศปัติย์ ชัยช่วย (2552: 400) กล่าวถึงความสำคัญของจารึกไว้ว่ามี 4 ประการคือ ความสำคัญในฐานะพยานหลักฐานของการกระทำ การบริหารและการดำเนินงาน (Evident of the act) ของคนในอดีต ความสำคัญในฐานะเป็นสื่อกลาง (Means) ความสำคัญในฐานะเป็นองค์ความรู้ (Knowledge) และเป็นความทรงจำร่วม (Corporate memory) โดยเฉพาะความสำคัญในฐานะที่เป็นองค์ความรู้ นั้นหมายถึง “คนในสมัยโบราณได้บันทึกองค์ความรู้ คติความเชื่อ แบบแผน ประเพณี ไว้ในจารึก ทำให้คนในยุคปัจจุบันสามารถนำมาใช้ศึกษาวิจัยได้อย่างหลากหลาย เช่น ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี อักษรวิทยา ภาษาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ และสถาปัตยกรรม การออกแบบนิเทศศิลป์และอื่นๆ” (วิศปัติย์

ชัยช่วย, 2552: 400) การสร้างจารึกจึงเป็นสื่อกลางการเก็บความรู้จากอดีตให้คงอยู่และถ่ายทอดให้คนในสมัยต่อมา

สำหรับการสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ พระราชประสงค์ประการหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ การสร้างกุศลในพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากในหมายรับสั่งในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จ.ศ. 1203-1204 เรื่อง ให้ข้าราชการทำจารึกติดที่วัดสุทัศน์เทพวราราม กล่าวถึงพระราชศรัทธา และการแผ่พระราชกุศล ดังนี้

อนึ่งเพลาเที่ยง นายมี ตำรวจวังมาสั่งว่า ด้วยหลวงนายชาญภูเบศร รับพระราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า ทรงพระราชศรัทธา ให้จารึกตำรายา และสรรพอักษรต่างๆ ลงแผ่นศิลาติดวัดพระเชตุพน ได้เกณฑ์แผ่พระราชกุศล¹

ต่างกรม] และข้าราชการผู้	ใหญ่] ทหาร] จารึกศิลา
ให้เจ้า		น้อย		
หากรมมิได้			พลเรือน	

มาติดผนังไว้เสร็จแล้วเป็นอันมาก

(ประชุมหมายรับสั่งภาค 4 ที่ 2 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จ.ศ. 1203-1204, 2537: 216)

แนวพระราชดำริในการสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ เพื่อผลทางพระศาสนานั้นยังแสดงให้เห็นในจารึกที่กล่าวถึงการจารึกตำรายาไว้เพื่อเป็นทาน ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากใน โคลงบอกด้านการปฏิสังขรณ์ ศาลารายที่ 16 กล่าวถึงการจารึกตำรายา ดังนี้

พระบำเรอราชผู้	แพทยา ยิงฤา
รู้รอบรู้รักษา	โรคพื้น
บรรหารพนักงานหา	โอสถ ประสิทธิ์เอย
<u>จำหลักลักษณะผาพื้น</u>	<u>แผ่นไว้ทานหลัง</u>

กรมหมื่นนุชิตชิโนรส

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 393)

¹ ชีตเส้นใต้โดยผู้วิจัย

การสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ แม้จะแสดงถึงพระราชศรัทธาในการทำพระราชกุศลเพื่อพระศาสนา แต่การที่จารึกวัดพระเชตุพนฯ มีการจารึกเรื่องราวหลายประเภท ทำให้จารึกวัดพระเชตุพนฯ ได้มีสถานะอีกประการหนึ่งคือการสร้างความรู้ให้เกิดขึ้นในสังคม และเน้นย้ำบทบาทของวัดในฐานะการเป็นแหล่งความรู้ในสังคม ดังที่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จึ่งทรงพระนิพนธ์ไว้ในหนังสือประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ ว่า วัดพระเชตุพนฯ เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรก ดังนี้

... แต่ในการที่ทรงปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนมีพระราชประสงค์พิเศษอย่างหนึ่ง ซึ่งจะให้เป็นที่แห่งเล่าเรียนวิชาความรู้ของมหาชนไม่เลือกชั้นบรรดาศักดิ์ ถ้าจะเรียกอย่างทุกวันนี้ก็คือจะให้เป็นที่มหาวิทยาลัย เพราะในสมัยนั้นยังไม่มีกรมพิมพ์หนังสือไทยได้ การเล่าเรียนส่วนสามัญศึกษามีที่เรียนอยู่ตามวัดทั่วไป แต่ส่วนวิสามัญอันจะเป็นวิชาอาชีพของคนทั้งหลายยิ่งศึกษาได้แต่ในสกุล ผู้อยู่นอกสกุล โดยเฉพาะที่เป็นชั้นพลเมืองสามัญไม่มีโอกาสที่จะเรียนได้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้รวบรวมเลือกสรรคตำราต่าง ๆ ซึ่งสมควรจะเล่าเรียนเป็นชั้นวิสามัญศึกษามาตรวจตราแก้ไขใช้ของเดิมบ้าง หรือประชุมผู้รู้หลักในวิชานั้นๆ ให้แต่งขึ้นใหม่บ้าง หรือประชุมผู้รู้หลักในวิชานั้นๆ ให้แต่งขึ้นใหม่บ้างแล้วโปรดฯ ให้จารึกแผ่นศิลาประดับไว้ในบริเวณวัดพระเชตุพนมีรูปเขียนและรูปปั้นประกอบกับตำรานั้นๆ โดยมาก เพื่อคนทั้งหลายไม่เลือกวรรณะชั้นใด ๆ ใครมีใจรักวิชาอย่างใด ก็ให้สามารถเล่าเรียนได้จากศิลาจารึกที่วัดพระเชตุพน เรื่องที่จารึกไว้ในวัดพระเชตุพนจึงมีหลายอย่าง ทั้งเป็นความรู้ส่วนวรรณคดี โบราณคดี และศาสตราคมต่าง ๆ เป็นอันมากและได้เป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษามาตั้งพระราชประสงค์แต่ในรัชชกาลที่ 3

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2517: [ข])

จารึกวัดพระเชตุพนฯ ซึ่งได้รับการขึ้นทะเบียนให้เป็นมรดกความทรงจำแห่งโลก (the Memory of the World) ประจำปี ค.ศ. 2011 ในเว็บไซต์ขององค์การยูเนสโก กล่าวถึงจารึกวัดพระเชตุพนฯ ไว้ ดังนี้

The Epigraphic Archives of Wat Pho (Temple of the Bodhi Tree) in Bangkok is a unique collection of 1,431 stone inscriptions in Thai

language and scripts made in 1831-1841 on both religious and secular subjects, representing a wide range of Thai knowledge of Asian and local roots of the time in the context of over five centuries of global exchanges in trade, politics and culture. It was a conscious effort by King Rama III and Thai scholars to preserve and make them visible to the public with the ultimate aim in general education on cultural heritage, diversity and civilizations

(epigraphic-archives-of-wat-pho, 2011)

จะเห็นได้ว่า ลักษณะที่เด่นชัดของจารีกวัตพระเชตุพนฯ คือการที่มีเนื้อหาหลายแบบ และเนื้อหาเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความรู้ของไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน การนำความรู้ทั้งหลายนี้มาเผยแพร่นั้นก็เพื่อวัตถุประสงค์ในการสร้างความรู้ในมรดกของไทย ทั้งความหลากหลายและการแสดงควมมีอารยะ

นอกจากนี้ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นระยะเวลาที่ความรู้และวัฒนธรรมแบบตะวันตกกำลังเข้ามาเผยแพร่อยู่ในประเทศไทย จารีกวัตพระเชตุพนฯ จึงมีความสำคัญในการรวบรวมความรู้อันจะแสดงให้เห็นถึงควมมีอารยะของไทย ดังที่ เจตนา นาควิธระ (2548: 90-91) กล่าวถึงจารีกวัตพระเชตุพนฯ ว่า

ผู้เขียนคิดว่า...จารีกวัตโพธิ์เป็นส่วนหนึ่งของ การทำประเทศให้ทันสมัย เป็นการทวนกระแสความเชื่อทั้งที่ว่าด้วยความรู้เป็นของผู้รู้ และทั้งที่ว่าด้วยความไม่แน่นอนของสรรพสิ่ง เพราะเป็นการประกาศความเชื่อว่า ความรู้นั้นไม่ว่าจะเป็นทางโลกหรือทางธรรมควรจะอยู่คงทนถาวร การทำประเทศให้ทันสมัยจึงมิใช่ลักษณะเป็นการเดินตามแบบแผนตะวันตก (westernization) แต่เป็นการเอาหินผาของวัดพระเชตุพนฯ ไปชนกับกำแพงแห่งอคติของอัสตงคตประเทศ เกี่ยวกับเรื่องนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชวินิจฉัยอย่างชัดเจน ในกระแสพระราชดำริถึงผู้สืบราชสมบัติ ความว่า การศึกสงครามข้างญวนข้างพม่าก็เห็นจะ“ าวพวกฝรั่ง ให้ไม่มีแล้ว จะมีก็อยู่แต่ชั่วระวังให้ตี อย่าเสียที่แก่พวกเขาได้ การงานสิ่งของเขาที่คิดควรจะเรียนเอาไว้ให้ตีให้เอาอย่างเขาแต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปที่เดียว ”

วิกัลย์ พงศ์พนิตานนท์ (2532: 159) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการสร้างความรู้ในสังคมในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าได้อิทธิพลมาจากความก้าวหน้าทางวิทยาการของตะวันตก ทั้งสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ และวิทยาการทางการแพทย์ ทำให้ทางราชสำนักต้อง “หันมาสำรวจตัวเอง” และสร้างความรู้ทั้งการชำระหรือฟื้นตำรา เช่น ตำราพิไชยสงคราม เป็นต้น และการรวบรวมความรู้ของปราชญ์ทั่วพระนครในการเรียบเรียงชำระตำราต่างๆ และนำมาจารึกไว้ที่วัดพระเชตุพนฯ นอกจากนี้วิกัลย์ พงศ์พนิตานนท์, 2532: 161) ยังกล่าวถึง การสร้างจารึกตำรายาในวัดพระเชตุพนฯ ว่าเป็นการเคลื่อนไหวทางปัญญาอันเนื่องมาจากอิทธิพลจากตะวันตก ดังนี้

จากการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ได้มีความพยายามครั้งแรกๆ ในสังคมไทยที่จะเผยแพร่ความรู้กระจายกว้างสู่สังคมด้วยการรวบรวมตำราประเภทต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน ในขณะที่ความตื่นตัวในการรักษาแบบตะวันตกกำลังเริ่มเป็นที่รับรู้ และกล้าทดลองของคนในสังคมทั้งกลุ่มชนชั้นนำและในระดับล่าง ตำรายาซึ่งรวบรวมจากการสืบมาหลายขนานถูกจารึกไว้ตามศาลามีทั้งยาครรรักษา กุมารรักษา ...

ตำรายาหลายขนานถูกจารึกไว้ไม่เฉพาะที่วัดพระเชตุพนฯ ยังมีที่วัดราชโอรสวัดที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบูรณะ เป็นการรวบรวมความรู้ที่ย่อมจะสั่งสมด้วยระยะเวลาที่ยาวนานก่อนสรุปรวมเป็นตำราขึ้นมาได้ ในความคิดของผู้นำสิ่งนี้พอจะตัดเทียบกับกระแสวัฒนธรรมวิทยาการตะวันตก ในท่ามกลางความดูหมิ่นดูแคลนจากชาวตะวันตก ...

นัยยะของการเคลื่อนไหวทางปัญญาในกระบวนการดังกล่าวมานี้ อาจจะเป็นไปได้ที่เป็นการแสดงออกถึงความเป็นตัวของตัวเองของสังคม ที่มีพลังในการสร้างสรรค์ความรู้ที่เป็นวัฒนธรรมเฉพาะตัวสำหรับสังคมที่มีความเป็นเอกภาพเท่านั้นที่จะกลั่นกรองออกมาได้

การสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ จึงเป็นการรวบรวมความรู้หลายประเภทที่มีในสังคมด้วยเหตุผลทางด้านความศรัทธาในพระศาสนา การรักษาความรู้ไม่ให้สูญหายและยังแสดงให้เห็นบทบาทอันสำคัญยิ่งของวัดและความรู้ในช่วงที่บ้านเมืองกำลังมีความเปลี่ยนแปลง

ลักษณะความรู้ที่จารึกในวัดพระเชตุพนฯ มีทั้งความรู้ที่สืบเนื่องมาจากโบราณก่อนกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น จารึกที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา เช่น จารึกเรื่องอรรถกถาชาดก จารึกเรื่องชฎงค์ 13

เป็นต้น จารึกเรื่องนิทานสิบสองเหลี่ยม จารึกเรื่องรามเกียรติ์ จารึกที่เป็นตำราค่าประพันธ์ เป็นต้น ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับสภาพสังคมในยุคสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น โคลงภาพคนต่างภาษา จารึกเรื่องวีระภวนแห่งพระกฐินพยุหยาตราทางสถลมารค ทำเนียบหัวเมือง เป็นต้น และความรู้ที่เป็นแนวปฏิบัติหรือเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต เช่น จารึกตำรายา จารึกเรื่องสุภามิตคำสอนต่างๆ เช่น โคลงโลกนิติ เป็นต้น

ความรู้เหล่านี้ น่าจะทำให้เกิดประโยชน์ในสังคม คือทำให้คนนั้นเกิดปัญญาเข้าใจการดำรงชีวิตในทางโลก และได้เห็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับศาสนาซึ่งน่าจะโน้มน้าให้เกิดความศรัทธาและได้เกิดปัญญาในทางธรรมต่อไป

ดังนั้น การนำความรู้มาจารึกและประดับในพระอารามแสดงให้เห็นสถานะของความรู้ที่เป็นสะพานบุญในการสร้างกุศลและสามารถใช้ในการบูชาพระอารามได้ การสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ จึงน่าจะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับการสร้างวรรณคดี และการสร้างวรรณคดีเพื่อให้เกิดกุศลทางพุทธศาสนา นอกจากนี้การสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ ยังแสดงให้เห็นพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรงตระหนักถึงความรู้อย่างต่างๆ ที่อาจจะสูญหายไป และยังแสดงให้เห็นว่าทรงตระหนักถึงบทบาทของจารึกในด้านการเป็นสื่อกลางความรู้และเก็บความรู้ที่มีมาแต่โบราณ จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้จารึกเรื่องราวต่างๆ ที่มีมาแต่โบราณ และความรู้ที่มีในปัจจุบัน ทำให้เกิดถ่ายทอดความรู้นั้นสู่มวลชนได้อย่างยั่งยืน

นอกจากนี้อาจกล่าวได้ว่าพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ เป็นการสร้างแนวคิดใหม่เกี่ยวกับการสร้างจารึกในวัดที่แต่เดิมจะเน้นเรื่องการบันทึกการก่อสร้างเพื่อให้เกิดการร่วมอนุโมทนาและเป็นการประกาศบุญ กลายมาเป็นการสร้างกุศลและสร้างความรู้ให้เกิดขึ้นในสังคม และจารึกวัดพระเชตุพนฯ นี้ก็น่าที่จะแสดงแนวคิดทางการสร้างงานวรรณคดีที่สำคัญของไทยประการหนึ่งคือการสร้างงานวรรณคดีที่ประกอบไปด้วยคุณประโยชน์และสอดคล้องกับระบบความคิดทางพุทธศาสนาซึ่งเป็นมโนทัศน์หลักในสังคมไทย

การสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ นอกจากจะสร้างขึ้นในบริบททางสังคมสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นอันเป็นสังคมพุทธศาสนาแล้ว สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งของจารึกวัดพระเชตุพนฯ คือ จารึกวัดพระเชตุพนฯ ซึ่งประกอบไปด้วยวรรณคดีหลายเรื่อง หลายประเภท ยังทำให้ได้เห็นลักษณะและกลวิธีทางวรรณศิลป์ของไทยในวรรณคดีเรื่องต่างๆ ซึ่งน่าจะทำให้เข้าใจและเห็นภาพรวมของการสร้างวรรณคดีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ตลอดถึงการเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมากขึ้น

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงสมัยหนึ่งที่มีการสร้างสรรค์วรรณคดีขึ้นมากมาย ในจารีกวีตพระเชตุพนฯ มีการนำวรรณคดีหลายเรื่องมาจารึกไว้ มีทั้งเรื่องที่เป็นเรื่องที่มีต้นฉบับมาแต่เดิม แต่ได้มีการนำมาปรับปรุงชำระใหม่ เช่น เรื่องกฤษณาอุกคณนงคัจฉนท โคลงโลกนิติ เป็นต้น หรือเรื่องที่มีการประพันธ์ขึ้นใหม่ ซึ่งอาจจะใช้เรื่องที่เป็นเรื่องราวที่มีมาแต่ดั้งเดิม เช่น เรื่องในหมวดพุทธศาสนา เรื่องรามเกียรติ์ นิทานสิบสองเหลียม เป็นต้น หรือเป็นเรื่องที่มีการประพันธ์ขึ้นใหม่ในสมัยนั้น เช่น โคลงภาพคนต่างภาษา เป็นต้น

นอกจากเนื้อหาที่มีหลายประเภทจะเป็นลักษณะเด่นที่สำคัญของจารีกวีตพระเชตุพนฯ แล้ว การที่จารีกวีตพระเชตุพนฯ มีวิธีการนำเสนอด้วยการใช้จารึก ซึ่งแตกต่างกับการเผยแพร่งานวรรณคดีทั่วไป ที่มีเขียนลงสมุดไทย และในจารีกวีตพระเชตุพนฯ มีการเลือกใช้คำประพันธ์หลายรูปแบบ รวมถึงกลวิธีการประพันธ์แต่ละเรื่อง ก็ทำให้งานวรรณคดีในจารีกวีตพระเชตุพนฯ มีความน่าสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับกลวิธีและแนวคิดทางวรรณศิลป์

การเขียนจารึกไทยตั้งแต่สมัยโบราณ โดยเฉพาะจารึกที่อยู่ในวัดมักมีเนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างพระอาราม ตั้งแต่เริ่มสร้างจนกระทั่งสร้างเสร็จและอธิษฐานขอพร จารึกเหล่านี้มีการใช้ภาษาในการจารึกหลายภาษาทั้งไทย บาลี สันสกฤต ขอม เป็นต้น โดยจารึกภาษาไทยส่วนมากนั้นมักจะเขียนเป็นร้อยแก้ว แต่ในจารีกวีตพระเชตุพนฯ มีความแปลกใหม่สำหรับการเขียนจารึกเท่าที่มีหลักฐานปรากฏอยู่ คือมีการใช้ร้อยกรองเป็นจำนวนมาก แม้เรื่องราวตามแบบจารึกที่มีมาในสมัยโบราณเรื่องการสร้างพระอาราม ในการปฏิสังขรณ์ครั้งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เพิ่มขึ้นเป็นร้อยกรอง โดยเปรียบเทียบได้จาก การเขียนบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ นั้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเขียนบันทึกเป็นร้อยแก้วแบบเดียวกับที่มีมาตั้งแต่ครั้งสุโขทัย แต่การปฏิสังขรณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งแบบที่เป็นร้อยแก้วคือ สำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครึ่งรัชกาลที่ 3 และการบันทึกเรื่องการปฏิสังขรณ์นั้นมีการแต่งเป็นโคลง คือ โคลงบอกดำเนินการปฏิสังขรณ์ ตัวอย่างเช่น ความตอนกล่าวถึงการปฏิสังขรณ์พระอุโบสถที่มีการเขียนเรื่องมโหสถชาดกและพระสาวกเอตทัคคะ

สำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครึ่งรัชกาลที่ 3

... เชนผนังพระอุโบสถข้างในประกอบสีลาลายจนถึงที่วางหน้าต่าง ผนังห้องหว่างหน้าต่างเขียนเรื่องอังกุตรนิกายอัฐกถาเอกนียาตว่าด้วยเอตทัคคะพระอรหันต์สี่สิบ

เอ็ดนิทาน ที่แม่ลายต่อเชิงผนังนั้นจากสีลายเป็นอักษรเส้นทองบอกเรื่องไว้
ทุกห้อง ผนังบนหน้าต่างขึ้นไปเขียนเรื่องมหาอุ้มคะชาฎกพิศฎาร²...

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 62)

โคลงบอกด้านการปฏิสังขรณ์

ผนังบนสกลเรื่องสร้าง	สมภาร	พระนา
มโหศพิศฎารนิทาน	ถี้ถ้อง	
ราคาค่าชนะสาร	ประสาตช่าง	ฉลุเฮย
กระสาปณ์สัพน์บะห้อง	จ่างจ่างวางวรร ๗	
ผนังกลางหว่างช่องชั้น	บัญญัติ	ทวารฤ
เรียบเรื่องเอตะทัตะ	วาดไว้	
จัดช่างคหัชฐพระ	มือเลิศ	ล้วนเฮย
กหาปนะเบญจให้	ละห้องของหลวง ๗	

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 371)

แม้วรรณคดีหลายเรื่องจะเป็นเรื่องเก่าแต่เมื่อนำมาเขียนใหม่ก็กลับมีการเปลี่ยนรูปแบบคำประพันธ์ ตัวอย่างเช่น เรื่องรามเกียรติ์ ที่แต่เดิมมักเขียนเป็นคำพากย์หรือกลอนบทละคร เช่น บทละครเรื่องรามเกียรติ์ สมัยอยุธยา ตอน พระรามประชุมพล – องคตสื่อสาร คำพากย์เรื่องรามเกียรติ์ สมัยอยุธยา ตอน นางสามนักขายโณมนางสีดา – กุมภกรรณล้ม บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นต้น หรืออาจจะมีเป็นคำฉันท์ ได้แก่ รามเกียรติ์คำฉันท์ สมัยอยุธยา แต่ในประชุมจารึกวัดพระเชตุพนแต่งขึ้นโดยใช้ร้อยแก้วและโคลง โดยจารึกเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับกำเนิดตัวละคร เป็นเหตุการณ์ก่อนที่มารีศแปลงกายเป็นกวางทอง จารึกเรื่องนี้เขียนเป็นร้อยแก้ว ส่วนเรื่องรามเกียรติ์ที่ประกอบภาพจำหลักซึ่งมีเนื้อความตั้งแต่มารีศแปลงกายนั้นแต่งเป็นโคลง เช่น

² หมายถึง มโหศชาดก

จารึกเรื่องราวเกียรติ

ที่ 44

ว่าเมื่อพระนารายณ์ พระลักษมีมาเฝ้าพระอินศวร แล้วพระเปนเจ้าจึงมีคิวโองการให้พระนารายณ์แบ่งภาคไปเกิดในวงศ์กระษัตริย์กรุงศรีอยุธยา สंहาราพนาสุร พระนารายณ์ก็รับพระอินศวรเป็นจ้าวจึงประสาด มนต์สณชีพให้พระกระไลโยโกฏ ๑ กับพระดาบศทั้ง 4 ก็ลาพระเปนเจ้ากรุงศรีอยุธยาบอกความแก่ท้าวทรรฐ

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 237)

โคลงภาพเรื่องราวเกียรติ

29

๑ วายুবุดรอกิวาทไหว	ถวายเป็น
นางรับมาทรงแสน	โศกเศร้า
แจ้งเหตุพระดลแดน	เดิรป่า มาณา
นางโศกลิงชบเกล้า	เกลือกกลั่นกรรแสง ๗

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 559)

นอกจากนี้ในจารึกวัดพระเชตุพนฯ มีจารึกจำนวนมากที่เขียนขึ้นเป็นจารึกกำกับภาพจิตรกรรม เช่น จารึกที่เกี่ยวกับศาสนา จารึกเกี่ยวกับประเพณี เป็นต้น แนวคิดการสร้างจารึกให้คู่กับภาพจิตรกรรมนั้นน่าจะเป็นพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังที่ สันติ เล็กสุขุม กล่าวถึงการเขียนจารึกกำกับภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดสุทัศน์ว่า

เรื่องอุดมคติต่างๆ ที่กล่าวมา ล้วนมีรายละเอียดเฉพาะเรื่อง แม้ช่างได้เลือกสรรจัดประเด็นให้เกี่ยวเนื่องกันแล้วก็ตาม แต่เงื่อนไขของพื้นที่เป็นอุปสรรคสำคัญในการลำดับเรื่องให้ผู้ชมภาพเข้าใจได้เพียงกวาดตามอง การที่ช่างแก้ปัญหาโดยจารึกเรื่องราวเป็นลายลักษณ์อักษรบนแผ่นศิลาบอกรื่องกำกับไว้ โดยติดที่โคนของแต่ละเหลี่ยมเสาเหล่านั้น จึงเป็นทางแก้ที่ดียิ่ง แต่กระนั้นปัญหาการทำความเข้าใจก็ไม่หมดไปเสียทีเดียวสำหรับความรู้ของเราในปัจจุบัน ข้อสังเกตเพิ่มเติมอย่างหนึ่ง ควรกล่าวไว้ในที่นี้คือ การเลือกหาแนวเรื่องแปลกจากเดิมเพื่อ

เขียนภาพ อันเป็นความนิยมอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 3 ดังที่วิหารพระศรีศากยมุนี สอดคล้องกับการจัดทำจารึกอธิบายเรื่องไว้ใต้ภาพ ซึ่งเชื่อว่าเริ่มเป็นที่นิยมอยู่ใน รัชกาลเดียวกันนั้น

(สันติ เล็กสุขุม, 2549: 196)

ดังนั้นในจารึกวัดพระเชตุพนฯ จึงสะท้อนแนวคิดในการสร้างวรรณคดีทั้งที่เป็นขนบ แบบเดิมและขนบนิยมแบบใหม่ไว้ด้วยกันและนำเสนอด้วยรูปแบบการจารึก

นอกจากนี้ในด้านกลวิธีการแต่ง วรรณคดีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ หลายเรื่องก็มีการใช้ กลวิธีทางวรรณศิลป์ที่งดงาม แสดงให้เห็นแนวนิยมของการแต่งวรรณคดีไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณ เช่น การใช้คำซ้ำ การเล่นเสียง เป็นต้น ดังตัวอย่าง

ตำราฉันทวรรณพฤติ ชื่อ หละมฺขินันท์

หนึ่งจะเส้อมชนะวุฒิอุดม

เหตุสะสมรววิวิพท์

หนึ่งจะเปลื้องชนะศิริพิบัติ

เหตุจัตริวิวิโภชน

หนึ่งจะเปลื้องชนะวิธประโยชน์

เหตุประโมทมหุสวะททาน

หนึ่งจะป่วยกิจจถุสถาน

สรรพการย์ก็จะบมิกระทำ

(นิยะดา เหล่าสุนทร, บรรณาธิการ, 2544: 579)

โคลงภาพเรื่องรามเกียรติ์

วายุบุตรคุมเคียดแค้น

นิลพัท

หักโขดศิขรคัต

คว่างคว่าง

เส้นขนทุกขนมัต

เขาขอด เสมอฤฯ

เยี่ยเยาะนิลพัทอ้าง

อวดแล้วสลัดลง ฯ

(นิยะดา เหล่าสุนทร, บรรณาธิการ, 2544: 588)

ความงดงามประณีตที่เกิดจากการแต่งวรรณคดีนี้ นอกจากจะเพื่อความงดงามทางภาษา แล้ว สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งก็น่าจะเป็นเพื่อการสื่อความหมายให้ชัดเจน ผู้เสพจะได้เข้าใจสารและ อารมณ์ที่กวีต้องการสื่อมากที่สุด

หากพิจารณาถึงจารีกวัตพระเชตุพนฯ ว่ามีความสัมพันธ์กับความรู้และศรัทธาทางพุทธศาสนา จุดมุ่งหมายของการแต่งจารีกวัตพระเชตุพนฯ ก็น่าจะสัมพันธ์กับแนวคิดทางพุทธศาสนา คือการสร้างปัญญาให้เกิดขึ้นในสังคม โดยมีกลวิธีทางวรรณศิลป์และแนวคิดในการสร้างงานเป็นทางที่ช่วยเสริมให้ ผู้เสพนั่น ได้ประโยชน์ และเข้าถึงหลักปฏิบัติตลอดจนเข้าใจแนวคิดเรื่องปัญญา อันเป็นอุดมคติทางพุทธศาสนา

จารีกวัตพระเชตุพนฯ เป็นวรรณคดีที่มีความโดดเด่นในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และเมื่อพุทธศาสนาเป็นสถาบันที่มีความสำคัญต่อสังคมไทย จึงน่าสนใจว่า จารีกวัตพระเชตุพนฯ อันเป็นงานศิลปะที่สร้างขึ้นและเผยแพร่ในวัดนั้น มีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาอย่างไรทั้งในด้านเนื้อหาและแนวคิดการสร้างงาน และการที่จารีกวัตพระเชตุพนฯ เป็นวรรณคดีที่สัมพันธ์กับการสร้างความรู้ในสังคม จึงน่าสนใจศึกษาวรรณคดีในแง่มุมความสัมพันธ์ระหว่างความรู้และพุทธศาสนาอีกด้วย ซึ่งการศึกษาจารีกวัตพระเชตุพนฯ ในแง่มุมทั้งหลายเหล่านี้ น่าจะนำไปสู่ความเข้าใจที่ชัดเจนและลึกซึ้งซึ่งเกี่ยวกับการสร้างสรรค์งานวรรณคดีในบริบทสังคมพุทธศาสนาและการสร้างวรรณคดีในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นมากยิ่งขึ้น

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาวรรณคดีที่ปรากฏในจารีกวัตพระเชตุพนฯ เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับศาสนาในด้านพันธกิจ จุดมุ่งหมายของวรรณคดี และบทบาทของผู้สร้างวรรณคดีในสังคมไทย
2. ศึกษาแนวคิดและกลวิธีในการสร้างองค์ความรู้ในสังคมไทยผ่านวัฒนธรรมพุทธศาสนา และวัฒนธรรมวรรณศิลป์ จากข้อมูลในจารีกวัตพระเชตุพนฯ

1.3 สมมติฐานของการศึกษา

จารีกวัตพระเชตุพนฯ เป็นวรรณคดีที่ประกอบไปด้วยเนื้อหาหลายประเภท แสดงให้เห็นพันธกิจของวรรณคดีในการสร้าง การเก็บรักษา และการถ่ายทอดความรู้ ตลอดจนใช้ความรู้เป็นวิทยาทานและพุทธบูชา นอกจากนี้จารีกวัตพระเชตุพนฯ ยังทำให้เกิดวรรณคดีที่มีคุณค่างดงาม และสร้างองค์ความรู้ให้เกิดปัญญาซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของพุทธศาสนา

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

เนื่องจากในปัจจุบัน จารึกวัดพระเชตุพนฯ ได้มีการรวบรวมและจัดพิมพ์ไว้แล้ว ผู้วิจัยจะใช้ข้อมูลจากฉบับพิมพ์ 2 ฉบับ ดังนี้

1. ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน. (2554). พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน.

รายชื่อชื่อวรรณคดีในประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ ที่นำมาวิจัย มีดังต่อไปนี้

1. จารึกเรื่องทรงสร้างวัดพระเชตุพน ครั้นรัชกาลที่ 1
2. สำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้นรัชกาลที่ 3
3. จารึกเรื่องพระสาวกเอตทัคคะ 41 องค์
4. จารึกเรื่องพระสาวิกาเอตทัคคะ 13 องค์
5. จารึกเรื่องอุบาสกเอตทัคคะ 10 คน
6. จารึกเรื่องอุบาสิกาเอตทัคคะ 10 คน
7. จารึกเรื่องอสุภ 10 และญาณ 10
8. จารึกเรื่องฎีกาพาหุง 8 บท
9. จารึกเรื่องพระพุทธรบาท
10. จารึกเรื่องชุดงศ์ 13
11. จารึกเรื่องพาหิรนิทาน
12. จารึกเรื่องอรรถกถาชาดก
13. จารึกเรื่องมหาวงษ์
14. จารึกเรื่องนिरยกถา
15. จารึกเรื่องเปรัตกถา
16. จารึกเรื่องรามเกียรติ์
17. จารึกนิทานสิบสองเหลี่ยม
18. ทำเนียบตราตำแหน่งสมณศักดิ์
19. จารึกทำเนียบหัวเมืองและผู้ครองเมือง
20. จารึกเรื่องรามัญหุงเข้าทัพย
21. จารึกเรื่องมหาสงกรานต์
22. จารึกรั้วกระบวนแห่งพระกฐินพยุหยาตราทางสถลมารค
23. โคลงบอกด้านการปฏิสังขรณ์

24. ตำราฉันทวรรณคดี
25. ตำราฉันทมาตราพद्य
26. เพลงยาวกลบทและกลอักษร
27. โคลงกลบท
28. โคลงภาพเรื่องรามเกียรติ์
29. ฉันทกฤษณาสอนน้อง
30. ฉันทพาลีสอนน้อง
31. สุภาพิตพระร่วง
32. ฉันทอักษฎาพานร
33. โคลงโลกนิติ
34. จารึกเรื่องโคลงภาพคนต่างภาษา
35. โคลงภาพฤๅษีตัดตน
36. อาธิไท้โพธิบาท

นอกจากรายชื่อวรรณคดีดังกล่าวข้างต้น ในประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ ยังมีการพิมพ์วรรณคดีอีก 4 เรื่อง คือ

- 1) สำเนาพระราชดำริห์ ว่าด้วยการทรงสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์วัดพระเชตุพน
- 2) สำเนาจารึกพระราชกฤษฎีการาชานุศาสน์วัดพระเชตุพน
- 3) จารึกครั้งรัชกาลที่ 1 จดหมายเหตุเรื่องว่าด้วยพระบรมธาตุมาแต่เมืองน่าน
- 4) โคลงต้นสรรเสริญพระเกียรติปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน (โคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัด

พระเชตุพน)

แต่ทั้ง 4 เรื่องนี้ผู้วิจัย จะไม่นำมาศึกษาในที่นี้เนื่องจาก

1. เรื่องสำเนาพระราชดำริห์ ว่าด้วยการทรงสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์วัดพระเชตุพน ต้นฉบับไม่สมบูรณ์

2. วรรณคดีทั้ง 4 เรื่องนี้ ไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดว่ามีการนำมาจารึก เหมือนกับสำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้งรัชกาลที่ 3 ที่มีการระบุจำนวนบรรทัดที่จะนำไปจารึก

3. โคลงต้นสรรเสริญพระเกียรติปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน มีเนื้อหาเหมือนกับสำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้งรัชกาลที่ 3 เพียงแต่มีการแต่งเป็นโคลง ดังนั้นจึง

อาจเป็นไปได้ว่า โคลงต้นสรรเสริญพระเกียรติปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน แต่งขึ้นโดยยึดเนื้อหาจากสำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้งรัชกาลที่ 3 เพื่อให้มีฉบับที่เป็นร้อยกรอง

2. ตำรายา ศิลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) พระนคร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้จารึกไว้เมื่อ พ.ศ. 2375 ฉบับสมบูรณ์. (2537). กรุงเทพฯ: โครงการประสานงานพัฒนาเครือข่ายสมุนไพร (ปพส.).

เรื่องในหนังสือที่นำมาใช้วิจัย ประกอบด้วย

- 1) วิชาหัตถศาสตร์ว่าด้วยแผนนวดแก้โรคต่างๆ
- 2) ตำรายาวัดโพธิ์

ทั้งสองเรื่องนี้ผู้วิจัยขอเรียกรวมในงานวิจัยเล่มนี้ว่า จารึกตำราแพทย์แผนไทย

นอกจากจารึกทั้งสองส่วนดังที่กล่าวมา ในวัดพระเชตุพนฯ ยังมีการสร้างจารึกอีกชุดหนึ่งคือ จารึกลานทอง สำหรับการบรรจุไว้ในพระมหาเจดีย์ 3 องค์ ที่สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชและพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จารึกชุดนี้มีหลายเรื่อง มีเนื้อหาเป็นส่วนธรรมะเรื่องต่างๆ เช่น พระอภิธรรม 7 คัมภีร์ พุทธวจนะต่างๆ เป็นต้น แต่เนื่องจากจารึกในกลุ่มนี้เป็นจารึกที่สร้างขึ้นเพื่อบรรจุในพระมหาเจดีย์ ไม่ใช่จารึกที่ติดตั้งตามบริเวณต่างๆ ในวัด ในวิทยานิพนธ์เรื่องนี้จึงไม่นำจารึกดังกล่าวมาวิเคราะห์ในฐานะที่เป็นจารึกวัดพระเชตุพนฯ

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลที่ไม่ได้จัดอยู่ในขอบเขตการวิจัยของวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ผู้วิจัยอาจจะมี การนำข้อมูลดังกล่าวนี้มากล่าวถึงในวิทยานิพนธ์บางส่วนเพื่อเป็นการนำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับกลุ่มข้อมูลที่เป็นขอบเขตของการทำวิทยานิพนธ์ รวมถึงความเข้าใจเรื่องการสร้างงานจารึกวัดพระเชตุพนฯ มากยิ่งขึ้น

1.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.5.1 การศึกษาวิเคราะห์วรรณคดีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ เฉพาะเรื่อง

ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. (2549). **อ่านสุภาษิตพระร่วง ฉบับวิเคราะห์และถอดความ**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งานวิจัยเล่มนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้นักเรียน นิสิตและนักศึกษา รวมทั้งคนทั่วไปที่สนใจอ่านหรือศึกษาวรรณคดีไทยสามารถเข้าใจเนื้อหาสาระ ภาษาและสำนวน รวมถึงวรรณศิลป์ในวรรณคดีเรื่องสุภาษิตพระร่วง โดยกล่าวถึงลักษณะทั่วไปของวรรณคดีเรื่องสุภาษิตพระร่วง วรรณศิลป์ในวรรณคดีเรื่องสุภาษิตพระร่วง และคุณค่าของวรรณคดีเรื่องนี้

โชษิตา มณีใส. (2550). **บรรทัดฐานการประพันธ์วรรณกรรมคำฉันท์สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ศึกษาจากกฤษฎาสอนห้องคำฉันท์พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส**. กรุงเทพฯ: รายงานผลงานวิจัยเสริมหลักสูตร.

งานวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อให้ทราบบรรทัดฐานด้านการประพันธ์วรรณกรรมคำฉันท์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงกำหนดผ่านวรรณกรรมที่นำมาจารึกไว้เป็นแบบอย่างไว้ที่วัดพระเชตุพนฯ การศึกษาพบว่า กระบวนการปรับปรุงวรรณกรรมคำฉันท์เรื่องนี้ได้แบบอย่างมาจากคัมภีร์วุตโตทัยและคัมภีร์สุไพธาลังการ ในด้านรูปแบบทรงแสดงแนวคิดว่าการต้องมีความรู้ในฉันทศาสตร์ ในด้านการประพันธ์ทรงแสดงแนวคิดว่าการนิพนธ์ที่ดีต้องปราศจากโทษทางการประพันธ์และประกอบด้วยคุณต่างๆ ตลอดจนมีอสังการและรส ในด้านเนื้อหาทรงแสดงให้เห็นระเบียบในการเรียบเรียง การเสนอสารอย่างชัดเจน

พระมหาวิเชียร สิริวิฑูโน (ไกรฤกษ์ศิลป์). (2549). **หลักกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในตำราฉันท์วรรณคดีพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส**. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในตำราฉันท์วรรณพฤติ พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ที่มีคุณค่าต่อสังคมไทย ผลการวิจัย พบว่า หลักกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในตำราฉันท์วรรณพฤติที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงพระนิพนธ์นั้น ล้วนเป็นธรรมที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรง แสดงแก่พุทธศาสนิกชนเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและถือปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสุขสวัสดิแก่ ตนเองและผู้อื่น ตำราฉันท์นี้มีเนื้อหาประกอบด้วยยอคติ 4 มิตรเทียม 4 มิตรแท้ 4 คีล 5 อบายมุข 6 กุศลกรรมบถ 10 ภรรยา 7 จำพวก สตรี 20 จำพวก มงคล 38 ประการ และราชวสตีธรรม ซึ่งมี คุณค่าต่อสังคมไทยด้านการดำเนินชีวิต (การครองตน) ครอบครัว สังคมและเศรษฐกิจ การปกครอง และพระพุทธศาสนา

พระมหาสุรศักดิ์ ปะจันตะเสน. (2544). การศึกษาวิเคราะห์พุทธจริยธรรมจากวรรณคดีโคลง โลกนิติ. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา คณะ ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ศึกษาโคลงโลกนิติ การศึกษาพบว่าโคลงโลกนิติมีความสำคัญต่อบุคคล และสังคมในเชิงสังคมและจริยธรรมทางพุทธศาสนาหลายประการ กวีได้แสดงความจริงของชีวิต ธรรมชาติของมนุษย์ อุดมคติของชีวิตและกฎแห่งกรรม ตลอดจนจริยธรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาตน และการพัฒนาสังคม นอกจากนี้โคลงโลกนิตียังมีสาระสำคัญที่สะท้อนให้เห็นคุณค่าด้านปรัชญา คุณค่าด้านวรรณศิลป์และคุณค่าด้านสังคมอีกด้วย

พีรภัทร์ ศรีตุลา. (2555). อารีไท้โพธิบาทว์ : คำพยากรณ์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาวรรณคดีเรื่องอารีไท้โพธิบาทว์โดยใช้ต้นฉบับ 4 สำนวน คือ จารึกเรื่องอารีไท้โพธิบาทว์ ต้นฉบับตัวเขียนสมุดไทยดำเส้นทอง ต้นฉบับตัวเขียนสมุด ไทยขาวเส้นหมึก และฉบับพิมพ์ในประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ

การศึกษาพบว่า เนื้อเรื่องของอารีไท้โพธิบาทว์สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมไทยด้านต่าง ๆ ได้แก่ การผสมผสานคติทางพุทธศาสนาและฮินดู ความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อเรื่องโชคลาง สะท้อน

การปกครองของไทยว่ามีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข สะท้อนให้เห็นอาชีพทางด้านเกษตรกรรม นอกจากนี้วรรณกรรมเรื่องนี้ยังสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของไทยที่ได้รับการจัดให้อยู่ในหมวดอนามัยเนื่องจากเป็นวรรณกรรมที่ช่วยปลอบใจให้คลายทุกข์ เรื่องอาชีพอัโทธิบาท์ยังได้แสดงให้เห็นว่ามีคุณค่าทางวรรณศิลป์และคุณค่าทางสังคมอีกด้วย

1.5.2 วิจัยที่เห็นการศึกษาจารีกวดพระเชตุพนฯ ในภาพรวมหรือการเห็นกลุ่มวรรณคดีในจารีกวดพระเชตุพนฯ

ทวีศักดิ์ เผือกสม. (2540). การปรับตัวทางความรู้ ความจริง และอำนาจของชนชั้นนำสยาม พ.ศ. 2325 – 2411. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้ศึกษาลักษณะความรู้ในสังคมไทยในยุคหนึ่งว่าการแบ่งความรู้ออกเป็นทางโลกย์และทางธรรมการแบ่งความรู้ดังกล่าวนี้มีความสำคัญในการเผชิญหน้ากับความรู้อันใหม่ที่มาจากตะวันตก และเน้นว่าความรู้ทางศาสนานั้นเป็นความรู้ที่เที่ยงแท้ต่างกับความรู้ที่มาจากตะวันตก ส่วนการศึกษาที่เกี่ยวกับจารีกวดพระเชตุพนฯ นั้น อยู่ในหัวข้อ จารีกวดพระเชตุพนฯ: บุรพคดีศึกษา, ภาพตัวแทน (representation) ของความรู้, และการเขียนตะวันออกของชนชั้นนำไทย ในงานวิจัยเล่มนี้กล่าวว่าการสร้างจารีกวดพระเชตุพนฯ เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่ธรรมดา เป็นการประกาศวิชาความรู้ในศาสตร์ต่างๆ ให้สาธารณชนได้รับรู้ แต่ความรู้เหล่านี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของความรู้ที่มีในสยาม จารีกวดพระเชตุพนฯ จึงเป็นภาพตัวแทนของความรู้ที่มีในสยามขณะนั้น นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ศึกษาเรื่องโคลงภาพคนต่างภาษา นอกจากจะเป็นการศึกษาลักษณะชนชาติต่างๆ แล้ว การศึกษาครั้งนี้ก็ได้นำไปสู่ข้อสรุปว่า ในความคิดของคนสมัยนั้นคนสยามก็ไม่ได้ด้อยไปกว่าชนชาติอื่น

ธนอร อัครวงศ์. (2543). แนวจริยปฏิบัติในงานวรรณศิลป์ในประชุมจารีกวดพระเชตุพนฯ. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้ศึกษาวรรณคดีคำสอนในวัดพระเชตุพนฯ 8 เรื่อง แสดงให้เห็นว่า วรณคดีเหล่านี้มีเนื้อหาที่มุ่งสั่งสอนคนทุกชนชั้นในสังคมไทย ตั้งแต่ชนชั้นปกครองไปจนสามัญชน และคำสอนเหล่านี้เน้นการสั่งสอนให้บุคคลปฏิบัติตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา และนอกจากนี้ยังศึกษากลวิธีการประพันธ์ต่างๆ ที่สนับสนุนให้การสอนประสบความสำเร็จ เช่น การใช้สัมผัส การใช้คำซ้ำ เป็นต้น

ประทีป ชุมพล. (2523). “วัดพระเชตุพน กับการศึกษาด้านจารึก,” วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร 4-5 (ธ .ค.2523 - ธ .ค.2525), 113 - 130.

ศึกษาจารึกวัดพระเชตุพนฯ เพื่อที่จะวิเคราะห์พระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ บทความเรื่องนี้ศึกษาแยกแยะข้อมูลเรื่องผู้แต่ง สัดส่วนเนื้อหา พบว่าผู้ที่จารึกเป็นกลุ่มเชื้อพระวงศ์ ภิกษุสงฆ์ ข้าราชการที่เข้าใจว่าเป็นกลุ่มที่สนับสนุนพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในบรรยากาศความขัดแย้งระหว่างผู้สนับสนุนพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้าฟ้ามงกุฎ นอกจากนี้ผู้วิจัยเสนอความคิดว่า ในการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ การสร้างจารึกไม่ใช่สิ่งที่สำคัญที่สุด จุดประสงค์โดยส่วนรวมในการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ คือการให้วัดพระเชตุพนฯ เป็นศูนย์กลางสถาบันสงฆ์ทุกนิกาย เป็นการประสานความแตกแยกและขัดแย้งทั้งทางอาณาจักรและศาสนจักร ระหว่างผู้ที่สนับสนุนและคัดค้านพระองค์

นิรภัย ถวิล. (2545). **กระบวนวิธีนำเสนอองค์ความรู้ในประชุมจารึกวัดพระเชตุพนโดยผ่านฉันทลักษณ์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย (กลุ่มวรรณคดี) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

งานวิจัยนี้นำเสนอการจัดหมวดหมู่วรรณคดีร้อยกรอง ว่ามีหมวดบันทึก หมวดตำรา หมวดคำสอน และหมวดฝึกปฏิบัติ (โคลงฤๅษีตัดตน) และกล่าวถึงกระบวนวิธีนำเสนอความรู้ว่ามี 7 แบบ คือ นำเสนอโดยการประชุมนักปราชญ์แต่ง, การบอกตรงๆ, การบอกทางอ้อม, การสังเกตตัวอย่าง คำประพันธ์, การวางรูปแบบคำประพันธ์เป็นปริศนาให้แก้ไข, การอธิบายประติมากรรมภาพแกะสลักหินรูปหุ่นต้ำและการอธิบายประติมากรรมหล่อรูปโลหะลอยตัว

วรวรรณ เงินทอง. (2530). จุดมุ่งหมายและบทบาททางการศึกษาของวัดพระเชตุพนฯ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 – 2394). วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้กล่าวถึงการจัดการศึกษาในวัดของไทยตั้งแต่สมัยโบราณ การจาริกตาราแพทย์ในการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชถือเป็นการเริ่มต้นการจัดการศึกษาที่รัฐเป็นผู้เข้ามามีส่วนร่วม และบทบาทการจัดการศึกษานั้นเด่นชัดในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ลักษณะการจัดการศึกษาในวัดพระเชตุพนมีลักษณะที่แตกต่างกับวัดอื่นๆ คือ 1. ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม (ซึ่งรัฐใช้เป็นกลไกในการควบคุมสังคม) 2. เป็นการเปิดโอกาสให้เรียนรู้ได้ด้วยตนเอง ส่วนจุดมุ่งหมายทางการศึกษาของจาริกวัดพระเชตุพนฯ มี 4 ประการ คือ เพื่ออนุรักษ์ความรู้ให้สืบทอดไปยังคนรุ่นหลัง, เพื่อให้ความรู้ด้านจริยธรรม, เพื่อให้ความรู้ด้านอาชีพ และเพื่อให้ความรู้ด้านอักษรศาสตร์

บทบาทในการเผยแพร่ความรู้นั้น ได้แก่ บทบาทในการเผยแพร่ความรู้ในวิชาสามัญและวิสามัญ บทบาทในการเผยแพร่ความรู้ทางพุทธศาสนา ส่วนบทบาทต่อสังคมได้แก่ การจัดระเบียบสังคมและบทบาทการพัฒนา รูปแบบการศึกษาและความรู้

วิมลทกานต์ อัมพันแสง. (2545). การจัดการการศึกษาของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น: กรณีศึกษาประชุมจาริกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

งานวิจัยนี้กล่าวถึงองค์ความรู้ในจาริกวัดพระเชตุพนหลายด้าน เช่น ด้านจริยศึกษา พุทธิศึกษา พลศึกษา หัตถศึกษา ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ประเพณี และการแพทย์ ปรัชญาของการจัดการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีพระราชประสงค์ที่จะรักษาสรรพวิชาต่างๆ ไม่ให้สูญหายและให้ประชาชนได้นำความรู้ดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงคุณค่าของจาริกวัดพระเชตุพนฯ ได้แก่ ความรู้ด้านภาษา ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ การเข้าใจวัฒนธรรมในสมัยนั้น คุณค่าทางอารมณ์ คุณค่าทางปัญญา คุณค่าทางศีลธรรม และคุณค่าทางด้านการสอนใจ

1.5.3 การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับวัดพระเชตุพนฯ

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับวัดพระเชตุพนฯ โดยมากเป็นการศึกษาเกี่ยวกับการก่อสร้าง สถาปัตยกรรม ศิลปกรรมภายในวัด รวมถึงคติความเชื่อในการสร้างวัด และการตีความสัญลักษณ์ งานวิจัยในกลุ่มนี้ ได้แก่

ชาติตรี ประภิตนนทการ. (2552). “คติสัญลักษณ์ในการออกแบบวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม.”

สถาปัตยกรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ.

ศึกษาคติเรื่องไตรภูมิที่มีความสัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมในวัดและแผนผังวัดพระเชตุพนฯ การศึกษาพบว่า แนวคิดเรื่องคติไตรภูมินั้นมีทั้งศาสนาพุทธและศาสนาฮินดู ซึ่งได้รับมาจากอาณาจักรกัมพูชา คติไตรภูมิที่สัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมไทยเริ่มพบตั้งแต่ในสมัยสุโขทัย เช่น สถาปัตยกรรมของวัดเจติยเจ็ดแถว วัดมหาธาตุ เป็นต้น แต่แนวคิดที่สัมพันธ์กับอิทธิพลของอาณาจักรกัมพูชาได้ลดบทบาทลงในสมัยอยุธยาตอนกลาง

คติไตรภูมิจึงมีความเกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมไม่ว่าจะเป็นอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมของ กัมพูชาสมัยพระนคร หรือสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาที่สืบต่อมาจนสมัย รัตนโกสินทร์ เช่น วัดพระเชตุพนฯ วัดสุทัศน์เทพวราราม เป็นต้น แต่ในสมัยรัตนโกสินทร์การสร้าง สถาปัตยกรรมตามคติไตรภูมิมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่น การสร้างพระอุโบสถเป็นเขาพระ สุเมรุแทนพระปราสาท เป็นต้น และคติสัญลักษณ์ในการออกแบบวัดพระเชตุพนฯ ผู้วิจัยพบว่าทั้ง แผนผังรวมและสถาปัตยกรรมต่างๆ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีความสัมพันธ์กับคติความเชื่อเรื่องศิระแผ่นดิน กลางชมพูทวีป สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และคติ สัญลักษณ์เหล่านี้ได้มีการขยายให้ชัดเจนยิ่งขึ้นในการปฏิสังขรณ์สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัว

พีระพัฒน์ สำราญ. (2552). “ภูมิสถานวัดโพธิ์.” สถาปัตยกรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: วัดพระเชตุพน วิมลมังคลารามฯ.

งานวิจัยเรื่องนี้ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบสันนิษฐานของอาคารประธานวัดพระเชตุพนฯ ว่าแผนผังอาคารและรูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชว่ามีขนาดเล็กกว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทำให้มีพื้นที่ว่างระหว่างอาคารมากกว่าปัจจุบัน นอกจากนี้แนวการออกแบบผังของทั้งสองสมัยมีความแตกต่างกันคือ ในสมัยรัชกาลที่ 1 แผนผังอาคารเน้นแนวแกนตั้งกับแกนราบแต่การออกแบบในสมัยรัชกาลที่ 3 ทำให้แนวกากบาทของพระวิหารทิศชัดเจนยิ่งขึ้น แผนผังสมัยรัชกาลที่ 1 ทำให้ลักษณะอาคารเชื่อมกันอย่างหลวมๆ ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 3 มีการปรับรูปแบบทำให้กลุ่มอาคารเชื่อมโยงกันอย่างมีเอกภาพเชื่อมกลุ่มอาคารเข้ากันทั้งหมด นอกจากนี้พบว่าแนวคิดในการออกแบบทางสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 1 เน้นการกระจายออกจากจุดศูนย์กลางไปสู่พื้นที่โดยรอบและให้ความสำคัญต่อเนื่องเป็นชั้นๆ กับกลุ่มอาคารทั้งหมดอย่างเท่าเทียมกัน แต่ในสมัยรัชกาลที่ 3 นั้น เน้นอาคารศูนย์กลางให้เด่นกว่าอาคารอื่น ทำให้เกิดความสัมพันธ์มุมมองต่อเนื่องไปสู่จุดศูนย์กลาง

รำภิ กุลสมบุรณ์. (2508). **วัดพระเชตุพนฯ ห้องสมุดประชาชนแห่งแรกในประเทศไทย.**
พระนคร: แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้ศึกษาจารีกวัดพระเชตุพนฯ หนังสือสมุดไทย จิตรกรรมฝาผนัง รวมถึงสิ่งก่อสร้างและวัตถุต่างๆ ภายในวัด จากการศึกษาพบว่าวัดพระเชตุพนฯ เป็นแหล่งการเรียนรู้และสามารถจัดความรู้ต่างๆ ในวัดพระเชตุพนตามระบบการจัดหมู่หนังสือแบบสากลได้ โดยผู้วิจัยเลือกใช้การจัดระบบการจัดเลขหมู่ทศนิยมของดิวอี้ (Dewey Decimal Classification System) พบว่าความรู้ในวัดพระเชตุพนฯ แบ่งเป็นหมวดใหญ่ๆ ได้คือ หมวดปรัชญา หมวดพุทธศาสนา หมวดสังคมศาสตร์ หมวดมนุษยวิทยา หมวดสัตววิทยา หมวดการแพทย์ หมวดศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม และหมวดวรรณกรรม

วัชรวิ วัชรสินธุ์. (2548). **วัดพระเชตุพน : มัชฌิมประเทศอันวิเศษในชมพูทวีป.** กรุงเทพฯ: มติชน.

งานวิจัยเรื่องนี้ศึกษาวัดพระเชตุพนฯ ในเชิงประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมศาสตร์และการศึกษาเชิงสัญลักษณ์ จากการศึกษาวิจัยพบว่าการจัดองค์ประกอบของอาคารเขตพุทธาวาสส่วนหน้าเข้าสู่จุดศูนย์กลางคือพระอุโบสถ นั้นมีแนวคิดในการออกแบบที่น่าจะเป็นการ “จำลอง

โลกศาสตร์ของมัชฌิมประเทศอันวิเศษในชมพูทวีป” ลักษณะดังกล่าวนี้สอดคล้องกับสาระในหนังสือไตรภูมิโลกวิจรณยกถาซึ่งประพันธ์ขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยเน้นความคิดเรื่องที่ตั้งของมหาโพธิบัลลังก์ เป็นศูนย์กลางของมัชฌิมประเทศ

สมประสงค์ น่วมบุญลือ. (2523). “วัดพระเชตุพน: มหาวิทยาลัยชาวบ้าน.” วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร 4-5 (ธ.ค. 2523-ธ.ค. 2525) 131 - 143.

งานวิจัยนี้ศึกษาวัดพระเชตุพนฯ ในแง่การเป็นแหล่งการศึกษา และทำหน้าที่การเป็นมหาวิทยาลัยชาวบ้าน หน้าที่ดังกล่าวมี 4 ประเภทคือ 1. เป็นสถาบันให้ความรู้วิชาชีพชั้นสูง มีลักษณะเป็นความรู้เฉพาะสาขา เช่น การแพทย์ เกษัตริ์ ศาสนา วรรณคดี จิตรกรรม ประติมากรรม เป็นต้น ความรู้เหล่านี้ต้องมีพื้นฐานความรู้มาก่อน 2. เป็นสถาบันการศึกษาค้นคว้าวิจัย ดังจะเห็นได้จากความรู้ที่มีการจารึกไว้นั้นเป็นความรู้ที่ผ่านการค้นคว้ารวบรวมและทดสอบจนได้ผลแน่นอน ดังจะเห็นได้จากจารึกตำรายา เป็นต้น 3. เป็นสถาบันในการบริการวิชาการแก่สังคม ลักษณะการบริการทางสังคม ได้แก่ บริการทั้งแบบจริงและแบบจำลอง บริการให้แก่ประชาชนโดยไม่เลือกชั้นวรรณะ บริการวิชาการแก่สังคมเป็นปรกติทุกวัน นอกจากนี้ยังมีการบริการทางด้านนันทนาการให้แก่สังคมด้วย 4. เป็นสถาบันที่ทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม คือเป็นแหล่งความรู้แบบไทยแหล่งใหญ่แหล่งหนึ่ง ทั้งหมดนี้จึงทำให้วัดพระเชตุพนฯ ได้ทำหน้าที่ลักษณะเดียวกับมหาวิทยาลัยในปัจจุบัน

1.6 ประโยชน์ที่จะได้รับจากงานวิจัย

1. เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับวรรณคดีไทย อันจะทำให้เกิดความเข้าใจสถานะและความสำคัญของวรรณคดีที่มีในบริบทสังคมไทย
2. เข้าใจบทบาทของจารึกวัดพระเชตุพนฯ ในฐานะวรรณคดีที่สร้างองค์ความรู้ และปัญญาให้เกิดขึ้นในสังคม และเป็นวรรณคดีที่นำมาใช้เพื่อเป็นพุทธบูชา
3. เข้าใจลักษณะแนวคิดและกลวิธีในการสร้างองค์ความรู้โดยผ่านวรรณคดีและการจารึก
4. เป็นแนวทางในการศึกษาวรรณคดีไทยในด้านความสัมพันธ์กับพุทธศาสนา
5. ทำให้เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของไทย

1.7 วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาจารึกวัดพระเชตุพน และข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
2. ศึกษาแนวคิดเรื่องพุทธศาสนาและวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของไทย
3. วิเคราะห์และตีความข้อมูล
4. เรียบเรียงและเสนอผลการวิจัย

1.8 ข้อตกลงเบื้องต้น

1.8.1 ความหมายของคำว่า จารึก

คำว่าจารึกนั้นมักจะมีความหมายถึง งานเขียนที่มีการขีดเขียนลงในวัสดุแข็ง ดังที่วิศปัทย์ ชัยช่วย (2552: 398) กล่าวถึงความหมายของจารึกไว้ว่า

จารึก ซึ่งในภาษาอังกฤษเรียกว่า Inscription หมายถึง ข้อความตัวอักษร สัญลักษณ์ที่จารหรือสลักไว้บนวัสดุรองรับที่มีความแข็งและคงทนถาวร เช่น ศิลา โลหะ อิฐ ไม้ ดินเผา กระจกสัตว์ รวมถึงวัสดุอื่นๆ ที่คงทนถาวรและสามารถจารหรือสลักข้อความลงไปได้ สำหรับวัสดุที่รองรับข้อความ ในภาษาอังกฤษที่เรียกว่า Stele ตรงกับภาษาไทยว่า แผ่นจารึก ถ้าเป็นหิน มักจะเรียกว่า ศิลาจารึก แต่โดยทั่วไปเรามักจะเรียกทั้งข้อความที่จารและวัสดุรองรับรวมกันว่าจารึก

อย่างไรก็ตาม จารึกบางเรื่องอาจจะไม่ได้จารหรือสลักให้เป็นรอยลงไปในวัสดุแข็ง ก็อาจจะได้รับการอนุโลมให้อยู่ในงานกลุ่มจารึกได้ ดังจะเห็นได้จาก จารึกหลักที่ 156 – จารึกหลักที่ 157 ที่รวมไว้ในหนังสือประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 6 ตอนที่ 1 จารึกกลุ่มนี้เป็นจารึกที่เขียนด้วยหมึก บนปูนซีเมนต์สีขาว บนกรอบหน้าต่างด้านใน ของพระอุโบสถ วัดบรมนิวาสราชวรวิหาร เนื้อหากล่าวถึงปริศนาธรรมต่างๆ

ส่วนในจารึกวัดพระเชตุพนฯ มีจารึกเรื่องหนึ่งคือ จารึกเรื่องทำเนียบสมณศักดิ์ ซึ่งเป็นงานเขียนอักษรลายรดน้ำประกอบกับภาพตราตำแหน่งสมณศักดิ์ ซึ่งจารึกเรื่องนี้มีการรวมพิมพ์ไว้ในประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ ทุกฉบับ

ดังนั้น ในงานวิจัยเรื่องนี้ คำว่า จารึก จึงมีความหมายรวมไปถึงข้อความที่เขียนลงในวัสดุแข็ง โดยที่อาจจะไม่ได้สลักให้เป็นรอยหรือเป็นร่องลึกลงไป ซึ่งหมายรวมถึงจารึกเรื่องทำเนียบสมณศักดิ์ด้วย ด้วย

1.8.2 ความหมายของคำว่า วรรณคดี

คำว่า วรรณคดี มีหลายความหมายทั้งที่เป็นความหมายกว้างและความหมายแคบ กุหลาบ มัลลิกะมาส (2531: 4-5) กล่าวถึง ความหมายของวรรณคดีไว้ 3 ประการ คือ

1. ความหมายอย่างกว้าง หมายถึงสิ่งที่เขียนขึ้น ประพันธ์ขึ้นทุกอย่าง
2. ความหมายแคบลง โดยกำหนดว่าหมายถึงหนังสือดี มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก มีคุณสมบัติในด้านรูปแบบและวิธีแสดงออก เช่น หลักศิลาจารึก รามเกียรติ์ ไตรภูมิพระร่วง ฯลฯ
3. ความหมายแคบและกระชับยิ่งขึ้น หมายถึงสิ่งที่เขียนขึ้นมีศิลปะการตกแต่งจนได้รับยกย่องว่ามีวรรณศิลป์ สร้างอารมณ์และจินตนาการหรือทำให้ตระหนักคุณค่าของชีวิตและธรรมชาติ ตลอดจนความเข้าใจจิตใจและพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์ เช่น บทนิราศต่างๆ บทละครของเชกสเปียร์ และลิลิตพระลอ เป็นต้น

สำหรับในงานวิจัยเรื่องนี้ เนื่องจากการศึกษาเน้นไปที่จารึกวัดพระเชตุพนฯ ซึ่งประกอบไปด้วยวรรณคดีที่มีเนื้อหาหลายประเภท มีลักษณะการเขียนแตกต่างกัน ดังนั้น ความหมายของคำว่า วรรณคดีในงานวิจัยเรื่องนี้ จึงหมายถึง ความหมายอย่างกว้าง คือหมายถึงคำประพันธ์ทุกชนิด นอกจากนี้ ในงานวิจัยเรื่องนี้ จะมีการใช้คำว่า หนังสือ ในความหมายเดียวกันกับวรรณคดีด้วย

1.8.3 คำว่า กวี ผู้แต่ง และผู้ประพันธ์

เนื่องจากการศึกษาวรรณคดีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ และวรรณคดีเรื่องอื่นๆ มีทั้งวรรณคดีที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง ดังนั้น ในงานวิจัยเล่มนี้จึงมีการใช้ทั้งคำว่า กวี ผู้แต่ง รวมถึงผู้ประพันธ์ ในความหมายเดียวกัน คือ ผู้ที่สร้างสรรค์งานวรรณคดี

1.8.4 คำว่า วัดพระเชตุพนฯ และจารึกวัดพระเชตุพนฯ

การเขียนชื่อย่อของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร มีทั้งเขียนว่า วัดพระเชตุพนฯ และ วัดพระเชตุพน ในที่นี้ผู้วิจัยขอใช้ว่า “วัดพระเชตุพนฯ” เพื่อสื่อความหมายว่าเป็นคำที่ย่อมาจาก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร และ “จารึกวัดพระเชตุพนฯ” ซึ่งมีความหมายถึง จารึกที่สร้างขึ้นในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

นอกจากนี้วัดพระเชตุพนฯ ยังมีการเรียกว่า วัดโพธิ์ ซึ่งเป็นคำที่มาจาก ชื่อเดิมของวัดที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา คือ วัดโพธาราม และในปัจจุบันคนทั่วไปยังมีความนิยมเรียกวัดพระเชตุพนฯ ว่าวัดโพธิ์อยู่ แต่เนื่องจากว่า คำว่า วัดโพธิ์ ไม่ใช่ชื่อเรียกอย่างเป็นทางการของวัดพระเชตุพนฯ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงไม่ใช่คำว่า วัดโพธิ์ ในงานวิจัยเรื่องนี้

ดังนั้น การเรียกชื่อย่อโดยย่อของจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร ในงานวิจัยเรื่องนี้ จะเรียกว่า จารึกวัดพระเชตุพนฯ

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากมีความนิยมในการเขียนทั้ง วัดพระเชตุพนฯ และ วัดพระเชตุพน ดังนั้นหากมีการอ้างอิงถึงงานอื่นๆ ที่มีการเขียนว่า วัดพระเชตุพน และ จารึกวัดพระเชตุพน ผู้วิจัยจะเขียนตามต้นฉบับที่ใช้อ้างอิง

1.8.5 คำว่า วัฒนธรรมพุทธศาสนา และวัฒนธรรมวรรณศิลป์

คำว่า วัฒนธรรมพุทธศาสนา หมายถึง ความคิดและแนวปฏิบัติในมิติต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาซึ่งเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสังคมที่นับถือพุทธศาสนาเป็นหลัก

คำว่า วัฒนธรรมวรรณศิลป์ หมายถึง ความคิดและแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์วรรณคดีไทยซึ่งมีการสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน

บทที่ 2

การสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ

การสร้างจารึกในวัดของไทยมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ จารึกที่ปรากฏในวัด มักมีเนื้อความเกี่ยวกับกิจกรรมทางศาสนาโดยเฉพาะการสร้างศาสนสถาน ถาวรวัตถุ หรือการถวายที่ดินสิ่งของต่างๆ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เช่น จารึกวัดเจติยวิหาร จารึกวัดเขากบ จารึกวัดเขมา จารึกลานทองวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เป็นต้น จารึกในวัดบางแห่งมีการกล่าวถึงการใช้วัสดุในการสร้างศาสนสถาน หรือสร้างวัตถุถวายวัด ค่าใช้จ่าย รวมถึงการเฉลิมฉลอง เช่น จารึกวัดพระบรมธาตุชัยนาท จารึกเจ้าครูศีลาภิรัตน์ เป็นต้น

การจารึกลักษณะนี้จึงน่าจะมีจุดประสงค์เพื่อบอกกล่าวประกาศให้ผู้อื่นได้ทราบถึงการสร้างอาราม วัตถุทางศาสนา หรือการทำกิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวกับศาสนา อย่างไรก็ตามจารึกที่พบในบริเวณวัดนอกจากจารึกที่มีเนื้อหาบันทึกเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับศาสนาแล้ว จารึกที่พบในวัดยังมีเนื้อความอื่นๆ ด้วย เช่น การเขียนหลักธรรม เป็นต้น ดังจะเห็นตัวอย่างได้จาก จารึกวัดวิมาน 1 และ 2 (พบที่เจติยประธาน วัดพระนอน จ.อยุธยา) มีเนื้อความกล่าวถึงพระธรรมบท หรือ จารึกหลังพระพุทธรูป 8 ปาง ที่กรุวัดราชบูรณะ เขียนเรื่อง คาถาเขมรมา เป็นต้น

ภาษาที่ใช้เขียนจารึกที่พบในบริเวณวัด หากเป็นจารึกที่มีอายุเก่ากว่าคร่าวอาณาจักรสุโขทัย ภาษาและตัวอักษรที่ใช้มีหลากหลาย เช่น อักษรปัลลวะ ภาษาบาลี สันสกฤต ต่อมาเมื่อสมัยอาณาจักรสุโขทัย และกรุงศรีอยุธยา มีการใช้อักษรหลากหลาย เช่น อักษรไทย ขอม อักษรธรรมล้านนา ภาษาที่ใช้มีทั้งภาษาไทย (ทั้งนี้รวมถึง ไทยถิ่นด้วย) เขมร บาลี สันสกฤต แต่สังเกตได้ว่าหากเนื้อความที่เป็นบันทึกเรื่องราวทั่วไปนั้นจะใช้ตัวอักษรไทย ภาษาไทย แต่หากเป็นเนื้อความที่เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยตรง เช่น บทนมัสการ หรือหลักธรรมต่างๆ จะไม่ใช้อักษรไทย แต่นิยมใช้อักษรขอม หรืออักษรธรรมล้านนา เพื่อจารึกภาษาบาลี ดังนั้นในจารึกเรื่องเดียวกันอาจมีตัวอักษรและภาษาได้มากกว่า 1 ภาษา

สำหรับจารึกที่ปรากฏในวัดสมัยรัตนโกสินทร์นั้นมักเป็นจารึกที่เขียนโดยใช้อักษรไทย ส่วนเนื้อความการจารึกมีความหลากหลายมากขึ้น วัดในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่กล่าวได้ว่าเป็นแหล่งที่รวบรวมจารึกมากที่สุดนั้น ได้แก่ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

2.1 ประวัติการสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ

ตั้งแต่ในสมัยโบราณมาประเทศไทยมักจะเห็นความสำคัญของการสร้างและการปฏิสังขรณ์วัด ซึ่งเป็นการเสริมความคิดเรื่องธรรมราชา ทำให้ษัตริย์ไทยมักจะสร้างวัด หรือสร้างวัตถุต่างๆ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

การปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ครั้งใหญ่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นมี 2 ครั้ง คือในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในปี พ.ศ. 2331 และสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2374 การปฏิสังขรณ์ทั้งสองครั้งนี้ได้มีการสร้างจารึกไว้ตั้งรายละเอียดต่อไปนี้

2.1.1 การสร้างจารึกในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช การปฏิสังขรณ์เกิดขึ้นเนื่องจากวัดพระเชตุพนฯ ซึ่งเป็นวัดที่มีความสำคัญและเป็นวัดที่อยู่ใกล้กับพระบรมมหาราชวังมีสภาพทรุดโทรม พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจึงทรงมีพระราชดำริที่จะปฏิสังขรณ์วัด ดังข้อความในจารึกเรื่องทรงสร้างวัดพระเชตุพน ครั้นรัชชกาลที่ 1 ที่วิหารพระโลกนาถ ดังนี้

ศุภมัตตุดุพระพุทธรักษาแล้วสองพันสามร้อยสามสิบ
เบตพระวษา ณ วันจันทร์เดือนสิบเบตแรมแปดค่ำปีระกานักสัตว์
เอกศก สมเด็จพระบรมธรรมมฤกมหาราชราชาธิราชพระเจ้า
รามาชิตี บรมนารถบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัวผู้ผ่านพิภพไอ
ศวรราชาธิบดีถวัลราชกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยามหาดิลกภพ
นพรัตน์ราชธานี บุรีรมย์อุดมพระราชมหาสถาน เสด็จทอดพระ
เนตร์เห็นวัดโพธารามเก่าชำรุดปรักหักพังเปนนอันมากทรงพระ
ราชศรัทธาจะปดสังขรณ์สั่งให้บริบูรณงามขึ้นกว่าเก่า ...

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 54)

การปฏิสังขรณ์ในครั้งนั้นได้มีการสร้างสิ่งก่อสร้างต่างๆ เช่น พระอุโบสถ พระวิหารทิศ พระมหาธาตุเจดีย์ วิหารคด พระมหาเจดีย์ ซึ่งการปฏิสังขรณ์ครั้งนี้ใช้เวลาถึง 7 ปี 5 เดือน 28 วัน (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 56) ส่วนจารึกที่มีการสร้างขึ้นในสมัยนี้และยังปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ที่วิหารพระโลกนาถ (วิหารทิศตะวันออก) คือ จารึกเรื่องทรงสร้างวัดพระเชตุพน ครั้นรัชชกาลที่ 1 ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการปฏิสังขรณ์วัดตั้งแต่การเริ่มมีพระราชดำริ การปฏิสังขรณ์และการฉลองพระอาราม

การสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ น่าจะเริ่มในสมัยรัชกาลนี้ จากหลักฐานในจารึกเรื่องทรงสร้างวัดพระเชตุพน ครั้นรัชชกาลที่ 1 กล่าวถึงการสร้างศาลารายไว้ว่า “ ... ทำศาลารายห้าห้อง

เจดีย์ห้องเก้าห้องเพนสิบเจดีย์ศาลาเขียนเรื่องพระชาฎกห้าร้อยห้าสิบประชาติทั้งตำรายาแลฤๅษี
 ดัดตนไว้เพนทาน...” (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 55) อย่างไรก็ตาม การที่มีการเขียน
 ชาดก ตำรายา และฤๅษีดัดตนนั้น ไม่ได้มีหลักฐานว่ามีการทำจารึก เพราะคำว่า “เขียน” นั้น
 อาจหมายถึงการเขียนภาพจิตรกรรมก็ได้ แต่หากพิจารณาถึงว่า การปฏิสังขรณ์ในสมัย
 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวน่าจะเป็นการปฏิสังขรณ์ที่มีการยึดตามแนวทางเดิมที่
 สมเด็จพระอัยกาธิราชได้ทรงปฏิสังขรณ์ไว้ ส่วนที่เป็นชาดก 550 ชาดิ น่าจะมีภาพจิตรกรรมและ
 ไม่มีหลักฐานที่เป็นจารึกปรากฏอยู่ ฤๅษีดัดตนไม่มีการระบุว่ามีการสร้างจารึกหรือไม่ ส่วน
 ตำรายานั้นน่าจะเป็นการเขียนจารึกติดบริเวณศาลาราย และอาจจะเป็นต้นแบบของการสร้าง
 จารึกตำรายาในวัดราชโอรสาราม ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์เมื่อครั้ง
 ที่ทรงดำรงตำแหน่งเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์

2.1.2 การสร้างจารึกในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะ
 ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ อีกครั้งเนื่องจากเมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินไปทอดกฐินที่วัดพระ
 เชตุพนฯ (พ.ศ. 2374) ได้ทรงทอดพระเนตรเห็นว่าวัดพระเชตุพนฯ ทรุดโทรมลงไปมาก จึงได้
 โปรดเกล้าฯ ให้มีการปฏิสังขรณ์อีกครั้ง ดังความที่ปรากฏในสำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการ
 ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า

... เสด็จพระราชดำเนินโดยสถลมารค พร้อมด้วยพระบรม
 ราชวงษานุวงศ์แลเสนาพฤทธานายาตย์ ราชบรรพตราชโดยเสด็จ
 หย่าง ขัตติยราชประเพณี มาถวายพระภิกษุณิกาน ณะ วัดพระเชตุ
 พนนิมล มังคลาวาศรมหาวิหารพระอารามหลวง ทอดพระเนตร
 เหนพระอุโบสถพระวิหารพระระเบียง บริเวณใหญ่ย่อยแลฤๅษี
 เสนาสนะทั้งปวง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าพระบรมมไอย
 กาธิราชทรงสถาปนาไว้โดยประณีตแต่ในกาลก่อนล่วงกาลกำหนด
 นานมาถึงสามสิบเอ็ดปีนั้นชำรุดปรักหักพังเพนอันมาก ทรงพระ
 ราชศรัทธาจะปฏิสังขรณ์โดยพระกรรมลเหตุไทยกอบประด้วยพระ
 กตัญญูกตเวทีธรรมสุจริต จะสนองพระเดชพระคุณให้บริบูรณ์
 งามตั้งเกล้า...

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 60)

การปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนับว่าเป็นการปฏิสังขรณ์ใหญ่ที่มีการบูรณะซ่อมแซมสิ่งก่อสร้างในวัดหลายแห่ง พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้มีการสร้างจารึกไว้เป็นจำนวนมาก จารึกหลายเรื่องมีความสอดคล้องกับการปฏิสังขรณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยจารึกที่สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความสัมพันธ์กับการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ และงานพระราชนิพนธ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ดังนี้

ก) การสร้างจารึกที่สอดคล้องกับภาพจิตรกรรมในวัดพระเชตุพนฯ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

การสร้างจารึกในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีหลายเรื่องที่มีความสอดคล้องกับภาพจิตรกรรมที่เขียนไว้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งภาพจิตรกรรมสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ที่บันทึกไว้ในจารึกเรื่องทรงสร้างวัดพระเชตุพน ครั้นรัชกาลที่ 1 มีดังนี้

1. เรื่องรามเกียรติ์ เขียนไว้ที่ผนังระเบียงล้อมพระมหาเจดีย์
2. เรื่องทศชาติและเรื่องพระพุทธเจ้าทรงมาท้าวมหาชมพู เขียนไว้ที่พระอุโบสถ
3. เรื่องโยคาวจรพิจารณาอสุภ 10 ญาณ 10 เขียนไว้ที่ मुखหลัง วิหารทิศตะวันออก
4. เรื่องมารผจญ เขียนไว้ที่ मुखหน้า วิหารทิศตะวันออก
5. เรื่องเทศนาพระธรรมจักร เทศนาดาวดึงส์ เขียนไว้ที่ मुखหน้า วิหารทิศใต้
6. เรื่องพระเกศธาตุ เขียนไว้ที่ मुखหน้า วิหารทิศตะวันตก
7. เรื่องไตรภูมิ เขียนไว้ที่ मुखหน้า วิหารทิศเหนือ
8. เรื่องชาดก 550 ชาดก

ภาพจิตรกรรมเหล่านี้ไม่ได้มีบันทึกไว้ว่ามีการเขียนจารึกกำกับภาพแต่อย่างใด และน่าสังเกตว่าการเลือกเรื่องมาเขียนภาพนั้นหลายเรื่องมีความสัมพันธ์กับสถานที่หรือพระประธานในวิหาร เช่น วิหารทิศตะวันออกมีพระพุทธรูปปางมารวิชัยประทับใต้ต้นมหาโพธิ์เป็นประธานมีพระนามในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชว่า พระเจ้าตรีโลกงโมทย์พระมหาโพธิ์ (ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการถวายพระนามพระพุทธรูปองค์นี้ว่า พระพุทธมารวิชัย อโภยบรรพักษ์ อัคคฤกษ์โพธิ์ภิรมย์ อภิสมพุทธบพิตร) ภาพจิตรกรรมในพระวิหารจึงเป็นเรื่องมารผจญ หรือพระประธานในวิหารทิศเหนือเป็นปางป่าเลไลยก์ ภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นภาพจากไตรภูมิ ส่วนที่เป็นในป่าหิมพานต์ เขาพระสุเมรุ เขาสัตตบริภัณฑ์ ทวีปทั้งสี่ เป็นต้น

เมื่อถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่มีอยู่เดิม อาจจะลบเลือนไปมาก ดังนั้นจึงได้มีการโปรดเกล้าฯ ให้เขียนภาพขึ้นมาใหม่ ส่วนใหญ่การเขียนภาพขึ้นมาใหม่นั้น หากเป็นเรื่องที่เขียนไว้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ก็จะทรงโปรดให้เขียนเรื่องเดิมในตำแหน่งสถานที่เดิม ยกเว้นภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถที่มีการเปลี่ยนเรื่องที่เขียนจากทศชาติและทรมานท้าวมหาชมพูเป็นภาพมโหสถชาดกและภาพพระสาวกเอตทัคคะ อย่างไรก็ตามบางแห่ง แม้ว่าจะมีการเขียนภาพตามเรื่องเดิม แต่ก็มีมีการเปลี่ยนแปลงเนื้อเรื่องไปบ้าง เช่น ภาพที่मुखหน้าวิหารทิศตะวันออก ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เขียนเรื่องมารผจญ แต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เขียนเรื่องปฐมสมโพธิตั้งแต่ตอนมหาภิเนษกรรมถึงตอนมารวิชัย เป็นต้น

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาพจิตรกรรมที่เขียนขึ้นใหม่ตามเนื้อเรื่องเดิมนั้น บางเรื่องได้มีการเขียนจารึกลงไปด้วย เรื่องเหล่านี้ ได้แก่ ชาดก 550 ชาดก ที่ศาลาราย และเรื่องอสุภ 10 ญาณ 10 ที่มุขหลัง วิหารทิศตะวันออก (ปัจจุบันไม่มีภาพแล้ว และจารึกไม่สมบูรณ์) รวมถึงการติดจารึกเรื่องโคลงบอกด้านการปฏิสังขรณ์ วิหารทิศตะวันออกไว้ด้วย ส่วนภาพจิตรกรรมเรื่องอื่นๆ ที่เขียนตามแนวเดิมในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช นั้น ไม่ได้มีการเขียนจารึกกำกับภาพ

ส่วนฤๅษีตัดตน มีการหล่อรูปปั้นตั้งไว้ที่ศาลาราย และมีโคลงจารึกเรื่องฤๅษีตัดตนอธิบายท่าทางของฤๅษี นอกจากนี้ยังมีจารึกตำราแพทย์แผนไทย ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้มีการรวบรวมและจารึกใหม่ที่ศาลารายซึ่งเป็นสถานที่เดิมที่มีการเขียนตำรายามาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ข) จารึกและภาพจิตรกรรมในวัดพระเชตุพนฯ ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเพิ่มเติมจากสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงให้ช่างเขียนเขียนภาพเพิ่มขึ้นจากสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในสถานที่ต่างๆ และสร้างจารึกเพิ่มเข้าไปมากมาย รายการจารึกที่สร้างเพิ่มในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เฉพาะที่ติดปะติดอยู่กับภาพจิตรกรรม ภาพจำหลัก และรูปหล่อ มีดังนี้

1. จารึกเรื่องพระสาวกเอตทัคคะ 41 องค์
2. จารึกเรื่องพระสาวิกาเอตทัคคะ 13 องค์
3. จารึกเรื่องอุบาสกเอตทัคคะ 10 คน

4. จารึกเรื่องอุบาสิกาเอตทัคคะ 10 คน
5. จารึกเรื่องอสุภ 10 และญาณ 10
6. จารึกเรื่องฎีกาพาหุง 8 บท
7. จารึกเรื่องพระพุทธรูปบาท
8. จารึกเรื่องชุตงค์ 13
9. จารึกเรื่องพาหิรนิทาน ¹
10. จารึกเรื่องอรรถกถาชาดก ²
11. จารึกเรื่องมหาวงษ์
12. จารึกเรื่องนिरยกถา
13. จารึกเรื่องรามเกียรติ์
14. จารึกนิทานสิบสองเหลี่ยม
15. ทำเนียบตราตำแหน่งสมณศักดิ์
16. ทำเนียบหัวเมืองและผู้ครองเมือง
17. จารึกเรื่องรามัญหุงเข้าทศพ
18. จารึกเรื่องมหาสงกรานต์
19. จารึกไว้กระบวนแห่งพระกฐินพยุหยาตราทางสถลมารค
20. โคลงภาพเรื่องรามเกียรติ์
21. โคลงภาพคนต่างภาษา
22. โคลงภาพฤๅษีตัดตน

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังมีจารึกอีก 2 เรื่อง คือ เรื่องนารายณ์สิบปาง ซึ่งจารึกอยู่ที่วิหารทิศพระมณฑป หลังตะวันออก และเรื่องกฤษดาจารึกที่วิหารทิศพระมณฑป หลังใต้ แต่ในปัจจุบันไม่มีจารึกดังกล่าวแล้ว เนื่องจากวิหารทิศพระมณฑปหลังตะวันออกถูกรื้อและสร้างเป็นวิหารน้อยในสมัยรัชกาลที่ 4 ส่วนวิหารทิศ หลังใต้ มีเหตุการณ์ยอดพระมณฑปพังทลายลงมาทำให้ต้องสร้างใหม่ (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 84)

ค) จารึกวัดพระเชตุพนฯ ที่มีเรื่องตรงกับวรรณคดีในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระองค์ได้ทรงพยายามรวบรวมงานต่างๆ ที่สูญหายหรือมีไม่ครบ เพื่อชำระหรือสร้างขึ้นใหม่ เช่น บทละครใน 4 เรื่อง เป็นต้น

¹ ในประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2472 เรียกว่า นิบาตชาดก

² ในประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2472 เรียกว่า นิทานกถา

วรรณคดีศาสนา เช่น ไตรภูมิโลกวินิจจยกถา ตำนานต่างๆ เช่น รัตนพิมพวงศ์ เป็นต้น พระราชพงศาวดาร เช่น พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ เป็นต้น

การสร้างจารึกที่เพิ่มเติมขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีรายชื่อวรรณคดีบางเรื่องตรงกับรายชื่องานที่มีการรวบรวมชำระในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ดังนี้

1. จารึกเรื่องรามเกียรติ์ ในจารึกวัดพระเชตุพนฯ มีการเขียนเรื่องรามเกียรติ์ไว้ 2 เรื่อง คือ 1) จารึกเรื่องรามเกียรติ์ เขียนเป็นร้อยแก้ว จารึกไว้ที่ศาลาทิศพระมณฑป เนื้อหากล่าวถึงเหตุการณ์ต่างๆ ก่อนทศกัณฐ์ลักนางสีดา และ 2) โคลงภาพเรื่องรามเกียรติ์ เขียนเป็นโคลงสี่สุภาพ กำกับภาพศิลาจำหลักที่พันกรอบพระอุโบสถ เนื้อเรื่องเริ่มตั้งแต่พระรามหลังสังหารมารีศแล้วเดินทางกลับพบพระลักษมณ์ระหว่างทางจนถึงตอนศึกหัสเดชะ
2. นิทานสิบสองเหลี่ยม ในวัดพระเชตุพนฯ จารึกไว้ที่ศาลาทิศพระมณฑปทิศตะวันตก
3. เรื่องมหาวงษ์ ซึ่งเป็นพงศาวดารลังกา จารึกนี้ติดอยู่ที่ผนังเหนือหน้าต่างในวิหารพระพุทธไสยาสน์ แต่เรื่องมหาวงษ์ในจารึกวัดพระเชตุพนฯ นั้น เป็นการตัดตอนมาบางส่วน ไม่ได้นำเนื้อเรื่องทั้งหมดมาเขียน
4. อาริไทย์โพธิบาท เนื้อหากล่าวถึงอุบาทว์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากเทวดา 8 องค์ และมนต์แก้อุบาทว์ เป็นจารึกที่ติดไว้ที่ศาลาหน้าพระมหาเจดีย์

นอกจากนี้ยังมีภาพเขียนที่น่าจะได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แต่ไม่ได้มีการเขียนจารึกกำกับไว้ ได้แก่ เรื่องสังคีตยวงค์ ซึ่งในวัดพระเชตุพนฯ มีการเขียนเรื่องสังคายนา 9 ครั้ง ในพระมณฑป และเรื่องสามก๊ก เขียนที่ตึกจีน

การดำเนินงานที่สอดคล้องกับการสร้างวรรณคดีในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช นอกจากจะเป็นการรักษาเรื่องที่เคยมีมาแต่โบราณให้คงอยู่แล้ว ยังเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชในอีกทางหนึ่งด้วย

หากพิจารณาถึงการเขียนจารึกในวัดพระเชตุพนฯ ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เรื่องการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ การเขียนจารึกบันทึกเหตุการณ์การสร้างวัดตลอดจนบัญชีรายจ่าย และการฉลองพระอารามนั้นเป็นสิ่งที่มีความตั้งแต่สมัยสุโขทัย ในสมัยรัตนโกสินทร์ในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แม้ว่าจะมีการปฏิสังขรณ์วัดหลายแห่ง แต่อาจจะกล่าวได้ว่า การปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ เป็นการปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ และอาจจะเป็นครั้งสำคัญที่ทำให้มีการเขียนจารึกที่แสดงเรื่องราวการ

ปฏิสังขรณ์ไว้ในขณะที่วัดอื่นๆ ในสมัยเดียวกันเท่าที่ปรากฏหลักฐานอยู่ไม่ได้มีการจารึกในลักษณะนี้

ดังนั้น จากการที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการปฏิสังขรณ์ใหญ่ใช้เวลาทั้งสิ้น 7 ปี 5 เดือน 28 วัน การเขียนภาพจิตรกรรมหลายเรื่อง รวมถึงการจารึกทั้งเรื่องประวัติการปฏิสังขรณ์วัดและตำรายา อาจจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เมื่อมีการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ อีกครั้งในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงรักษาแนวพระราชดำริเดิมไว้ คือ การเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังและการเขียนจารึก แต่ก็ได้ทรงโปรดเกล้าฯ เพิ่มเติมงานจิตรกรรมฝาผนังและจารึกอีกมากมาย ทำให้วัดพระเชตุพนฯ เป็นวัดที่มีความงดงามโดดเด่น โดยเฉพาะการรวบรวมความรู้และจารึกติดไว้ซึ่งอาจจะนับได้ว่าเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของวัดพระเชตุพนฯ

อย่างไรก็ตาม ความสนพระทัยในการสร้างงานจารึกของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นอาจจะเริ่มมาตั้งแต่สมัยพระองค์ยังทรงดำรงตำแหน่งกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เห็นได้จากในปี พ.ศ. 2363 ได้เกิดอหิวาตกโรคระบาด หลังเหตุการณ์อหิวาตกโรคระบาดได้เพียง 1 ปี พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงได้โปรดเกล้าฯ ให้จารึกตำรายาขึ้นที่วัดราชโอรส โดยมีผู้ควบคุมการก่อสร้างคือ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (ประทีป ชุมพล, 2550: 32)

การสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชและในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แสดงให้เห็นแนวพระราชดำริเรื่องการเห็นความสำคัญในการบันทึกและการถ่ายทอดความรู้ให้แก่สังคมผ่านรูปแบบการจารึก โดยเฉพาะในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่นอกจากจะทรงดำเนินตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชแล้ว ก็ยังทรงได้มีการขยายขอบเขตของการสร้างงานให้กว้างยิ่งขึ้น ด้วยการรวบรวมความรู้ด้านต่างๆ และสร้างจารึกเพื่อเป็นทานทางความรู้ อันจะทำให้เกิดประโยชน์ทางปัญญาแก่ผู้คนสืบไป

2.2 วัตถุประสงค์การสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ

การสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ นั้นได้เริ่มมีการสร้างมาตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และที่คงเหลืออยู่ในปัจจุบัน คือ จารึกเรื่องทรงสร้างวัดพระเชตุพน ครั้นรัชชกาลที่ 1 ซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึง การปฏิสังขรณ์ การฉลองพระอาราม ตลอดจนการอธิษฐานให้สมความปรารถนา และการสร้างจารึกได้มีเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากในสมัย

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สำหรับวัตถุประสงค์ในการสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ นั้นอาจสรุปได้ดังนี้

2.2.1 สร้างเพื่อบันทึกเหตุการณ์

การปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชและพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการสร้างจารึกที่มีเนื้อหากล่าวถึงเหตุการณ์ตั้งแต่แนวพระราชดำริในการปฏิสังขรณ์ รวมถึงการบันทึกการปฏิสังขรณ์ จารึกที่อยู่ในกลุ่มนี้ ได้แก่ จารึกเรื่องทรงสร้างวัดพระเชตุพน ครึ่งรัชชกาลที่ 1 สำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และจารึกโคลงบอกดำเนินการปฏิสังขรณ์

2.2.2 สร้างเพื่อเป็นวิทยาทาน

ตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช การสร้างจารึกส่วนหนึ่งก็เพื่อพระราชทานให้ความรู้แก่พสกนิกรอยู่แล้ว ดังที่ได้ทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับการให้ความรู้เป็นทานในวัดพระเชตุพนฯ ปรากฏในตอนที่กำลังถึงการเขียนตำรายาและฤๅษีตัดตนไว้ว่า “... ทำศาลารายห้าห้องเจดห้องเก้าห้องเพนสิบเจดศาลาเขียนเรื่องพระชาฎกห้าร้อยห้าสิบประชาติทั้งตำรายาแลฤๅษีตัดตนไว้เปันทาน...” (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 55) ส่วนในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการระบุถึงการสร้างจารึกเพื่อให้เป็นทานทางความรู้หลายแห่ง ในสำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวถึงจารึกที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับคำสอนว่าเป็นการให้ทาน ว่า “... พื้นผนังเบื้องต่ำติดแผ่นศิลาลาย จาฤกฉันทกฤนาสอนน้องพาลีสอนน้องอัษฎาพานร แลอธิไทโพธิบาทกบับณดิตพระร่วงทั่วทั้งสองหลังไว้เปันทานแก่ผู้มีปัญญา...” (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 65)

การที่วัดพระเชตุพนฯ มีการสร้างจารึกมากมายทำให้วัดพระเชตุพนฯ นั้นเป็นที่รู้จักในฐานะที่เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพระนิพนธ์ไว้ในคำนำหนังสือประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ ว่า

... แต่ในการที่ทรงปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนมีพระราชประสงค์พิเศษอย่างหนึ่ง ซึ่งจะให้เป็แหล่งเล่าเรียนวิชาความรู้ของมหาชนไม่

เลือกชั้นบรรดาศักดิ์ ถ้าจะเรียกอย่างทุกวันนี้ก็คือจะให้ เป็นมหาวิทยาลัย เพราะในสมัยนั้นยังไม่มี การพิมพ์หนังสือไทยได้ การเล่าเรียนส่วนสามัญศึกษาที่มีเรียนอยู่ตามวัดทั่วไป แต่ส่วนวิสามัญอันจะเป็นวิชาอาชีพอของ คนทั้งหลายยังศึกษาได้แต่ในสกุล ผู้อยู่นอกสกุลโดยเฉพาะที่เป็นชั้น พลเมืองสามัญไม่มีโอกาสที่จะเรียนได้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้รวบรวมเลือกสรรคตำหรับตำราต่าง ๆ ซึ่งสมควรจะเล่าเรียนเป็นชั้นวิสามัญศึกษามาตรวจตราแก้ไขใช้ของเดิม บ้าง หรือประชุมผู้รู้หลักในวิชานั้นๆ ให้แต่งขึ้นใหม่บ้าง หรือประชุมผู้รู้ หลักในวิชานั้นๆ ให้แต่งขึ้นใหม่บ้างแล้ว โปรดฯ ให้จารึกแผ่นศิลาประดับ ไว้ในบริเวณวัดพระเชตุพน มีรูปเขียนและรูปปั้นประกอบกับตำรานั้นๆ โดยมาก เพื่อคนทั้งหลายไม่เลือกกว่าตระกูลชั้นใดๆ ใครมีใจรักวิชาอย่าง ไต ก็ให้สามารถเล่าเรียนได้จากศิลาจารึกที่วัดพระ เชตุพน เรื่องที่จารึกไว้ในวัดพระเชตุพนจึงมีหลายอย่าง ทั้งเป็นความรู้ส่วนวรรณคดี โบราณคดี และศาสตราคมต่าง ๆ เป็นอันมากและได้เป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษามาตั้ง พระราชประสงค์แต่ในรัชกาลที่ 3

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2517: [ข])

2.2.3 สร้างเพื่อเป็นพุทธบูชา

การสร้างจารึกนอกจากจะเป็นการสร้างเพื่อให้เกิดการกุศลผลบุญแก่ผู้สร้างแล้ว การสร้างจารึกนั้น ยังเป็นการสร้างงานเพื่อเป็นพุทธบูชาได้อีกด้วย ซึ่งแนวความคิดนี้เห็นได้ชัดเจน จากการสร้างจารึกในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเพลงยาวพระราชปรารภได้ ทรงพระราชนิพนธ์ถึงการนำกลอนเป็นส่วนหนึ่งในการถวายเป็นพุทธบูชา ดังนี้

ก็ทรงทราบวาสังวาสนี้บาดจิตร	ย่อมเป็นพิษกับสัลเลขคือเนกขัม
แต่บูชาไว้ครบจบลำนนำ	เป็นที่สำราญมนัสผู้มัสการ
อุทิศแทนสังคีตเครื่องดีดสี	อยู่ชั่วหล้าชาติรีจราบเพลิงผลาญ
พระทัยประสงค์จำนงในพระโพธิญาณ	จงสมพระประณิธานทุกสิ่งเอย ฯ

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 526)

2.2.4 สร้างเพื่อเฉลิมพระเกียรติ

การปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการระบุอย่างชัดเจนว่า ต้องการแสดงความ “กตัญญู” ต่อพระอัยกา คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช การปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ จึงเป็นการดำเนินตามแนวพระราชดำริในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา นอกจากนี้การที่ทรงบูรณะจิตรกรรมฝาผนังตามเรื่องเดิมที่มีมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชและสร้างจารึกอธิบายภาพที่ดังกล่าวก็เป็นการแสดงแนวคิดเรื่องการเฉลิมพระเกียรติอย่างชัดเจนอีกประการหนึ่งเช่นกัน

นอกจากนี้การสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ บางเรื่องยังแสดงความคิดเรื่องการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย ดังตัวอย่างจากโคลงตอนต้นเรื่องตำราฉันทวรรณคดีว่า

๐	โสมกฉันทวรรณคดีพร้อม	ปรากฏ	โลกย์เฮย
	ปัญญาศอย่างกลบท	แบบไว้	
	กรมชิตชิโนรส	จรเขย	ไว้แฮ
	เฉลิมพระเกียรติยศให้	ชเรศเจ้าจอมสยาม	

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 403)

การสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ จึงมีนัยยะการเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์สองรัชกาล ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นผู้อุปถัมภ์พระศาสนาและวรรณคดี

2.3 ผู้แต่งจารึกวัดพระเชตุพนฯ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

การสร้างงานวรรณคดีไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา วรรณคดีส่วนใหญ่จะไม่มีใครบันทึกชื่อผู้แต่งอย่างชัดเจน และหลายเรื่องเป็นงานที่สร้างขึ้นจากการประชุมกวี เช่น มหาชาติคำหลวง เป็นต้น แต่ก็มีบางเรื่องที่มีการกล่าวถึงผู้แต่งบ้าง แต่ก็อาจจะไม่ได้ระบุชัดเจน เช่น “ยาวราช” ในลิลิตพระลอ เป็นต้น สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช การระบุชื่อผู้สร้างงานวรรณคดีชัดเจนมากขึ้น โดยเฉพาะงานทางด้านศาสนา ที่มักจะมีการระบุพระราชประสงค์และรายชื่อผู้ชำระ ผู้สร้างงานไว้อย่างชัดเจน เช่น พระราชปรารภในไตรภูมิโลกนิจยกถา กล่าวถึงผู้ชำระหนังสือเรื่องนี้คือ พระยาธรรมปรีชา เป็นต้น

ส่วนในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ก็น่าจะจัดได้ว่าเป็นงานประชุมกวีในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในหมายรับสั่งในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จ.ศ.1203 – 1204 เรื่อง ให้ข้าราชการทำจารึกติดที่วัดสุทัศนเทพวราราม กล่าวถึงการสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ ว่าได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ และพลเรือน มาร่วมกันเขียนจารึก ดังนี้

อนึ่งเพลาเที่ยง นายมี ตำรวจวังมาสั่งว่า ด้วยหลวงนายชาญภูเบศร รับพระราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า ทรงพระราชศรัทธาให้จารึกตำรายา และสรรพอักษรต่างๆ ลงแผ่นศิลาติดวัดพระเชตุพนฯ ได้เกณฑ์ แผ่พระราชกุศล

ต่างกรม) แลข้าราชการผู้	ใหญ่) ฝ่าย	ทหาร) จารึกศิลา
ให้เจ้า		น้อย		พลเรือน	
หากรมมิได้					
มาติดผนังไว้เสร็จแล้วเป็นอันมาก					

(ประชุมหมายรับสั่งภาค 4 ตอนที่ 2 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จ.ศ. 1203 – 1204, 2537: 216)

จารึกวัดพระเชตุพนฯ มีจำนวนมากมาย มีผู้ร่วมแต่งหลายคน ซึ่งถือว่าการประชุมกวีในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งที่เป็นพระสงฆ์และฆราวาส และนำเสนอใจว่าหลายเรื่องมีการระบุชื่อผู้แต่งอย่างชัดเจนไว้ตอนท้ายของจารึกซึ่งแตกต่างกับในสมัยก่อนหน้าที่มักจะไม่ระบุนามผู้แต่ง ดังตัวอย่างจากโคลงภาพฤกษ์ตัดตน เช่น

แก้เข้าขัด		
นักสิทธิโสภาคพร้อม	พรหมจรรย์	
ชื่อมหาสุธรรม	เลิศแท้	
เท้าเหยียดยี่ดหัตถ์ยัน	ขยำเข้า	สองนา
ขบขัดคอเข้าแก้	เมื่อยล้าลมถอย ๆ	
	พระอมรมโผล่	

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 731)

รายชื่อผู้แต่งจารึกวัดพระเชตุพนฯ บางส่วนนั้นมีการบันทึกไว้ตอนท้ายของโคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ได้กล่าวถึงผู้แต่งจารึกเรื่องต่างๆ ไว้ ดังนี้

โคลงโลกนิติ : กรมขุนเดชะอดิศร³

ฉันท์วรรณพฤติ และมาตราพฤติ : กรมหมื่นนุชิตชิโนรส

เพลงยาวกลบท มีผู้แต่งหลายคน ได้แก่ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมหมื่นไกรสรวิชิต กรมหมื่นวงศาธิราชสนิท กรมหมื่นอมเรนทรบดินทร หลวงชาญภูเบศร ขุนมหาสิทธิโวหาร หลวงลิขิตปรีชา จำจัตรนุกูล หลวงสุวรรณ (อักษร) หมื่นนิพนธ์ (พจนานต์)

โคลงถ้ำตัดตน : พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระสังฆราช (ด่อน วัดมหาธาตุ) กรมหมื่นนุชิตชิโนรส พระพุทธโฆษาจารย์ (ฉิม วัดโมลีโลก) พระพรหมมุนี (ถึก วัดพระเชตุพน) พระเทพโมลี (เห็นจะเป็นพระเทพโมลีกลิ่น) พระธรรมไตรโลก (จี วัดประยูรวงศ์) พระรัตนมุนี พระมุนีนายก พระอริยวงศ พระสมุห์จัน พระมหาช้าง กรมหมื่นศรี (สุเทพ) กรมหมื่นไกรสรวิชิต กรมหมื่นอมเรนทรบดินทร กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ กรมหมื่นวงศาสนิท พระองค์เจ้าทinker (กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ) เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) พระยาราชมนตรี (ภู) (พญา)ธิเบศร(บดี) (พญา)อัษฎา(เรืองเดช) พญาไชยภูมิกราชเศรษฐี พญาศรี(สหเทพ) พญาไชยวิชิต (เผือก) (พญา)บำเรอบริรักษ์ (พญา)เพชรปาณี หลวงอินทโกษา (พญา)สมบัติบาล หลวงชาญภูเบศร หลวงลิขิตปรีชา จำจัตรนุกูล พระมหามนตรี (ทรัพย์) หลวงสุวรรณอักษร พระสุพรรณสมบัติ จมื่นราชนาคา

โคลงบาทกฤษร ว่าด้วยมนุษย์ต่างภาษา : กรมหมื่นนุชิตชิโนรส พระเทพโมลี (กลิ่น) กรมขุนเดชะอดิศร กรมหมื่นไกรสรวิชิต พระยาบำเรอบริรักษ์ หลวงลิขิตปรีชา ขุนมหาสิทธิโวหาร หลวงชาญภูเบศร นายนุช

โคลงกลบท : พระราชนิพนธ์ กรมหมื่นนุชิตชิโนรส พระเทพโมลี (กลิ่น) กรมหมื่นไกรสรวิชิต ขุนมหาสิทธิโวหาร หลวงชาญภูเบศร นายนุช

โคลงรามเกียรติ์รูปสลักรอบกำแพงแก้วพระอุโบสถ : หมื่นไกรสรวิชิต ขุนมหาสิทธิโวหาร หลวงสุวรรณอักษร หลวงชาญภูเบศร นายนุช

น่าสังเกตว่า การเขียนรายนามผู้แต่งจารึก หากจารึกเรื่องนั้นมีผู้แต่งร่วมกันหลายคน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส จะทรงแบ่งกลุ่มกวีผู้แต่งเป็น 4 กลุ่ม

³ เขียนตำแหน่งตามที่ระบุไว้ใน “จดหมายเหตุเรื่องการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ถอดจากโคลงต้นพระนิพนธ์กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส.” ใน ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน

เรียงลำดับคือ พระมหากษัตริย์ พระสงฆ์ พระราชวงศ์ และ ข้าราชการบริพาร (บางเรื่องอาจไม่ครบทั้ง 4 กลุ่ม เช่น เพลงยาวกลบทที่ไม่ปรากฏว่ามีพระสงฆ์ร่วมแต่ง) และทรงแสดงจำนวนกวีไว้อย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จาก รายตอนที่กล่าวถึงผู้แต่งโคลงฤๅษีตัดตน

... ผู้เรขรสวาทิ โคลงฤๅษีตัดอาตม์ พระราชนิพนธ์ทรงบ้าง ข้าง
 คณาสมณะ สมเด็จพระสังฆราช ... นับสรिसงฆ์โดยเสด็จ สิบเอ็ดร่วมรจนา
 อีกพระวงศการะษัตริ คือกรมศรีกรมไกร ... หกขัตติยชาติช่วยดำริ ... ข้า
 ทูลบทมุสิกาคือเจ้าพระยาพระคลัง ... อัญญาทศทั้งมวญ คำนวนณสิริ
 สามสิบห้า ...

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 369)

อย่างไรก็ตาม การเขียนจำนวนรวมในตอนท้ายหลังจากที่ทรงกล่าวถึงผู้แต่งจารึกนั้น (“คำนวนณสิริสามสิบห้า”) จะไม่นับรวมพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย

แม้ว่าในโคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนจะมีการระบุชื่อผู้แต่งวรรณคดีไว้หลายเรื่อง แต่จารึกจำนวนมากไม่มีการระบุชื่อผู้แต่ง เช่น จารึกเรื่องพระสาวกเอตทัคคะ จารึกเรื่องพระสาวิกาเอตทัคคะ จารึกเรื่องอสุภ 10 และญาณ 10 จารึกเรื่องฎีกาพาหุง จารึกเรื่องพระพุทธรบาท จารึกเรื่องธุดงค์ 13 จารึกฉันทปาฬีสอนน้อง ทำเนียบหัวเมืองขึ้นกรุงสยาม เป็นต้น อย่างไรก็ตามท้ายโคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ส่วนเนื้อหาที่กล่าวถึงผู้แต่งจารึก มีข้อความกล่าวว่า “ผู้นิพนธ์โคลงฆาน พระวิหารทิศอุโบสถ หมดทกถิ่นทกสถาน โวหารกรมมุขิต สฤษิตีทั่วทกเบื่อง” (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 369) จากรายดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าส่วนที่ไม่มีการระบุผู้แต่งนั้น จะต้องมีส่วนที่เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส แต่ก็ไม่ได้มีหลักฐานที่ยืนยันได้อย่างแน่นอนว่าเรื่องที่ไม่ได้ระบุผู้แต่งทั้งหมดเป็นพระนิพนธ์ของพระองค์ หรือเป็นพระนิพนธ์เพียงบางเรื่อง แต่หากพิจารณาว่า “ผู้นิพนธ์โคลงฆาน พระวิหารทิศอุโบสถ” นั้น หมายถึงเฉพาะ โคลง หรือ ร้อยกรอง เฉพาะบริเวณพระอุโบสถและพระวิหารทิศพระอุโบสถ พระนิพนธ์ของพระองค์ก็น่าที่จะหมายถึงเฉพาะโคลงบอกดำเนินการปฏิสังขรณ์ที่ติดอยู่ในพระอุโบสถและพระวิหารทิศเท่านั้น

ประทีป ชุมพล (2523 – 2525: 115 - 121) ได้ตรวจสอบผู้แต่งจารึกจากเนื้อหาทั้งหมด พบรายชื่อเพิ่มเติมจากจดหมายเหตุ 12 คน และสันนิษฐานว่า “รายชื่อเพิ่มเติมอาจจะเป็นผู้ที่เข้ามาช่วยเหลือในภายหลังหรือเป็นรายชื่อที่ตกค้าง หรืออาจจะเป็นผู้ที่จารึกในชั้นหลังก็ได้ และรายชื่อตามจดหมายเหตุนั้นมีบางคนไม่ปรากฏว่าได้แต่งงานชิ้นใด เข้าใจว่างานที่แต่งนั้นคงแตกหักสูญหายจึงไม่สามารถตรวจสอบได้” (2523 – 2525: 115) รายชื่อเพิ่มเติม ได้แก่

พระองค์เจ้าศิริวงศ์ (โคลงฤๅษีตัดตน 2 บท) หลวงศรีอัสวเดช (โคลงฤๅษีตัดตน 4 บท) พระสมบัติธิบาล (โคลงฤๅษีตัดตน 2 บท) ขุนธนสิทธิ์ (เพลงยาวกลบท 6 ชนิด) พระเพ็ชรฎา (โคลงฤๅษีตัดตน 1 บท) พระศรีสุริวงศ์ (โคลงฤๅษีตัดตน 6 บท) พระญาณปริยัติ (โคลงฤๅษีตัดตน 2 บท) พระศรีสุทริวงศ์ (โคลงฤๅษีตัดตน 6 บท) พระอมรมโสลี (โคลงฤๅษีตัดตน 1 บท) พระเทพกะวี (โคลงภาพคนต่างภาษา 1 ภาพ) นายปรีดาราช (โคลงฤๅษีตัดตน 6 บท) และ นายเกต (เพลงยาวกลบท 1 ชนิด) นอกจากนี้ยังมีพระยาบำเรอราช เป็นผู้รวบรวมเกี่ยวกับตำรายาอีกคนหนึ่งด้วย

ส่วนผู้ที่มีชื่อในโคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน แต่ไม่มีผลงานปรากฏในจารึกคือ กรมหมื่นมามาตยาพิทักษ์ พระยาเพชรปราณี หลวงอินทโกษา และหลวงสุวรรณอักษร (ประทีป ชุมพล, 2523 – 2525: 121)

บรรดากวีผู้แต่งจารึกวัดพระเชตุพนฯ นอกจากพระยาบำเรอราชแพทยาผู้รวบรวมตำรายาแล้ว กล่าวได้ว่ามีเพียงไม่กี่คนที่มีผลงานปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์โคลงฤๅษีตัดตน จำนวน 5 บท เพลงยาวกลบท 20 ชนิด โคลงกลบท 17 ชนิด

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เจาะที่มีการระบุอย่างชัดเจนในจารึกทรงพระนิพนธ์ฉันทวรรณพุดิและมาตราพุดิ โคลงบาทกฤษรว่าด้วยมนุษย์ต่างภาษา (ภาพสิงหล และภาพไทย) โคลงฤๅษีตัดตน 6 บท โคลงกลบทดาวล้อมเดือน รวมถึงโคลงบอกด้านการปฏิสังขรณ์หลายบท

กรมหมื่นไกรสรวิชาติ ทรงพระนิพนธ์เพลงยาวกลบท 4 ชนิด โคลงกลอักษร 8 ชนิด โคลงกลบท 2 ชนิด โคลงบาทกฤษรว่าด้วยมนุษย์ต่างภาษา ประกอบ 3 ภาพ และโคลงฤๅษีตัดตน 2 บท

หลวงนายชาญภูเบศร์ แต่งเพลงยาวกลบท 11 ชนิด โคลงกลบท 2 ชนิด โคลงบาทกฤษรว่าด้วยมนุษย์ต่างภาษา ประกอบ 2 ภาพ โคลงรามเกียรติ์ และโคลงฤๅษีตัดตน 2 บท

แม้จะมีกวีผู้แต่งหลายคนแต่กวีที่มีผลงานเป็นเรื่องขนาดยาวมีเพียง 2 พระองค์คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ที่ทรงพระนิพนธ์โคลงโลกนิติ ส่วนกวีท่านอื่นๆ นั้น มีผลงานไม่มากนัก บางพระองค์/บางคนมีบทกวีเพียง 1 บทและเป็นผลงานที่แต่งร่วมกับกวีคนอื่น ๆ โดยโคลงฤๅษีตัดตนกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องรวมกวีมากที่สุด ถึง 45 คน แต่กวีบางคนมีผลงานเพียง 1 บท เท่านั้น

จากจำนวนผู้สร้างงานจะเห็นได้ว่ามีจำนวนหลายคน มีผลงานมากน้อยต่างกัน แต่น่าสังเกตว่า หากเป็นเรื่องยาวที่มีความต่อเนื่องหรือเป็นงานที่เป็นตำราโดยตรง ก็มักจะเป็นผู้แต่งคนเดียว เช่น โคลงโลกนิติของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร หรือตำราฉันท

วรรณคดีและมาตราพฤติพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส แต่หากวรรณคดีเรื่องใดที่สามารถจะแบ่งเป็นตอนได้อย่างชัดเจนก็จะมีผู้ร่วมแต่งเป็นจำนวนมาก เช่น โคลงกาพย์ตัดต้น เพลงยาวกลบทและกลอักษร เป็นต้น

นอกจากที่จะระบุไว้ข้างต้นแล้ว ยังมีจารึกที่เกี่ยวกับด้านการแพทย์ ที่ไม่มีการระบุผู้แต่งชัดเจน แต่ในจารึกโคลงบอกด้านการปฏิสังขรณ์ได้กล่าวถึงผู้ที่รวบรวมความรู้ด้านการแพทย์ไว้คือ พระยาบำเรอราชแพทย์ ดังข้อความในจารึกเรื่องโคลงบอกด้านการปฏิสังขรณ์ ศาลารายหลังที่ 16 ว่า

พระยาบำเรอราชผู้	แพทยา ยิงฤ
รู้รอบรู้รักษา	โรคพิษ
บรรหารพนักงานหา	โอสถ ประสิทธิ์เอย
จำหลักลักษณะผาพื้น	แผ่นไว้ทานหลัง
	กรมหมื่นนุชิตชิโนรส
	(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 393)

และในตำราแผนต่าง ๆ ยังมีการกล่าวถึงผู้ที่มอบตำรายาเพื่อมาใช้จารึกอยู่อีกหลายคน เช่น เจ้าหมื่นสิทธิแพทย์ ถวายตำรายาต้มกินแก้วัณโรค ขุนทิพยเนตร และ หมื่นอินทเนตร ถวายตำรายาขนานต่าง ๆ สำหรับแก้โรคที่เกี่ยวกับตา เป็นต้น

นอกจากรายชื่อบุคคลดังกล่าวข้างต้นแล้ว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท อาจจะเป็นบุคคลผู้มีบทบาทสำคัญในการรวบรวมตำรายา ดังข้อสันนิษฐานของศานติภักดีคำ ดังนี้

3. จารึกตำราแพทย์แผนไทย ที่มาของตำราเหล่านี้ก่อนจะมีการนำมาจารึกที่วัดพระเชตุพนฯ น่าจะมีการประชุมหมอหลวง และมีการชำระคัดเลือกรวบรวมตำรายาต่าง ๆ รวมทั้งตำรานวดมาก่อน สำหรับผู้ที่น่าจะมีบทบาทในเรื่องนี้อย่างมาก ได้แก่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ทรงกำกับกรมหมอ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2385

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ได้ทรงค้นคว้าและสะสมตำราพระโอสถครั้งรัชกาลที่ 2 ซึ่งต่อมาหอพระสมุดวชิรญาณได้นำต้นฉบับที่เดิมเป็นของกรม

หลวงวงศาธิราชสนิท มาพิมพ์ขึ้น ดังนั้นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิทจึงน่าจะทรงมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการชำระตำรายาและตำราแพทย์ต่างๆ ที่จารึกไว้ ณ วัดพระเชตุพนฯ ด้วย

(ศานติ ภัคดีคำ, 2555: 137 – 138)

จารึกวัดพระเชตุพนฯ จึงจัดได้ว่าเป็นการประชุมกวีและผู้สร้างงานครั้งสำคัญในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยที่กวีเหล่านั้นอาจจะไม่ใช่บุคคลที่เป็นกวีหรือทำงานในกรมอาลักษณ์โดยตรง แต่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาและมีความประสงค์ที่จะสนองพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

2.4 เนื้อหาของจารึกวัดพระเชตุพนฯ

วัดพระเชตุพนฯ เป็นสถานที่ที่รวบรวมงานวรรณคดีไทยไว้ได้มากสถานที่หนึ่ง จารึกวัดพระเชตุพนฯ มีวรรณคดีหลายเรื่อง มีเนื้อหาและลักษณะการประพันธ์ที่แตกต่างกัน ดังนี้

การสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ได้ปรากฏเป็นหลักฐานถึงการแบ่งลักษณะเนื้อหาในจารึกวัดพระเชตุพนฯ อย่างชัดเจน ในการพิมพ์หนังสือประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ เมื่อ พ.ศ. 2472 ซึ่งเป็นการจัดพิมพ์จารึกวัดพระเชตุพนฯ เป็นครั้งแรก ในหนังสือเล่มนี้ได้มีการแบ่งจารึกวัดพระเชตุพนฯ เป็น 2 ประเภทตามลักษณะการประพันธ์ คือ จำพวกความเรียงและจำพวกกลอน แยกพิมพ์เป็น 2 เล่ม เนื้อหาของจารึกวัดพระเชตุพนฯ ยังมีการแยกเป็นหมวดต่างๆ ตามเนื้อหาไว้รวมทั้งสิ้นเป็น 7 หมวด ดังนี้

จำพวกความเรียง แบ่งเป็นหมวด ดังนี้

1. หมวดประวัติวัด ได้แก่ จารึกครั้งรัชกาลที่ 1 เรื่องสร้างวัดพระเชตุพน จารึกครั้งรัชกาลที่ 1 เรื่องพระธาตุนครน่าน นอกจากนี้ในประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ ยังได้พิมพ์รายการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน และรายการแบ่งด้านปฏิสังขรณ์ ซึ่งถอดความมาจากโคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน และโคลงบอกด้านการปฏิสังขรณ์ไว้ด้วย

2. หมวดพุทธศาสนา ได้แก่ จารึกเรื่องพระสาวกเอตทัคคะ จารึกเรื่องพระสาวิกาเอตทัคคะ จารึกเรื่องอุบาสกเอตทัคคะ จารึกเรื่องพระสาวิกาเอตทัคคะ จารึกเรื่องอสุภ 10 และญาณ 10 จารึกเรื่องฎีกาพาทุง จารึกเรื่องพระพุทธรูป จารึกเรื่องชุดดง 13 จารึกเรื่องชาดก ตอนนิทานกถา จารึกเรื่องมหาวงษ์ จารึกเรื่องนिरยกถา และจารึกเรื่องเปรตกถา

3. *หมวดวรรณคดี* ได้แก่ จารึกเรื่องนารายณ์ 10 ปาง⁴ และเรื่องเบื้องต้นรามเกียรติ์ จารึกเรื่องสิบสองเหลี่ยม

4. *หมวดทำเนียบ* ได้แก่ ทำเนียบสมณศักดิ์และทำเนียบหัวเมืองขึ้นกรุงสยาม

5. *หมวดประเพณี* ได้แก่ จารึกเรื่องเมืองมอญกว่นเข้าทักขิ จารึกเรื่องมหาสงกรานต์ และจารึกรั้วกระบวนแห่งพระกฐินพยุหยาตราทางสถลมารค

จำพวกบทกลอน แบ่งเป็นหมวด ดังนี้

1. *หมวดประวัติวัด* ได้แก่ โคลงต้นเรื่องการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน และโคลงบอกดำเนินการปฏิสังขรณ์

2. *หมวดวรรณคดี* ได้แก่ จารึกตำราฉันทวิธีวรรณคดี จารึกตำราฉันทวิธีมาตราพฤติ จารึกตำราเพลงยาวกลบท จารึกตำราโคลงกลบท จารึกโคลงภาพเรื่องรามเกียรติ์

3. *หมวดสุภาษิต* ได้แก่ จารึกฉันทกถุษาสอนน้อง จารึกฉันทพาลีสอนน้อง จารึกร้อยสุภาษิตพระร่วง จารึกฉันทปฤศนาอัฐฎาพานร จารึกโคลงโลกนิติ

4. *หมวดทำเนียบ* ได้แก่ จารึกโคลงภาพคนต่างภาษา

5. *หมวดดอนามัย* ได้แก่ จารึกโคลงภาพฤๅษีตัดตน⁵ และจารึกฉันทโพธิบาท

อย่างไรก็ตามการจัดพิมพ์จารึกวัดพระเชตุพนฯ นั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มิได้ทรงรวมตำรายาวัดพระเชตุพนฯ ไว้ด้วย เนื่องจากทรงมีพระดำริว่า “บางเรื่องเห็นว่ามีผู้จะเป็นประโยชน์ เพราะความรู้ในเวลานี้เจริญเปลี่ยนแปลงแปลกกับความรู้ในสมัยเมื่อจารึกเสียมากแล้ว เช่น ตำรายาและตำราดูไข้ เป็นต้น ก็มิได้คัดเอามาพิมพ์...” (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ, 2517: คำนำ [ค]) และในการพิมพ์ครั้งนี้จารึกได้มีการตัดเนื้อหาบางส่วนออกไป นำมาพิมพ์สำหรับเป็นตัวอย่างเท่านั้น เช่น เรื่องชาดก เป็นต้น เนื่องจากเป็นเรื่องที่สามารถอ่านได้ทั่วไป ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงประทานคำอธิบายไว้ในคำนำว่า “เรื่องบางจำพวกที่มีหนังสือดึกดำบรรพ์เช่นนิบาตชาดก จะคัดเอามาพิมพ์ทั้งหมดจะเป็นหนังสือมากเกินประมาณ ได้ให้คัดมาพิมพ์พอเป็นตัวอย่างก็มี...” (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ, 2517: คำนำ [ค])

⁴ จารึกเรื่องนารายณ์ 10 ปาง ไม่มีจารึกเหลืออยู่แล้ว แต่ในฉบับพิมพ์ยังใส่ชื่อไว้ในสารบัญ

⁵ ท้ายเรื่องจารึกโคลงภาพฤๅษีตัดตน ในหนังสือเล่มนี้ได้พิมพ์ “รายแลโคลงบานแผนกกรมหมื่นนุชิตชิโนรสทรงไว้ในตำราจะบับหลวง” รวมไว้ด้วย

งานวิจัยเล่มนี้ผู้วิจัยจะใช้ข้อมูลจากจารึกวัดพระเชตุพนฯ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2554 ซึ่งเป็นฉบับพิมพ์ครั้งหลังสุด ส่วนตำรายาผู้วิจัยใช้ข้อมูลจากหนังสือ ตำรายา ศิลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) พระนคร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จารึกไว้เมื่อ พ.ศ.2375 ฉบับสมบูรณ์ และในงานวิจัยเล่มนี้ผู้วิจัยจะขอวิธีแบ่งเนื้อหาของจารึกวัดพระเชตุพนฯ ตามแนวของการจัดพิมพ์ในหนังสือประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ แต่จะรวมเนื้อหาจำพวกความเรียงและจำพวกกลอนไว้ด้วยกัน และเพิ่มเนื้อหาส่วนที่เป็นความรู้เกี่ยวกับการแพทย์แผนไทยทั้งแผนนวด ตำรายา ตำราแพทย์ไว้ในหมวดอนามัย โดยผู้วิจัยขอเรียกรวมความรู้เกี่ยวกับการแพทย์แผนไทย ว่า จารึกตำราแพทย์แผนไทย รายละเอียดเนื้อหาของจารึกวัดพระเชตุพนฯ มีดังต่อไปนี้

2.4.1 หมวดประวัติวัด

จารึกในกลุ่มนี้มีเนื้อหากล่าวถึงการปฏิสังขรณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจนประวัติการสร้างวิหารพระพุทธไสยาสน์ ดังนี้

1) จารึกเรื่องทรงสร้างวัดพระเชตุพน ครั้งรัชกาลที่ 1 จารึกเรื่องนี้เป็นจารึกเพียงเรื่องเดียวที่สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ยังมีอยู่จนปัจจุบัน เนื้อหากล่าวถึงการปฏิสังขรณ์วัดโพธาราม ตั้งแต่การเริ่มมีพระราชดำริ การปฏิสังขรณ์ การก่อสร้าง รายการค่าใช้จ่าย ตลอดจนการฉลองพระอาราม การเปลี่ยนชื่อจากวัดโพธารามเป็นวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาวาส การอริษฐานเรื่องโพธิญาณและอุทิศส่วนกุศลของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ดังตัวอย่างตอนที่กล่าวถึงการปฏิสังขรณ์

... ครั้นณวันพฤหัสบดีเดือนสิบสองแรมสิบเบตคำปีฉลูนักษัตรเบญจจะศก ให้จับการปัดสังขรณ์สร้างพระอุโบสถมีกำแพงแก้วกระเบื้องปรูล้อมรอบพื้นในกำแพงแก้ว แลหว่างพระระเบียงชั้นในชั้นนอกก่ออิฐห้าชั้นแล้วดาตปูน กระทำพระระเบียงล้อมสองชั้นผนังพระระเบียงข้างในประดับกระเบื้องปรู ผึงหลังระเบียงเขียนเปลวแยงมุมพระระเบียงนั้นเป็นจัตุระมุขทุกชั้น ...

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 54)

ตัวอย่างตอนท้ายของจารึกกล่าวถึงการอุทิศพระราชกุศล ดังนี้

พระราชศรัทธาบำเพ็ญพระราชกุศลทั้งนี้ ไซ้พระไทยจะ
 ปรารภนาสมบัตินิมิตบรมจุลจักรท้าวพญาสามลราช แลสมบัตินิพนธ์พรหมหา
 มิได้ ตั้งพระทัยหมายมั่น พระบรมโพธิญาณในอนาคตกาลจะรื้อสัตว์ให้พ้น
 จากสงสารทุกข์ และการพระราชกุศล ทั้งนี้ ขออุทิศให้แก่เทพยูเจ้าในอนัน
 ตะจักรวาล แลเทพยูเจ้าในฉกามาพจรแลโสฬสมหาพรหม อากาศเทวดา
 พฤษภเทวดาภูมเทวดา อารักษ์เทวดาแลกษัตราธิราช พระราชวงษาหุงษ์
 เสนาพฤษภมาตย์ราชปโรหิตสมณชีพราหมณ์อนาปะชาราษฎร์ ท้าวสกล
 ราชอาณาจักรในมณฑลทวีป จงอนุโมทนาเอาส่วนพระราชกุศลนี้ให้เป็นบุญ
 ลาภศิริสวัสดิ์ที่ขยายศม

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 57)

รูปที่ 1 จารึกเรื่องทรงสร้างวัดพระเชตุพน ครั้นรัชกาลที่ 1

2) สำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้น
 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จารึกเรื่องนี้มีเนื้อหาและรูปแบบคล้ายกับจารึกเรื่องทรง
 สร้างวัดพระเชตุพน ครั้นรัชกาลที่ 1 จารึกเรื่องนี้ติดไว้ในวิหารพระโลกนาถ เนื้อความกล่าวถึง
 มูลเหตุการปฏิสังขรณ์ การเสด็จพระราชดำเนินวางศิลาฤกษ์ การปฏิสังขรณ์บริเวณต่างๆ ทั้ง
 เขตพุทธาวาสและสังฆาวาส เนื้อหาในสำเนาจารึกมีความคล้ายคลึงกับโคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์
 วัดพระเชตุพนฯ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มาก แต่
 โคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์มีส่วนนำที่เป็นการสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวใน
 ด้านทศพิธราชธรรมและราชสังคหวัตถุสีก่อนขึ้นต้นเรื่องการปฏิสังขรณ์

ตัวอย่างเปรียบเทียบเพื่อความตอนปฏิสังขรณ์พระอุโบสถของสำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กับโคลงต้นเรื่องเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ดังนี้

สำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

... บนพื้นमुखพระอุโบสถชั้นเจดียงนั้นมีแท่นสีลาลายแผ่นใหญ่ตั้งอยู่ตามแนวกำแพงแก้วด้านตะวันออกสี่แท่นด้านตะวันตกสี่แท่น เชนงผนังพระอุโบสถข้างในประกอบสีลาลายจนถึงที่วางหน้าต่าง ผนังห้องหว่างหน้าต่างเขียนเรื่องอังกุตรนิกายอัฐกถาเอกนิบาตว่าด้วยเอตตะทักกะพระอรหันต์สี่สิบเอ็ดนิทาน ที่แม่ลายต่อเชนงผนังนั้นจากทุกสีลาลายเป็นอักษรเส้นทองบอกเรื่องไว้ทุกห้อง ผนังบนหน้าต่างขึ้นไปเขียนเรื่องมหาอุมังคะชาฎกพิศฎวาร

...

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 62)

โคลงต้นเรื่องเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ

บนพื้นโบสถ์แต่ชั้น	ชาลมุข	ลดเอย
แผ่นใหญ่สีลาลายสรรค	สบสร้าง	
ฝ่ายละสี่แท่นทำนุก	ในภาคย์	กระแพงนา
แปดแผ่นสองข้างถ้วน	เท่าทำ	
เชองผนังโบสถ์หากสร้าง	สาบสีลา	ลายแฮ
ประกอบพายในด่ากล	ก่องแท้	
ตราบแกลประดิษฐดา	ดาษว่าง	ห่อนเฮย
แลเลศแลล้าแล	เลื่อมลายู	
ผนังหว่างหน้าต่างล้วน	เลขา	เรื่องฤา
สี่สิบเอ็ดนิทานแผน	ภาพย์สร้าง	
อังกุตรอัฐกถา	ทำเนียบ	นานพ้อ
เอตตะทักะอั้งแจ้ง	แจกความ	
สราพกยกรเบียบเบื่อง	บรรพชิต	คุณนา

ล้นยี่งละหย่างเสนอนาม	เนกตั้ง	
สึลาลัยลักษณลิตสรรรค์	เส้นมาด	ตราเฮย
บอกเรื่องทกห้องท้ง	ทัวแสดง	
บนแกลณลู่พิลาสด้วย	ดำนาน	พุ้นฟ้อ
อุมังคชาฎกแจง	แจกจ้าง	
คอสองแห่งในประธาน	โทวาด	ไว้อแฮ
รังเรขเรื่องเบือข้าง	เขตแมน	

(ประชุมจารีกวัดพระเชตุพน, 2554: 322- 323)

สำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการลงทำว่า “เปนบรรทัดในสมุด หน้าต้น 204 หน้าปลาย 198 (รวม) 402 บรรทัด คัดอักษร 6 บรรทัดในสมุดลงแผ่นศิลาเป็นบรรทัด 1 ได้บรรทัดในแผ่นศิลา 67 บรรทัด” (ประชุมจารีกวัดพระเชตุพน, 2554: 70) จึงทำให้น่าเชื่อถือได้ว่าสำเนาจารึกฉบับนี้ คือ เนื้อความต้นฉบับที่ใช้สำหรับการจารึกเหตุการณ์การปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ เหมือนครั้งสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการจารึกในลักษณะเดียวกันนี้ คือ จารึกเรื่องทรงสร้างวัดพระเชตุพน ครั้งรัชกาลที่ 1 และสำเนาจารึกเรื่องนี้ น่าจะเป็นต้นฉบับสำหรับการทรงพระนิพนธ์โคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสด้วยเช่นกัน ส่วนตำแหน่งที่น่าจะเป็นสถานที่สำหรับการจารึกเรื่องนี้ น่าจะเป็นวิหารพระโลกนาถ เนื่องจากในวิหารพระโลกนาถมีแผ่นศิลาแผ่นใหญ่ที่ยังไม่ได้มีการจารึกอยู่ 1 แผ่น อีกทั้งสำเนาพระราชดำริห์ ว่าด้วยการทรงสร้างพระพุทธไสยาสน์วัดพระเชตุพนมีการกล่าวว่ายังมีจารึกเรื่องการปฏิสังขรณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเขียนอยู่ในวิหารพระโลกนาถ ดังนี้ “... ทรงพระราชศรัทธาให้กระทำการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาวาสรวมหาวิหารพระอารามหลวง ... เรื่องความทั้งปวงมีแจ้งพิศฎารในแผ่นศิลาจากฤกษ์ พระวิหารพระพุทธโลกนาถโน้นแล้ว” (ประชุมจารีกวัดพระเชตุพน, 2554: 71)

3) จารึกโคลงบอกด้านการปฏิสังขรณ์

มีเนื้อความกล่าวถึงการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ครั้งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่โคลงเรื่องนี้แบ่งเนื้อหาเป็นตอนๆ เกี่ยวกับการปฏิสังขรณ์ตามบริเวณต่างๆ ว่ามีการปฏิสังขรณ์สิ่งใดบ้าง คนที่กำกับดูแล ช่างที่ปฏิสังขรณ์ด้านนั้น รวมถึงค่าใช้จ่าย และติด

แผ่นศิลาจารึกไว้ตามสถานที่ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อความในโคลงนั้น เช่น จารึกที่ผนัง
ด้านหน้าพระอุโบสถ

ห้าศอกคืบสี่นิ้ว	มีประมาณ
หน้าตักพระประธาน	ท่านไว้
อุโบสถซึ่งสิงสถาน	สถิตที่ ี่น่า
สิบลรูปสาวกไหว้	แห่ห้อมแห่นองต์ ๗

คอสองทุกแห่งห้อง	ในประธาน
รงเรชมหาราชสถาน	สี่ใช้
ราชทรัพย์นับบ้านาน	จำหน่าย ช่างแฮ
ด้านละเจ็ดกระสาปณ์ได้	ดั่งนั้นปันสอง

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 371)

2.4.2 หมวดพุทธศาสนา

จารึกวัดพระเชตุพนฯ มีหลายเรื่องที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธศาสนา และมีเนื้อหา
หลากหลายทั้งที่เป็นเรื่องชาดก เรื่องประวัติสาวก จารึกที่แสดงเนื้อหาคำสอนทางศาสนา
จารึกที่เกี่ยวกับสัญลักษณ์ทางศาสนา และตำนานทางศาสนา จารึกวัดพระเชตุพนฯ ในหมวดนี้
มี ดังนี้

1) จารึกเรื่องพระสาวกเอตทัคคะ 41 องค์ จารึกเรื่องพระสาวิกาเอตทัคคะ 13
องค์ จารึกเรื่องอุบาสกเอตทัคคะ 10 คน และ จารึกเรื่องอุบาสิกาเอตทัคคะ 10 คน

จารึกทั้งสี่เรื่องนี้กล่าวถึงประวัติของพระสาวกเอตทัคคะ พระสาวิกาเอตทัคคะ
อุบาสกเอตทัคคะ และอุบาสิกาเอตทัคคะ คำว่า เอตทัคคะนั้นหมายถึง “ ‘นั่นเป็นยอด’ , ‘นี่เป็น
เลิศ’ , บุคคลหรือสิ่งที่ยอดเยี่ยม ดีเด่น หรือเป็นเลิศ ในทางใดทางหนึ่ง ... ตามปกติ มักหมายถึง
พระสาวกที่ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้ยอดเยี่ยมในทางใดทางหนึ่ง เช่น เป็น
เอตทัคคะในทางธรรมก็ตีความความว่าเป็นผู้ยอดเยี่ยมในการแสดงธรรม เป็นต้น” (พระธรรม
พรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2553: 575)

จารึกทั้งสี่เรื่องนี้กล่าวถึงเรื่องราวของพระสาวก ที่มีความเป็นเลิศในด้านต่างๆ 41 องค์
พระสาวิกาที่มีความเป็นเลิศในด้านต่างๆ 13 องค์ และอุบาสกอุบาสิกาที่มีความเป็นเลิศด้าน
ต่างๆ ฝ่ายละ 10 คน จารึกเรื่องพระสาวกเอตทัคคะนั้นเป็นจารึกติดไว้ที่เชิงผนังหน้าต่างพระ

อุโบสถได้ภาพจิตรกรรม ส่วนพระสาวกาเอตทัคคะ เรื่องอุบาสกเอตทัคคะ และอุบาสิกาเอตทัคคะเป็นจารึกติดไว้ที่เชิงผนังระหว่างหน้าวิหารพระพุทธรูปไสยาสน์ได้ภาพจิตรกรรม ที่มาของเนื้อหาเรื่องพระสาวกนั้นมาจากคัมภีร์มโนรถปุรณี อรรถกถา อังคุตตรนิกาย (แม้ว่าเรื่องพระสาวกา พระอุบาสก และพระอุบาสิกา ไม่ได้มีการระบุที่มาในตอนต้นเรื่องแต่น่าจะมาจากคัมภีร์เดียวกัน และเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกัน) ดังที่ปรากฏอยู่ในตอนต้นเรื่องก่อนเรื่องพระอัญญาโกณฑัญญะว่า "ในพระคัมภีร์มโนรถปุรณีอรรถกถาอังคุตตรนิกาย เอกะนิบาต" (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 101) ลักษณะการบรรยายส่วนใหญ่เป็นการกล่าวถึงประวัติโดยย่อ (แต่บางเรื่องมีขนาดยาวมากตามภาพจิตรกรรมที่มีพื้นที่หลายห้อง เช่น เรื่องอุบาสิกาอุชชุตตราสมาวดีวัตถุ ซึ่งเขียนเรื่องอุบาสิกา 2 คน รวมกัน มีพื้นที่ถึง 4 ห้อง) และมีการระบุความเป็นเลิศของพุทธรูปนั้นๆ ในตอนท้ายเรื่อง ดังตัวอย่างดังนี้

พระสาวกาเอตทัคคะ

๑
 ๑ ในพระคัมภีร์มโนรถปุรณีอรรถกถาอังคุตตรนิกาย เอกะนิบาต โภณฑัญญเถรวัตถุนั้น เดิมโภณฑัญญพราหมณ์อยู่ณบ้านโทณวัตถุพราหมณ์คามใกล้กรุงกะบิลพัสดุ์ รู้ไตรเพทชำนาญในลักษณะมนต์อันยิ่ง เมื่อวันพระมหาบุรุษราชประสูตินั้น พระพุทธรูปบิดาให้ประชุมพราหมณ์ 108 มาบริโภครูปายาศ แล้วจัดพราหมณ์ที่รู้แล้วจัดพราหมณ์ที่รู้ลักษณะได้ 8 คน ให้ดูพระลักษณะพระราชบุตรพราหมณ์ทั้ง 7 ทายว่า ถ้าเป็นฆราวาสจะได้เป็นพญาจักร ถ้าบรรพชาจะได้ตรัสเป็นพระพุทธรูปเจ้า แต่โภณฑัญญพราหมณ์ว่าจะได้ตรัสเป็นพระเจ้าด้วยแท้ นานมาพระมหาบุรุษราชออกสูภิกเนศกรม พราหมณ์ทั้ง 7 ทำกาลกิริยาตาย โภณฑัญญพราหมณ์ก็พาบุตรพราหมณ์ทั้ง 4 ออกบวช เมื่อพระพุทธรูปเจ้าเทศนาธรรมจักร พระภิกษุปัญจะวัคคีย์ก็ได้พระอรหันต นานมาพระโภณฑัญญเถระก็ได้เอตทัคคะยิ่งด้วยตรัสรู้มรรคผลก่อนพระสาวกทั้งปวง ฯ

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 101)

พระสาวกาเอตทัคคะ

๑
 ๑ มหาประชาชนดีโคตมีเถรวัตถุ เรื่องความว่าพระประชาชนดีโคตมีนี้เป็นพระเจ้าแม่หน้าแห่งสมเด็จพระบรมครู เป็นอัครมเหสีพระพุทธรูปบิดา เมื่อพระพุทธรูปมาดาทิวคตแล้ว นางมีราชโอรสชื่อพระนนท์ แล้วได้

เลี้ยงพระมหาบุรุษแต่ยังเยาว์ เมื่อพระพุทธรูปदानิพพานแล้วพระญาติทั้งสองพระนครเกิดวิวาทแก่กันณฝั่งน้ำโรหิณะที่ สมเด็จพระพุทธิเจ้าเสด็จมารงับแล้วตรัสเทศนากัณหะวิวาทสูตร พระญาติทั้งสองเมืองออกบรรพชา 500 พระองค์ แล้วเสด็จไปเมืองเวศาลี ฝ่ายนางชัตติยภรรยาซึ่งเพนบริจาภภรรยาทั้ง 500 นางก็ไปทูลลาพระประชาโคตมี ปกฤษาพร้อมกัน จึงให้ช่างกลับปลงพระเกษาทั้งสิ้นแล้วก็ทรงผ้ากาสาვეพัตร ภากันไปสู่วะศาลี ถึงกุฎาคารศาลาอันมีมุขทั้ง 4 มียอดเพนที่สถิตยพระพุทธรองค์ณะปามหาวัน ก็ภากันยืนอยู่นอกทวารอาวาส ให้พระอาณนทภไปเฝ้าพระพุทธรองค์ทูลขอบรรพชา จึงทรงอนุญาตให้บรรพชานางภษัตริ 500 มีพระประชาบดีเพนต้น เพนพระภิกษุณีในพระศาสนา ผู้เพนเจ้าเรียนพระกรรมฐานก็ถึงพระอรหัตทั้ง 500 รูป แล้วพระประชาบดีเถรีได้เอะตะคคะเลิศด้วยแก่พระวัสากว่าพระสาวิก ๕

(ประชุมจารีกวัตพระเชตุพน, 2554: 109)

อุบาสกเอะตักคะ

๙
 ๐ **ชีวิตโกมารภจวัตถุ** ความว่าชีวิตโกมารภจเพนลูกหญิงนครโสภณในเมือราชคฤห์เกิดกับอภยราชกุมาร มารดาเอาใส่กระดังไปทิ้งเสียแต่แรกเกิด อภยราชกุมารไปพบเข้าจึงเอาไปเลี้ยงไว้ พอเติบโตขึ้นก็ไปเรียนวิชาแพทย์ที่เมือตักสิลา พระเจ้าพิมพิสารทรงยกย่องในทางหมอ คราวหนึ่งไปรักษาพระเจ้าจันทรโปชตหายได้ประทานสิ่งของเพนอันมาก ได้ผ้าเนื้อดีพิเศษหาค่ามิได้มาคู่หนึ่งกับผ้าอื่น ๆ อีกพับหนึ่ง ชีวิตโกมารภจเพนคนเลื่อมใสในพระศาสนา จึงนำผ้าคู่หนึ่งกับผ้าอีกพับหนึ่งไปถวายและเพนธูระดูแลรักษาพยาบาลสมเด็จพระบรมศาสดาและภิกษุสงฆ์ ครั้งหนึ่งเทวทัตกลิ้งก้อนหินลงมาจะให้ทับพระพุทธรเจ้า มีหิน 2 ก้อนผุดขึ้นรับกระทบกับหินที่อาศัยเหตุเหล่านี้สมเด็จพระสัพพัญจึงทรงยกย่องไว้ในที่เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลายบรรดาที่เลื่อมใสณะเพาะบุคคล ๕

(ประชุมจารีกวัตพระเชตุพน, 2554: 118)

อุบาสิกาเอตทัคคะ

๑) **สุภียาอุบาสิกาวัตถุ** เรื่องความว่า นางสุภียาเป็นธิดาชาวเมืองพาราณสี เมื่อพระพุทธรองค์เสด็จอยู่ชัฏมิตทหายวันวิหาร นางได้ไปฟังพระธรรมได้โสดา แล้วนางประภูบัติภิกษุใช้ ครั้งหนึ่งภิกษุรูปหนึ่งอาพาธบอกแก่นางบอกแก่นางว่าใครฉันแกงเนื้อ นางให้ทำไปหาเนื้อในร้านตลาดไม่ได้ นางจึงเชือดเนื้อขาของตนแกงไปถวายผู้เป็นเจ้า ครั้นเพลเช้าพระพุทธรองค์เสด็จมาภิเษบาท ณ เรือน ตรีสถามถึงนาง สามีมูลประพฤติเหตุทางทราบ จึงตรัสเรียกนางๆ ออกมานมัสการ แผลก็หายด้วยพุทธานุภาพ พระบรมครูตรัสดีเตียนภิกษุผู้ขอรศอาหารแก่ตระกูลอันใช้ญาติ แล้วยกเอตทัคคะนางสุภียาว่าเลิศฝ่ายคิลานุประถาก ฯ

(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 123)

2) จารีกเรื่องอสุภ 10 และญาณ 10

จารีกทั้งสองเรื่องนี้กล่าวถึงพระโยคาวจรพิจารณาอสุภกรรมฐานสิบและวิปัสสนาญาณสิบ จารีกติดอยู่ในวิหารทิศตะวันออก

อสุภ 10 เป็นการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแบบหนึ่งที่ปฏิบัติโดยการพิจารณาซากศพอสุภกรรมฐานนั้นเป็นการพิจารณาซากศพ 10 ลักษณะ ได้แก่

1. อุทฐมาตกะ ซากศพที่เน่าพอง
2. วินีลกะ ซากศพที่มีสีเขียวคล้ำ
3. วิปฺพพกะ ซากศพที่มีน้ำเหลืองไหลออกอยู่
4. วิจฉิททกะ ซากศพที่ขาดกลางตัว
5. วิชชายิตกะ ซากศพที่สัตว์กัดกินแล้ว
6. วิกขิตตกะ ซากศพที่มีมือ เท้า ศีรษะขาด
7. หตวิกขิตตกะ ซากศพที่คนมีเวรเป็นข้าศึกกัน สับฟันเป็นท่อนๆ
8. โลहितกะ ซากศพที่ถูกประหารด้วยศัตรามีโลหิตไหลอาบอยู่
9. ปุพฺพกะ ซากศพที่มีตัวหนอนคลานคล้ำไปอยู่
10. อัญญิกกะ ซากศพที่ยังเหลืออยู่แต่ร่างกระดูก

(พระธรรมพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2553: 523)

จาริกเรื่องอสุภ 10 นี้ในประชุมจาริกวัดพระเชตุพนระบุว่าจาริกเหลืออยู่เพียง
แผ่นเดียว คือ แผ่นที่ 5 ความว่า

๑๐ วิกขยิตกะ คือ ซากผีอันสัตว์ทั้งหลายมีสุนัขบ้าน และสุนัขจิ้งจอก
เป็นต้นชวนกันกัดกินนั้น

(ประชุมจาริกวัดพระเชตุพน, 2554: 125)

ในคัมภีร์อรรถกถาปฐมสมันตปาสาทิกาแปล ตติยปาราชิกวรรณา พระวินัยปิฎก เล่ม
1 ภาค 2 มหาวิภังค์ ปฐมภาค และอรรถกถา กล่าวถึงอานิสงส์ของอสุภกรรมฐานว่า

ชื่อว่า อสุภภาวนาย วณฺณํ ภาสติ มีความว่า ความอบรม
คือความเจริญ ความเพิ่มเติมจิต ที่ถือเอาอาการอันไม่งาม ในส่วน
ทั้งหลายมีผม เป็นต้น หรือในอสุภะมีอุทฺทมาตกอสุภะ เป็นต้น หรือใน
วัตตฤกายในและภายนอกทั้งหลาย เป็นไป นี้ใด ; พระองค์จะทรงแสดง
อานิสงส์แห่งอสุภภาวนานั้นจึงตรัสสรรเสริญ คือทรงประกาศคุณ. ตรัส
อย่างไรเล่า? ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุผู้ประกอบเฉพาะซึ่ง
อสุภภาวนา ในวัตตฤมีผม เป็นต้น หรือในวัตตฤมีอุทฺทมาตกอสุภะ เป็นต้น
ย่อมได้เฉพาะปฐมฌาน อันละองค์ 5 มีความงาม 3 อย่าง และถึงพร้อม
ด้วยลักษณะ 10 ภิกษุนั้น อาศัยหีบใจ กล่าวคือปฐมฌานนั้น เจริญ
วิปัสสนา ย่อมบรรลู่พระอรหัตต์ซึ่งเป็นประโยชน์สูงสุด

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525: 318)

ญาณ 10 นั้นเป็นวิปัสสนาญาณซึ่งหมายถึง “ญาณในวิปัสสนา, ญาณที่นับเข้าวิปัสสนา
หรือที่จัดเป็นวิปัสสนา คือ เป็นความรู้ที่ทำให้เกิดความเห็นแจ้ง เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลาย
ตามเป็นจริง ทำให้จิตหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ได้” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต),
2552: 360) วิปัสสนาญาณ 10 ที่ปรากฏในคัมภีร์อภิธัมมัตถะสังคหะ ได้แก่ สัมมสนญาณ
อุทฺทยัพพญาณ ภัทฺถญาณ ภยญาณ อาทีนวญาณ นิพพิทาญาณ มุญฺจิตุกัมยตาญาณ
ปฏิสันชาญาณ สังขารุเปกขาญาณ และอนุโลมญาณ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต),
2548: 227) ลักษณะการเขียนเรื่องญาณ 10 เนื้อหากล่าวถึงความหมายของญาณแต่ละประเภท
และมีบทอุปมา ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างจากจารีกวัตพระเชตุพน

ที่ 3 คือภังคานุปัสสนาญาณ พิจารณาแต่ที่ดับที่ทำลายแห่ง
รูปธรรมนามธรรมฝ่ายเดียว มีความเป็นอุปมาเหมือนบุรุษแลเห็นภานะ
อันร้าวฉานตลอดอยู่แล้ว ก็พิจารณาเห็นแต่ที่จะแตกจะทำลายไปอย่าง
เดียว มิฉะนั้นมีอุปมาเหมือนบุรุษอันยืนอยู่ริมฝั่งน้ำ เมื่อฝนตกลงในน้ำ
บังเกิดเป่นฟองขึ้นแล้วก็แตกทำลายไป ๕

(ประชุมจารีกวัตพระเชตุพน, 2554: 126)

การเขียนเรื่องอสุภ 10 และญาณ 10 จึงเป็นการเขียนเกี่ยวกับหลักธรรมทางพุทธ
ศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการหลุดพ้น การเขียนเรื่องอสุภ 10 และญาณ 10 เป็นเรื่องที่มี
ความสัมพันธ์กันใน www.lambuddhism.com. (2553) กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างอสุภ
กรรมฐานกับวิปัสสนาญาณไว้ว่า "... นักปฏิบัติที่พิจารณาอสุภกรรมฐานจนทรงปฐมฌานได้ดี
แล้วพิจารณาวิปัสสนาญาณควบคู่กันไป จะบังเกิดผลรู้แจ้งเห็นจริงในอารมณ์วิปัสสนาญาณได้
อสุภกรรมฐานนี้เป็นสมถกรรมฐานที่ให้ผลในทางกำจัดราคจริตเหมือนกันทั้ง 10 กอง ท่านที่
เจริญกรรมฐานหมวดอสุภนี้ชำนาญเป็นพื้นฐานแล้ว ต่อไปเจริญวิปัสสนาญาณ จะเข้าถึงการ
บรรลุเป็นพระอนาคามีผลได้ไม่ยากนัก"

3) จารีกเรื่องฎีกาพาหุ 8 บท

จารีกเรื่องนี้เป็นจารีกที่จัดไว้ที่ผนังวิหารทิศใต้ ฎีกาพาหุเป็นคำอธิบายบทพาหุ
8 บท มีเนื้อความเล่าถึงชัยชนะของพระพุทธองค์ 8 ครั้ง สุภาพรรณ ฌ บางช้าง กล่าวถึงคัมภีร์
ฎีกา พาหุไว้ว่า

โดยสรุป คัมภีร์พาหุ เป็นคัมภีร์ประมวลพระสูตรนอกพระไตรปิฎก 8
เรื่อง ซึ่งมีเนื้อความแสดงชัยชนะของพระพุทธเจ้าในการปราบบุคคลต่าง ๆ
ด้วยธรรมวิธีต่าง ๆ ผู้แต่งคือ พระมหาพุทธสิริเถระแต่งในสมัยสมเด็จพระ
บรมไตรโลกนาถ แห่งอยุธยา ปีที่แต่งอาจเป็นปี พ.ศ. 2006 พระมหาพุทธ
สิริเถระมิได้ตั้งชื่อคัมภีร์ไว้ คงประสงค์จะให้เนื้อความแต่ละเรื่องเป็นพระ
สูตร เพื่อประโยชน์แห่งการเผยแพร่ คาถาในคัมภีร์ได้นำมาเป็นบทสวด
เรียกกันว่า บทสวดพาหุ คัมภีร์นี้จึงเป็นที่รู้จักในนามว่า ฎีกาพาหุ

(สุภาพรรณ ฌ บางช้าง, 2533: 302)

อย่างไรก็ตามยังไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดว่าผู้แต่งจารึกเรื่องฎีกาพาหุงใช้คัมภีร์ใดอ้างอิงในการเขียน เนื้อหาฎีกาพาหุงกล่าวถึงพุทธประวัติที่ทรงมีชัยชนะต่อมนุษย์และอมมนุษย์ทั้งหมด 8 ตอน คือ พระยาวัสวดีมาร อาพวกยักษิ์ พญาช่างนาพาคีรี องคูลีมาล นางจิณฺจมาณวิกา สัจจนิกครนถ์ พญานันโทปนันทนาคราช และท้าวพกาพรหม ตัวอย่าง

ห้องนี้ข้างบน คือ บท ทศกาคทิกฎฐิภุชเคน สุทฎฐุหตถิ์ ใจความว่า พระพุทธเจ้าเสด็จอยู่ในป่าศุมตรันใกล้เมืองอุกกัฐนครกับพระสงฆ์ทั้งปวง พระองค์พิจารณาเห็นท้าวพกาพรหมกับพรหมบริษัท 1000 ในชั้นปฐมญาณจึงเสด็จขึ้นไปสู่พรหมโลก ท้าวพกาพรหมเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาจึงร้องเรียกด้วยถ้อยคำอันกระต้าง แล้วท้าวพกาพรหมจึงกำบังกายๆ ก็ปรากฏผู้มีอากำบังได้ ก็หนึ่งกอดเข้าอยู่ หมูพรหมทั้งหลายก็หัวเราะเยาะเย้ยท้าวพกาพรหมๆ ได้ความละอายยิ่งนัก แล้วพระพุทธองค์เทศนา ทรมานพกาพรหมกับพรหม 1000 ให้สำเร็จมรรคผล

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 130)

4) จารึกเรื่องพระพุทธรูปบาท

จารึกเรื่องพระพุทธรูปบาท เป็นจารึกอธิบายภาพพระพุทธรูปบาทห้าตำบล เนื้อความกล่าวถึงพระพุทธรูปบาททั้ง 5 ตำบล ตามความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปบาทของลังกา มีพระพุทธรูปบาทที่เชื่อว่าพระพุทธเจ้าประทับรอยไว้อยู่ 5 แห่ง คือพระพุทธรูปบาทที่ยอดเขาสัจพันธบรรพต เขาสุวรรณมาลิก เขาสุมนภูฏ เมืองโยนก และแม่น้ำนัมมทานที ความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปบาทนี้ค่อนข้างเป็นที่นิยมในประเทศที่นับถือลัทธิลังกา ในสำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวถึงการเขียนเรื่องพระพุทธรูปบาทไว้ว่า “พระวิหารทิศประจิมเขียนเรื่องพระพุทธรูปบาทห้าตำบล” (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 63) แต่ในประชุมจารึกวัดพระเชตุพนเขียนบันทึกไว้เพียง 4 แห่ง คือ พระพุทธรูปบาทที่ยอดเขาสัจพันธบรรพต เขาสุมนภูฏ เมืองโยนก และแม่น้ำนัมมทานที ขาดเรื่องพระพุทธรูปบาทที่เขาสุวรรณมาลิก เรื่องพระพุทธรูปบาทในจารึกนี้บางเรื่องมีนิทานประกอบ ได้แก่ เรื่องพระพุทธรูปบาทที่ยอดเขาสัจพันธบรรพต และเขาสุมนภูฏ ส่วนพระพุทธรูปบาทที่เมืองโยนกและริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานทีเป็นเพียงการระบุว่าเป็นที่ตั้งของพระพุทธรูปบาทเท่านั้น ตัวอย่างดังนี้

สุมนภูฏ คือรอยพระพุทธรูปบาทอันเหยียบไว้ยอดเขาสุมนภูฏในลังกา ทวีป มีเนื้อความในสารสังคหะว่าเมื่อพระสัพพัญญูได้ตรัสแล้ว 8 พระวสา พญามณีอักษิกนาคราชอยู่ณปากน้ำกัลยาณีในเกาะลังกามาอาราธนาพระ

พุทธองค์กับพระอรหันต์ 500 ไปสู่ลังกาทวีป ทรงเทศนาในมณฑลแก้วอัน
 พญานาคนฤมิตไว้วันที่ใกล้กัลยาณเจตีย์ริมฝั่งสมุทร แล้วพระองค์ก็เหยียบ
 รอยพระบาทไว้

โยนกปุเร คือรอยพระพุทธรูป อันพระพุทธรูปเจ้าทรงประดิษฐานไว้
 บนยอดเขารังรุ้ง แดนโยนกประเทศคือเมืองเชียงใหม่

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 132)

5) จารึกเรื่องชุดงค์ 13

จารึกเรื่องชุดงค์ 13 เป็นจารึกเรื่องเตรสชุดงค์ ในวิหารทิศตะวันออก คำว่า
 ชุดงค์นั้นหมายถึง “องค์คุณเครื่องสลัดหรือกำจัดกิเลส, ข้อปฏิบัติประเภทวัตรที่ผู้สมัครใจจะพึง
 สมาทานประพฤติได้ เพื่อเป็นอุปายขัดเกลากิเลส ช่วยส่งเสริมความมกน้อยและสันโดษเป็นต้น”
 (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2553: 154) โดยชุดงค์ 13 ได้แก่

หมวดที่ 1 จีวรปฏิสังขัตต์ เกี่ยวกับจีวร

1. ปังสุกุลิกังคะ ถือใช้แต่ผ้าบังสุกุล
2. เตจีวริกังคะ ใช้ผ้าเพียงสามผืน

หมวดที่ 2 บิณฑบาตปฏิสังขัตต์ เกี่ยวกับบิณฑบาต

3. บิณฑบาติกังคะ เทียบบิณฑบาตเป็นประจำ
4. สปานจาริกังคะ บิณฑบาตตามลำดับบ้าน
5. เอกาสนิกังคะ จันมือเดียว
6. ปัตติบิณฑิกังคะ จันเฉพาะในบาตร
7. ขลุปัจฉภาตติกังคะ ลงมือจันและไม่ยอมรับเพิ่ม

หมวดที่ 3 เสนาปฏิสังขัตต์ เกี่ยวกับเสนาสนะ

8. อารัญญิกังคะ ถือการอยู่ป่า
9. รุกขมูลิกังคะ อยู่โคนไม้
10. อัปโภกาสิกังคะ อยู่กลางแจ้ง
11. โสสานิกังคะ อยู่ป่าช้า
12. ยถาสันถติกังคะ อยู่ในที่แล้วแต่เขาจัดให้

หมวดที่ 4 วิริยปฏิสังขัตต์ เกี่ยวกับความเพียร

13. เนสัชชิกังคะ ถือนั่งอย่างเดียวไม่นอน

(พระธรรมพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2553: 154)

เรื่องชุดงศ์ 13 ในจารึกวัดพระเชตุพนฯ มีเนื้อหาแสดงให้เห็นชุดงศ์ประเภทต่างๆ และ
ภิกษุผู้ถือชุดงศ์นั้น ดังตัวอย่าง

4

๐๑ ผั่งข้างบนคือ สัปทานจาริกังครชุดงศ์นั้น สมทานถือบิณฑบาต
โดยลำดับตรอกและเรือน ดุจพระมหากัสสปเถร ครั้งหนึ่งผู้เป็นเจ้าของจาก
นิโรธสามบัตติจะเข้าไปรับบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์ โดยสัปทานจาริกวัด
ขณะนั้นนางฟ้าทั้ง 500 มีเท้าแดงดั่งนกพิลาบ เป็นบริจาริกาพระอินทร์
ชวนกันนิมิตโภชนาหารอันเป็นทิพลงมาจะใส่บาตรผู้เป็นเจ้าของ ก็มิได้รับ
ภายหลังพระอินทร์กับนางสุชาดกนิมิตเป็นคนแก่สามีภรรยาเป็นช่างหูกอยู่
นอกเมือง พอพระมหาเถรเดิรมาช่างหูกนั้นใส่บาตรพระมหาเถร ๗

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 134)

6) จารึกเรื่องพาทิรนิทาน

จารึกเรื่องพาทิรนิทาน⁶ เป็นเรื่องนิทานเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ในพระชาติต่างๆ
ที่ได้รับพุทธทำนายจากพระพุทธเจ้าในแต่ละยุค เริ่มตั้งแต่สุเมธชาดก จนถึงโชติपालชาดก รวม
ทั้งสิ้นจำนวน 24 เรื่อง ในคัมภีร์อรรถกถาชาดก ชาดกส่วนนี้จะอยู่ตอนต้นก่อนขึ้นต้นเรื่องชาดก
550 ชาดก ชาดกกลุ่มนี้มีการเขียนเป็นร้อยแก้ว สรุปความสั้นๆ ว่าพระโพธิสัตว์เป็นใคร ได้
กระทำบูชาแก่พระพุทธเจ้าพระองค์ใด และพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นประทานพุทธทำนายว่าจะ
ทรงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า โคดม ในระยะเวลาเท่าใดนับจากขณะนั้น ดัง
ตัวอย่างจาก อธิชาดก

อธิชาฎก โพธิสัตว์เปนดาบสอยู่ในป่าหิมพานต์ ได้ฌาน
อภิญญาสมบัติ ได้ถวายผลไม้แก่พระสงฆ์มีองค์พระพุทธนาร
ทะเปนประธาน แล้วกระทำบูชาด้วยแก่นจันทร์แดง พระสัพพัญญ
ตรัสพยากรณ์ทำนายว่า ดาบสนี้จะได้ตรัสเปนพระพุทธเจ้า ทรง
พระนามชื่อว่าโคดม ในอนาคตที่สูตอสงไขยแสนกัลป์ โพธิสัตว์ก็บวช
ในสำนักนี้พระพุทธนารทะนั้น ๗

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 138)

⁶ ในหนังสือประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2472 เรียกชาดกตอนนีว
“ชาดกตอนนิทานกถา”

7) จารึกเรื่องอรรณกถาชาดก ⁷

จารึกเรื่องอรรณกถาชาดก จารึกอยู่ที่ศาลาราย 16 หลังของวัด (ปัจจุบันเหลืออยู่เพียง 8 หลัง) เริ่มศาลาแรกเป็นชาดกในเอกนิบาต จนถึงศาลารายหลังที่ 16 เป็นมหานิบาตชาดก มีเพียงฉันทันตชาดกเพียงเรื่องเดียวที่จารึกที่ศาลาการเปรียญ จารึกเรื่องชาดกนี้เป็นเรื่องราวชาดกที่ปรากฏชื่อในพระไตรปิฎก หรือที่เรียกว่า นิบาตชาดก ในคัมภีร์อรรณกถาชาดกกล่าวถึง พระชาติของพระโพธิสัตว์จำนวน 547 พระชาติ ศักดิ์ศรี แยมันดดา (2543: 30) กล่าวว่าชาดกนั้นควรจะมี 550 เรื่องแต่สูญหายไป 3 เรื่อง อย่างไรก็ตามในการปฏิสังขรณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการเขียนเรื่องชาดกไว้เป็นจำนวน 550 ชาติ และมีการเขียนจารึกกำกับไว้ทุกเรื่อง ดังที่ปรากฏในสำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ตอนที่กล่าวถึงศาลาราย 16 หลัง ว่า “... บนคอสองทั้งสองชั้นเขียนเรื่องนิบาตชาดกห้าร้อยห้าสิบพระชาติดุจเดิมแต่ความพิศมูรากว่าเก่า แล้วติดแผ่นสีลาจากฤกษ์อักขรบอกเรื่องไว้ทุกทุกชาดก” (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 65 – 66)

นอกจากนี้การเขียนชาดกครบจำนวน 550 ชาติ นั้น ยังมีหลักฐานเป็นโคลงที่ศาลารายหลังที่ 16 ดังนี้

ทศชาติวาดภาพถ้ำวัน	ทศชา ฎกแฮ
ชีช่างปทุมคงคา	ควบให้
บางลำภูกับสามพระยา	รฆังอีก วัดเอย
<u>ครบเครื่องห้าร้อยได้</u>	<u>เสศห้าสิบแสดง ๗</u>

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 393)

เรื่องชาดกที่เพิ่มเติมมาจาก 547 เรื่องจนครบ 550 เรื่อง นี้ อยู่ในศาลารายหลังที่ 15 ดังความในจารึกโคลงบอกด้านการปฏิสังขรณ์ ศาลารายหลังที่ 15 ว่า

ดิงชะจัดตาพิสถวัน	ทวาทศ	เรื่องฤา
ปัญญาศสฎฐฐิต	อีกห้า	
อสีตีสัตติจัต	นิบาตเจ็ด	เตอมเอย
<u>สัตพิสคิดล่วงหน้า</u>	<u>เฟ่อมเข้าสามพอ ๗</u>	

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 392)

⁷ ในคำนำหนังสือประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2472 เรียกชาดกตอนนี้ว่า “นิบาตชาดก”

โคลงข้างต้นนี้กล่าวถึงการเขียนเรื่องชาดกในศาลารายหลังที่ 15 ว่า มีชาดกในหมวด ดิงสตินิบาตและจัตตาฬิสนิบาต รวมกันได้ 12 เรื่อง หมวดปัญญาสนิบาตและสัจฉินิบาตรวม 5 เรื่อง หมวดอัสตินิบาตและสัตตตินิบาตรวม 7 เรื่อง และมีชาดกที่เป็น “สัตพิศคิดลวงหน้า” อีก 3 เรื่อง แต่เนื่องจากปัจจุบันไม่มีศาลารายหลังที่ 15 นี้แล้ว จึงไม่ปรากฏหลักฐานว่าชาดกที่เพิ่มเข้ามา 3 เรื่องนั้นเป็นชาดกเรื่องใด อย่างไรก็ตาม ในประชุมจารีกวัดพระเชตุพนฯ จากรายการ แบ่งด้านปฏิสังขรณ์ ถอดจากโคลงซึ่งผู้มีชื่อจารึกไว้เฉพาะโคลงนั้นๆ ได้แต่งไว้ ได้สันนิษฐานว่า ชาดกคิดลวงหน้านั้น “เข้าใจว่าชาดกตอนที่ยังไม่ได้ปรารภนาเป็นพระพุทธรเจ้า” (ประชุมจารีกวัดพระเชตุพน, 2554: 393)

นิทานชาดกที่จารึกในวัดพระเชตุพนฯ นั้นเป็นส่วนนิทานที่เรียกว่า “ทุเรนิทาน” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในนิทานกถา คือ ประวัติของพระพุทธรเจ้าตั้งแต่ครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ชื่อ สุขเมธดาบส จนถึงพระพุทธรองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน ทุเรนิทาน (นิทานที่ไกล) หมายถึง เรื่องราวของพระโพธิสัตว์ตั้งแต่บำเพ็ญบารมี ณ บาหมูลของพระพุทธรเจ้านามว่าที่บังกร จนถึงจุดจากเป็นพระเวสสันดรแล้วบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต (พัฒน์ เฟื่องผลา, 2528: 33)

ชาดกในกลุ่มนี้ ลักษณะการเขียนเหมือนกับกลุ่มแรกคือเขียนด้วยร้อยแก้ว เนื้อหาเป็นลักษณะสรุปความ ดังตัวอย่างจาก ชาดกลำดับที่ 42 กโปตะชาดก ดังนี้

กโปตะชาดก โภธิสัตว์เปนนกพิราบอาสาไศรยอยู่ในกระเช้า

กลบอันแขวนไว้ในโรงครัวเศษฐี มีกาตัวหนึ่งมาอยู่ด้วย วันหนึ่งพระ
 โภธิสัตว์ไปหากินอยู่พายหลังกัลกัซันมัจจะมางะในโรงครัว พ่อครัวจับได้
 ก็ถอนขนกาเสียสิ้นทั้งตัว แล้วทาดด้วยน้ำเปรียง จึงเอากระเช้าครอบไว้ ครั้น
 โภธิสัตว์กลับมาเหนก้าได้ความลำบากก็กล่าวติเตียน แล้วก็ไปจากที่นั้น
 กาทะทำกาลกิริยาตาย พ่อครัวก็เอาไปทิ้งเสียในกองหยากเยื่อ

(ประชุมจารีกวัดพระเชตุพน, 2554: 148)

การเขียนเรื่องชาดกในจารีกวัดพระเชตุพนฯ ส่วนใหญ่จะเป็นการเขียนสรุปความทำให้ชาดกแต่ละเรื่องมีขนาดไม่ยาวมาก ยกเว้นชาดกบางเรื่อง เช่น จัตทันตชาฎก ซึ่งเป็นชาดกเรื่องเดียวที่จารึกไว้ที่ศาลาการเปรียญ ส่วนจารึกอรรถกถาชาดกเรื่องที่ยาวที่สุด ได้แก่ ชาดกเรื่องที่ 454 ฆะฎะบันทิตะชาฎก ชาดกเรื่องนี้มีจารึกไว้ที่ศาลารายหลังที่ 13 มีจำนวนทั้งสิ้น 4 แผ่น และแต่ละแผ่นก็มีขนาดยาวกว่าชาดกเรื่องอื่นๆ ส่วนเวสสันดรชาดก มีการแบ่งจารึกออกเป็น 10 แผ่น แผ่นละ 1 กัณฑ์ ดังตัวอย่าง

กัณฑ์หิมวันต์ 134⁸ พระมุสดีเปนมะเหสีพญาสัตนะไชย มี
โอรสองค์หนึ่งคือพระโพธิสัตว์ชื่อพระเวศสันดร ได้ครองสมบัติกับพระมัทรี
แล้วประทานช้างแก้ว ชาวเมืองทูลกล่าวโทษให้พระบิดาขับเสียดจากเมือง
พระมัทรีพรรณนาป่าหิมพานต์

(ประชุมจารีกวัดพระเชตุพน, 2554: 205)

8) จารึกเรื่องมหาวงษ์

จารึกเรื่องนี้เป็นเนื้อเรื่องจากพงศาวดารลังกา จารึกเรื่องมหาวงษ์ติดอยู่ที่เชิง
ผนังบนหน้าต่างในวิหารพระพุทธไสยาสน์ เนื้อความกล่าวถึงต้นเรื่องมหาวงษ์ตั้งแต่พระเจ้าวัง
คะราชได้ธิดาของพระเจ้ากะลิ่งคะราชเป็นมเหสี กำเนิดพระเจ้าสีหะพาหุ จนถึงพระเจ้าอภัยทุษย์
ได้กรุงอนุราชและเมืองทมิฬ ตัวอย่างเนื้อความเรื่องมหาวงษ์

๘) ห้องนี้ ต้นเรื่องมหาวงษ์ ตั้งแต่พระเจ้าวังคะราช ได้ราชธิดาพระ
เจ้ากะลิ่งคะราชมาเป็นมเหสี มีพระราชบุตรพระองค์ 1 ให้นามชื่อนางสุปะ
ราชบุตร แล้วพระราชบิดาให้ประชุมเนมิตักกาจารย์ ดูพระลักษณะพระราช
ธิดา ราชปโรหิตทั้งปวงทำนายว่า พระราชบุตรจะได้เป็นภรรยาราชสีห์
ครั้นนางเจริญขึ้นมีศิริรูปงามยิ่งนัก แต่สันดาลนั้นลามก พระราชบิดาขับเสียด
จากเมือง นางก็เที่ยวทำอาณาจารด้วยบุรุษชาวชนบทหลายแห่ง วันหนึ่ง
นางเดินทางไปกับพวกพ่อค้าหาบ พบราชสีห์ที่กลางป่า พาณิชทั้งปวง
กลัวหนีไปสิ้น นางเดินเข้าหาราชสีห์ๆ ก็ยั้งนางขึ้นสู่หลังแห่งตน ภาไป
ร่วมสังวาสกิจยังถ้ำอันเป็นที่อยู่

(นิยะดา เหล่าสุนทร, บรรณาธิการ, 2544: 205)

⁸ จำนวน 134 หมายถึงจำนวนคาถาประจำกัณฑ์

รูปที่ 2 ภาพจิตรกรรมและจารึกเรื่องมหาวงษ์ในวิหารพระพุทธรไสยาสน์

9) จารึกเรื่องนirykka และจารึกเรื่องเปรตกตา

จารึกทั้งสองเรื่องนี้อยู่ในศาลาการเปรียญ นirykka เริ่มต้นที่เทวทูตสุตร ซึ่งกล่าวถึง นายนirykka ได้้นำคนตายไปพบกับพญายมราช แล้วพญายมราชจะถามเรื่องเทวทูต 5 คือ เด็ก คนชรา คนเจ็บ คนที่ถูกลงโทษ และคนตาย และพิจารณาหากคนตายนั้นมีกุศลกรรม จะได้ขึ้นสวรรค์ หากมีอกุศลกรรม นายนirykka จะพาลงนรก จากนั้นจะกล่าวถึงนรกขุมต่างๆ และบาปที่ทำให้ต้องไปเกิดในนรกนั้น

ตัวอย่างนirykka

อนึ่ง บุคคลอันเสียบสัตว์ทั้งแปดด้วยหลาวถึงแก่ความตาย บางทีจับสัตว์โยนเข้าไปในกองไฟให้ตายก็ดี บุคคลอันเผาบ้านเมืองให้สัตว์อันอยู่ในบ้านเมืองตายก็ดี ก็ไปตกในตาปนรรมมีขวากกรตเสียบสัตว์นรกไว้ แล้วบังเกิดเปลวเพลิงลุกขึ้นมาจากแผ่นดินเหล็กเผาสัตว์นรกให้ถึงแก่ความวินาศตาย แล้วเป่นขึ้นมามากเล่า ทนทุกขเวทนายอยู่สิ้นกาลนานถึงหมื่นหกพันปี ในตาปนรรมแต่ละวันๆ นั้นได้ 928 โกฏิกับ 6 ล้านปีในมนุษย์โลก

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 222)

ส่วนเปรตกตา เนื้อความกล่าวถึงเปรตชนิดต่างๆ โดยกล่าวถึงเปรต 12 ตระกูล และเปรตจำพวกอื่นอีกบางจำพวก การแสดงเรื่องเปรตกตานี้จะมีการระบุนาปกรรมที่ได้ส่งผลให้

กลายเป็นเปรตจำพวกนั้นๆ ตอนท้ายกล่าวถึงนายนิรยบาลผู้นับเข้าเป็นเปรตจำพวกหนึ่งคือ เวมานิกเปรต

ตัวอย่างเปรตกถา

และกฏปชาทเปรตนั้น กิณฑรากอาศพมานุษย์และอาศพสัตว์ เตียรจฉานเพนอาหาร อาศัยกรรมอันใด อิธ สตุตา สีลวนุตานัน สมณานัน ฤษลข อกปิยัมसानิ เทนุติ บุทคลอันนำเอาทศมังสะทั้ง 10 ประการอัน เพนอกกับปิยให้สมณและพราหมณ์ผู้มีศีลบริโภาค กรรมอันนั้นให้ผลจึงมา บังเกิดเพนกฏปชาทเปรตจะนี้

(ประชุมจารีกวัดพระเชตุพน, 2554: 227)

2.4.3 หมวดวรรณคดี

จารึกที่อยู่ในหมวดนี้เป็นจารึกที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับวรรณคดีเรื่องต่างๆ รวมถึงตำราคำ ประพันธ์ ดังนี้

1) จารึกเรื่องรามเกียรติ์

จารึกเรื่องรามเกียรติ์ เรื่องนี้เป็นจารึกร้อยแก้ว เนื้อความกล่าวถึงเรื่อง รามเกียรติ์ในตอนกำเนิดตัวละครต่างๆ เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นก่อนที่พระรามรบกับทศกัณฐ์ ลักษณะการเขียนเป็นการเล่าเรื่องสรุปความสั้นๆ ในแต่ละตอน ดังตัวอย่าง เช่น

ที่ 44

ว่าเมื่อพระนารายณ์ พระลักษมีมาเฝ้าพระอินศวร แล้วพระเพน เจ้าจึงมีคิวโองการให้พระนารายณ์แบ่งภาคไปเกิดในวงศ์กระษัตริย์กรุงศรี ออยุธยา สंहารราพนาสูร พระนารายณ์ก็รับพระอินศวรเพนเจ้าจึงประสาต มนต์สถนชีพให้พระกระไลโยโกฏๆ กับพระดาบศทั้ง 4 ก็ลาพระเพนเจ้ากรุงศรี ออยุธยาบอกความแก่ท้าวทรรฐ

(ประชุมจารีกวัดพระเชตุพน, 2554: 237)

จารึกเรื่องรามเกียรติ์ที่จารึกนี้มีเนื้อความที่ไม่ครบจบลงที่พระชนกฤาษีตัดสินใจกลับเข้า เมืองและให้นายโสมหาโคกระบือมาไถหานางสีดาซึ่งถูกฝังไว้ใต้ดิน ดังจารึกเรื่องรามเกียรติ์แผ่น ที่ 55 ความว่า

ว่าพระชนกดาบศคิดจะลาพรตจึงภานายโสมผู้ศิษย์ออกไป
ยังบริเวณพระไทรย ขุดหาพระราชบุตรซึ่งฝังไว้ไม่ภพ พระดาบศจึงให้นาย
โสมเข้าไปในเมืองมิลิลาบอกอำมาตย์ให้จัดคูโคแลกระบือออกมาจะไถหา
นางกุมารีซึ่งฝังไว้ เรื่องรามเกียรติ์ที่จะต่อไปจงไปดูที่พระระเบียงวัดพระศรี
รัตนศาสดารามด้านประตูข้างเหนือโน้นเถิด

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 238)

จากข้อความข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่าเป็นพระราชประสงค์เดิมที่ตั้งพระทัยให้เรื่อง
รามเกียรติ์ที่จารึกที่ศาลาทิศพระมณฑปไม่จบ อาจจะเป็นด้วยเนื้อที่อันจำกัดของศาลาทิศพระ
มณฑปในขณะที่เรื่องรามเกียรติ์เป็นเรื่องยาว หรืออาจจะเป็นพระราชประสงค์ใน
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ต้องการให้มีเรื่องรามเกียรติ์ต่อเนื่องกันไปทั้งสองวัดก็
เป็นได้

2) จารึกนิทานสิบสองเหลี่ยม

จารึกเรื่องนี้เขียนไว้ที่คอสองเฉลียงศาลาล้อมพระมณฑปทิศตะวันตกนิทาน
สิบสองเหลี่ยมหรือนิทานอิหร่านราชธรรมนั้นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราช
านุภาพ (2506: ก-ค) ทรงพระนิพนธ์อธิบายหนังสือนิทานสิบสองเหลี่ยมสรุปความว่า เป็นหนังสือ
ที่แปลตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา และทรงสันนิษฐานว่าเรื่องนี้เข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์
และรักษาไว้เป็นแบบฉบับเพราะหนังสือเรื่องนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับราชธรรม ส่วนในโคลงบอกด้าน
การปฏิสังขรณ์กล่าวถึงการเขียนเรื่องสิบสองเหลี่ยม ดังนี้

ชั้นเฉลียงฉลุภาพพื้น	ไพรุ
เรื่องสิบสองเหลี่ยมกุ	ธเรศไต้
เถลองปางอย่างนิยายบู	ราณรีต หิงเฮย
ฝ่ายเทศรเทศไต้	ชนบท้าวผดุงธรรม ฯ

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 381)

จากโคลงข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า การเขียนเรื่องนิทานสิบสองเหลี่ยมนี้เป็นไปตามจารีต
เดิมที่มีมาแต่โบราณ และความสำคัญของเรื่องนี้นั้นอยู่ที่เนื้อหาอันเกี่ยวกับราชธรรม

ตัวอย่างจารึกเรื่องสิบสองเหลี่ยม

๑๐ เหลี่ยม 10 นิทานว่ายังมีกระษัตริย์องค์หนึ่งชื่อพระเจ้าอาคินสา
ครองเมืองเอวาระฐปุระ ตรัสแก่อำมาตย์ ในเราจะแจ้งว่าราษฎรในอาณา
เขตมีความสุขหาประการใด อำมาตย์ทั้งปวงกราบทูลว่าพระองค์เสวยราช
สมบัติโดยยุธรรม ชาวเมืองเป็นสุขทั่วกันหาไภยมิได้ พระเจ้าอาคินสาจึง
อุบายให้หาดินที่เรือนร้างคาบปีจะป็นรูปเท่าพระองค์เสด็จพระเคราะห์ ราช
เสวกทั้งปวงกันพากันไปเที่ยวหาจนสิ้นเขตแคว้นเมืองเอวาระฐปุระ ก็
มิได้ดินที่เรือนร้าง

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 241)

3) ตำราฉันทวรรณคดีและตำราฉันทมาตราพฤติ

จารึกตำราฉันททั้งสองเรื่องนี้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิต
ชิโนรส ทรงพระนิพนธ์ตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (จารึก
เรื่องตำราฉันทวรรณคดี 50 ชนิด ติดอยู่ที่เสาศระระเบียงพระอุโบสถชั้นใน ส่วนจารึกเรื่อง
ตำราฉันทมาตราพฤติ 8 ชนิด ติดอยู่ที่เสาศระระเบียงชั้นนอกทั้ง 4 ทิศ) ที่มา
ของตำราฉันททั้งสองเรื่องนี้มาจากคัมภีร์วุตโตทัย ดังข้อความต้นเรื่องว่า

๑๐ ผู้ผนวชเสนอนามยศ	กรมอนุชิตชิโนรส	รจิตประดิษฐ์แสดงสาร
๑๐ พฤติโตไทยฉันทตำนาน	แปลเปลี่ยนโวหาร	มคธคัมภีร์ภาษา
๑๐ แปลเปนสยามพาร์พจนาน	ต่อเติมโบราณ	ณแบบบัญญัติฉันทฉันท

๑๐ อีกรมาตราพฤติเพียรนิพนธ์ อักษรพิชิตล สำหรับแต่ปางไปมี

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 403)

ลักษณะการแสดงแบบฉันทในตำราฉันทวรรณคดีมาตราพฤติจะเริ่มด้วย แผนผัง
แสดงคณะ ตัวอย่างคำครูลหุที่เป็นภาษาบาลี ข้อบังคับของลักษณะคำประพันธ์ ชื่อฉันท
หัวข้อเนื้อหาที่ใช้แสดงแบบฉันท และตัวอย่างคำประพันธ์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ด.	ย.
๐ ๐ ๐	๐ ๐ ๐

1

๑๐ ตยา เจ ต น มช ฉา

บาทหนึ่ง 6 อักษร 4 บาท เปนบทหนึ่ง ชื่อตะนุมีชฌาณันท์ ดังนี้
(ภริยาชั่ว 3 จำพวก)

◎	จักกล่าวภี	รียาเจ็ด	สรรเพ็ช	พจนารถแสดง
		6		6

	แห่งเหตุ	ประจักษ์แจจ	จำแนกคะ	ณะบรรยาย
--	----------	-------------	---------	----------

◎	หญิงใดตริระ	พิฆาฏฆ่า	ภรรดาพิ	ปริตหมาย
	มานัส	ประดิพัทช์ชาย	ชูเสนหะ	ภริมย์ชฌ

(ประชุมจารีกวีตพระเชตุพน, 2554: 404)

จารึกเรื่องนี้แม้เป็นตำราฉันทแต่เนื้อหาที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงนำมาแต่งคำประพันธ์นั้นเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับคำสอนทั้งสิ้น เช่น โทษเสพย์สุรา 6 ประการ โทษเที่ยวกลางคืน 6 ประการ เว้นผรุสวาทมีองค์ 3 เป็นต้น

4) เพลงยาวกลบทและกลอักษร

เพลงยาวกลบทและเพลงยาวกลอักษรนี้เป็นวรรณคดีเรื่องเดียวในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ที่ใช้คำประพันธ์ประเภทกลอน กลอนกลบทนั้นหมายถึง กลอนสุภาพที่แต่งพลิกเพลงให้วิจิตรพิสดารขึ้นกว่าลักษณะบังคับตามปกติ แล้วทำให้เป็นระเบียบที่สม่ำเสมอ อาจมีชื่อเรียกต่างๆ ตามที่กวีกำหนด กลอนกลบทแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทที่กำหนดบังคับเพิ่มมากกว่าปกติ และประเภทที่วางคำหรืออักษรให้ซ้อนรูปไว้เพื่อลวงตาให้ฉงน อาจเรียกว่า กลอนกลอักษร (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550: 71)

เพลงยาวกลบทและกลอักษรนี้เป็นวรรณคดีที่รวมกลบทและกลอักษรชนิดต่างๆ ไว้ 49 ชนิด ส่วนกลอนเพลงยาวตอนสุดท้าย เป็นเพลงยาวกลอนสุภาพ เรื่องพระราชปรารภ เนื้อความในเพลงยาวกลอักษรนี้เป็นเนื้อความเป็นบทสัจวาสน ลักษณะการแสดงแบบคำประพันธ์คือ การขึ้นต้นด้วยชื่อกลบท แผนผังและตัวอย่างคำประพันธ์

ตัวอย่าง กลบทธงนำรีว

กลบทดังนี้ ชื่อ ธงนำรีว

(พระราชนิพนธ์)

□
○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○

◎ กุ๋ยกุ๋ยหน้าไม้แก้วละเมอหึ่งษ

ฟังฟังก็เหมือนแก้งแพรงความอิง

ดูดูก็นำหัวตัวเต็นหยาง

คิดคิดแล้วให้ซึ่งขุนเคื่องใจ

จะจะนางช่างเอาอายุออกสายไส้

(ประชุมจารีกวีวัดพระเชตุพน, 2554: 476)

กลบทขนานริ้ว บังคับให้มีคำซ้ำ 2 คำต้นวรรค และเปลี่ยนคำซ้ำเมื่อขึ้นวรรคใหม่ ในที่นี้คือ กุ้ยกุ้ย ฟังฟัง คิดคิด ดูดู จะจะ

ตัวอย่างกลอักษร ถอยหลังเข้าคลอง

(44) กลอักษรดังนี้ มีกลบทชื่อ ถอยหลังเข้าคลอง

(พระราชนิพนธ์)

๐ เจ้างามสัพสาระปางค์ดั่งนางสวรรค์

พะโยมแจ่มจันทร์เปรียบภอเทียบทัน

โฉมช้ออนอัษรทรงเสมอสมร

ฤทัยโทมโทรมเศรำประเล้าประโลม

(ประชุมจารีกวีวัดพระเชตุพน, 2554: 519)

กลอักษรจะมีวิธีการถอดคำอ่านตามลักษณะกลแต่ละชนิด กลอักษรถอยหลังเข้าคลอง มีวิธีถอดคำอ่าน คือ ให้อ่านย้อนคำในวรรคทุกวรรคตั้งแต่วรรคที่ 2 คือ เมื่ออ่านสุดวรรคแล้ว ให้ย้อนกลับมายังต้นวรรค เพื่อให้ได้วรรคใหม่เพิ่มอีกวรรคหนึ่งโดยตลอด (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550: 124) จากกลอนกลอักษรข้างต้น จึงถอดคำอ่านได้ดังนี้

โพนมแจ่มจันทร์เปรียบภอเทียบทัน	เจ้างามสรรพสารปางค์ดั่งนางสวรรค์
โฉมช้ออนอัษรทรงเสมอสมร	ทันเทียบพอเปรียบจันทร์แจ่มโพนม
ฤทัยโทมโทรมเศรำประเล้าประโลม	สมรเสมอทรงอัษรช้ออนโฉม
	ประโลมประเล้าเศรำโทมโทมฤทัย

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2550: 124)

อย่างไรก็ตาม แม้เนื้อหาในเพลงยาวจะเป็นเนื้อหาแสดงความรักใคร่ระหว่างหญิงชาย แต่ในเพลงยาวพระราชปรารภ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีเนื้อความว่าเตือนไม่ให้ผู้อ่านนั้นอย่าได้หลงไหลไปกับถ้อยคำดังกล่าว ซึ่งกลอนเพลงยาวเหล่านี้มีไว้เพื่ออุทิศบูชาพระอารามดังนี้

อันอักษรกลอนเพลงนักร้องเหล่าน
 อย่างหลงไหลในศรีปากคิดพากเพียร
 ก็ทรงทราบวาสังวาสนี้บาดจิตร
 แต่บูชาไว้ให้ครบจบลำนนำ
 อุกฤษแทนสังคีตเครื่องดีดสี
 พระทัยประสงจำนงในพระโพธิญาณ

จะรักษาใครให้พอเป็นแต่พาเหียร
 แท้บาปเบียดตนตามรูปนามธำม
 ย่อมเป็นพิศมกับสัลলেখคือเนกขาม
 เป็นที่สำราญมะนัสผู้มัสการ
 อยู่ชั่วหล้าชาติตรีตราบเพลิงผลาญ
 จงสมพระประนิธานทุกสิ่งเอย

(ประชุมจารีกวีตพระเชตุพน, 2554: 526)

5) โคลงกลบท

โคลงกลบท ในจารีกวีตพระเชตุพนฯ มีลักษณะเป็นโคลงกลอักษร ซึ่งหมายถึง “โคลงสี่สุภาพ หรือ โคลงสี่ด้น ที่วางซอนรูปคำอ่าน โดยวางคำยกเยื้องไว้ในตำแหน่งต่างๆ หรือ พลิกแพลงให้ผิดไปจากรูปโคลงบ้าง สลับตำแหน่งอักษรบ้าง บางทีก็มีตารางหรือเครื่องหมาย ประกอบตำแหน่งคำที่วางไว้นั้น จารีกวีตพระเชตุพนฯ เรียกว่า กลโคลง” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550: 124) โคลงกลบทเป็นจารีกโคลงกลอักษรที่ติดที่เสาช้างประตูพระระเบียงพระอุโบสถ ชั้นนอก มีทั้งสิ้น 38 ชนิด เนื้อความแตกต่างกันไป ตัวอย่าง

กลโคลงพรางขบวน (กรมหมื่นไกรสรวิจิต)

เพียง	ผ่องภักตร์	จันทร์
ศร	เนตรคม	บาดซ้ำ
งอน	แ่งงาม	มารยาตร
ล้ำ	ศักดิงาม	เลิศด้วย

(ประชุมจารีกวีตพระเชตุพน, 2554: 529)

โคลงกลบทข้างต้นถอดคำอ่านได้ว่า

ภักตร์ผ่องผ่องภักตร์เพียง	จันทร์
คมเนตรเนตรคมศร	บาดซ้ำ
งามแ่งแ่งงามงอน	มารยาตร
งามศักดิศักดิงามล้ำ	เลิศด้วย ศักดิงาม

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2550: 8)

โคลงกลบทที่จารึกในวัดพระเชตุพนฯ เป็นกลอักษรคือใช้การวางคำในตำแหน่งต่าง ๆ ซึ่งผู้อ่านจะต้องทดลองนำคำที่กำหนดให้มาเรียงใหม่เพื่อให้อ่านเป็นโคลงได้ ซึ่งโคลงกลบทในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ไม่ได้มีคำเฉลยไว้ ผู้อ่านจะต้องหาทางถอดคำประพันธ์เอง โคลงกลบทจึงนับได้ว่าเป็นการได้ทำให้ผู้อ่านสนุกสนานเพลิดเพลินและได้ฝึกทดลองปัญญาไปด้วย

6) โคลงภาพเรื่องรามเกียรติ์

จารึกเรื่องนี้ติดอยู่ที่หน้ากรอบพระอุโบสถติดอยู่ใต้ภาพจำหลัก โดยภาพจำหลัก 1 ภาพ จะมีโคลงสี่สุภาพ 1 บทกำกับ เนื้อเรื่องเริ่มตั้งแต่แผ่นที่ 1 ตอนพระรามสังหารมารีศ จนถึงแผ่นที่ 152 หนุมานสังหารท้าวสหัสเดชะ ตัวอย่างโคลงภาพเรื่องรามเกียรติ์

◎ รงเรขรามศรีตั้ง	เดอมแสดง	เรื่องฤา
รอนมฤคมารีศแปลง	พ้อให้	
คอนคานผ่านหน้าศแขวง	ประสพพระ	นุชนา
เสนอเหตุอรรคเรศไช้	ติดเต้าตามองค์ ๗	

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 555)

182

◎ วายุบุตรองอาจเชื้อ	ชาญชนะ
เข้าจับสหัสเดชะ	เหยียบไว้
ชกตรีที่อุระ	ฟันฟาด
ตัดเกศตัดกรไให้	พินาศด้วยเดชา ๗

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 579)

จารึกเรื่องนี้แต่งด้วยโคลงไม่ได้ระบุผู้แต่งชัดเจน แต่ในโคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนระบุว่าโคลงภาพเรื่องรามเกียรติ์มีผู้แต่งคือ หมื่นไกรสรวิจิต ขุนมหาสิทธิโวหาร หลวงสุวรรณอักษร หลวงชาญภูเบศร และนายนุชมหาดเล็ก ดังนี้ “โคลงรามเรื่องรูปฉลัก ผู้เซลงลักษณะการม กรมไกร ขุนมหาสิทธิ หลวงสุวรรณจรจิตก็หลาย นายนุชชาญภูเบศร รอบเขตรจากฤเรียง เฉลียงอุโบสถตำบล ...” (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 369)

เนื้อหาในจารึกโคลงภาพเรื่องรามเกียรติ์ไม่ได้มีความต่อเนื่องกับจารึกเรื่องรามเกียรติ์ อีกทั้งยังใช้คำประพันธ์ต่างชนิดกัน จึงกล่าวได้ว่าเป็นงานคนละชุดกัน และน่าสนใจว่าในหนังสือคู่มือหน้าเที่ยววัดโพธิ์ อธิบายการสร้างภาพจำหลักเรื่องรามเกียรติ์ว่าเป็นการสร้างเลียนแบบหนังสือใหญ่ ดังนี้

พนักระหว่างเสาเฉลียงพระอุโบสถด้านนอกประดับศิลาจำหลักภาพเรื่องรามเกียรติ์ 152 ภาพ มีโคลงจารึกบอกเนื้อเรื่องติดไว้ ภาพสลักศิลาเหล่านี้มาจากภาพหนังใหญ่ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชปรารภว่า ‘หนังใหญ่เป็นการเล่นมหรสพของไทยมาแต่อยุธยาตอนต้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ การเล่นหนังใหญ่ต้องใช้ศิลปะชั้นสูงหลายด้าน เพราะเหตุนี้ การเล่นหนังใหญ่จึงเป็นของเล่นให้ตีได้ยาก นับวันแต่จะเสื่อมโทรมลงไป เพื่อให้อนุชนได้ชมภาพตัวหนังดังกล่าว จึงเอาตัวหนังใหญ่มาแกะลงบนแผ่นศิลาให้เหมือนหนังฉลุทุกส่วนติดไว้ให้ชม’

(คู่มือนำเที่ยววัดโพธิ์, 2550: 17)

จากคำอธิบายข้างต้นได้สะท้อนแนวคิดเรื่องการรักษาอนุรักษ์ของเก่าของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และการสร้างจารึกด้วยร้อยกรองก็อาจจะสะท้อนแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการสร้างวรรณคดีการแสดง ตลอดจนการใช้มหรสพบูชาพระอารามอีกด้วย

2.4.4 หมวดสุภาษิต

หมวดสุภาษิตเป็นหมวดที่รวบรวมคำสอนต่างๆ ดังนี้

1) ฉันทกฤษฎาสนนออง

พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสเป็นจารึกที่ติดไว้ที่ผนังด้านในศาลาหลังเหนือ หน้าพระมหาเจดีย์ ลักษณะคำประพันธ์ ประกอบไปด้วยฉันท 6 ชนิด (อินทรวีเชียรฉันท โดฏกฉันท มาลินีฉันท วสันตติลกฉันท สัททูลวิกกีฬิตฉันท และสัทธาฉันท) กาพย์ 2 ชนิด (กาพย์ฉับและกาพย์สุรางคนางค์) และโคลงกระทู้ 1 บท

เรื่องกฤษฎาสนนอองคำฉันท เป็นวรรณคดีที่พระภิกษุอินทร์และพระยาราชสุภาวดีแต่งขึ้นในสมัยกรุงธนบุรี และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงได้ชำระขึ้นใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์

เนื้อหาหลักกล่าวถึงนางกฤษณาซึ่งมีสามี 5 คนได้แนะนำเรื่องข้อปฏิบัติต่างๆ ของสตรีที่มีสามี แก่นางจिरประภา เมื่อนางจिरประภาได้ปฏิบัติตามหลักการครองเรือนที่นางได้ฟังก็ทำให้นางมีความสุขกับชีวิตการครองเรือน

ตัวอย่าง

◎	อย่าเยี่ยงหญิงชั่ว	ไปรู้คุณผ้า	ไม่กลัวความอาย
	ลี้ลมข่มคำ	ท่อนย่าเียงชาย	จงจิตรคิดหมาย

มุ่งร้ายภรรดา

๐ ต่อหน้าปราศรัย ลับหลังตั้งใจ ดูหมิ่นนินทา
คอยหาข้อผิด ห่อนคิดกรุณา ไปได้นำพา
กิจการงานเรือน

(ประชุมจารีกวีวัดพระเชตุพน, 2554: 587)

๐ อย่าทำทรนงจิตรหยาบหยาบ สุจริตประดีขจุม
พึงพยายาม เสี่ยงมสงวน
๐ ทูลแถลงแสดงอรรถโดยควร ยุกตสัตยประมาญ
เท็จบททวน มาทูลไท

(ประชุมจารีกวีวัดพระเชตุพน, 2554: 590)

2) ฉันท์พาลีสอนน้อง

จารึกเรื่องนี้ติดที่ผนังด้านในของศาลาหลังใต้ บริเวณพระมหาเจดีย์ เรื่องพาลีสอนน้องเป็นวรรณคดีที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่มีลักษณะคำประพันธ์เป็นโคลงสี่สุภาพ รัตน อิศวงศ์ (2543: 29) ได้เปรียบเทียบเนื้อหาและการลำดับความ ทำให้ได้ข้อสันนิษฐานว่า ฉันท์พาลีสอนน้องนี้น่าจะได้ต้นแบบมาจากโคลงพาลีสอนน้อง เพียงแต่ใช้คำประพันธ์ต่างชนิดกันเท่านั้น ลักษณะคำประพันธ์ที่ใช้ในฉันท์พาลีสอนน้อง คือ อินทรวีเชียรฉันท์ และโคลงกระทู้ 1 บท

เนื้อหากล่าวถึงเมื่อพาลีถูกศรของพระราม ก็เรียกสุครีพผู้เป็นอนุชาและองคตผู้เป็นโอรสมาสอนหลักการเป็นข้าราชการที่ดี

ตัวอย่าง

๐ สุครีพพระอนุชน้อง ธพรำพร้องนุสนสอน
อำพิจะเมื่อมรณ อาไลยหลังจักส่งสาร
๐ สูเนากับเอารส คีอองคตทั้งอ่าว์หลาน
ฉลองเรณูบทมลาย บำเรอหรัภษพระจักรา
๐ เผ้าแหนอย่าห่างองค์ พิศณุพงศกระษัตรา
ว่างเว้นทิวาผา สุขกิจนิทรานาน

(ประชุมจารีกวีวัดพระเชตุพน, 2554: 597)

3) ฉันทอักษฎาพานร

เป็นจารึกที่ติดที่ผนังด้านในของศาลาหลังใต้ บริเวณพระมหาเจดีย์ ฉันทอักษฎาพานรนี้อาจจะมีที่มาจากวรรณคดีคำสอนเรื่อง พระโพิสสัตว์โกสามภิน ซึ่งเป็นวรรณคดีสมัยกรุงธนบุรี ลักษณะคำประพันธ์ที่ใช้ในฉันทปฤศนาอักษฎาพานร คือ อินทรวีเชียรฉันท และโคลงกระทู้ 1 บท เนื้อหากล่าวถึงพระราชาทฤพราช เมืองกุสามภิ ถูกขับไล่ให้มาอยู่ในป่า เพราะไม่สามารถปกครองเมืองได้ รุกขเทวดาจึงแปลงกายเป็นวานร 8 ตัว มาสอนหลักการปกครองทำให้พระราชาก็กลับไปปกครองบ้านเมืองได้อย่างประสบความสำเร็จ

ตัวอย่าง

◎	วานรหนึ่งกล่าว	คำรพทวิชคาถา
	ว่าไภยเสียดสา	ทรผู้บ่าบัดบาป
◎	ส่วนมิตรเสียดผู้	บมิแผมิผายลาม
	ใจกฤปแรงราบ	อันตรหนีแลชีช้า
◎	ส่วนศาสตรวิทยา	ก็เสียดผู้จงจำ
	ปรกติประมาททำ	อันลีมอาตมขละเขลา

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 607)

4) สุภาษิตพระร่วง

จารึกเรื่องนี้ที่ติดที่ผนังด้านในของศาลาหลังใต้ บริเวณพระมหาเจดีย์ สุภาษิตพระร่วงเป็นสุภาษิตเก่า ธนอร อัครวงศ์ (2543: 33) สันนิษฐานว่าสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงรวบรวมรายสุภาษิตพระร่วงสำนวนต่างๆ มาเรียบเรียงใหม่ ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต (2549: 21) กล่าวถึงเรื่องสุภาษิตพระร่วงว่าเป็นสุภาษิตที่พ่อขุนรามคำแหงทรงรวบรวมไว้ เมื่อถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีการโปรดเกล้าฯ ให้จารึกเรื่องนี้ไว้ และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสคงจะเป็นผู้แต่งซ่อม แล้วทรงพระนิพนธ์โคลงกระทู้ปิดท้ายเรื่อง

ลักษณะคำประพันธ์ของสุภาษิตพระร่วง ประกอบด้วยรายสุภาพ และโคลงกระทู้ 1 บท เนื้อหากล่าวถึงคติสอนใจคนทั่วไป ดังตัวอย่างเช่น

อย่าอวดหาญแก่เพื่อน	เข้าเถื่อนอย่าลีมพรั
หน้าศีก้อย่านอนใจ	ไปเรือนท่านอย่าหงนาน
การเรือนตนเร่งคิด	อย่านั่งชิตผู้ใหญ่

อย่าใฝ่สูงให้พ้นศักดิ์

ปลูกไมตรีอย่ารู้ร้าง

ที่รักอย่าดูถูก

สร้างกุศลอย่ารู้โรย

(ประชุมจารีกวัดพระเชตุพน, 2554: 600)

5) โคลงโลกนิติ

พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร โดยทรงชำระจากโคลงโลกนิติของเก่า โคลงเรื่องนี้เป็นจารึกที่ติดที่ผนังด้านนอกของศาลาทิศพระมณฑปทั้ง 4 หลัง ลักษณะคำประพันธ์แต่งด้วยโคลงสี่สุภาพ จำนวน 434 บท เนื้อหาเน้นหลักการปฏิบัติตัวคติเตือนใจในการดำรงชีวิตของคนทั่วไป

◎	ยางขาวขนเรียบริ้อย	ดูดี
	พายนอกหมดไสสี	เปรียบฝ้าย
	กินสัตว์เสพปلامي	ชีวิตร
	แจกเช่นชนชาติร้าย	นอกนั้นหลวงงาม ฯ
◎	รูปแรงดูร้าย	รุ่งรัง
	พายนอกเพียงพึงชัง	ชั่วช้า
	เสพสัตว์ที่มรณัง	นฤโทษ
	ดั่งจิตรสารุชนกล้า	กลั่นสร้างทางผล ฯ

(ประชุมจารีกวัดพระเชตุพน, 2554: 619)

น่าสังเกตว่าจารึกวรรณคดีคำสอนในจารึกมีที่มาจากวรรณคดีเก่าสมัยอยุธยาและธนบุรี และมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับกลุ่มคนหลายกลุ่ม ทั้งพระมหากษัตริย์ ขุนนาง คนทั่วไปและที่น่าสนใจคือมีการจารึกวรรณคดีที่สอนสตรีโดยเฉพาะ คือ กฤษณาสอนน้องคำฉันท์

2.4.5 หมวดทำเนียบ

จารึกในหมวดนี้ได้แก่ ทำเนียบตราตำแหน่งสมณศักดิ์ และทำเนียบหัวเมืองและผู้ครองเมือง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) ทำเนียบตราตำแหน่งสมณศักดิ์

ตราตำแหน่งสมณศักดิ์นี้เป็นงานเขียนลายรดน้ำ มีอักษรขอมระบุมณศักดิ์ไว้ตรงกลาง เขียนไว้ที่บ้านหน้าต่างพระอุโบสถด้านใน ในหนังสือประชุมจารีกวัดพระเชตุพนอธิบายเรื่องจารึกตราสมณศักดิ์ไว้ว่า

ตราตำแหน่งสมณศักดิ์เหล่านี้เขียนลายรดน้ำทองเป็นอักษรขอมไว้ตามบานหน้าต่างพระอุโบสถด้านใน หน้าต่างด้านทิศเหนือตั้งแต่บานหน้าต่างด้านหน้าทางทิศเหนือไปจนบานหน้าต่างด้านหลังทางเหนือ เริ่มด้วยตำแหน่งถานานุกรมสมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะผู้ใหญ่ พระราชาคณะสามัญไปจนพระครูหัวเมืองฝ่ายเหนือ สังเกตตามตำแหน่งที่เขียนเข้าใจว่าเวลานั้น สมเด็จพระสังฆราชทรงบัญชาการคณะสงฆ์เหนือเอง เอาตำแหน่งพระพิมลธรรมเป็นรอง ตำแหน่งพระพุทโธษาจารย์จึงไปตกในลำดับพระราชาคณะผู้ใหญ่ หน้าต่างทางทิศใต้เขียนตั้งแต่บานหน้าต่างด้านหน้าทางใต้ไปจนบานหน้าต่างทางด้านหลังข้างใต้ เริ่มด้วยตำแหน่งถานานุกรม สมเด็จพระวันรัตน์ เจ้าคณะใหญ่หนใต้ และพระราชาคณะผู้ใหญ่ พระราชาคณะสามัญไปจนพระครูหัวเมืองปักษ์ใต้

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 247)

ตำแหน่งสมณศักดิ์ที่ปรากฏในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ที่บานหน้าต่างพระอุโบสถมี 8 แบบ คือ ตราตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ตราตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ ตราตำแหน่งเจ้าคณะรอง ตราตำแหน่ง ตราตำแหน่งพระราชาคณะผู้ใหญ่ ตราตำแหน่งพระราชาคณะฝ่ายอรัญวาสีหรือฝ่ายวิปัสสนา ตราตำแหน่งพระราชาคณะฝ่ายคามวาสีหรือคณฤชระ ตราตำแหน่งพระครูสังฆปาโมกข์หรือสังฆราชาหัวเมือง และตราตำแหน่งพระครูสัญญาบัตรและฐานานุกรม (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 246 - 247)

2) ทำเนียบหัวเมืองและผู้ครองเมือง

จารึกเรื่องนี้เป็นจารึก อยู่บริเวณคอสองเจดีย์พระระเบียงล้อมพระอุโบสถซึ่งภาพจิตรกรรมได้ลบเลือนไปหมดแล้ว เนื้อหาของจารึกกล่าวถึง รายชื่อหัวเมืองทั้ง 4 ทิศ คือ ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้ ในสำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวว่าเมืองที่มีการเขียนไว้นั้นมีจำนวนทั้งสิ้น 374 เมือง (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 63) รายละเอียดของเมือง บางเมืองอาจจะจารึกเพียงชื่อเมือง บางเมืองอาจจะมีการตั้งชื่อเจ้าเมือง สถานะของเมือง และระบุว่าเมืองนั้นขึ้นกับหน่วยงานหรือเมืองใด ดังตัวอย่าง

- 17 เมืองประทุมธานี เมืองตรี เจ้าเมืองชื่อพระยาพิทักษ์ทวยหาญ ขึ้นกรมพระกลาโหม
- 16 เมืองนนทบุรี เมืองจัตวา เจ้าเมืองชื่อนนทบุรี ศรีมหาสมุทร ถือกักดินา 3000 ขึ้นกรมท่า
- 15 เมืองราชบุรี เดิมเป็นเมืองจัตวา ยกขึ้นเป็นเมืองโท ผู้ครองเมืองชื่ออมรินทรภาไชย อภัยประเทศราชชาติพัทธยาธิบดี พิริยะพาหะ ถือกักดินา 3000 ขึ้นพระกลาโหม

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 281)

รูปที่ 3 จารึกทำเนียบหัวเมืองและผู้ครองเมือง ปัจจุบันภาพจิตรกรรมลบหมดแล้ว

3) จารึกเรื่องโคลงภาพคนต่างภาษา

การปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการสร้างรูปหล่อเป็นรูปคนหลายชาติหลายภาษาไว้ในศาลาราย 16 หลัง ศาลาละ 2 รูป ในจดหมายเหตุเรื่อง สำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์ วัดพระเชตุพน ครั้นรัชกาลที่ 3 เรียกรูปหล่อเหล่านี้ว่า “รูปมนุษย์นานาชาติ” และ “รูปนานาชาติ” และมีโคลงต้นบาทกฤษณการจารึกกำกับรูปภาพดังกล่าว จำนวนรูปละ 2 บท ดังความใน สำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (2554: 66) ว่า “... มีทั้งรูปมนุษย์นานาชาติหล่อด้วยสังกะสีประสมดีบุกตั้งไว้ ณะ ผนังด้านหลังตรงเฉลียงทั้งสองข้าง ศาลาละสองรูป จากฤกษ์โคลงบาทกฤษณการลงแผ่นศิลาดราผนังประจำรูปไว้ทุกรูปบอกชื่อบอกชาติตามนานเทศประเทศภาษาสรีเปรูปดาบศแปดสิบสองรูป รูปนานาชาติสามสิบสองรูป แล้วตั้งแท่นศิลาเขี้ยวสี่ฐาน หลายอย่างต่าง ๆ กัน”

จารึกเรื่องโคลงภาพคนต่างภาษานี้ ทวีศักดิ์ เผือกสม กล่าวถึงลักษณะเนื้อหาและการเขียนโคลงภาพคนต่างภาษาไว้ว่า

โคลงแต่ละชุด(แต่ละชาติภาษา)ประกอบด้วยโคลง 2 บท อธิบายถึงลักษณะเอกลักษณ์ของแต่ละชาติภาษา โดยพูดถึงการแต่งกาย(ลักษณะเสื้อผ้า เครื่องประดับ ทรงผม), รูปร่างเชิงกายภาพ (ผิวดำ ผมหยิก ผิวขาว), ความสามารถเฉพาะ (ความเชี่ยวชาญการเดินทาง, การเดินป่า), ความเชื่อ/ศาสนา (คริสต์, พุทธ, มุสลิม เป็นต้น), ถิ่นฐานภูมิประเทศที่อยู่อาศัย และภูมิอากาศ (เช่นหิมะตกในปีเตอร์สเบิร์ก). “โคลงต่างภาษา” จึงเป็นการประมวลความรู้เกี่ยวกับกลุ่มคนต่างๆ ด้วยการใช้ภาษา วัฒนธรรม ความเชื่อ ภูมิศาสตร์ของรัฐ และชาติพันธุ์เข้ามาเปรียบเทียบเข้าด้วยกัน

(ทวีศักดิ์ เผือกสม, 2546: 120 – 121)

ตัวอย่างโคลงภาพคนต่างภาษา

ภาพอิตาลีเลียน

◎	ทุกพรรคทุกภาค	เหลือหลาย
	ฝรั่งอิตาลีเลียนเหล่า	หล่อไว้
	เข้มแข็งแต่งกายกล	อังกฤษ
	ทำเนียบเทียบเชื้อใช้	เช่นกัน ฯ
◎	ประเทศอยู่เบื้องทิศ	ทักษิณ
	ฝ่ายฝั่งสาครตะวัน	ตกต่ำ
	นามเมืองอิตาลีเลียน	สามารถ แสงแส
	ผลฝรั่งหาญห้าวพร้อม	ฝรั่งพล ฯ

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 689)

การเขียนจารึกภาพคนต่างภาษานั้นนับได้ว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นใหม่ในการสร้างงานวรรณคดีของไทย แม้ว่ากลุ่มชนชาติต่างๆ เหล่านี้หลายชนชาติจะไม่ได้เข้ามาในเมืองไทยเป็นครั้งแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ก็ตาม แต่การเขียนภาพและจารึกกำกับนี้แสดงให้เห็นว่าการสร้างงานวรรณคดีของไทยได้สนใจการศึกษาคนเหล่านี้ในเชิงวิชาการและพิจารณาว่าเรื่องคนต่างชาติเหล่านี้เป็นความรู้ที่สำคัญที่คนไทยในสมัยนั้นควรที่จะรู้จักและสนใจมากขึ้น

2.4.6 หมวดประเพณี

จารึกในกลุ่มนี้กล่าวถึงตำนานการเกิดประเพณี คือ จารึกเรื่องมหาสงกรานต์ จารึกเรื่องรามัญหุงเข้าทศพ และอีกเรื่องหนึ่ง คือ จารึกกริ้วกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตราทางสถลมารค

1) จารึกเรื่องมหาสงกรานต์

ในจารึกระบุว่ามีที่มาจาก “พระบาลีฝ่ายรามัญ” (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 291) จารึกเรื่องมหาสงกรานต์มีเนื้อหาเกี่ยวกับตำนานกำเนิดกรรมบาลกุมาร เรื่องกรรมบาลกุมารแก้ปรีศนาท้าวอภิพรหม และเรื่องนางสงกรานต์ ตัวอย่าง

๐ เรื่องมหาสงกรานต์นี้มีพระบาลีฝ่ายรามัญว่า เมื่อต้นภัทศกัปอันนี้ มีเศรษฐีคนหนึ่งหาบุตรมิได้ อยู่บ้านใกล้กับนักเลงสุราๆ นั้นมีบุตรสองคนมีผิวเนื้อดุจทอง วันหนึ่งนักเลงสุรานั้นเข้าไปสู่บ้านเศรษฐี กล่าวคำหยาบเข้าแก่เศรษฐีต่างๆ เศรษฐีได้ฟังจึงกล่าวว่าเรามีสมบัติเป็นอันมากใจนทานจึงหมั้นเรา นักเลงสุราจึงตอบว่าท่านมีสมบัติมากก็จริง แต่หาไม่มีบุตรไม่ ถ้าท่านถึงแก่ความตายใจนแล้วสมบัติก็จะเสื่อมสูญเปล่า เรามีบุตรชายสองคน มีฉวีวรรณดุจทองเหนวว่าประเสริฐกว่าท่าน เศรษฐีได้ฟังมีความลอาย จึงบวงสรวงแก่พระจันทร์ พระอาทิตย์ ตั้งอธิฐานขอบุตรถึง 3 ปี ก็มีได้บุตร

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 292)

2) จารึกเรื่องรามัญหุงเข้าทศพ

จารึกเรื่องนี้ติดที่คือสองศาลาล้อมพระมณฑปทิศเหนือ เนื้อหาเล่าเรื่องตำนานการหุงข้าวบูชาเทวดาทุกวันพุธ กล่าวถึงธิดาของพราหมณ์ 2 คน ซึ่งหุงข้าวบูชาเทวดาอยู่เสมอ แม้ในยามตกยาก ทำให้เทวดาช่วยเหลือ แต่เมื่อละเลยการบูชาเทวดาทำให้ถูกกลโกงได้รับความลำบาก ภายหลังจึงกลับมาสุขสบายดังเดิม เนื้อเรื่องแม้ว่าเป็นของชาวมอญแต่ประเพณีการหุงข้าวบูชาเทวดานั้น เป็นพิธีที่มีการทำในพระบรมมหาราชวัง สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงวิจารณ์ไว้ในเรื่อง “โบราณคดีมอญ” ว่า

... คงเป็นคติที่นับถือกันมาแต่ก่อนว่าเป็นพิธีที่สวัสดิมงคลแก่ผู้ทำและไทยได้รับมาทำ ข้าพเจ้าผู้พิจารณาได้เคยเห็นสงฆ์ที่ทำได้ด้วยพิธีนี้ มีกล้วยและอาหารอย่างอื่นใส่กระจาดย่อยๆ ขนาดเท่าขามทำรูปปิดกระดาดเหมือนกระจาดถวายของพระ สงฆ์ไปแจกพระเจ้าลูกเธอที่ในพระบรมมหาราชวังเมื่อรัชกาลที่ 4 ทุกวันพุธ เรียกกันว่า “ข้าววัน

พุทธ” แต่ไม่ทราบว่าเป็นพนักงานทำ และทำมาเมื่อใด เลิกเมื่อต้น
รัชกาลที่ 5 ...

(อ้างถึงใน บุษง ศรียก, 2552: 96 - 97)

ตัวอย่าง

๑) เรื่องนิทานรามัญหุงข้าวบูชาเทวดา 5 พระองค์นั้น มีความว่าครั้ง
ศาสนาพระพุทธกุกุสันธ์ มีพราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อมหิมุตติพราหมณ์ ไปเที่ยว
ภิกขาจารเป็นกิจ วันหนึ่งพราหมณ์จะไปเที่ยวภิกขาจาร จึงสั่งธิดาทั้ง 2
ให้หุงอาหารไว้ทำ ฝ่ายนางผู้พี่จึงใช้น้องสาวไปหาไฟ นางน้องสาวไปขอ
ไฟแก่หญิงหญิงแก่ผู้หนึ่งชื่อกาลสุณีนั่งหุงข้าวอยู่ ฝ่ายหญิงแก่นั้นไม่ให้ไฟ
นางนั่งคอยอยู่จนเข้าสู่หญิงแก่จึงให้เข้ากะทง 1 น้ำกะทง 1 นางกุมารีจึง
เอาเข้าและน้ำนั้นมาให้นางผู้พี่ พอบิดามาถึงก็ได้บริโภคอาหารนั้น แต่นั้น
มาก็บังเกิดลาภเป็นอันมาก นางนั้นจึงเรียนวิชาหุงข้าวบูชาเทวดาแต่
สำนักหญิงแก่นั้นกระทำบูชาทุกวันพุธ ฝ่ายพราหมณ์บิดาก็มีทรัพย์ขึ้นถึง
40 โทกฏี ด้วยอำนาจเทพดานั้น

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 289)

3) จารึกรื้อกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตราทางสถลมารค

จารึกเรื่องนี้ในปัจจุบันแผ่นจารึกมีไม่ครบ เนื้อหากล่าวถึงองค์ประกอบต่างๆ ใน
รื้อกระบวนพยุหยาตราทางสถลมารค ดังตัวอย่างจากจารึกที่ผนังศาลาหลังใต้ แผ่นที่ 1

1	สนมทหารซ้ายแห่กระบวน พลายวิจิตรเจษฎา	} ถึง	ธงมังกร 2	} กรมช้างถือ	แซ่ไม้หวาย 4	}
			ธงตะขาบ 4		ตะบองกลิ้ง 4	
				สัปทนเกล็ด 2		
				เครื่องยศตาม 3		
				19		

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 297)

2.4.7 หมวดอนามัย

จารึกในหมวดนี้มีเนื้อหากล่าวถึงการรักษาแบบแพทย์แผนไทย ทั้งตำรายา ตำราแผนนวด ฤๅษีตัดตน รวมถึงเรื่องอาธิให้โพธิบาทซึ่งเป็นการปฏิบัติตนเพื่อให้พ้นจากความอ้อมงคลต่าง ๆ ดังนี้

1) โคลงภาพฤๅษีตัดตน

โคลงเรื่องฤๅษีตัดตนนี้เป็นจารึกอธิบายรูปหล่อสังกะสีผสมดีบุกเป็นรูปฤๅษีแสดงท่าทางที่บำบัดอาการต่าง ๆ เช่น แก้มปวดศีรษะ แก้วเข้าขาทาย เป็นต้น เรื่องนี้แต่งด้วยโคลงสี่สุภาพอธิบายรูปหล่อรูปละ 1 บท และมีการระบุชื่อฤๅษีที่แสดงท่าทางดังกล่าวนั้นด้วย ดังตัวอย่าง โคลงแก้มในแขน ประกอบรูปหล่อพระฤๅษียาคะ

แก้มในแขน

◎	เหยียดหัดถัดตัดนี้วันนัง	ชั้นเพลลา
	แก้มื่อยขัดแขนเบา	โทษได้
	ยาคะรูปนี้เอา	ยาชื่อ ใส่เฮย
	ผสมสีนักรสิทธิ์ให้	ชื่ออั่งอยู่ททยา ฯ

กรมหมื่นนุชิตชิโนรส

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 712)

2) อาธิให้โพธิบาท

จารึกเรื่องนี้ในหนังสือประชุมจารึกวัดพระเชตุพน จัดให้อยู่ในหมวดอนามัยเขียนด้วยกาพย์ฉบัง 16 เนื้อความกล่าวถึงอุบาทว์ที่เกิดขึ้นจากเทวดาทั้ง 8 องค์ คือ พระอินทร์ พระพรหม พระยม พระนารายณ์ พระวรุณ พระพาย พระโลม พระไพยสพ และกล่าวถึงวิธีการบวงสรวงสังเวยมนต์สำหรับบูชาแก้อุบาทว์ (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 784)

แม้ว่าเรื่องอาธิให้โพธิบาทจะไม่สามารถระบุผู้แต่งได้ แต่ นิยะดา เหล่าสุนทร (2544: 802) ได้พบต้นฉบับของวรรณคดีเรื่องนี้ปรากฏเป็นต้นฉบับตัวเขียนในหอสมุดแห่งชาติ ระบุศักราชในบานแผนกว่าชูปใน จ.ศ. 1144 (2325) และสันนิษฐานว่าเป็นหนังสือเก่าอาจมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

ตัวอย่างอาธิให้โพธิบาท (อุบาส์พระอินทร์)

๑ ผีฟ้าผ่าแผ่นดินพระสุธา ผ่าพระทวาร

มณเฑียรราชปราสาท

๑ ผ่าพฤษภอารักษ์พินาศ ผ่าโรงอศฺวชาติ

แลโรงคะเชนทรพระภู

.....

๑ อุบาส์เท่านี้อินทรา ผู้มีมहिมา

สำแดงพระเคราะห์นรชน

(ประชุมจารีกัณฑ์วัดพระเชตุพน, 2554: 786 – 787)

มนต์บูชาแก้อุบาส์

๑ ถ้ำบูชาแก้อุบาส์พระอินทร์ว่า

โอม บุรพทิสอินทเทวดา สหคณปริวารา อาคัจฉันตุ ปฏิภุญชันตุ
สวาหายฯ

โอม สัพพอุปาทว สัพพโสภ สัพพโรค อุปาทวปปีนาสาย สัพพศัตฺตุ
ปมฺจจติ ฯ

โอม อินทเทวดา สทาร์กษันตุ สวาท สวาท สวาท สวาท สวาท สวาท สวาท สวาท

(ประชุมจารีกัณฑ์วัดพระเชตุพน, 2554: 798)

3) จารีกัณฑ์ตำราแพทย์แผนไทย

จารีกัณฑ์ตำราแพทย์แผนไทยเป็นจารึกที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับด้านยาและการรักษา
ทั้งหมด รวมถึงวิชาแผนนวด (ซึ่งแผนนวดนั้นจะเป็นภาพโครงสร้างคนและมีเส้นแสดง
เส้นประสาท) วัดพระเชตุพนฯ เป็นสถานที่ที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าเป็นแหล่งตำรายาแผนโบราณ
ทั้งนี้เนื่องมาจากการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา
โลกมหาราช ได้มีการเขียนตำรายาไว้ จนการปฏิสังขรณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว ก็ได้มีการจารึกตำรายาไว้เป็นจำนวนมากที่ศาลารายรอบวัดเพื่อเป็นทานแก่คนทั่วไป
ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างภาพแผนนวด

รูปที่ 4 จารึกแผนนวดที่ศาลาคู่หน้าพระมหาเจดีย์

ตัวอย่างตำราแพทย์

○ ปุณะจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะ
ไข่วิปริตปฐมเหตุ อันบังเกิดในระหว่างอหิวาตกภัย มีประเภท 10 ประการ
อันพระดาบสทั้ง 4 พระองค์ เฮอร์จนาละไว้แล้วให้นามบัญญัติ ชื่อว่าคัมภีร์
ตักกสิลา สมมติว่าไข้รากสาด อันมีเนื่องกันมาตามอาจารย์ในก่อนสำแดง
ไว้ว่าบังเกิดขึ้นแก่บุคคลใด กระทำให้สมุฏฐานธาตุวิปริต มีเตโชธาตุเป็น
ต้น มีปิตตสมุฏฐานเป็นที่สุดดังนี้

.....

ลำดับนี้จะยกเอาแต่ไข้ออกค้ำนั้นขึ้นว่าก่อนเป็นปฐม และลักษณะ
ออกค้ำนั้น และทำให้จับแต่เช้าถึงเที่ยง ให้เมื่อย ให้จักษุแดง ให้มือเท้าเย็น
ตัวร้อน แล้วผุดขึ้นมาเป็นสีครามเท่าเมล็ดงา ถ้าครึ่งตัว ได้บ้างเสียบ้าง ถ้า
ขึ้นทั้งตัวรักษามีได้เลย ฯ ถ้าจะแก้เอาใบมะขาม, ใบหญ้านาง เอาเสมอภา
ทำเป็นจุก บดทำแท่งไว้ ละลายน้ำแทรกดินประสีขาว ฟนให้ขึ้นดูลายไข้
เสียก่อน จึงแต่งยากระทุ้งให้กินต่อไป

(ตำรายา ศีลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) พระนคร, 2537: 26)

ตัวอย่างตำรายา

○ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยตำรายาคือวิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ให้แก่สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะแก้ซึ่งโรค อันบังเกิดแก่กุมารกุมารีทั้งหลาย อันเป็นอาคันตุกโรค ซึ่งสมมติว่าลำบองราหู นั้น โดยนัยดังนี้ ๆ

ยาชื่อสุริยของครักษ์ เอากระดูกศีรษะวานรเผา, โคลเสมมา, ดอกหนาด, รากกระทกรก เปราะหอม สิ่งละส่วน ผิวมะตูมอ่อน 3 ส่วน, คราบงูเห่า 8 ส่วน, ทำเป็นจุดบดด้วยน้ำดอกพิกุลต้ม แทรกทองคำเปลวลง 11 แผ่น ทำแท่งไว้ละลายน้ำใบกะเพราก็ได้ ใบพิมเสนก็ได้ ตามตามวิธีให้กินแก้ไข้ในกุมารอันต้องลำบองราหู 12 เดือน และต้องแม่ชื้อ 7 วัน และแก้สรรพปักษีทั้งปวง มีอสุณทปักษีเป็นต้น มีกัลปักษีเป็นที่สุดนั้นหายวิเศษนัก ๆ

ยาชื่อสหสังสี่ เอาขนแร่, ขนกา, โคลเสมมา, ใบหนาด, เล็บแมงดา, มหาหิงคุ์ เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดด้วยน้ำใบหิงหาหยานาทำแท่งไว้ละลายน้ำค่าน้ำมูตรน้ำสุราก็ได้ ทาตัวกุมารอันต้องลำบองราหู 12 เดือน ซึ่งเป็นอาคันตุกโรคนั้นหายดีสิ้นนัก ๆ

สรรพยา 4 ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า ขุนกุมารประเสริฐ ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ๆ

(ตำรายา ศิลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) พระนคร, 2537: 166)

จากเนื้อหาของจารึกวัดพระเชตุพนฯ ทั้ง 7 หมวดนี้ กล่าวได้ว่า วัดพระเชตุพนฯ เป็นสถานที่ที่รวบรวมสรรพความรู้วิชาต่าง ๆ ไว้มากมาย และติดประดับกระจายอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ในวัด เนื้อหาของจารึกวัดพระเชตุพนฯ ได้สะท้อนให้เห็นความคิด ภูมิปัญญา ตลอดจนทัศนคติของสังคมไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ได้สืบทอดมาจากสมัยโบราณ และในขณะเดียวกันก็ได้แสดงให้เห็นความรู้ที่จำเป็นหรือความรู้ที่เป็นเรื่องร่วมสมัยในสังคมขณะนั้น จารึกวัดพระเชตุพนฯ จึงมีบทบาทความสำคัญในการบันทึกความรู้ และการส่งต่อความรู้ไปยังสังคมอย่างเด่นชัด

การสร้างจารีกวัดพระเชตุพนฯ ได้เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่การปฏิสังขรณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และมีการสร้างจารีกขึ้นอย่างมากมายในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การสร้างจารีกวัดพระเชตุพนฯ แสดงวัตถุประสงค์ของการสร้างหลายประการทั้งการบันทึกประวัติการสร้างวัด ซึ่งเป็นประเพณีนิยมของการเขียนจารีกที่มีมานานก่อนหน้านั้น และที่น่าสนใจคือเป็นการสร้างจารีกเพื่อเป็นวิทยาทาน เป็นพุทธบูชาและการเฉลิมพระเกียรติ จารีกวัดพระเชตุพนฯ ยังเป็นการประชุมกวีผู้สร้างงานในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และจารีกวัดพระเชตุพนฯ ยังประกอบไปด้วยเนื้อหาหลายหมวด จารีกวัดพระเชตุพนฯ จึงเป็นกลุ่มงานวรรณคดีที่มีความสำคัญยิ่งและสะท้อนความคิดเรื่องการสร้างสรรค์วรรณคดีไทย ราชสำนัก และวัดได้อย่างชัดเจนมากที่สุดชุดหนึ่ง

บทที่ 3

การสร้างสรรคัวรรณคดีไทยกับวัฒนธรรมพุทธศาสนาและวัฒนธรรม วรรณศิลป์

วัฒนธรรมเป็นสิ่งสำคัญที่มีอยู่ในทุกสังคม คำว่า วัฒนธรรม หมายถึง “น. สิ่งที่ทำความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมในการแต่งกาย, วิถีชีวิตของหมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมพื้นบ้านวัฒนธรรมชาวเขา.” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554: 1103) ซึ่งวัฒนธรรมนั้นจะต้องมีองค์ประกอบ 3 ประการคือ มีสะสม มีปรับปรุง และมีการถ่ายทอด (เสฐียรโกเศศ, 2515: 73) ซึ่งวัฒนธรรม มีหลายประเภท หนึ่งในนั้นคือวัฒนธรรมทางจิตใจ ซึ่งแบ่งออกเป็นสาขาต่างๆ คือ วัฒนธรรมทางการบ้านการเมือง วัฒนธรรมทางศาสนา วัฒนธรรมทางภาษา และวรรณคดี วัฒนธรรมทางศิลป์ และวัฒนธรรมทางระบบการศึกษาและความคิดเห็น (เสฐียรโกเศศ, 2515: 87-88)

วัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กับจิตใจและปัญญา เนื่องจากจิตใจและปัญญาทำให้วัฒนธรรมมีความเจริญก้าวหน้า ดังที่ เสฐียรโกเศศ (2501: 66) กล่าวว่า “เพราะถ้าจิตใจและปัญญาความคิดเจริญ สิ่งสร้างขึ้นเป็นวัฒนธรรมก็เจริญงอกงาม เป็นไปตามส่วนที่สมดุลกัน เช่น ปัญญาความรู้ความก้าวหน้า สามารถสร้างวัฒนธรรมวัตถุได้ดีและวิเศษยิ่งขึ้น เป็นผลให้มีความสะดวกสบายดีกว่าเก่า แต่ถ้าจิตใจทราวมไม่เจริญงอกงามตามไปด้วย ก็ทำให้สองอย่างนี้ไม่สมดุลกัน ”

วรรณคดีไทย มีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมพุทธศาสนา และวัฒนธรรมวรรณศิลป์ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่และถ่ายทอดในสังคมไทยมานาน การสร้างสรรคัวรรณคดีไทยจึงมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมพุทธศาสนาและวัฒนธรรมวรรณศิลป์ ดังนี้

3.1 พุทธศาสนากับการสร้างสรรคัวรรณคดีไทย

เนื่องจากคนไทยนับถือพุทธศาสนา พุทธศาสนาจึงเข้ามามีบทบาทในชีวิตของคนไทยหลายรูปแบบ เช่น ความคิด ความเชื่อ ประเพณี เป็นต้น รวมถึงการสร้างสรรคังานวรรณคดีไทย

การสร้างสรรคังานวรรณคดีของไทย มีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา (2541: 46) กล่าวถึง วรรณคดีกับพุทธศาสนาไว้ว่า “ในอดีตกาล เมื่อพุทธศาสนาเป็นแรงบันดาลใจอันสำคัญยิ่งของกวี กวีจึงใช้วรรณคดีและศิลปะแห่งกาพย์กลอนเป็นเครื่องมือถ่ายทอด “ธรรมะ” อันเป็นอุดมคติแห่งพุทธศาสนา ความเชื่อในเรื่องกรรมและบาปบุญคุณโทษ คือ การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็น “สัจธรรม” ที่กวีโบราณสอดแทรกไว้ในงานของตน ”

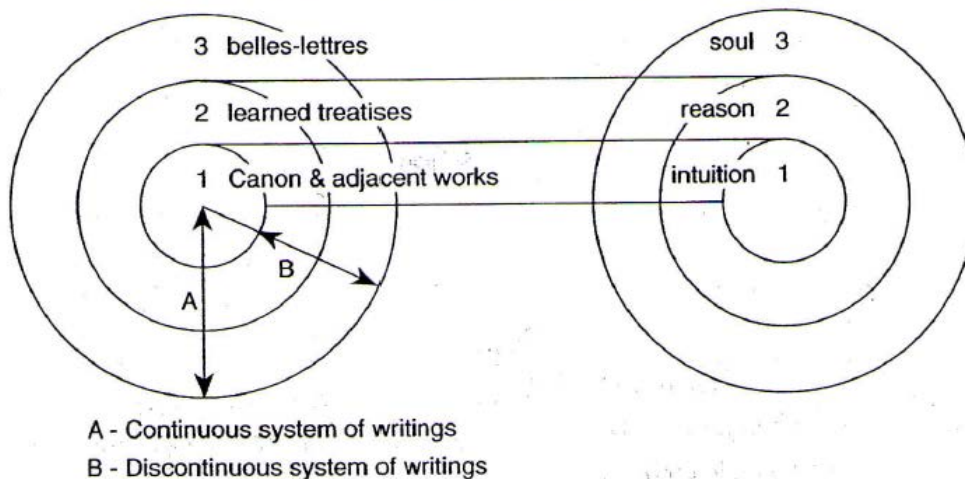
การสร้างงานวรรณคดีไทยนั้น กวีผู้สร้างงานนอกจากจะได้รับความคิดทางพุทธศาสนา จากการบวชเรียน หรือการได้ฟังหรือศึกษาธรรมะแล้ว การได้อ่านหรือได้ฟังวรรณคดีพุทธศาสนา ก็น่าที่จะเป็นปัจจัยสำหรับการสร้างสรรค์งานวรรณคดีไทยอีกด้วย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับการสร้างสรรค์วรรณคดีไทย 2 ลักษณะคือ อิทธิพลของวรรณคดีพุทธศาสนา และวัดกับการสร้างสรรค์วรรณคดี ดังนี้

3.1.1 อิทธิพลของพุทธศาสนา

การสร้างสรรค์ศิลปะของชนชาติใดๆ มักจะมีความเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อของชนชาตินั้นๆ โดยเฉพาะความคิดที่เกี่ยวกับศาสนา ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อความคิด แนวทางการปฏิบัติของคนในสังคมนั้นๆ และทำให้เกิดเป็นการสร้างวัฒนธรรมของแต่ละสังคม ดังที่พระยาอนุমানราชชน กล่าวถึงศาสนาและศิลปะ และวรรณคดี ไว้ว่า “127.เราจะทราบจิตใจของสังคมใดได้ ก็ต้องดูจากความเชื่อถือหรือศาสนาของสังคมนั้นอันสำแดงออกให้เห็นทางชนบประเพณี เช่น ลัทธิพิธีในการทำมาหากิน ในกฎหมาย ในจรรยาความประพฤติ ศิลป และวรรณคดี ซึ่งเป็นประเพณีกันมา” (พระยาอนุমানราชชน, 2531: 84)

แม้ว่าวรรณคดีจะมีเนื้อหาที่หลากหลายประเภท มีลักษณะคำประพันธ์หลายแบบ รวมถึงมีกลวิธีการประพันธ์ที่แตกต่างกัน แต่งานวรรณคดีทั้งหลายเหล่านี้มักจะมีความสัมพันธ์กับศาสนาในลักษณะที่ศาสนาเป็นศูนย์กลางของระบบการเขียน ดังที่ V.I.Brakinsky (2001: 75) กล่าวว่า “The traditional systems of writings include all written texts. The centre, around which the works functioning in society were grouped, was the canon of Sacred Texts.” และกล่าวถึงแผนภูมิของระบบการเขียนอธิบายถึงแผนภูมิมวงกลมความสัมพันธ์ระบบการเขียนวรรณคดีไว้ว่ามี 3 ระดับ คือ คัมภีร์ศาสนาและงานที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ตำรา และงานที่เป็นวรรณวิจิตร ดังนี้

Correspondence between the system of writings and the spiritual constitution of man

รูปที่ 5 แผนภูมิวงกลม Correspondence between the system of writings and the spiritual constitution of man

The shape of three concentric circle

- *first circle* : the sum total of religious texts that comprise the religious Canon (or are adjacent to it) and commentaries and treatises that are close to these texts as regards their type and authority;
- *second circle* : learned treatises, including philosophical works;
- *third circle* : belles – lettres.

(V.I.Brakinsky, 2001: 197)

การเขียนทั้ง 3 ระดับนี้ มีความสัมพันธ์สอดคล้องกันกับระดับของรากเหง้าของจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ “spiritual constitution of human being” ซึ่งมี 3 ระดับคือ การหยั่งรู้ (intuition – spiritual perception) เหตุผล (the mind or reason – rational perception) และ จิตวิญญาณ (the soul or psyche – sensory perception)

จากระบบการเขียนและความสัมพันธ์กับจิตวิญญาณของมนุษย์นี้ทำให้เห็นขอบเขตวัตถุประสงค์ของการสร้างงานวรรณคดีว่าอยู่ในขอบเขตของความงาม อรรถประโยชน์และจิตวิญญาณซึ่งเป็นระดับที่สูงสุด ดังนี้

Ascent to the lowest of these planes resulted in the creation of works endowed with beauty that harmonised the soul's passion. They belonged to the *sphere of beauty*, which corresponded to the level of the carnal soul. A further ascent to the *sphere of benefit*, which corresponded to the level of intellect (practical intellect, reason). The final ascent resulted in texts which depended the reader's gnosis of God and prepared his 'spiritual heart' for illumination. They belonged to the *sphere of spiritual perfection*, corresponding to 'spiritual heart'.

(V.I.Brakinsky, 2001: 240 - 241)

จากแนวความคิดดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ศาสนานั้นเป็นศูนย์กลางที่เข้ามามีอิทธิพลสำหรับความคิดในการสร้างสรรค์งานวรรณคดี และในขณะที่เดียวกันวรรณคดีนั้นก็ได้อธิบายกลับให้เห็นจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ในระดับต่างๆ ทั้งด้านการรับรู้ด้วยผัสสะ การรับรู้ด้วยเหตุผล และการหยั่งรู้ได้เช่นเดียวกัน

ดังนั้น ศาสนา จึงมีอิทธิพลที่มีความสำคัญสำหรับการสร้างงานวรรณคดีในทุกระดับทั้งวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยตรงรวมถึงวรรณคดีที่เน้นการประดับตกแต่งให้มีความงดงาม ส่วนการสร้างงานวรรณคดีไทยนั้น นับได้ว่า พุทธศาสนามีอิทธิพลเป็นอย่างยิ่งโดยอิทธิพลของพุทธศาสนานั้นได้ส่งผ่านมาจากวรรณคดีพุทธศาสนาที่คนไทยอาจจะรับอิทธิพลมาจากทั้งที่เป็นมุขปาฐะและลายลักษณ์ อิทธิพลของพุทธศาสนาส่งผลต่อการสร้างสรรค์งานวรรณคดีไทยที่เด่นชัดมีดังต่อไปนี้

3.1.1.1 พุทธศาสนากับแนวคิดในการสร้างงานวรรณคดีไทย

การสร้างสรรค์งานวรรณคดีของไทย ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลจากความคิดเรื่องพุทธศาสนา จึงทำให้วรรณคดีไทยหลายเรื่องมีความเกี่ยวข้องหรือได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา พุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดที่สำคัญในการสร้างวรรณคดีไทยดังนี้

ก) ความคิดเรื่องการสัจธรรมพระศาสนาและเรื่องพระศรีอารียเมตไตรย

พุทธศาสนามีความเชื่อเกี่ยวกับอายุของพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าสมณโคดมว่ามีอายุอยู่ได้ 5,000 ปี ทำให้การสร้างวรรณคดีพุทธศาสนาโดยเฉพาะพระไตรปิฎกและอรรถ

กถานั้น “เพื่อให้พระธรรมตั้งอยู่ยั่งยืน และพระศาสนาเจริญตามสมควรให้ตั้งอยู่ครบถ้วน 5000 พรรษา” (ญาโณทโยปกรณ์, 2506: 91) และนอกจากการจารพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถาแล้ว พระสงฆ์ผู้มีความรู้ก็ได้สร้างคัมภีร์ศาสนาขึ้นมาอีกมากมาย

การสร้างคัมภีร์ศาสนาจึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นการสืบต่อพระศาสนาให้ยืนยาวถึง 5,000 ปี และนอกเหนือจากนี้พระเถระต่างๆ ก็ได้สร้างหนังสืออีกมากมายทั้งที่เป็นอรรถกถา ฎีกา อнуฎีกา ปกรณ์ ฯลฯ และกลุ่มคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับภาษาบาลีและการแต่งคำประพันธ์ ซึ่งเรียกว่าคัมภีร์สัททวิเสส หรือบางตำราเรียกว่า ตำราสัตตศาสตร์ พระสงฆ์ผู้แต่งคัมภีร์บางรูป มีผลงานมากมาย และเป็นที่ยอมรับ เช่น พระพุทธโฆสจารย์ ท่านได้เขียนอรรถกถาไว้มากถึง 13 คัมภีร์ และมีผลงานปกรณ์พิเศษที่เป็นที่ยอมรับ คือ คัมภีร์วิสุทฺธิมรรค, พระธัมมปาละ แต่งคัมภีร์ไว้ถึง 14 คัมภีร์ ทั้งอรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกา เช่น อรรถกถาอุทาน อรรถกถาวิมานวัตถุ ฎีกา วิสุทฺธิมรรค (ปรมัตถมัญจุสา) อนุฎีกาแกฎีกากอภิมมัญจุกถา เป็นต้น

หนังสือวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาบาลีนั้นมีอยู่หลายประเภท ซึ่งมีการเรียงลำดับชั้นความสำคัญของคัมภีร์พุทธศาสนา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2550: 53) คือ

1. บาลี คือ พระไตรปิฎก
2. อรรถกถา คือคัมภีร์อธิบายบาลีหรืออธิบายความในพระไตรปิฎก
3. ฎีกา คือ คัมภีร์อธิบายอรรถกถาหรืออธิบายความต่อจากอรรถกถา
4. อนุฎีกา คือ คัมภีร์อธิบายขยายความของฎีกาอีกทอดหนึ่ง

นอกจากคัมภีร์หลักทั้ง 4 คัมภีร์นี้ ยังมีคัมภีร์อื่นๆ อีกหลายประเภท เช่น ปกรณ์วิเสส โยชนา คัตถฐี สัททวิเสสหรือตำราบาลีไวยากรณ์ พจนานุกรม เป็นต้น รวมเรียกว่า “ศัพท์นิมุต” แปลว่า คัมภีร์ที่พื้นหรือนอกเหนือจากคัมภีร์หลักทั้ง 4 (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552: 62)

อย่างไรก็ตามการสร้างหนังสือเพื่อสืบทอดพระศาสนานั้น แม้เขียนเพียงข้อธรรมบางข้อ ก็ถือว่าเป็นการสืบทอดพระศาสนาได้ ดังที่กล่าวในคัมภีร์ญาโณทโยว่า “อัครตัวหนึ่งๆ เป็นพระปริยัติศาสน์ของพระศาสดาแท้ มีผลเท่ากันกับพระพุทธรูปองค์หนึ่งๆ เพราะฉะนั้นคนฉลาดปรารถนาสมบัติทั้งสาม พึงเขียนไว้ในใบลานให้เป็นธรรมเจดีย์ หรือให้เขียนไว้ก็ได้ซึ่งศาสนาของพระพุทธเจ้า อย่างน้อยก็บรรยายบุญกิริยาวัตถุ 10 ไว้ หรือสุจริตทั้งสาม อย่างใดอย่างหนึ่งไว้ก็ได้” (ญาโณทโยปกรณ์, 2506: 101)

คนไทยมีความเชื่อที่สืบทอดกันมายาวนานเรื่องการสูญสิ้นพระศาสนาของพระพุทธเจ้า สมณโคตม และเรื่องศาสนาของพระศรีอาริย์ เรื่องปัญจอันตรธานนั้น มีความสัมพันธ์กับเรื่องพระศรีอาริย์เนื่องจากคนไทยมีความเชื่อว่า เราอยู่ในภพที่ชื่อว่าภัทธกัปป มีความหมายว่า กัปปที่เจริญ มีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ 5 พระองค์ คือ พระกกุสันธพระพุทธเจ้า พระโกนาคมนพระพุทธเจ้า พระกัสสปพระพุทธเจ้า พระโคตมพระพุทธเจ้า และพระศรีอาริย์เมตไตรย

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2544: 659) ภัทรกัปนั้นถือว่าเป็นกัปที่มีความเจริญมากกว่ากัปอื่น คือ สารกัป มัณฑกัป วรกัป และสารมัณฑกัป ในไตรภูมิโลกวินิจจยกถา กล่าวถึงมนุษย์ผู้ใดเกิดในภัทรกัปนี้และนับถือพุทธศาสนาว่า “ผู้ใดได้บังเกิดในภัทรกัปแล้ว ได้บังเกิดในชาติเป็นมนุษย์ ได้เกิดวรพุทธบาทศาสนา ได้เป็นสัมมาทิฐิเลื่อมใสในคุณพระรัตนตรัย ผู้นั้นได้ชื่อว่ามิบัญญัติอันใหญ่หลวง ล้ำเลิศประเสริฐไม่เสียที่ที่ได้บังเกิดเป็นมนุษย์ มิเสียที่ที่เกิดพบพระบวรพุทธศาสนา” (ไตรภูมิโลกวินิจจยกถา, 2535: 60) คนไทยมีความเชื่อว่าศาสนาของพระสมณโคดมจะมีอายุ 5,000 ปี และก่อนที่ศาสนาจะสูญสิ้นนั้นจะเกิดปัญจอันตรายก่อน

การสูญสิ้นพระศาสนานั้นมีอิทธิพลต่อการสร้างงานวรรณคดีไทย โดยเฉพาะเรื่องเวสสันดรผ่านประเพณีการเทศน์มหาชาติ

ชนิด อยู่โพธิ์ (2508: 30-39) กล่าวถึงมูลเหตุที่นิยมมีเทศน์มหาชาติ ว่าเกิดจากมูลเหตุ 2 ประการ คือ มาลัยสูตร และปัญจอันตราย มาลัยสูตรมีเนื้อหากล่าวถึงพระมาลัยเถระได้ไปนมัสการพระเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และได้พบพระศรีอารีย์ พระองค์ได้ตรัสถึงการจะได้มาอยู่ในศาสนาของพระองค์ว่าให้เร่งทำกุศลและฟังเรื่องมหาชาติคือเรื่องพระเวสสันดร ส่วนเรื่องปัญจอันตรายนั้นเป็นการพยากรณ์เรื่องความสูญสิ้นของพระพุทธศาสนา 5 ประการ คือ ปริยัติอันตราย ความสูญสิ้นการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติ 1 ปฏิบัติอันตราย ความสูญสิ้นการปฏิบัติธรรม 1 ปฏิเวธอันตราย ความสูญสิ้นการตรัสรู้ธรรมรรคอรุณผล 1 สังฆอันตราย ความสูญสิ้นพระภิกษุสงฆ์ 1 ชาติอันตราย ความสูญสิ้นพระสาวริกธาตุ 1

การเกิดปัญจอันตรายนั้น ปริยัติอันตรายถือได้ว่ามีความสำคัญมาก เพราะหากปราศจากการเล่าเรียนพระไตรปิฎกแล้วพุทธศาสนาก็ดำรงอยู่ไม่ได้ การเกิดปริยัติอันตรายนั้น มีลำดับในการสูญสิ้น คือ พระอภิธรรมจะสูญไปก่อน จากนั้นเป็นพระสูตรตันตปิฎก แต่ยังคงมีผู้รู้ชาดก ซึ่งมหาเวสสันดรชาดก จะสูญไปก่อนชาดกเรื่องอื่น สุดท้ายจึงเป็นพระวินัยปิฎก

ความเชื่อเรื่องปัญจอันตรายในประเทศไทยนั้นมีมานาน ในสมัยสุโขทัยมีปรากฏในจารึกหลักที่ 3 จารึกนครชุม บรรทัดที่ 15 ถึง 63 กล่าวถึงสังฆกรรมอันตราย 5 และดักเตือนสัตบุรุษให้เร่งทำกุศลเมื่อพุทธศาสนายังมีอยู่ (ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548: 57) ดังตัวอย่างบางช่วง เช่น

34. เจ้า 0 อันหนึ่งโสดนับแต่ปีสถาปนาพระ
มหาธาตุนี้ไปเมื่อหน้า ได้
35. แก่สิบเก้าปีถึงในปีกุน อันว่า
พระไตรปิฎกนี้จักหายแล หาคณจ-
36. กูร์แม่แลมิได้เลย ยังมีคนรู้คันสเล็ก
สน้อยไซรั ธรรมเทศ-

37. นานันเป็นต้นว่าพระมหาชาติ หาคณสวด
แลมิได้เลย ธรรมชาติกอน-
38. นอนไซร์ มีต้นหาปลายมิได้ มีปลายหาต้นมิได้
เลย จำพวกพระอภิธรรม
39. ไชร์ พระปฏิฐานและพระยมก ก็จักหาย เมื่อ
นั้นแล แต่่นั้นเมื่อ

(ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548: 61)

จากข้อความในจารึกข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นความเชื่อเรื่องการสูญสิ้นพระศาสนา การสูญสิ้นพระศาสนานี้ได้เชื่อมโยงเข้ากับการขาดความรู้ในคำสอนของพระศาสนา แม้กระทั่งความรู้เรื่องชาดก ที่ไม่ได้จำกัดแค่เรื่องมหาเวสสันดรชาดกเท่านั้น การสร้างวรรณคดีศาสนาอื่น ๆ ก็น่าจะมีแนวคิดเดียวกัน แม้ว่าจะไม่ได้ระบุชัดเจนว่าเป็นการสร้างเพื่อสืบต่อพระศาสนา แต่ตราบิตที่มีการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติ ซึ่งทำให้เกิดการสร้างคัมภีร์และวรรณคดี ตราบิตนั้นก็ย่อมที่จะไม่เกิดปริยัติอันตรธาน ซึ่งเป็นอันตรธานลำดับแรกในศาสนาของพระสมณโคดม

แต่โบราณมาก็ได้มีการสร้างวรรณคดีศาสนา ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยได้มีการแต่งไตรภูมิภิกขา ซึ่งพญาลิไทยทรงแสดงเหตุแห่งการทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า "... จึงได้สร้างไตรภูมิภิกขานี้ มุนใส่เพื่อใดสิ้น? ใส่เพื่อมีอรรถพระอภิธรรมแลจะใคร่เทศนาแก่พระมาดาท่านอันหนึ่ง เพื่อจำเริญพระธรรมโสด ..." (วรรณกรรมสุโขทัย, 2528: 22) การทรงพระนิพนธ์เรื่องไตรภูมิภิกขาจึงเป็นการสร้างหนังสือพระธรรมในพระศาสนาอันน่าจะเป็นการป้องกันความเสื่อมในพระศาสนาได้ทางหนึ่ง

ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนาของพระพุทธเจ้าสมณโคดม ทำให้พุทธศาสนิกชนมีความปรารถนาที่จะไปเกิดในศาสนาของพระศรีอาริยมตไตรย ความปรารถนานี้ปรากฏเป็นหลักฐานมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ดังจะเห็นได้จากจารึกวัดสรศักดิ์ (พ.ศ. 1940) กล่าวในตอนท้ายหลังจากกล่าวถึงการทำบุญว่า "ดูข้าท่านทั้งหลายชวนชวยทำในศาสนานี้ จะปรารถนาทันศาสนาพระศรีอาริยไมตรีโพธิสัตว์ทุกชาติ" (ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548: 201)

ความเชื่อเรื่องการได้เกิดในศาสนาของพระศรีอาริยมตไตรยปรากฏอยู่อย่างชัดเจนในพระมาลัยคำหลวง ซึ่งมีเนื้อหาที่กล่าวถึงอานิสงส์ของการทำบุญที่ทำให้ได้ไปเกิดในสวรรค์ พระมาลัยได้สนทนากับพระศรีอาริยมตไตรยซึ่งเสด็จมาที่พระธาตุจุฬามณี บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระศรีอาริยได้ตรัสถึงการได้เกิดในศาสนาของพระองค์ว่าให้หมั่นทำบุญและฟังเรื่องเวสสันดรให้จบภายในวันเดียว ดังนี้

... ขอพระองค์จงนำสาร ข้าบรรพการกล่าวแถลง เสด็จ
 แจ่งแก่เวไนย แม้นผู้ใดใคร่พบ จงเคารพตามโอวาท ให้ท่ามหาชาติ
 เนื่องนันต์ เครื่องสิ่งละพันจงบูชา ให้จบในทิวาวันนั้น ตั้งประทีปพัน
 บูชา ดอก ปทุมมาถ้วนพัน ... บูชาพระธรรมจรงครบ จึงได้ประสพองค์
 ข้า เมื่อจะลงมาอุบัติ จะได้ดำรงโพธิญาณ อันโอฬารอลังการ อันผู้
 มนุสสาเหล่านั้น เขาจึงจะทันศาสนา เฉพาะพักตราวิมลพรรณ ก็จะได้ถึง
 อรหันต์ธรรมวิเศษ โดยประเภทกุศลา อันเขาส่ำสมมา นั้นแลฯ

(กรมศิลปากร, 2531: 167)

ความคิดเรื่องการได้ฟังเทศน์มหาชาติจึงมีความสำคัญสำหรับชาวพุทธและทำให้เกิด
 การสร้างวรรณคดีเวสสันดรชาดก ซึ่งเรื่องมหาเวสสันดรชาดกนั้น เป็นชาดกที่มีคนนิยมฟังกันมา
 ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย ดังในจารึกวัดหินตั้ง (พ.ศ. 1943-1962) กล่าวว่า “กลอยสดับพระ
 มหาชาติแล้ว ผู้ผู้จึงจักตายจาก” (ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548: 206)

จารึกวัดเขมา (พ.ศ. 2079) กล่าวถึงการบูชาหนังสือเวสสันดร ว่า “... พรสมุดชายปักผืน
 หนึ่ง คำด่าสิ่งหนึ่ง อำแดงหอมชื่อไวรอมมหาเวสสันดร อำแดงเสนบุชามหาเวสสันดร จาร
 สำรับหนึ่ง บาทหนึ่ง” (ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548: 282)

ดังนั้น เรื่องมหาเวสสันดรชาดก จึงมีความหมายทั้งการป้องกันความเสื่อมของพระ
 ศาสนาและการฟังเรื่องเวสสันดรยังทำให้ได้ไปเกิดในศาสนาพระศรีอารียเมตไตรย การสร้าง
 วรรณคดีเรื่องเวสสันดรชาดกจึงมีความสำคัญ สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นจึงได้มีการแปลแต่ง
 เรื่องมหาชาติ ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องเวสสันดรภาษาไทยที่เป็นวรรณคดีลายลักษณ์ที่เก่าที่สุดตามที่มี
 หลักฐานปรากฏ ทำให้มีการได้ฟังมหาชาติเป็นภาษาไทย (แม้ว่าในระยะแรกจะเป็นการแปล
 แต่งที่สลับกับภาษาบาลี) ได้แก่ มหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติ และมหาชาติกลอนเทศน์
 หลายสำนวน

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเรื่องมหาเวสสันดรชาดก จะมีอานิสงส์โดยตรงคือการได้เกิดใน
 ศาสนาพระศรีอารียเมตไตรย แต่การสร้างวรรณคดีศาสนาเรื่องอื่นๆ ก็นับได้ว่าเป็นการสร้าง
 กุศลที่จะนำไปสู่การได้เกิดในยุคพระศรีอารียเมตไตรยเช่นกัน ความเชื่อเรื่องการบุญสิ้นพระ
 ศาสนาและความปรารถนาที่จะได้พบพระศรีอารียเมตไตรยนั้นจึงสะท้อนให้เห็นในบทลงท้ายของ
 วรรณคดีไทยหลายเรื่อง เช่น

พระมัลย์คำหลวง ปรากฏในตอนท้ายเรื่องส่วนที่เป็นร่าย ว่า “... เดชะกุศลมูลนี้ไซ้
 จงพบพระเมตไตรยบรรพการ อย่าได้แคล้วคลาศบาทบาท ...” (กรมศิลปากร, 2531: 176) และ
 ปรากฏโคลง ดังนี้

เดชะแกลงนิทาน	เทียบไว้
เดชะเพ็ชรเจียรกาล	จนเสร็จ
เดชะบุญแต่งให้	พบให้ทรงธรรมฯ

(กรมศิลปากร, 2531: 177)

คำว่า “ทรงธรรม” ในที่นี้หมายถึง พระศรีอารีย์
ตัวอย่างจาก ปาจิตกumarกลอนอ่าน

พระเมตไตรพระไมตรีจะมาตรัส	จะแจ้งอรรถคาถาพิสมัย
ขอฟังเทศน์พระสัทธรรมที่คำไทย	เมื่อท่านได้ขอไปด้วยพระนิพพาน
ผลทานผลศีลที่รักษา	มาช่วยข้าขอให้สมดังอธิษฐาน
ขอเกิดสบขอให้พบพระศรีอารีย์	ตั้งนิธานปรารถนาข้านี้เอย

(กรมศิลปากร, 2533: 250)

การที่ผู้แต่งอธิษฐานเช่นนั้นน่าจะเป็นเพราะผู้แต่งย่อมที่จะเชื่อว่า ความดีงามที่ได้
สร้างสรรค์วรรณคดีนี้ย่อมจะทำให้เกิดบุญกุศลได้เกิดในศาสนาของพระศรีอารีย์เมตไตร

แนวคิดเรื่องการสูญสิ้นพระศาสนาและการได้ไปเกิดในศาสนาพระศรีอารีย์นั้น จึงน่าจะเป็น
เป็นแรงบันดาลใจหนึ่งที่ทำให้เกิดการสร้างงานวรรณคดีที่มีความเกี่ยวข้องกับพระศาสนา โดย
อาศัยให้การสร้างวรรณคดีนั้นเป็นการสืบต่อพระศาสนาให้ยืนยาวครบ 5,000 ปี และใน
ขณะเดียวกันก็ได้สร้างอานิสงส์ให้ผู้สร้างนั้นได้ไปเกิดในยุคศาสนาพระศรีอารีย์

ข) แนวคิดเรื่องการสร้างหนังสือในพระศาสนา

การสร้างสิ่งต่างๆ ไว้ในพระศาสนาถือเป็นการบำเพ็ญการกุศลอย่างหนึ่ง ชาว
พุทธจึงนิยมการสร้างศาสนสถานหรือการถวายสิ่งของ การสร้างวรรณคดีไทยโดยเฉพาะ
วรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา นอกจากความศรัทธาในพระศาสนาและความต้องการใน
การสร้างกุศลแล้ว การสร้างวรรณคดียังมีความสัมพันธ์กับการสร้างความรู้ ซึ่งอาจจะสัมพันธ์กับ
การศึกษาเล่าเรียน การเขียนวรรณคดีจึงมีการระบุว่า สร้างไว้เพื่อพระศาสนา เช่น

พระมาลัยคำหลวง ตอนท้ายกล่าวว่าหนังสือเรื่องพระมาลัยนี้เขียนไว้สำหรับพระ
ศาสนา ดังนี้

๑๐ มัลยวตถุ นิภูฏติ อันพรรณนาตามพระบาฬี ในคัมภีร์พระ
มัลย ตามระแแสในปัญญา มนสิการะเข้าอันกล่าว ก็จบเรื่องราวเท่านี้
แม้บถวันถึเหลือขาด ในบถบาทเพ็ญชนะ ตัวอักขระอักษร แลบทก
ลอนขัดเขิน ขออัญเชิญเมธา ปราชญ์ปรีชาช่วยซ่อมแซม อย่าติแต่้มเติม
แต่ง ถ้วนทุกแห่งจงสรรพ ไว้สำหรับพระศาสนา ...

(กรมศิลปากร, 2531: 176)

วรรณคดีบางเรื่องแม้จะมีที่มาจากศาสนาหรือความคิดความเชื่อทางวัฒนธรรมอื่น ๆ แต่
ก็ได้มีการเขียนและคัดลอกไว้เป็นความรู้ และที่น่าสนใจคือ การเขียนระบุไว้ว่า เขียนไว้เพื่อใน
พระศาสนา ดังจะเห็นได้จาก เรื่องนิทานสิบสองเหลี่ยม ในสมุดไทยหลายเรื่องที่มีการเขียนใน
บานแผนกว่าสร้างไว้ในพระศาสนา เช่น

สิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมูนิทานร้อยแก้ว เลขที่ 19 ตู 113 มัดที่ 66 สมุดไทย
ดำ เส้นรงค์

14

๑๐ วัน 5 + 2 คำจุลศักราชพันร้อยแปดสิบสี่ปีมีเมียจัตวาศก ทรง
ให้คัดจากพระสมุดเนาหวานนี้ทาน 12 เหลี่ยมหลวง ทรงทรงไว้ในพระ
พุทธศาสนา ฯ

(สยาม ภัทรานุประวัติ, 2554: 29)

นิทานสิบสองเหลี่ยมฉบับที่เป็นสมุดไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาฉบับเก่าที่สุดที่มีการเขียน
โคลงท้ายเรื่องว่า

๑๐	สร้าง	สารสรรพสิ่งสิ้น	ศุภอรรถ
	ไว้	แก้โทมนัสส์	นึกอ้าง
	ได้	สุขสืบสวัสดิ์	วรวากย์ ชมนา
	บุญ	ส่งจงช่วยมล้าง	โทษแก้หายสูญ ฯ
๑๐	สอน	สารสมานจิตต์เจ้า	จงสงวน
	ไว้	วิเศษทำควร	ถ่องแท้
	ได้	อ่านอ่อนใจจวน	อกอิม
	บุญ	ประเสริฐเลิศแล้	ลากแล้วอย่างลิม ฯ
๑๐	สอน	สั่งตั้งโสตซ้อง	สดับสาร

ไว้	ตั้งแก้วส่องญาณ	ยิ่งแท้
ได้	อ่านอิมอกบาน	เบิกกลี
บุญ	บำรุงผดุงแก้	ก่อกุ้เสวยสวรรคต ฯ
.....
๐	สมุด เราสร้างไว้ในพุทธ	ศาสนา
สิบ	สิบวงศพจนรา	เรียบร้อย
สอง	สองต้องวิญญา	ล้ำเลิศ
เหลี่ยม	แลเหลี่ยมหายากใช้น้อย	ผู้ใดบเทียมเสมอ ฯ

(สยาม ภัทรานุประวัติ, 2554: 95-96)

จากโคลงกระทู้ข้างต้นนี้ “สร้าง ไว้ ได้ บุญ” “สอน ไว้ ได้ บุญ” และ การกล่าวว่าเรื่องสิบสองเหลี่ยมนั้น “เราสร้างไว้ในพุทธ ศาสนา” และยังได้เห็นบทบาทที่สำคัญอีกประการหนึ่งของเรื่องสิบสองเหลี่ยมคือการใช้เนื้อเรื่องเป็นคำสอน ดังนั้น การได้สร้างวรรณคดีเรื่องนี้จึงได้บุญเนื่องจากการสร้างไว้ในพระศาสนาและการสอนให้คนได้เกิดปัญญา

เรื่องสิบสองเหลี่ยมฉบับหนึ่ง (หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ 3 ตู 113 มัดที่ 64 สมุดไทยขาว เส้นหมึกดำ) มีการเขียนลงท้ายไว้ว่า

๐ เรื่อง 12 เหลี่ยมจบแต่เพียงนี้ ของท้าวขรรค์ขลุ่ยสร้างไว้ในพระศาสดา
หน้า ไว้ให้ กุลบุตรเล่าเรียนสืบต่อไป เปนแบบแก่กุลบุตรสืบต่อไปข้างหน้า
ตามตำราสิบสองเหลี่ยม นิการปัจใจโยโหติ ฯ

(สยาม ภัทรานุประวัติ, 2554: 16)

จากข้อความในสมุดไทยเล่มนี้นอกจากจะแสดงให้เห็นความคิดเรื่องความสัมพันธ์กับศาสนาแล้ว การที่ผู้สร้างได้ลงท้ายว่า “นิการปัจใจโยโหติ” (นิพพานปัจใจโย โหตุ) คำกล่าวนี้เป็น การแสดงความปรารถนาถึงการขอให้ถึงนิพพาน เนื่องจากข้อความนี้ แปลว่า ขอปัจจัยคือสาเหตุแห่งนิพพานจงมี แสดงให้เห็นมุมมองของผู้สร้างว่า วรรณคดีนั้นเป็นความรู้ที่ควรมี คือเป็น “ตำรา” และ “เป็นแบบแก่กุลบุตรสืบต่อไปข้างหน้า” การสร้างความรู้นี้ก็สามารเป็นปัจจัยหนึ่งที่ให้ถึงแก่นิพพานได้

ความรู้เกี่ยวกับไตรภูมิ เป็นความรู้ที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อเรื่องบุญบาปของคนในสังคมในไตรภูมิภคตา ของพญาลิไทย ได้กล่าวถึงจุดประสงค์ของการที่ทรงพระนิพนธ์เรื่องนี้ว่า “เพื่อ

เทศนาแก่พระมาตาท่านอันหนึ่ง เพื่อเจริญพระธรรมโสด” (พญาลิไทย, 2528: 22) การที่ทรงพระนิพนธ์เรื่องนี้นั้นก็เพื่อที่จะให้เกิดประโยชน์เป็นความรู้แก่ผู้คนที่ทั้งหลาย และทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้หนังสือเรื่องนี้เป็นประโยชน์แก่คนทั่วไป ดังข้อความว่า “ผู้ใดจะปรารถนาสวรรค์นิพพาน จงสดับนิฟังไตรภูมิภพด้วยทำนุก่อสร้างอย่าได้ประมาทสักอันตั้งนี้ จึงจะได้พบพระศรีอารยไมตรีเจ้า เมื่อจะลงมาตรัสแก่สรรพัญญุตญาณในโลกนี้แล” (พญาลิไทย, 2528: 23) ซึ่งความรู้เรื่องภพภูมิต่างๆ นี้ก็มีเพื่อที่จะให้ผู้คนที่มีความทุกข์ได้ตระหนักถึงการเวียนว่ายตายเกิดและปรารถนานิพพาน

... อันว่าคนในโลกนี้มีแต่เพียงเลย คนผู้มีปัญญาควรเอาอาการดังนี้ใส่ใจแลรำพึงถึง อนิจจังสังสาร แลเร่งกระทำบุญกรรมจงหนัก ให้พ้นจากสังสารอันปมที่เที่ยงแลให้พ้นพลันถึงสมบัติคือมหานครนิพพานอันหมั่นอันปมมิไหว บ่มิรู้ ฉิบหาย บ่มิรู้ตาย บ่มิรู้จากกลางที่ดียิ่งกว่าสมบัติทั้งหลายอันมีในไตรโลกนี้แล

(พญาลิไทย, 2528: 188 – 189)

ดังนั้น ความสำคัญของความรู้ทางศาสนาที่ปรากฏอยู่ในไตรภูมิจึงเป็นความรู้ที่เป็นไปเพื่อให้เกิดปัญญา ให้คนได้ตระหนักถึงความไม่เที่ยงและหลุดพ้น ไม่ใช่เพียงแต่การให้ความรู้เรื่องภพภูมิต่างๆ เพียงอย่างเดียว

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า ในสังคมไทย ให้ความสำคัญกับความรู้ และการบันทึกความรู้ และมีมุมมองต่อความรู้ในลักษณะที่ความรู้ต่างๆ นั้นมีความพิเศษ และศักดิ์สิทธิ์ จึงสร้างขึ้นไว้สำหรับพระศาสนา และความรู้เหล่านี้เมื่อได้เผยแพร่ก็จะกลายเป็นวิทยาทานแก่คนทั่วไป ซึ่งจะยังประโยชน์ให้แก่คนในสังคม และในขณะเดียวกันก็จะทำให้เกิดกุศลแก่ตน อันเป็นปัจจัยที่จะทำให้เกิดการบรรลุได้

3.1.1.2 อิทธิพลของพุทธศาสนาทางด้านเนื้อหาของวรรณคดีไทย

วรรณคดีไทยหลายเรื่องมีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนา โดยอาจจะนำเรื่องราวจากวรรณคดีพุทธศาสนา ดังที่ ประสิทธิ์ ศรีสมุทร (2546: 3) ที่กล่าวถึงลักษณะทั่วไปของวรรณคดีพุทธศาสนาว่า “เป็นวรรณคดีที่นำเอาเรื่องราวจากคัมภีร์ในพุทธศาสนามาแต่งเป็นคำประพันธ์ชนิดต่างๆ ขึ้นมาใหม่ โดยยึดเรื่องหรือแนวคิดในพุทธศาสนาเป็นหลัก บางครั้งก็วิเคราะห้สอดแทรกความรู้สึกนึกคิดและจินตนาการลงไปในเรื่องนั้นๆ เพื่อต้องการจะสอนข้อธรรม หรือ

ศีลธรรมแก่ผู้อ่าน ผู้ฟัง ซึ่งเป็นความฉลาดของกวีที่มีวิธีการโน้มน้าวกล่อมเกลาจิตใจของผู้อ่านและผู้ฟังให้เชื่อและปฏิบัติตาม”

ทวีศักดิ์ ญาณประทีป (2518: 3-5) กล่าวถึงศาสนาเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดวรรณคดี 5 ประเภท คือ 1. บทสวด บทอ้อนวอน บทสดุดี 2. คัมภีร์ของศาสนา 3. ประวัติพระศาสดาและสาวก 4. คำสอนศาสดา และ 5. แสดงความรุ่งเรืองของศาสนา

วรรณคดีไทยหลายเรื่องได้เขียนโดยนำเนื้อหาจากคัมภีร์พุทธศาสนา โดยอาจจะเป็นการเขียนเรียบเรียงขึ้นจากวรรณคดีพุทธศาสนาหลายเล่ม เช่น ไตรภูมิภิกษา ที่พญาลิไทยทรงนำคัมภีร์พุทธศาสนาหลายเรื่องมาทรงพระนิพนธ์วรรณคดีไทยหลายเรื่องเป็นการนำเรื่องราวจากคัมภีร์ศาสนามาเขียนขึ้นใหม่เป็นร้อยกรอง เช่น นันทโศภนันทสูตรคำหลวง บุญโศภนาคำฉันท์ เป็นต้น วรรณคดีบางเรื่องเป็นการเขียนเรื่องราวพุทธประวัติ เช่น ปฐมสมโพธิกถา เป็นต้น

เนื้อหาในคัมภีร์พุทธศาสนาที่มีมากมายนั้น กล่าวได้ว่า ชาดก ทั้งที่เป็นอรรถกถาชาดก และปัญญาสชาดก เป็นเรื่องราวทางพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการสร้างวรรณคดีไทยเป็นอย่างมาก สายวรุณ น้อยนิมิต (2542: 297 - 298) กล่าวถึงคุณค่าและความสำคัญของอรรถกถาชาดกในด้านที่มีต่อองค์ประกอบของวรรณคดีว่า

ความนิยมของอรรถกถาชาดกและเป็นที่ยึดมั่นมาในสังคมไทย ทำให้เรื่องชาดกเป็นที่ยึดอย่างแพร่หลาย และมักนำเรื่องไปแต่งเป็นวรรณคดีอีกเรื่องหนึ่ง ชาดกที่สำคัญมากที่ก่อให้เกิดวรรณคดีไทยหลายเล่มคือ มหาเวสสันดรชาดก ซึ่งนำมาแต่งเรื่อง มหาชาติ มีทั้งวรรณคดี ราชสำนักและวรรณคดีท้องถิ่นในทุกภาคของไทย นอกจากนี้ อรรถกถาชาดกยังเป็นแหล่งรวมขององค์ประกอบทางวรรณคดี ได้แก่ โครงเรื่อง อนุภาค ตัวละครและแนวคิดให้แก่การสร้างสรรค์วรรณคดีไทย

นอกจากนี้ยังได้ยกตัวอย่างวรรณคดีที่ได้รับอิทธิพลจากอรรถกถาชาดก ได้รับอิทธิพลด้านโครงเรื่อง เช่น เรื่องกาเก็ดคำกลอน เกิดจากการประสมประสานองค์ประกอบจากอรรถกถาชาดก 2 เรื่อง คือ กากาติชาดกและสุสันธิชาดก เรื่องจันทกนิทรคำฉันท์ ได้โครงเรื่องมาจากจันทกนิทรชาดก กฎาหคคำฉันท์ ได้โครงเรื่องมาจากกฎาหคชาดก เป็นต้น วรรณคดีที่มีการอ้างอิงเนื้อเรื่องของอรรถกถาชาดก เช่น เตภูมิกถา มีการอ้างอิงพระเจ้าสีพีราช จากสีวีราชชาดก พระเวสสันดร จากมหาเวสสันดรชาดก สสบัณฑิต จากสสบัณฑิตชาดก สิ่งมหัศจรรย์ 4 ประการที่คงอยู่จนสิ้นกับกัลป์ (ได้แก่ รูปกระต่ายในวงพระจันทร์ สถานที่อยู่ของนกคุ้ม ที่อยู่ของช่างหม้อ ไม้้อที่ขึ้นรอบๆ สระ) จากชาดกเรื่อง นพพานชาดก เป็นต้น วรรณคดีบางเรื่องอ้างอิงชื่อและเนื้อเรื่องของอรรถกถาชาดก เช่น ไตรภูมิโลกวินิจยภิกษา วรรณคดีเรื่องนี้มีการอ้างอิงอรรถกถาชาดกหลายเรื่อง เช่น กุณาสชาดก เนมิราชชาดก สัตติคุมพชาดก จดุดุโปสถ

ชาดก วิรุทธชาดก มหาสุตโสมชาดก เตมียชาดก ฯลฯ ปฐมสมโพธิกถา มีการอ้างถึงตุนทิลชาดก มหาธรรมपालชาดก จันทกนิทรชาดก เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีวรรณคดีบางเรื่องที่มีการอ้างถึงตัวละครจากอรรถกถาชาดก เช่น โคลงราชสวัสดิ์ อ้างถึงวิรุทธบัณฑิต รำพันพิลาป อ้างถึงตัวละครจากคามณีจันทชาดก เป็นต้น¹

ชาดกอีกชุดหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณคดีไทย ได้แก่ ปัญญาสชาดก วรรณคดีไทยยังนิยมนำเรื่องจากปัญญาสชาดกมาสร้างสรรค์เป็นวรรณคดีร้อยกรองหลายเรื่อง หรือวรรณคดีบางเรื่องได้อิทธิพลมาจากปัญญาสชาดก เช่น สมุทโฆษคำฉันท์ นำโครงเรื่องมาจากสมุทโฆษชาดก กลบทศิริวิบุลกิตติ์ นำโครงเรื่องมาจากสิริวิบุลกิตติชาดก สรรพสิทธิคำฉันท์ นำโครงเรื่องมาจากสรรพสิทธิชาดก สุธนุคำฉันท์นำโครงเรื่องมาจากสุธนุชาดก เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า ชาดก เป็นเรื่องราวที่เป็นที่กวีผู้แต่งวรรณคดีของไทยนิยมนำมาใช้โดยอาจจะนำเรื่องชาดกมาแต่งเป็นวรรณคดีโดยตรงหรือนำเรื่องราวชาดกมาแทรกในงานวรรณคดี แสดงให้เห็นว่า ชาดก นั้นเป็นเรื่องราวที่แพร่หลายเป็นอย่างมากในสังคมไทย

พุทธศาสนายังมีอิทธิพลด้านเนื้อหาของวรรณคดีไทย แสดงให้เห็นจากวรรณคดีไทยหลายเรื่องมีการบันทึกเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาทั้งเรื่องการปฏิสังขรณ์ บูรณะสิ่งก่อสร้างต่างๆ ในพระอาราม เช่น โคลงชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์ ที่กล่าวถึงการชะลอองค์พระพุทธรูปไสยาสน์วัดป่าโมก ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ โคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น วรรณคดีเหล่านี้แสดงให้เห็นศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนาที่ทำให้เกิดการบำรุงศาสนสถานให้มีความงดงามหรือคงอยู่คู่กับพระศาสนาตลอดไป ดังที่กล่าวไว้ในโคลงชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์ว่า

4

◎ อธิการดาลเตือดดิน	รเหหน
มาสู่ภูธรสกล	หม่นไหม้
แถลงถวยสายชลผจญ	พุทธรูป
เชิญป้องปรคองภัยให้	ผ่อนพันปฏิมาน ฯ

5

◎ พระองค์ทรงเดชได้	ฟังสาร
--------------------	--------

¹ ดูเพิ่มเติมที่ สายวรุณ น้อยนิมิต. (2542). อรรถกถาชาดก: การศึกษาในฐานะวรรณคดี คำสอนของไทยและความสัมพันธ์กับวรรณคดีคำสอนเรื่องอื่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

โสสุทธิอุตมมาน	ถ่องแท้
รับรองปรคองภาร	พุทธรูป
จักกัณอันตรรายแก้	เกิดน้ำทำเชิญ ๗

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3, 2531: 52-53)

เมื่อการชะลอพระพุทธรูปสำเร็จลง จึงทำให้เกิดความปีติยินดี และร่วมกันถวายสิ่งของ
เพื่อเป็นพุทธานุชา ดังที่กล่าวไว้ว่า

24

◎ จอมภพลบโลกล้ำ	แดนไตร
แถลงสารการกิจใน	ล่องแล้ว
ชลอรัตนพิมานไชย	พาลราช
รณรงคกาแก้ว	เกอดครั้งอุษา ๗

25

◎ สมภารลานโลกย์ล้ำ	โลกีย์
เสมอมนุทินทรชินศรี	เสด็จยัง
ให้สัตย์ประวัติปรีดี	ปราโมช
สิ่งของปคองตามตั้ง	แต่งน้อมปรนมถวาย ๗

26

◎ ประชาชนกล่นเกลื่อนชรัอง	สนองถวาย
สิ่งผสงผจงผแจงหมาย	หวังไหว
อิฐูปิตสุวรรณหมาย	ปรมาณมาก
แขกขอมปรนอมปรนมได้	ลากเนื่อนาสวรรค์๗

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3, 2531: 56)

นอกจากนี้ ยังมีวรรณคดีไทยที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาโดยตรง แต่กวีก็อาจจะมี
ส่วนที่เขียนอ้างอิงถึงหลักธรรมทางพุทธศาสนาไว้ในเรื่อง เช่น ความเปรียบเกี่ยวกับ
พระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติ หรือนำมาแทรกเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหา ดังจะเห็นได้
จากในยวนพ่ายโคลงต้น เช่น

ทศบุญพระแต่งตั้ง	แสงสวาะ	บาปแฮ
ทศนिरชรอยล	ยั้งผู้	
ทศญาณทศพัศดู	ยลโยค	ใส่แฮ

ทศรูปพระเจ้ารู้

รยบรยง ฯ

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, 2540 :340)

โคลงข้างต้นนี้ หมายถึง (พระองค์ทรงรู้แจ้งใน) บุญกิริยาวัตถุ 10 เป็นอย่างยิ่ง ทรงแสวงหาวิธีที่จะละบาป (และทรงรู้แจ้งใน) นิชชธรรม 10 เหนือกว่าผู้อื่น (รวมทั้ง) ทรงรู้แจ้งในวิปัสสนาญาณ 10 และกถาวัตถุ 10 (นอกจากนั้น) พระองค์ทรงรู้แจ้งในรูป 10 โดยลำดับ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2544: 59)

ลิลิตตะเลงพ่าย กล่าวสรรเสริญสมเด็จพระนเรศวรโดยยกหลักธรรมทางพุทธศาสนาคือ ทศพิชราชธรรม เช่น

1 ทาน

◎ พระเปรมประภูติเบื่อง	ทศธรรม	ถ้วนแฮ
ทานวัตรพัสดุสรรพ	สิ่งให้	
ทวยเถลลมีว้หมู่พรร	ณิพกพวก	แคลนนา
วันละวันตั้งไว้	หกห้างแห่งสถาน ฯ	

2 สิล

◎ เถลองการกุศลสือบสร้าง	เบญจางค	ศีลเฮย
เนื่องนิวัทธฤวาง	ว่างเว้น	
บำเทองหญไทยทาง	บุญเปื้อ	บาปนา
แสวงสัคมัคโมขเร้น	รอดรื้อสงสาร ฯ	

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2515: 185)

นอกจากลิลิตตะเลงพ่ายแล้ว สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ยังทรงพระนิพนธ์บทสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในโคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ แบบเดียวกับลิลิตตะเลงพ่าย คือการยกหลักธรรมขึ้นมาสรรเสริญกษัตริย์ ดังนี้

ทาน

◎ หฤทัยอาครระแท้	ทานแจก	จ่ายฤ
นองเนกนิกรประชา	ชาติไว้	
ทกวาระจำแนก	เนื่องนิตย	นาพ่อ
ภัตพัตรสัชฌ์ให้ถ้วน	ทั่วชน	

สี่ล

◎ เบญจศีลธรรมสุทธินิสัง	เสพนินพัท	กาลนา
บาปเบื้อถารารคน	ขาดแท้	
เบญจาวีรเวรสังด์	สงบรับ	เห็ดเฮย
ท้าวจรีตเวินแ้ว	ว่างงาม	

(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 308)

วรรณคดีหลายเรื่องมี การแทรกเรื่องราวทางพุทธศาสนารวมถึงการอ้างถึงชื่อบุคคล หรือสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เช่น บทขอพรในตอนท้ายของโคลงชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์ ที่กล่าวขอพรจากพระพุทธรูปปางต่าง ๆ และพระสาวกหลายองค์ เช่น

51

◎ ขอพรพระสมาธิน้ำ	ในสาร
สมาบัติขัดชาฎการ	แก่นเกื้อ
ขอจงองค์บตีบาล	ภูวโลกย
ให้ได้อำมฤตยเนื้อ	เนื่องน้ำวไญยธรรม ๗

.....

57

◎ ขอพระเอารสสร้อย	สาริปุต
วิทยาปรากฏสุท	โลกยล้ำ
ขอจงจรโลงอุต	ดมเลอค
เรื่องวิชาฎการกำ	กึ่งเทียบเสมอสมาน ๗

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3, 2531: 60-62)

นอกจากนี้ก็ยังมีการนำหลักธรรม คติความเชื่อทางพุทธศาสนา มาแต่งแทรกในงานของตนเพื่อแสดงความรู้สึกนึกคิดของกวี เช่น ในวรรณคดีนิราศเมื่อกวีเดินทางผ่านสถานที่ต่าง ๆ เช่น นิราศภูเขาทอง ว่า

◎ ถึงบ้านจิวเห็นแต่จิวละลิวสูง	ไม่มีฝูงสัตว์สิงกิงพุกษา
ด้วยหนามดกรกดาษระตะตา	นิกก็่นากลัวหนามขามขามใจ
จิวรอกสิบหกงคูลีแหลม	ดั่งขวกแซมเสียมแซกแตกไสว

ใครทำชั่วคู่ท่านครั้นบรรลัย

ก็ต้องไปปีนต้นหน้าขนพอง

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2518: 156)

วรรณคดีบางเรื่องนำเรื่องราวทางศาสนามาแสดงเป็นความเปรียบเพื่อให้เข้าใจความรู้สึกนึกคิดของกวีหรือตัวละครมากขึ้น เช่น ลิลิตพระลอ นำเรื่องกรรมมากกล่าวถึงตอนที่พระลอถูกเสน่ห์และจะเดินทางไปหาพระเพื่อนพระแพง

◎ รอยกรรมจักจากเจ้า

จอมกษัตริย์

รอยบาปเปรงจำพลัด

ออกท้าว

พระคุณไปแทนขัด

ใจตั้งนี้หนา

ยาหยุกเขาโน้มน้าว

ลูกให้ไหลหลง

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2, 2530: 419)

◎ สิ่งใดในโลกล้วน

อนิจจัง

คงแต่บาปบุญยัง

เที่ยงแท้

คือเงาติดตัวตรึง

ตรึงแน่น

ตามแต่บาปบุญแล้ว

ก่อเกียรติรักษา ฯ

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2, 2530: 422)

นिरาศิเหนา

หรือเทวัญชั้นฟ้ามาพาน้อง

ไปไว้ห้องช่องสวรรค์ที่ชั้นไหน

แม่น้องน้อยลอยถึงชั้นตรึงสตรีย

สหัสสัยจะช่วยรับประดับประคอง

หรือไปปะพระอาทิตย์พิศวาส

ไปร่วมอาสน์เวชยันต์ผืนผยอง

หรือเมขลาพาชวนนวลละออง

เที่ยวลอยล่องเลียบบฟ้าชมสาคร

หรือไปริมหิมพานต์ชานไกรลาส

บริเวณเมรุมาศราชสิงขร

ไอ้ลมแดงแสงแดดจะแผดส่อง

จะมัวหมองมิ่งขวัญจะหวั่นไหว

จะตั้งหมอกออกเมฆวิเวกใจ

นี้เวรใดเด็ดสวาทให้คลาดคลา ฯ

(สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2518: 196)

นिरาศนรินทร์

139. เอียงอกเทออกอ้าง

อวดองค์

อรเอย

เมรุชูปสมุทธรดินลง

เลขแต้ม

อากาศจักจางผจง

จารึก

พอฤฯ

โคมแม่หยาดฟ้าแย้ม	อยู่ร้อนฤาเห็น
140. ตราบขุนคิริขันธ์	ขาดสลาย แลแม่
รักษาทรบหาย	หกฟ้า
สุริยจันทร์ขาย	จากโลก ไปฤา
ไฟแล่นล้างสีหล้า	หอนล้างอาลัย

(นายนรินทร์ธิเบศร์ (อิน), 2518: 36)

การนำเรื่องราวทางพุทธศาสนาสร้างเป็นวรรณคดี นอกจากจะบ่งบอกความศรัทธาของกวีที่มีต่อพุทธศาสนาและทำให้เกิดแรงบันดาลใจในการสร้างวรรณคดีพุทธศาสนา วรรณคดีที่เกี่ยวข้องหรือการพุทธศาสนาใส่ในงานของตนแล้ว พุทธศาสนายังทำให้งานมีคุณค่าทางด้านจิตใจ ดังที่นิพนธ์ สุขสวัสดิ์ (2521: 1) กล่าวว่า

เป็นเรื่องที่น่าแปลกที่กวีไทยสามารถนำเอาพุทธศาสนากับวรรณคดีมาประสมประสานกันได้อย่างสนิทสนมงดงาม ทั้ง ๆ ที่ดูเผิน ๆ จะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ขัดกัน อย่างไม่น่าจะเป็นไปได้ด้วยกันได้เลย แต่ด้วยเหตุที่กวีมองเห็นจุดประสงค์อันลึกซึ้งของพุทธศาสนาและวรรณคดีว่า มีจุดหมายปลายทางเดียวกัน คือต้องการกล่อมเกลาคจิตใจของบุคคลให้ดีขึ้น ใฝ่ดงามขึ้น ให้ประณีตขึ้น วรรณคดีของไทยจึงเป็นวรรณคดีที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาอย่างหมดจดงดงามเกือบทั้งสิ้น

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า พุทธศาสนาเข้ามามีอิทธิพลต่อการสร้างงานวรรณคดีไทยในหลายระดับทั้งที่เป็นกรนำเรื่องจากศาสนาสร้างเป็นวรรณคดีโดยตรงหรือเป็นการนำพุทธศาสนาเข้ามาอ้างถึงบางส่วนในงานวรรณคดี งานวรรณคดีไทยจึงแสดงให้เห็นอิทธิพลของพุทธศาสนาที่เข้ามามีบทบาทในสังคมทำให้สะท้อนความคิดออกมาในงานวรรณคดีที่มีเนื้อหาหลายประเภท และแม้ว่าวรรณคดีเรื่องนั้นจะไม่ใช่วรรณคดีศาสนาโดยตรงก็ตาม

3.1.1.3 อิทธิพลทางด้านลักษณะคำประพันธ์

การแต่งวรรณคดีไทยร้อยกรองมีการใช้รูปแบบคำประพันธ์ที่หลากหลายแบบ และการแต่งคำประพันธ์นั้น ฉันทลักษณ์บางแบบไม่ใช่ของไทยและได้แบบอย่างมาจากตำราภาษาบาลีของพุทธศาสนา ซึ่งมีคัมภีร์บาลีกลุ่มหนึ่งที่แต่งขึ้นเพื่อจุดประสงค์ในการแต่งหนังสือบาลีได้

คัมภีร์ในกลุ่มนี้เรียกว่า สัททาวีเสส² ซึ่งประกอบด้วยคัมภีร์ 4 ประเภท (दन्य प्रीचापेम् प्रसिर्त्, 2555: 401) คือ

1) กลุ่มคัมภีร์ไวยากรณ์ คือ คัมภีร์แสดงหลักภาษาหรือหลักไวยากรณ์บาลี เช่น คัมภีร์กัจจายนะ โมคคัลลანะ และสัททนีติ

2) กลุ่มคัมภีร์นิฆนฺตฺ คือ คัมภีร์ประเภทพจนานุกรมศัพท์ เช่น คัมภีร์อภิธานปทีปิกา

3) กลุ่มคัมภีร์ฉนฺทลक्षणฺ คือ คัมภีร์ว่าด้วยหลักและวิธีประพันธ์ฉนฺทภาษาบาลี เช่น คัมภีร์วุตโตทัย

4) กลุ่มคัมภีร์เกฏฺฏกะ คือ คัมภีร์แสดงกลวิธีแต่งคำและประโยคให้ไพเราะเพราะพริ้ง แสดงวิธีใช้ถ้อยคำที่ปราศจากโทษและอรรถรสของคำและประโยค เช่น คัมภีร์สุโพชาลังการ

แม้ว่าในทางวรรณคดีบาลี คัมภีร์ในกลุ่มนี้จะไม่นับว่าเป็นวรรณคดี แต่คัมภีร์ในกลุ่มนี้มีความสำคัญต่อการสร้างวรรณคดีพุทธศาสนาเนื่องจากเป็นตำราที่ช่วยให้เข้าใจความหมายของวรรณคดีและช่วยให้สามารถแต่งวรรณคดีได้ (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2526: 424)

คัมภีร์ในกลุ่มนี้น่าจะถือได้ว่ามีความสำคัญ ในการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 9 สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการชำระงานคัมภีร์ในกลุ่มนี้ด้วย โดยมีพระพิมลธรรมเป็นแม่กองชำระ (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2445: 141)

คัมภีร์สัททาวีเสสมีหลายคัมภีร์ แต่คัมภีร์สัททาวีเสสที่ผู้ศึกษาวรรณคดีไทยรู้จักกันดี และมักจะกล่าวถึงในตำราคำประพันธ์ไทยมีจำนวนไม่มากนัก เช่น สุโพชาลังการ วุตโตทัย เป็นต้น

คัมภีร์วุตโตทัย และคัมภีร์สุโพชาลังการเป็นงานประพันธ์ของพระสังฆรักขิตะ พระเถระชาวลังกา คัมภีร์วุตโตทัย เป็นตำราฉนฺทลक्षणฺภาษาบาลี ประพันธ์ขึ้นเมื่อประมาณพุทธ

² คัมภีร์กลุ่มสัททาวีเสส นั้น สุภาพรรณ ณ บางช้าง เรียกตำรากลุ่มนี้ว่า ตำราสัตถศาสตร์ ซึ่งหมายถึง “คัมภีร์ที่ใช้เสมือนกุญแจไขความวรรณคดีบาลี” (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2526: 424) คัมภีร์ในกลุ่มนี้มี 4 ประเภท คือ

1. สัททสัตถะ คัมภีร์ไวยากรณ์
2. อภิธานสัตถะ คัมภีร์ไวยากรณ์ คือพจนานุกรมบาลี
3. ฉนฺทสัตถะ คัมภีร์ฉนฺท มีคัมภีร์วุตโตทัยเป็นสำคัญ
4. อลังการสัตถะ คัมภีร์อธิบายวิธีการรจนาวรรณคดี

ศตวรรษที่ 17 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550: 175) ส่วนคัมภีร์สุโขธาหลังการ กล่าวถึงคุณและโทษของการประพันธ์

ความรู้เรื่องการประพันธ์ภาษาบาลีนั้น น่าจะมีอิทธิพลสำหรับการสร้างสรรค์วรรณคดีไทย เนื่องจากคนไทยได้รับลักษณะคำประพันธ์ที่เป็นฉันทมาจากคัมภีร์วุตโตทัยโดยน่าจะผ่านการเล่าเรียนพุทธศาสนา รวมถึงการนำกลวิธีการแต่งคำประพันธ์ให้มีความไพเราะงดงามมาจากคัมภีร์สุโขธาหลังการ สุภาพรรณ ฦ บางช่วง ได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของการแต่งวรรณคดีไทยกับคัมภีร์สุโขธาหลังการไว้ว่า

คัมภีร์สุโขธาหลังการ เป็นหนังสือที่รู้จักกันในหมู่นักศึกษาภาษาและวรรณคดีบาลีมานาน ได้มีการกำหนดการศึกษาคัมภีร์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาปริยัติธรรมชั้นสูงของไทย เป็นเหตุให้หลักการแต่งหนังสือที่ปรากฏในคัมภีร์นี้ซึมซาบอยู่ในใจของท่านผู้รู้สมัยก่อนมาก เพราะแต่ก่อนการศึกษาอยู่ที่วัด นักปราชญ์ไทยล้วนผ่านการศึกษาแบบปริยัติธรรมทั้งสิ้น จนที่สุดหลักการเหล่านี้ได้มีอิทธิพลต่อการแต่งวรรณคดีไทย ...

(สุภาพรรณ ฦ บางช่วง, 2526: 424)

ชเนศ เวศร์ภาดา กล่าวถึงความสัมพันธ์ของตำราคำประพันธ์ศาสตร์อินเดียกับการประพันธ์ไทยว่า

ตำราคำประพันธ์ศาสตร์ของอินเดียที่เชื่อว่ามีความสัมพันธ์กับการประพันธ์ของไทย คือคัมภีร์วุตโตทัย เพราะมีการกล่าวอ้างเป็นหลักฐานชัดเจนในตำราประพันธ์ศาสตร์ของไทย มีจินตามณีเล่ม 1 เป็นต้น พระคัมภีร์สุโขธาหลังการ แม้จะไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่ากวีไทยได้ศึกษาตำราเล่มนี้หรือไม่ แต่จากการศึกษาจากตำราประพันธ์ศาสตร์ของไทย เช่น จินตามณี กลบทศิริวิบุลกิตต์ ประชุมลำน้า ตำราฉันทลักษณ์ และจากการวิเคราะห์การใช้โวหารในวรรณคดีแบบฉบับของไทย ทำให้เชื่อว่าตำราเล่มนี้น่าจะมีความสัมพันธ์กับการประพันธ์ของไทยอยู่ไม่น้อย

(ชเนศ เวศร์ภาดา, 2543: 8)

ทั้งวุตโตทัย และสุโขธาหลังการน่าจะเป็นที่รู้จักในหมู่นักศึกษาเล่าเรียนของไทยมานาน โดยเฉพาะคัมภีร์วุตโตทัยที่เป็นต้นแบบของการแต่งฉันทในวรรณคดีเรื่องต่างๆ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ฉันทในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นนั้น นิยมแต่ง 4 ชนิด ได้แก่ อินทรวีเชียรฉันทน์ วสันตดิถีฉันทน์ มาลินีฉันทน์ และสัททูลวิกกีฬิตฉันทน์ (ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, 2544: 260)

และในช่วงสมัยนี้มีการแต่งวรรณคดีคำฉันท์แล้วคือ สมุทรโฆษคำฉันท์ และอนิรุทธคำฉันท์ แต่อย่างไรก็ตาม ฉันท์ ได้มีใช้ตั้งแต่ในมหาชาติคำหลวง โดยปรากฏในกัณฑ์มหาพนซึ่งมีฉันท์ทั้ง 4 ชนิดข้างต้นใช้ในกัณฑ์นี้ด้วย³

สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง มีการสร้างวรรณคดีที่เป็นตำราคำประพันธ์ ได้แก่ จินตามณี ซึ่งจินตามณี ก็มีการกล่าวถึงชื่อวุดโตทัย ด้วย ดังตัวอย่าง

© ลิขิตวิจิตรสร้อย	สารสรร
คือวุดโตไทยฉันท์	บอกแจ้ง
สถิตชนิดพันธ์	โคลงกาพย์
จบสำเร็จเสร็จแกลัง	กล่าวไว้พึงเรียนฯ

(กรมศิลปากร, 2530: 464)

จินตามณียังได้กล่าวถึงชื่อฉันท์ต่างๆ ในข้อความว่า

“จรรู้จักฉันท์ทั้งหลาย คือ สี่หฉันท์ พยัมฉันท์ มณฑกฉันท์
 นาคปบริพันทฉันท์ มฤคาฉันท์ มณีรัตนฉันท์ ฉันท์จักร ปทุมฉันท์
 ภูมราฉันท์ มาลาฉันท์ โตตกฉันท์ วัชสันตติลกฉันท์ อินทรวีเชียรฉันท์
 โตตกติลกกะฉันท์ วิเชียรติลกฉันท์ ติลกวิเชียรฉันท์”

(กรมศิลปากร, 2530: 475)

จากข้อความดังกล่าว ฉันท์ในจินตามณีที่ตรงกับในคัมภีร์วุดโตทัย ได้แก่ อินทรวีเชียรฉันท์ โตฏกฉันท์ วัชสันตติลกฉันท์ และนอกจากข้อความข้างต้นจินตามณียังได้แสดงแบบฉันท์จากวุดโตทัยไว้ 6 ชนิด คือ อินทรวีเชียรฉันท์ โตฏกฉันท์ วัชสันตติลกฉันท์ มาลินีฉันท์ สัททูลวิกกีฬิตฉันท์ และสัทธาฉันท์ (ชเนศ เวศร์ภาดา, 2543: 135) และยังกล่าวถึงมีฉันท์ที่สร้างขึ้นจากการผสมฉันท์ 2 ชนิด ได้แก่ “โตตกติลกกะฉันท์ วิเชียรติลกฉันท์ ติลกวิเชียรฉันท์”

สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย มีตำราที่แสดงแบบคำประพันธ์คือ กลบศิริวิบุลกิตต์ ที่แสดงแบบกลบทไว้ 86 ชนิด ส่วนที่ถัดจากกลบทกลอักษร 86 ชนิด จะเป็นการแต่งโดยใช้คำประพันธ์รูปแบบต่างๆ และมีการแสดงแผนผังคำประพันธ์ไว้ด้วย ซึ่งมีอินทรวีเชียรฉันท์ โตฏกฉันท์ วัชสันตติลกฉันท์ มาลินีฉันท์ สัททูลวิกกีฬิตฉันท์ และสัทธาฉันท์

³ ดูเพิ่มเติมใน ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต. (2544). **วรรณคดีอยุธยาตอนต้น: ลักษณะร่วมและอิทธิพล**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

คัมภีร์วุดโตทัยจึงเป็นคัมภีร์สำคัญที่กวีไทยได้นำรูปแบบฉันทมาแต่งเป็นคำประพันธ์ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น และได้มีการนำลักษณะฉันทที่มาดัดแปลงให้เกิดเป็นคำประพันธ์ ชนิดใหม่ ทั้งที่เกิดจากการผสมฉันทด้วยกันหรือนำฉันทมาใช้ร่วมกับคำประพันธ์ชนิดอื่นๆ

คัมภีร์สหทาวีเสสยังน่าจะมีอิทธิพลต่อลักษณะคำประพันธ์กลุ่มหนึ่งคือ กลบท โดยเฉพาะในคัมภีร์สุโพลังการ ซึ่งเน้นการตกแต่งคำประพันธ์ด้วยวิธีต่างๆ เช่น การซ้ำคำ เป็นต้น ซึ่งมีลักษณะสอดคล้องกับกลบทของไทย

โกชัย สาริกบุตร (2519: 17-18) กล่าวถึงลักษณะการเกิดกลบทว่ามีแบบอย่างเทคนิคนี้ มาจากอินเดียโดยความสัมพันธ์กับการแต่งคำประพันธ์ในคัมภีร์สุโพลังการ และอสังการ ศาสตร์ และกล่าวสรุปว่ากวีไทยได้รู้จักคัมภีร์ทั้งสองเล่มนี้มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น แต่การรวบรวมความรู้เรื่องฉันทและเทคนิคกลบทนั้นเริ่มมีเป็นครั้งแรกในจินตามณี

น่าสนใจว่าคัมภีร์สายสหทาวีเสสนั้นมีการแต่งในล้านนา คือคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ ของพระสิริรัตนปัญญา แต่งในราว พ.ศ. 2087 (สุภาพรรณ ฦ บางช้าง, 2526: 334, 340-341) คัมภีร์นี้มีเนื้อหาแสดงหลักการสังเกตสารัตถธรรมในบทประพันธ์ซึ่งแต่งด้วยวิธีต่างๆ (แบบกล บท) หลังจากแสดงหลักการแล้วได้ยกตัวอย่างให้ผู้อ่านได้เห็นและทดสอบสังเกตสารัตถธรรมใน บทประพันธ์ที่ ยกมา ดังตัวอย่างหัวข้อที่ 5 ปฏิโลมกฤษ - ย่อนอักษร เป็นการจับสารัตถธรรม ด้วยการอ่านย้อนอักษรคำหลังขึ้นมา ดังตัวอย่าง

“ดาวिकास นเขตตา เม ยาทตฺสุดิมติส
ลสิันทาติธิโสตา เตภลขฺสุโรนโส,”(คาถาที่ 83)

(คาถานี้ อ่านย้อนอักษรได้ว่า –

สุภาวิตา เยน เมตตา ทยา สุตฺ มติ สติ
ลสิ ทาน ธิติ ตาโส ลภเต สุขฺ นโร โส.)

- ธรรมเหล่านี้คือ เมตตา กรุณา สุต มติ สติ ลสิ ทาน ธิติ ความกลัวบาป บุคคล

ผู้ได้อบรมดีแล้ว บุคคลนั้นย่อมได้รับความสุข

(สุภาพรรณ ฦ บางช้าง, 2526: 343)

หัวข้อที่ 9 วรรณสงขยา – การนับด้วยอักษร การใช้อักษรเป็นสัญลักษณ์แทนจำนวน ผู้อ่านจะต้องรู้ว่าอักษรใดเป็นสัญลักษณ์ของจำนวนเท่าใด จึงจะเข้าใจสารัตถธรรมในที่นั้นๆ ได้ ทั้งนี้มีกฎดังนี้

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ก	ข	ค	ฅ	ง	จ	ฉ	ช	ฌ	ญ
ฎ	ฉ	ช	ฌ	ญ	ต	ถ	ท	ธ	น
ป	ผ	พ	ภ	ม					

ย ร ล ว (ศ ษ) ส ห พ สระ 8

(ตัวอย่างเช่น กหंपายา แปลว่า 1811 ก=1, ห= 8, ปา= 1, ยา=1)

“อเจตนายํ ปจวี อวิถนย สุขํ ทุกขํ

เวสสันตรสฺส เตเชน ฉกขณํ สุฏฺฐ กมฺปยิ.” (คาถาที่ 111)

- แผ่นดินนี้ ไม่มีจิตใจ ไม่รู้สึกสุขทุกข์ ด้วยเดชของพระเวสสันดร ไหวสละเทียนแล้ว 7

ครั้ง

(สุภาพรรณ ฦ บางช้าง, 2526: 345)

นอกจากตัวอย่างที่กล่าวมานี้ สุภาพรรณ ฦ บางช้าง (2526) ยังได้แสดงตัวอย่างอีกหลายชนิด เช่น มขุณสํหต – ประมวลไว้ท่ามกลาง (การจับสาร์ตถธรรมด้วยการอ่านบทประพันธ์แต่ละบาทตะล่อมเข้ามาตรงกลาง) ลินนุตรกฺขร – ซ่อนอักษร (การจับสาร์ตถธรรมด้วยการจับอักษรในบาทที่ 1 กับบาทที่ 2 มาต่อกัน) เป็นต้น คำประพันธ์เหล่านี้มีลักษณะเดียวกับกลอักษรในตำราคำประพันธ์ของไทย

ทางด้านนาได้มีการนำลักษณะกลอักษรมาใช้ในคัมภีร์พุทธศาสนา เห็นได้จากในสมุดภาพไตรภูมิฉบับอักษรธรรมล้านนา เลขที่ 9 (สมุดภาพไตรภูมิ ฉบับอักษรธรรมล้านนาและอักษรขอม, 2547) มีการนำวิธีการแบบกลอักษร (ในสมุดภาพเรียกว่า กลบท) มาใช้หลายแบบ เช่น ภาพที่ 70 กลบทว่าด้วยบทสวดระลึกคุณพระรัตนตรัย ชื่อ ปทุมชาติยันต์ 10 ประการ ภาพที่ 76 กลบทว่าด้วยบทสวดภาวนาระลึกถึงพระพุทธคุณในรูปยันต์คาถา ชื่อ สารกาทักขชาติยันต์ และอื่นๆ เป็นต้น กลบทเหล่านี้มีการเขียนเป็นรูปต่างๆ เช่น ดอกบัว เป็นต้น และมีถ้อยคำใส่ประกอบในรูปนั้นๆ มีลักษณะคล้ายกับกลอักษรของไทย

การแต่งกลบทและกลอักษรนั้นของไทยมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ในจินตามณีน่าจะเป็นตำราเล่มแรกที่ได้มีการรวบรวมกลบทและกลอักษรเอาไว้ เช่น กลอักษรชานาญเกลากลอน โคลงลาว กลอักษรสารถิซักรถ เป็นต้น และกลบทได้มีการรวบรวมไว้มากที่สุดในวรรณคดีเรื่อง กลบทศิริวิบุลกิตติ์ ซึ่งกลบทส่วนใหญ่จะเป็นการแสดงให้เห็นความสามารถในการยกย้ายถ้อยคำ หรือการเล่นคำเล่นเสียง และปรับให้มาใช้กับโคลงและกลอน แต่ที่น่าสนใจคือในจินตามณีก็มีการแสดงแบบ กลอักษรที่มีลักษณะการถอดความด้วยการนับ หรือการสลับตัวอักษรให้ฉงนด้วย ได้แก่ ไทยนับ 3, ไทยนับ 5, ไทยหลง, ฤาษีแปลงสาร เป็นต้น กลบทเหล่านี้มีลักษณะคล้ายกับกลบทที่ใช้ในคัมภีร์พุทธศาสนา แต่การนำกลบทมาใช้ของไทยอาจจะไม่ได้เขียนเรื่องพุทธศาสนาโดยตรง เพราะการแต่งหลายเรื่องไม่ได้มีจุดมุ่งหมายให้เป็นคัมภีร์ทางศาสนา แต่ก็แสดงให้เห็นถึงการนำแนวคิดการแต่งคำประพันธ์ของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้

คนไทยรับรูปแบบคำประพันธ์บางแบบมาจากคัมภีร์ทางพุทธศาสนา และได้มีการนำมาประยุกต์ให้เข้ากับรสนิยมของคนไทย ดังจะเห็นได้ชัดเจนจากการรับรูปแบบฉันทลักษณ์จากคัมภีร์วุตโตทัย และมีการปรับเปลี่ยนสัมผัสเข้าไป และน่าจะรับลักษณะการตกแต่งถ้อยคำมาจากคัมภีร์สุโขทัย ซึ่งน่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การแต่งคำประพันธ์ไทยโดยเฉพาะฉันทลักษณ์ มีการเล่นเสียงและเล่นคำหลายรูปแบบ (ซึ่งตรงกับรสนิยมคนไทยที่มีการเล่นเสียงเล่นคำอยู่แล้ว ดังจะเห็นได้จากการเล่นเสียงเล่นคำในศิลาจารึกหลักที่ 1) จนพัฒนามาเป็นกลบท กลอักษรของไทย ในที่สุด ส่วนการแต่ง กลบทนั้น แม้ว่าจะไม่ได้มีที่มาที่ชัดเจนแต่ส่วนหนึ่งก็อาจจะพัฒนามาจากการแต่งคำประพันธ์จากตำราภาษาบาลี ที่ปราชญ์ทั้งหลายน่าจะได้อ่านรู้ผ่านวัด ส่วนคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะนั้นแม้ว่าจะไม่ได้มีหลักฐานว่ามีความสัมพันธ์กับกลบทกลอักษรของไทย แต่ก็มีคุณสมบัติคล้องกันและแสดงให้เห็นจุดร่วมอย่างหนึ่งของการแต่งกลบทกลอักษรที่ได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์ทางพุทธศาสนา

3.1.1.4 แนวคิดเรื่องการปฏิบัติบูชา

จารีตนิยมอย่างหนึ่งของการแต่งวรรณคดีไทย คือ การเขียนบทไหว้พระรัตนตรัย แม้ว่าเรื่องดังกล่าวนี้จะไม่มีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเลยก็ตาม หรือมีการเขียนลงท้ายคำอธิษฐานของกวี เช่น ในจินดามณี ซึ่งเป็นตำราคำประพันธ์ มีการกล่าวนมัสการพระรัตนตรัย ดังข้อความ

◎ นโมนะมัสการปรนอม	อภิวัตวันทา
เมแห่งตูข้าปรพฤติปรา	รพภโดยจำนงใจ
◎ อัสดุงมีแก่มนสา -	ทระเจตนาใน
ตัสสพุทธัสสวรไตร	ภพโลกยนาโถ
.....	
◎ นบธรรมพระมกุฎไตรย	ปิฎกุตตมมีใน
โลกุตตราววิไล	ยวิเศศศุภษุม
◎ ยอกรากัญจนกฤษดาญ	ชวลิตกันภุม
พุทโธรสริกษุมนุญ	คณสงฆอรธรรฆารย
.....	

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2, 2530: 446)

ตอนท้ายเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงกล่าวว่าการที่ได้ทรงเพียรในการทรงพระนิพนธ์เรื่องนี้จนสำเร็จนั้น จึงทรงอธิษฐานขอให้ได้เป็นพระอัครสาวกฝ่ายขวา ได้ถึงนิพพาน และได้มีความเชี่ยวชาญทางกวีในทุกภพชาติตราบจนกว่าจะสิ้นการเวียนว่ายตายเกิด ดังนี้

◎ มละเลยกิจอื่นเอื้อ	เอาธุระ เดียวพ่อ
สำฤทธิมนโรถินบูลย์	บ่ร้าง
จงเปนนัจเยศภูล	สราพก พระเอย
หนบักษทักษิณสร้าง	สฤษดีได้ตั้งถวิล ฯ
◎ แห่งปิ่นวิสุทธิเทพยไ้	ทศพล
อันอุบัตินาคตตล	อย่าแคล้ว
ปัญญธิกญาณยล	สี่สัตย์ แลฤา
มล้างเกลศลามกแผ้ว	ผ่องเพียงเพ็ญแข ฯ
◎ แปร मुखเมื่อมุ่งห้อง	นฤพาน
พันจัตุเภทกันดาร	ตัดต้น
เบญจาพิธมวณุมาร	มลายลง แลเฮย
เสวยวิมุตติลาภชั้น	เสจร้องประสงค์ ฯ
◎ ผิววงห้วยวิฏเว้อง	วารี โขมฤา
บลุโลกฤตรโมพี	เลอศลัน
จงเจนจิตรกระวี	รวรกายเจลียเอย
ตราบสว่างบ่วงภพพัน	เผดจเสี้ยนเบียนสมร ฯ

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2515: 196)

การเขียนบูชาพระรัตนตรัยและการเขียนคำอธิษฐานลงท้ายนั้น เป็นขบพที่นิยมเขียนกันมาในวรรณคดีพุทธศาสนา และเป็นสิ่งที่ผู้แต่งวรรณคดีพุทธศาสนาเห็นความสำคัญอย่างยิ่ง ในคัมภีร์มหาวงษ์กล่าวถึงประโยชน์ของการบูชาพระพุทธคุณก่อนที่จะเริ่มเรื่องวรรณคดีว่า

อาจารย์ผู้กระทำคัมภีร์พระมหาวงษ์ เอาพระบาลี นโม นมัสการพระพุทธคุณ ไว้เป็นต้นก่อนจะนี้ จะมีประโยชน์สิ่งใดฤา วิสัชนาแก้วว่า อาจารย์ทั้งหลายแต่โบราณตั้ง นโม นมัสการไว้ก่อนนั้น เพื่อปรารภนา 4 ประการ คือ ปรารภนาจะให้นักปราชญ์แจ้งว่าประพุดตัวอย่างนี้ใกล้วงศ์แห่งพระอริยะเจ้าผู้ประเสริฐ 1 ปรารภนาเพื่อจะป้องกันสรรพอันตราย 1

ปรารถนาเพื่อจะชำระอภัยสัจจะอันตนตนให้บริสุทธิ์ 1 ปรารถนาเพื่อจะให้
ชีวิตอาดมาเป็นแก่นสาร 1 ...

(วรรณกรรมสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1, 2534: 4)

หากพิจารณาขบวนการแต่งคัมภีร์พุทธศาสนาซึ่งมีทั้งบทประณามพจน์และนิคมกถานั้น
อาจพิจารณาในด้านการเป็นพิธีกรรม

การเขียนบทประณามพจน์และการลงท้ายของการแตงนั้นกวีไทยให้ความสำคัญเป็น
อย่างยิ่ง ส่วนหนึ่งย่อมเป็นเพราะการรับขบวนการแตงมาจากวรรณคดีพุทธศาสนา พระมหา
สายัญ ศรีอ่อน (2550: 47 – 49) ได้กล่าวถึงลักษณะการแต่งคัมภีร์พุทธศาสนานั้นมีฐานะเป็น
พิธีกรรม โดยเปรียบเทียบกับขั้นตอนและองค์ประกอบของพราหมณ์ในการประกอบยัญพิธี ใน
ด้านประโยชน์ที่มุ่งหวัง ผู้ได้รับการสรรเสริญ แรงจูงใจ ความศรัทธา ผลแห่งการกระทำ การ
เริ่มและการจบ และมีข้อสรุปว่าการแต่งคัมภีร์พุทธศาสนานั้นเป็นการประกอบพิธีกรรมอย่าง
หนึ่ง ด้วยเหตุที่การแต่งคัมภีร์นั้นจะต้องกระทำด้วยความตั้งใจอย่างแรงกล้าเพื่อให้ได้หนังสือ
หรือคัมภีร์ที่ยังประโยชน์แก่โลก การแต่งคัมภีร์จึงเป็นกระบวนการที่มีขั้นตอน มีพิธีการ ดังนั้น
“กระบวนการแตงหนังสือจึงเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งด้วย แต่เป็นพิธีกรรมที่มีได้สำเร็จด้วย
การยัญชะหรือการบวงสรวงด้วยสิ่งของ หากแต่เป็นพิธีกรรมที่สำเร็จได้ด้วยการบูชาและ
สรรเสริญโดยกระบวนการใช้ถ้อยคำ การค้นคว้า การวิเคราะห์ การเรียบเรียงอย่างมีศาสตร์
ศิลปะและสำแดงออกมาในรูปเล่มของคัมภีร์อย่างมีขั้นตอน ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นการปฏิบัติบูชา”
(พระมหาสายัญ ศรีอ่อน, 2550: 48) และแนวคิดเรื่องการสรรเสริญและขอพรในอาคิสและ
พระไตรปิฎกก็ได้ส่งอิทธิพลต่อคัมภีร์ชั้นอรรถกถา การแตงในลักษณะนี้น่าจะเป็นธรรมเนียมที่
พบได้ทั่วไปทั้งในอินเดียและลังกาสืบมาจนถึงไทย (พระมหาสายัญ ศรีอ่อน, 2550: 49)

การสร้างสรรค้วรรณคดีไทย มักจะมีบทประณามพจน์และการขอพรในช่วงท้ายซึ่ง
วิธีการนี้น่าจะเป็นอิทธิพลที่มาจากคัมภีร์ทางพุทธศาสนาซึ่งกวีไทยได้นำมาใช้โดยอาจจะ
นำมาใช้โดยตรงในการเขียนวรรณคดีที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนาโดยตรง หรืออาจจะนำมา
ประยุกต์ใช้กับวรรณคดีเนื้อหาอื่น ๆ และเน้นไปที่การสรรเสริญกษัตริย์แทน อย่างไรก็ตาม หาก
พิจารณาในแง่มุมนี้ การสร้างวรรณคดีจึงน่าจะมีนัยถึงการสร้างงานขึ้นด้วยความตั้งใจ ความ
ศรัทธา วรรณคดีจึงต้องมีการใช้ถ้อยคำที่มีความงดงามเป็นพิเศษ แสดงให้เห็นกระบวนการ
สร้างอย่างประณีต วรรณคดีไทยจึงมีความพิเศษในด้านการปฏิบัติบูชาอีกด้วย

การเขียนบทบูชาพระรัตนตรัยรวมถึงบทลงท้ายอธิษฐานของกวีนั้นน่าจะมีอิทธิพลมา
จากวรรณคดีพุทธศาสนา บทไหว้พระรัตนตรัย และการลงท้ายนี้ยังแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ใน
ความคิดของกวีกับพุทธศาสนา ในแนวคิดทางการสร้างสรรค้วรรณคดีไทยว่าพุทธศาสนา
อาจเป็นแรงบันดาลใจหรือเป็นพลังที่ทำให้งานสำเร็จไปได้ และสื่อให้เห็นแนวคิดเรื่องการสร้าง

งานวรรณคดีจึงกลายเป็นพุทธบูชา ดังนั้น การเขียนวรรณคดีก็คือการได้ใกล้ชิดพระศาสนา และการแต่งด้วยความเพียร จนสำเร็จลุล่วง ด้วยปัญญาและความศรัทธา วรรณคดีนั้นจึงมีความศักดิ์สิทธิ์สามารถบันดาลผลดีและเกิดอานิสงส์แก่ผู้สร้างได้

3.1.2 วัดกับการสร้างงานวรรณคดีไทย

วัด เป็นสถานที่ที่มีความสำคัญในสังคมไทย ในอดีตที่สังคมไทยยังไม่ได้มีการจัดระบบการศึกษาแบบตะวันตก วัดจึงเป็นสถานที่สำหรับศึกษาเล่าเรียนนอกจากการเรียนหนังสือที่บ้านหรือการศึกษาในวังของกลุ่มเจ้านาย และวัดนั้นเป็นบ่อเกิดแห่งศิลปวิทยาของประชาชน” (ลินจีหะวานนท์, 2526: 101)

การบวชเรียนของพระสงฆ์ ทำให้พระสงฆ์มีความรู้ ความรู้ของพระสงฆ์รวมกับความสำรวมเพราะการศึกษาพระธรรมวินัย ทำให้พระสงฆ์เป็นที่นับถือแก่คนทั่วไป ทำให้เกิดการส่งบุตรหลานที่เป็นชายมาเรียนกับพระที่วัด ทำให้วัดกลายเป็นสถานศึกษาแผนโบราณ (ลินจีหะวานนท์, 2526: 12) และรัฐตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็มีนโยบายสนับสนุนให้พระสงฆ์เรียนและสอนหนังสือ (คณะอนุกรรมการดำเนินงานโครงการศึกษาเรื่องระบบการศึกษาไทยในรอบ 200 ปี, ม.ป.ป: 28) การที่รัฐสนับสนุนให้เกิดการศึกษาทำให้คนอ่านออกเขียนได้จึงเป็นเรื่องที่สำคัญทั้งต่อระบบราชการและการพัฒนาคนและสังคมให้มีความรู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่มีเข้ามาโดยเฉพาะอิทธิพลจากตะวันตก

3.1.2.1 วัดกับการสร้างบัณฑิต

การศึกษาในวัดโดยเฉพาะการศึกษาในขณะที่บวชเรียนทำให้ผู้เรียนได้เรียนหลักธรรมทางพุทธศาสนาและนอกจากจะได้เรียนจนอ่านออกเขียนได้แล้ว ยังอาจได้เรียนอักษรวิธีในขั้นสูงหรือการได้เรียนภาษาบาลี รวมถึงอักษรขอม นอกจากนี้สำหรับคนทั่วไปก็อาจได้เรียนหรือฝึกฝนทักษะพิเศษ ในหลายด้าน เช่น ด้านการช่างฝีมือ วิชาคำนวณ โหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ แพทย์แผนโบราณ เป็นต้น ซึ่งวิชาช่างฝีมือและศาสตร์ต่างๆ เหล่านี้ ฝึกสอนแต่ในเฉพาะวัดสำคัญบางวัด และพระอาจารย์ที่มีความรู้บางรูปเท่านั้น (คณะอนุกรรมการดำเนินงานโครงการศึกษาเรื่องระบบการศึกษาไทยในรอบ 200 ปี, ม.ป.ป: 38)

จากการที่วัด เป็นแหล่งการศึกษาที่สำคัญ พระสงฆ์ในสมัยโบราณจึงมีหน้าที่เป็นครูอบรมสั่งสอนทั้งงานหนังสือและวิชาชีพ ในขุนช้างขุนแผนกล่าวถึงการเรียนหนังสือกับพระตอนที่พลายแก้วมีอายุได้ 15 ปี พลายแก้วต้องการที่จะรับราชการเหมือนขุนไกรผู้เป็นบิดา จึงได้ขออนางทองประศรีบวชเรียน ซึ่งนางทองประศรีจึงให้พลายแก้วบวชเรียนกับสมภารบุญ

วัดสัมใหญ่ อย่างไรก็ตาม พระสงฆ์อาจจะมีผู้เชี่ยวชาญไม่ทุกสาขาหรือให้การศึกษาได้ในขั้นต้น ในขุนช้างขุนแผนกล่าวถึงการเรียนหนังสือกับสมภารบุญ ว่าเมื่อบวชเรียนได้ไม่ถึงปี เณรแก้วก็เรียนสิ้นวิชาที่สมภารสอนต้องหาวัดที่เรียนใหม่ ว่า

หนังสือสิ้นกระแสนี้แปลอรรถ	จนสมภารเจ้าวัดมิบอกได้
ลูปหลังลูปหน้าแล้วว่าไป	สิ้นไส้กุกแล้วเณรแก้วอา
ยังแต่สมุดตำรับใหญ่	พินแต่หัวใจพระคาถา
กุกจัดแจงซ่อมสุขแต่หนุ่มมา	หวงไว้จนชราไม่ให้ใคร
ความรู้นอกนี้ไม่มีแล้ว	กุกก็เณรแก้วจะยกให้
อยู่คงปล้นสะตมมีถมไป	เลี้ยงโหงพรายใช้ได้ทุกตา
เณรแก้วได้ตำรับของท่านชรัว	คิดถึงตัวอยากเรียนให้ยิ่งกว่า
วันหนึ่งจึงเข้าไปวันทา	จะขอลาไปสุพรรณบุรี

(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2513: 48)

เณรแก้วจึงไปเรียนหนังสือที่สุพรรณบุรี กับพระสงฆ์ 2 รูป คือ สมภารมี วัดป่าเลไลยก์ และสมภารคง วัดแค สำหรับวิชาที่ขุนแผนเรียนที่วัดมีหลายอย่าง เช่น การเขียนอ่าน พิชัยสงคราม ความรู้ทางไสยศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ในสมัยนั้นโดยเฉพาะในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระสงฆ์มีความรู้หลายศาสตร์นอกเหนือไปจากความรู้ทางด้านอักษรและพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จาก สมเด็จพระพนรัตน์ เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนฯ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นผู้ที่มีความรู้แตกฉานหลายด้าน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งเป็นศิษย์ของสมเด็จพระพนรัตน์ จึงได้ทรงศึกษาอักษรทั้งไทย ขอม มคธ พระคัมภีร์ต่างๆ วิธีทำเลขยันต์ โบราณคดี และตำราพิชัยสงคราม (เสาวณิต วิงวอน, 2553: (29))

ความสำคัญของพระสงฆ์ในฐานะครูนั้น เห็นได้จากพระสงฆ์มีบทบาทเป็นครูของเจ้านายและผู้รับราชการ เห็นได้ชัดเจนจาก สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงเป็นพระอาจารย์ของเจ้านายหลายพระองค์ เช่น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระกรมพระยาบรมมหาราชวัง กรมหมื่นไกรสรวิชิต กรมหลวงวงศาธิราชสนิท และกรมหมื่นกุฎราชกุมาร เป็นต้น (เสาวณิต วิงวอน, 2553: (29)) นอกจากนี้ในประวัติของสุนทรภู่ กวีที่มีชื่อเสียงที่สุดคนหนึ่ง ก็ได้เรียนกับพระสงฆ์ที่สำนักวัดชีปะขาว (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2518: 6)

นอกจากนี้ ความรู้หนังสือของพระสงฆ์ มีส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์งานวรรณคดี เห็นได้จากในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่มีการส่งเสริมกระบวนการรวบรวมชำระแบบแผนตำรับตำราชนบทประเพณีรัฐพิธีทั้งเก่าและใหม่ บันทึกไว้เป็นระเบียบปฏิบัติ ทำให้อุปถัมภ์และนำ

ผู้รู้จากองค์กรสงฆ์ให้เข้ามาเป็นปัญญาชนในราชสำนัก ทำหน้าที่ชำระรวบรวมกฎหมาย พระไตรปิฎก และแต่งวรรณกรรมร้อยแก้วและร้อยกรองขึ้น (คณะอนุกรรมการดำเนินงาน โครงการศึกษาเรื่องระบบการศึกษาไทยในรอบ 200 ปีฯ, ม.ป.ป: 30) ดังจะเห็นได้จากกวี นักเขียนสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชหลายคน เคยบวชเรียนหรือเคยเป็นพระที่มีสมณศักดิ์มาก่อน เช่น พระยาธรรมปริชา มีผลงานแปลและเรียบเรียงหลายเรื่อง เช่น รัตนพิมพวงศ์ คัมภีร์มหาวงษ์ ไตรภูมิโลกวิจิตรจินตภาพ เป็นต้น หรือ นายด่อน บาเรียน เป็นหนึ่งในผู้ร่วมชำระกฎหมายตราสามดวง เป็นต้น

ดังนั้น วัด จึงเป็นสถานที่ที่สร้างบัณฑิตที่มีความรู้ โดยพระสงฆ์ซึ่งมีความรู้ในศาสตร์ต่างๆ ทำหน้าที่เป็นครูอาจารย์ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ โดยอาจจะเป็นศิษย์ที่บวชเรียนหรือเป็นศิษย์ฆราวาส และพระสงฆ์รวมถึงศิษย์ก็จะเป็นผู้ที่สร้างงานวรรณคดีต่อไป

3.1.2.2 วัดกับการเป็นแหล่งความรู้

ตั้งแต่สมัยโบราณ วัด เป็นศูนย์รวมของชุมชน ที่นอกจากการทำกิจกรรมทางศาสนา แม้ในปัจจุบันที่สังคมมีความเปลี่ยนแปลงหลายด้าน ที่ทำให้บทบาทของวัดลดลง เช่น ด้านการศึกษา เป็นต้น แต่ วัด ก็ยังเป็นสถานที่สำคัญสำหรับสังคมไทยในด้านการเรียนรู้ทั้ง จริยธรรมและศิลปวัฒนธรรม

การเรียนรู้ในวัดในสมัยก่อน วิชาต่างๆ มีมากมาย ไม่แต่เฉพาะวิชาหนังสือ อาจจะมีวิชาช่างให้ได้ศึกษาเล่าเรียน เช่น ช่างเขียน ช่างปั้น เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากการที่มีพระสงฆ์เป็นช่างเขียนหลายรูป การเรียนรู้ไม่จำเป็นแต่เฉพาะว่าต้องเป็นการเรียนรู้ที่เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างเดียว การเรียนรู้เพื่อการเขียนอ่าน โดยเฉพาะในชั้นสูงนั้นอาจจะเป็นโอกาสสำหรับคนที่มีโอกาสรับราชการหรือลูกหลานมูลนายหรือผู้ที่บวชเรียนมานาน แต่สำหรับคนทั่วไป ความรู้อาจจะมาได้จาก การเล่าเป็นมุขปาฐะ จากการฟังพระธรรมเทศนา หรือการเล่าผ่านภาพจิตรกรรมฝาผนัง เหล่านี้ก็นับว่าเป็นการสร้างความรู้ให้แก่คนในสังคมโดยเฉพาะความรู้ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา

ด้านวรรณคดี วัดเป็นสถานที่สร้างและเก็บหนังสือที่รวบรวมความรู้เรื่องต่างๆ โดยเฉพาะความรู้ทางพุทธศาสนา ความรู้ทั้งลายลักษณ์และมุขปาฐะ ความรู้เรื่องลายลักษณ์นั้น วัด มักจะเป็นที่เก็บหนังสือโดยเฉพาะคัมภีร์พระไตรปิฎก ดังจะเห็นได้จาก การที่วัดต่างๆ มีการสร้างหอธรรมและตู้พระธรรมไว้สำหรับเก็บพระไตรปิฎก หรือตามวัดต่างๆ ก็จะมีคัมภีร์ใบลาน หรือมีสมุดไทยหรือ สมุดข่อย เรื่องต่างๆ ไว้เป็นจำนวนมาก ซึ่งมีทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรเพียงอย่างเดียว หรือเป็นสมุดภาพ ซึ่งมีทั้งตัวอักษรและภาพจิตรกรรม ความรู้เหล่านี้ ไม่ได้จำกัดเฉพาะความรู้ทางพุทธศาสนา แต่ก็จะอาจจะมีบันทึกความรู้ในด้านอื่นๆ ข้อมูลความรู้ในสมุดข่อยมีทั้งจดหมายเหตุ วรรณกรรม ตำนาน พงศาวดาร โหราศาสตร์ กฎหมาย ตำรายา

จิตรกรรม ตลอดจนปรัชญาธรรมในพุทธศาสนา ฯลฯ สมุดข่อยจึงเป็นทั้งตำราและเป็นเครื่องมือให้คนปัจจุบันได้ทราบถึงความเป็นไปของขนบธรรมเนียมประเพณี อารยธรรม ตลอดจนศิลปะและวัฒนธรรมของชาติในอดีต (บุญเตือน ศรีวรพจน์ และประสิทธิ์ แสงทับ, 2542: 31) ปัจจุบันทั้งคัมภีร์ใบลานและสมุดไทยก็ยังมีเก็บไว้ตามวัดต่างๆ นอกเหนือจากการนำมารวบรวมไว้ให้หอสมุดแห่งชาติ

การสร้างวรรณคดีหลายเรื่องมีพระสงฆ์ผู้มีความรู้ได้สร้างขึ้น เห็นได้ชัดเจนจากในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีพระแต่งตำราหัดอ่าน เช่น สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกทรงพระนิพนธ์ จินตามณี ส่วนประถมนมาลา สันนิษฐานว่า พระเทพโมลี (ผึ่ง) วัดราชบูรณะ แต่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (จินตามณี ฉบับหมอบรัดเลย์, 2546: คำนำ) และยังมีพระสงฆ์รูปอื่นๆ ที่สร้างงานในสมัยต่างๆ ซึ่งการสร้างงานวรรณคดีจะไม่ใช่นำเนื้อหาที่มาจากคัมภีร์เพียงอย่างเดียว เช่น พระภิกษุอินทร์ แต่งเรื่องกฤษณาสนน้องคำฉันท์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรง พระนิพนธ์เรื่องกฤษณาสนน้องคำฉันท์ ลิลิตตะเลงพ่าย พระเทพโมลี (กลั่น) แต่งเรื่องนิราศตลาดเกียบ เป็นต้น หรือกลุ่มพระสงฆ์ที่ได้ร่วมกันแต่งโคลงบอกตำนานการปฏิสังขรณ์ฯ โคลงฤกษ์ตัดตน ในวัดพระเชตุพนฯ เช่น พระอรียวงค์มุนี พระญาณปริยัติ พระสมุห์จัน เป็นต้น

อย่างไรก็ตามผู้สร้างอาจจะไม่ใช่พระสงฆ์เพียงกลุ่มเดียว ชวราวาสอาจเป็นผู้สร้างหนังสือถวายวัด ดังจะเห็นได้จาก การสร้างพระไตรปิฎกในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อทรงสังคายนาพระไตรปิฎกแล้วก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระไตรปิฎกฉบับหลวงไว้ 3 ฉบับ ฉบับที่เรียกว่า “ฉบับทองใหญ่” นั้น โปรดเกล้าฯ ให้เก็บรักษาไว้ที่หอพระมณเฑียรธรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และยังได้ทรงสร้างพระไตรปิฎกพระราชทานไปตามพระอารามหลวง โดยวิธีสร้างจำลองไปอย่างหนึ่งกับพระราชทานพระอนุญาตให้พระยืมหนังสือฉบับหลวงไปคัดลอกเองตามวัด ส่วนในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระไตรปิฎกฉบับหลวง 2 ฉบับ พระราชทานไปไว้ที่วัด ได้แก่ ฉบับเทพชุมนุมพระราชทานไว้ที่วัดพระเชตุพนฯ และฉบับลายกัมมะลอ ที่ทรงสร้างไว้ตั้งแต่ยังไม่ได้ขึ้นครองราชย์ พระราชทานไว้ที่วัดราชโอรสาราม และเนื่องจากทรงมีพระราชประสงค์จะให้มีการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย จึงมีการโปรดเกล้าฯ ให้ราชบัณฑิตส่งหนังสือฉบับหลวง พร้อมใบฎีกาให้พระผู้ที่จะเทศน์ แปลแต่งเป็นภาษาไทยสำหรับถวายเทศน์ (ทรงวิทย์ แก้วศรี, 2535: 72 – 74) ส่วนคนทั่วไปก็มีโอกาสในการสร้างหนังสือถวายวัด (การสร้างหนังสือถวายวัดของชวราวาสทั่วไปน่าจะมามาก เพียงแต่อาจจะไม่ได้มีการบันทึกไว้อย่างชัดเจน) ดังตัวอย่างจากสมุดภาพวัดหัวกระบือ เล่มที่ 1 ของวัดหัวกระบือ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร ส่วนที่เป็นบานแพนงมีการเขียน (เขียนด้วยอักษรขอม ภาษาบาลี) ไว้ว่า นายบุญคำ เป็นผู้สร้าง (บุญเตือน ศรีวรพจน์ และประสิทธิ์ แสงทับ, 2542: 321)

แนวคิดเรื่องการสร้างหนังสือในวัดโดยเฉพาะสำหรับฆราวาส น่าจะมีมูลเหตุมาจาก ความศรัทธาและการสร้างกุศล โดยมีความหวังที่จะเกิดผลบุญ ดังคำอธิษฐานของนายบุญคำ ผู้สร้างสมุดภาพวัดหัวกระบือ เล่มที่ 1 ซึ่งสร้างไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2286 สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ว่า

“ข้าพเจ้านายบุญคำ ได้สร้างพระพุทธรูปคุณคัมภีร์ 1 พระวินัยคัมภีร์ 1 พระสูตรคัมภีร์ 1 พระบรมมัตถ์คัมภีร์ 1 จบพระไตรปิฎก แลพระอภิธรรมนี้ จงเป็นเหตุปัจจัยแก่พระนิพพานแก่บิดา มารดาข้าพเจ้าเถิด” (บุญเตือน ศรีวรพจน์ และประสิทธิ์ แสงทับ, 2542: 321)

การสร้างหนังสือในวัด ไม่ว่าจะการบันทึกด้วยรูปแบบลายลักษณ์ หรือเป็นสมุดภาพซึ่ง มีทั้งภาพจิตรกรรมและตัวอักษรก็ตาม หนังสือเหล่านี้จะเป็นการบันทึกความรู้ และความรู้ เหล่านี้นอกจากอาจมีการถ่ายทอดโดยตรงจากการเล่าเรียนแล้ว ก็น่าจะมีการถ่ายทอดความรู้ สู่ชาวบ้านทั่วไปโดยรูปแบบมุขปาฐะ การถ่ายทอดความรู้ในลักษณะนี้เห็นได้ชัดเจนจากการ เทศน์ เช่น เรื่องมหาชาติ ที่คนทั่วไปมีความเชื่อเกี่ยวกับอานิสงส์ของการฟังเทศน์จึงน่าจะทำให้เกิดการแต่งวรรณคดีสำหรับมหาเวสสันดรชาดก ดังจะเห็นได้จาก ร่ายยาวมหาเวสสันดร ชาดกจะมีหลายสำนวน และมีสำนวนที่ได้รับคัดเลือกให้รวมอยู่ในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก 13 กัณฑ์ มีพระสงฆ์เป็นผู้แต่งหลายกัณฑ์ ได้แก่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพระนิพนธ์ กัณฑ์ทศพร หิมพานต์ มหาราช ฉกษัตริย์ และนครกัณฑ์ สำนักวัด ถนอม แต่งทานกัณฑ์ สำนักสังข์กระจายแต่งกัณฑ์ชูชก และพระเทพโมลี (กลั่น) แต่งกัณฑ์ มหาพน ผู้แต่งถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวนี้ ก็จะทำให้ความรู้ต่างๆ นั้นได้เผยแพร่จากวัดไปสู่ สังคม

นอกจากหนังสือที่มีในวัดจะเป็นแหล่งความรู้สำคัญแล้ว สิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่มีในวัดยังสามารถให้ความรู้แก่คนทั่วไป โดยเฉพาะจิตรกรรมฝาผนังที่เล่าเรื่องราวต่างๆ โดยเฉพาะ พุทธศาสนาและสภาพสังคมความเป็นอยู่

ในสังคมพุทธศาสนา วัดในสมัยโบราณ จึงเป็นแหล่งสำคัญสำหรับความรู้ มีบทบาททั้ง การสร้างความรู้ ถ่ายทอดความรู้ เก็บความรู้ และเผยแพร่ความรู้ให้เกิดขึ้นในสังคม เนื่องจาก วัดเป็นสถานที่เก็บคัมภีร์ เก็บหนังสือต่างๆ และการสร้างหนังสือ (แม้ว่ามีจำนวนหนึ่งที่เป็น ภาษาบาลี) และวัดยังเป็นแหล่งข้อมูลบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ ทางความรู้ที่ไม่ใช่ลายลักษณ์ เช่น จิตรกรรมฝาผนัง ศิลปวัตถุ สิ่งก่อสร้างต่างๆ เป็นต้น ที่อาจเป็นแรงบันดาลใจหรือเป็นข้อมูล สำหรับกวีและผู้แต่ง ดังจะเห็นได้จากการที่กวีและผู้แต่งวรรณคดี มีความรู้ด้านพุทธศาสนาและ มีความศรัทธาทางพุทธศาสนา จึงทำให้สร้างงานที่เกี่ยวข้องกับพุทธ เช่น การนำชาดกต่างๆ มาแต่งเป็นวรรณคดี หรือพรรณนาความเจริญรุ่งเรืองของศาสนา หรือมีการเอาความคิด หลักธรรมทางพุทธศาสนามาใส่ในงานของตน ดังจะเห็นได้จากงานนิราศต่างๆ ที่มักจะมี ความคิดเกี่ยวกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา เช่น เรื่องกรรมแทรกไว้ในงานของตน และวัดยัง

เป็นสถานที่สร้างคนให้มีความรู้ในด้านต่าง ๆ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า วัด จึงเป็นสถานที่สำคัญในการผลิตกวี ผู้แต่งหนังสือ และเป็นแหล่งความรู้ที่มีความสำคัญสำหรับการสร้างสรรค์วรรณคดีไทย

3.2 ลักษณะการสร้างสรรค้งานวรรณคดีของไทย

วรรณคดีของไทยมีเนื้อหาและมีลักษณะคำประพันธ์หลายแบบ การสร้างงานวรรณคดีของไทยมีลักษณะที่สำคัญบางประการ ดังนี้

3.2.1 ผู้สร้างงานและผู้เสพวรรณคดี

วรรณคดีไทยหลายลักษณะที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนใหญ่มักจะเป็นวรรณคดีที่ผลิตขึ้นในราชสำนัก และพระมหากษัตริย์จะเป็นศูนย์กลางของการสร้างงานวรรณคดีไทย โดยที่กษัตริย์เป็นได้ทั้งผู้สร้างงานหรือเป็นผู้ที่สนับสนุนให้เกิดการสร้างงานวรรณคดี ดังที่ Thomas John Hudak (1990: 1) กล่าวว่า “In this milieu, Thai kings, often poets themselves, became the center of literary circles responsible for all serious literary production” และในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้มีการสร้างงานที่สืบเนื่องจากสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเน้นการนำงานสมัยกรุงศรีอยุธยามาชำระใหม่ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจะเป็นการดำเนินตามขนบเดิม ในขณะที่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จะมีการขยายสร้างงานใหม่มากขึ้นและในขณะเดียวกันการสร้างงานแบบเดิมก็มีเพิ่มมากขึ้นเช่นเดียวกัน (Thomas John Hudak, 1990: 1-2)⁴ อย่างไรก็ตามการสร้างงานวรรณคดีของไทยตั้งแต่ในสมัยสุโขทัยจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผู้สร้างงานอาจจะไม่ใช่กษัตริย์เพียงอย่างเดียว แต่ยังมีกลุ่มอื่นๆ ได้แก่ เจ้านาย พระสงฆ์ ข้าราชการบริพารที่รวมอยู่ด้วย

กลุ่มผู้สร้างงานวรรณคดีไทยอาจแบ่งได้โดยกว้างเป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ กษัตริย์และพระราชวงศ์ พระสงฆ์ และ ข้าราชการบริพาร ดังนี้

⁴ Rama I and his literary circle achieved fame for their attempt to reconstruct the literary heritage of Ayutthaya lost during the sack of the city by the Burmese in 1797. Rama II followed in the same tradition with voluminous outpouring of poetry. Phra Nangklao composing new literary works and expanding older ones.

1. พระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ บทบาทของพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ในการสร้างวรรณคดี อาจกล่าวได้ว่ามี 2 ลักษณะคือ กษัตริย์และพระราชวงศ์ในฐานะของผู้สร้างงาน และในฐานะผู้อุปถัมภ์

กษัตริย์ไทยตั้งแต่สมัยโบราณทรงมีพระปรีชาทางด้านอักษรศาสตร์ และมีหลักฐานอย่างชัดเจนมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้สร้างวรรณคดี ได้แก่ ไตรภูมิภคกถา ในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่มีหลักฐานว่าพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์หลายพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดี เช่น ลิลิตยวนพ่าย กำสรวลโคลงตัน, พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เมื่อครั้งยังไม่ได้ขึ้นครองราชย์ ทรงพระนิพนธ์เรื่องโคลงชะลอพระพุทไธยาสัน เจ้าฟ้าอภัยทรงพระนิพนธ์เรื่องโคลงนิราศเจ้าฟ้าอภัย และกวีที่สำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายคือเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร เป็นต้น

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แม้ว่าเป็นช่วงสมัยที่บ้านเมืองยังมีสงคราม พระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ ก็ยังทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดี เช่น กลอนเพลงยาวนิราศเรื่องรบพม่าที่ท่าดินแดง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ทรงพระราชนิพนธ์เพลงยาวกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เป็นต้น

เจตนา นาควิชะระ (2546: 44) กล่าวถึงพระปรีชาในด้านการประพันธ์ว่าเป็นคุณสมบัติที่สำคัญสำหรับพระมหากษัตริย์ไทยในราชวงศ์จักรีว่า “พระมหากษัตริย์ไทยในราชวงศ์จักรีทรงมีพระปรีชาญาณในทางศิลปะทุกพระองค์ กรณีของรัชกาลปัจจุบันก็เป็นที่ประจักษ์แจ้งกันอยู่ใน 2 ศตวรรษที่ผ่านมา เป็นที่ยอมรับกันว่า พระมหากษัตริย์ไทยนอกจากจะทรงเป็นผู้อุปถัมภ์ศิลปะแล้ว ก็ต้องทรงเป็นศิลปินด้วย”

นอกจากพระมหากษัตริย์แล้ว ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระราชวงศ์หลายพระองค์ที่ทรงพระนิพนธ์วรรณคดี โดยเฉพาะในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีกวีหลายพระองค์ เช่น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร เป็นต้น

และน่าสนใจว่า ในวัฒนธรรมวรรณศิลป์ของไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาก็มีหลักฐานว่าเจ้านายฝ่ายในมีงานพระนิพนธ์ด้วย เช่น มีการแต่งบทละครเรื่องอิเหนาและดาหลัง พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้ากุณฑล และเจ้าฟ้ามงกุฎ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีจดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี นิพนธ์ของพระองค์เจ้าหญิงกัมปพฤกษ์ เป็นต้น

การอุปถัมภ์งานวรรณคดีนั้น งานวรรณคดีไทยเป็นจำนวนมาก ที่แม้ว่ากษัตริย์และเจ้านายจะไม่ได้ทรงพระราชนิพนธ์เองแต่ได้มีการส่งเสริม หรือมีพระบรมราชโองการให้แต่ง หรือเป็นวรรณคดีที่ใช้ในงานพิธีต่างๆ รวมถึงการเป็นแรงบันดาลใจของกวี วรรณคดีในกลุ่มนี้มี

หลายเรื่องเช่น ลิลิตตะเลงพ่าย โคลงเฉลิมพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี เป็นต้น อย่างเช่นใน ลิลิตพระลอ ที่กวี คือ พระยาวราษ แต่งขึ้นเพื่อถวายกษัตริย์ดั่งโคลงทำยเรื่องราว

๑ สรวลเสียงขับอ่านอ้าง	ไดปาน
ฟังเสนาะไดปาน	เปรียบได้
เกลากลอนกล่าวกลการ	กลกล่อม ใจนา
ถวายบำเรอทำวให้	ธิดาผู้มีบุญ ฯ

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, 2550: 387)

สมุทรโฆษคำฉันท์ กล่าวถึงการแต่งวรรณคดีเรื่องนี้สำหรับการเล่นหนัง และการแต่งวรรณคดีและการเล่นหนังนี้ก็เป็นที่ไปตามพระราชปรารภ ดังในตอนต้นเรื่องกล่าวไว้ว่า

พระรำภกยศพระศาสดา	ปางเปนพระราช
สมุทรโฆษอาตุล	
.....	
พระให้กล่าวกาพย์นิพนธ์	จำนองโดยกล
ตระการเพลงยศพระ	
ให้ฉลักสแบกภาพอันชระ	เปนบรรพบุรณะ
นเรนทรราชบรรหาร	

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2, 2530: 112)

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นสมัยที่มีการรวบรวมชำระและสร้างวรรณคดีขึ้นใหม่มากมาย วรรณคดีหลายเรื่องมีการโปรดเกล้าฯ ให้มีการแต่งหรือการแปลขึ้น เช่น ไตรภูมิโลกวินิจยยกถา ที่โปรดเกล้าฯ ให้พระยาธรรมปรีชาเรียบเรียง กฎหมายตราสามดวง ที่ให้ผู้รู้กฎหมายและราชบัณฑิตช่วยกันชำระ ซึ่งผู้ที่เกี่ยวข้องชำระกฎหมายตราสามดวง คือ ขุนสารประเสริฐ ขุนวิเชียรอักษร ขุนวิจิตรอักษร นายพิมพ์ และนายต๋อน เปரியุ เรื่องสามก๊ก และราชาธิราชที่มีเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นแม่กองในการแปล เป็นต้น

นอกจากนี้ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระมหากษัตริย์ยังโปรดเกล้าฯ ให้คัดลอกงานต่างๆ เพื่อให้เป็นต้นฉบับสำหรับใช้เป็นของหลวง หรือให้มีต้นฉบับไว้หลายๆ ชุด ทำให้งานเหล่านั้นไม่สูญหาย เช่น การคัดลอกงานในสมัยกรุงศรีอยุธยา คัมภีร์ศาสนาอย่างเช่น พระไตรปิฎก และพระคัมภีร์ต่างๆ ก็มีการคัดลอกไว้เป็นจำนวนมากในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และที่น่าสนใจคือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ช่างฝีมือผู้หญิง

ใต้जारพระไตรปิฎก 1 ฉบับ ที่เรียกว่า ฉบับทองน้อย ซึ่งนับว่าเป็นครั้งแรกที่ได้เปิดโอกาสให้ ผู้หญิงใต้जारพระไตรปิฎก และในสมัยนี้ยังมีกวีหญิงที่สำคัญ 2 คน คือคุณพุ่มและคุณสุวรรณ

จากที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นบทบาทที่สำคัญของพระมหากษัตริย์ในการที่ทำให้เกิดการ เรียนรู้และการนำความรู้นั้นมาใช้ในการสร้างงานวรรณคดี ดังนั้น การอุปถัมภ์ของกษัตริย์ รวมถึงศักยภาพของเจ้านายทำให้เกิดงานได้หลากหลาย และทำให้วรรณคดีไทยมีความ เจริญรุ่งเรือง

2. พระสงฆ์

วงวรรณคดีไทยพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทที่สำคัญ ส่วนหนึ่งคือการเป็นผู้อยู่ เบื้องหลังคือทำให้ความรู้ และอีกส่วนหนึ่งคือการเป็นผู้ที่สร้างสรรค์งาน

ความใกล้ชิดของพระสงฆ์กับพระศาสนาทำให้เกิดการสร้างงานที่เกี่ยวกับศาสนาเป็น จำนวนมาก ในสมัยกรุงศรีอยุธยาบทบาทการสร้างงานวรรณคดีของพระสงฆ์อาจจะไม่เด่นชัด มากนักและส่วนใหญ่น่าจะเป็นการแต่งวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาบาลี แต่ก็มีปรากฏชื่อพระ มหานาค วัดท่าทราย แต่งวรรณคดีเรื่องบุญโศภนาคำฉันท์

ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้ปรากฏนามของพระสงฆ์ในฐานะผู้สร้างงาน วรรณคดีไทยมากขึ้น นิยะดา เหล่าสุนทร (2539: 283) รวบรวมกลุ่มพระสงฆ์ที่เป็นผู้สร้างงาน วรรณคดีในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ว่ามี 5 รูป คือ สมเด็จพระ สังฆราช (สี) สมเด็จพระสังฆราช (สุก) พระธรรมอุดม (ต่อมาคือสมเด็จพระสังฆราช (มี)) สมเด็จพระพนรัตน์ และพระมหาแก้ว วัดราชบูรณะ ส่วนพระสงฆ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้นที่มีบทบาทในการสร้างงานวรรณคดีมากที่สุด คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม พระปรมาภิไธยชิโนรส ซึ่งทรงมีพระนิพนธ์มากมาย ทั้งด้านศาสนา ประวัติศาสตร์ ตำราการ ประพันธ์ วรรณคดีคำสอน ฯลฯ

บางครั้งการสร้างงานวรรณคดีไทยเกิดขึ้นในขณะที่กวีบวชอยู่ ซึ่งในขณะที่บวชนั้น กวี ก็อาจจะสร้างงานที่เกี่ยวกับพระศาสนา เช่น เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ที่ทรงพระนิพนธ์นั้นโศภนาคำฉันท์ สุนทรคำหลวง เป็นต้น หรือวรรณคดีอื่นๆ เช่น สุนทรภู่ที่แต่งรำพันพิลาป เป็นต้น

3. กวีผู้แต่งที่เป็นข้าราชการบริพาร

การแต่งวรรณคดีไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย มีวรรณคดีอยู่ส่วนหนึ่งที่ผู้สร้างงานเป็น ข้าราชการบริพาร เช่น จินตามณี ของพระโหราธิบดี โคลงอักษรสามหมู่ ของพระศรีมโหสถ ใน ทวาทศมาสตอนท้ายเรื่องมีการระบุว่าผู้แต่ง คือ ขุนพรหมมนตรี ขุนศรีกวีราช และพระสาร ประเสริฐ เป็นต้น

ส่วนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น กวีและผู้แต่งส่วนใหญ่ก็มักจะเป็นข้าราชการหรือผู้ที่เคยได้รับราชการมาก่อน การแต่งวรรณคดีส่วนหนึ่งอาจจะแต่งขึ้นมาจากพระบรมราชโองการ เช่น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้มีการแต่งไตรภูมิโลกวินิจยภค 2 ส่วน ส่วนที่เป็นที่แพร่หลายคือส่วนที่ 2 ของพระยาธรรมปรีชา ส่วนส่วนที่ 1 นั้นมีหลายคน เช่น พระยาเมธาธิบดี หลวงศรีโวหารบดี หลวงวิเชียรปรีชา เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การสร้างสรรค์วรรณคดีลายลักษณ์ของไทย การสร้างงานของกลุ่มผู้แต่งที่เป็นพระสงฆ์และข้าราชการบริพาร นั้น กล่าวได้ว่าโดยมากเกิดขึ้นมาจากพระราชประสงค์หรือการอุปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ ดังนั้น กลุ่มราชสำนักโดยเฉพาะพระมหากษัตริย์นั้น เป็นส่วนที่สำคัญที่สุดที่ เป็นผู้สร้างงานวรรณคดีของไทย

เนื่องจากวรรณคดีไทยที่ตกทอดมาจนปัจจุบัน มักจะเป็นวรรณคดีลายลักษณ์และเป็นวรรณคดีราชสำนัก และมีส่วนหนึ่งเป็นวรรณคดีที่สร้างในการศาสนา เช่น มหาเวสสันดรชาดก กลุ่มผู้เสพงานวรรณคดีจึงเป็นกลุ่มคนที่เป็นคนชั้นสูงหรือเป็นนักปราชญ์ รวมถึงผู้ที่มีความรู้ด้านการอ่านหนังสือ หรือเป็นกลุ่มคนที่มีโอกาสในการเสพวรรณคดีราชสำนักเหล่านี้ด้วยการฟังวรรณคดีหลายเรื่องจึงมีวัตถุประสงค์สำหรับการอ่าน เช่น มหาชาติคำหลวง ที่สร้างขึ้นเพื่อใช้สวดให้อุบาสกอุบาสิกาฟัง ลิลิตพระลอ ที่มีการระบุว่า “ถวายเป็นเรอท้าวให้ ธิราชผู้มีบุญ ฯ”

เมื่อผู้เสพอยู่ในกลุ่มที่มีความรู้ และความสามารถที่ใกล้เคียงกัน หรือกวีสร้างเพื่อถวายกษัตริย์และพระราชวงศ์ ดังนั้น ด้วยเหตุนี้จึงน่าจะทำให้กวีไทยมีทัศนคติประการหนึ่ง คือการแต่งวรรณคดีให้มีความงดงามประณีตเป็นพิเศษ ความคิดนี้แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดในวรรณคดีหลายเรื่อง เช่น ยวนพ่ายโคลงฉันท์ มีบทที่กล่าวว่า

◎ สารสยามภาคยพร้อง	กลกานท	นี้ฤฯ
คือคุ่มมาลาสวรรค์	ช่อช้อย	
เบญญาพิศาลแสดง	เดอมกรยติ	พระฤฯ
คือคู้ใหม่แสร์ร้อย	กิ่งกลาง ฯ	

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, 2540: 345)

งานพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ก็มักจะมีการระบุว่าสร้างขึ้นเพื่อสำหรับผู้ที่ปราชญ์ หรือผู้ที่มีความรู้ทางวรรณคดี ดังที่ปรากฏในนั้นโทปนันทสูตรคำหลวง ว่า

... แลข้านี้สำแดงบท สงคายามี แต่สิลิสฐพจนคำสยาม สิสิญฺ์
ให้เกลี้ยงเกลตาตามพระบาฬี นนุโทปนนทวตถุ์ ซึ่งมีในนทโทปน
นทพศตุ พหุสมผลกั และมีบทสัมผัสสะอันเจรอญ ปสาทาย
เพื่อให้จำเรอญ ปรีดาภิรมย เตล่ ชน่านั แห่ง
นิกรสรรมณพราหมณา แล เสวกามาตยราชบัณฑิตย โสวตถิก
มาลั เปนถนิมรัตนภิรมยชิตกรรณา แห่งเมธาในโลกลยนี้ แลฯ

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3, 2531: 144)

นิราศธารทองแดง เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรกกล่าวถึงความสำคัญของผู้เสพว่า หากผู้ที่ได้อ่าน
นั้นไม่มีความรู้อย่างเพียงพอก็อาจจะทำให้เรื่องนี้เสียไป แต่หากมีความรู้ที่มากพอก็จะทำให้
ได้รับความไพเราะจากร้อยกรองเรื่องนี้ ดังนี้

๑ จบ จนจอมโลกย์เจ้า	คินวัง
บ พิตรสถิตบัลลังก์	เลิศหล้า
ริ ร่างกายโคลงหวัง	ชนโลก
บุรณ์ พระโคลงเจ้าฟ้า	ธิเบศร์เจ้าจงสงวน ฯ
๑ อักษรเรียบร้อยถ้อย	คำเพราะ
ผู้รู้่านสารเสนาะ	เรื่อยรี่
บรู้อ่านไม่เหมาะ	ตรงเทิ่งไปนา
ทำให้โคลงทั้งนี้	ชัวชัวเสียไป ฯ
๑ อักษรสรรคส์สร้างช่าง	ชูปจาน
โคลงก็เพราะเสนาะสาร	แต่งไว้
ผู้รู้่านกลอนการ	พาชื่น ใจนา
ผู้บรู้อ่านให้	ขัดข้องเสียโคลง

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3, 2531: 238-239)

ความคิดในลักษณะนี้ได้ปรากฏเป็นขนบวรรณศิลป์จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น
ดังจะเห็นได้จาก นิราศนรินทร์ ว่า

142. นรินทร์นเรศไต้ บริบาล

นิพนธ์พจน์พิสดารญาณ	ยศไว้
กวีรวโรหาร	นายหนุ่ม
ควรรแก้ปราชญ์ใดได้	อ่านแล้วเยียรยอ

.....

144. โคลงเรื่องนिरาศนี้	นรินทร์อิน
รอนบาทบวรวังถวิล	ว่าไว้
บทใดปราชญ์ปวงฉิน	เชิญเปลี่ยน แปลงพ่อ
ปรุขเปรียบเทียบสาวคนไหน	เลือกลืมตมดู

(นายนรินทร์ธิเบศร์ (อิน), 2518: 36)

การสร้างสรรค้งานวรรณคดีไทย กลุ่มผู้เสพงาน ก็เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญ และจะเป็นผู้ที่จะทำให้วรรณคดีรุ่งเรืองต่อไปได้ ผู้เสพก็จะกลายเป็นกลุ่มผู้สร้างต่อไป ซึ่งความคิดนี้เป็นวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของไทย ที่มักจะมีการสร้างงานดำเนินรอยตามครู ดังจะเห็นได้จากงานวรรณคดีไทยที่มักจะมีการสืบทอดขนบทางวรรณศิลป์ในงานของพระยาตรัง ที่ได้รับอิทธิพลจากงานวรรณคดีสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ในขณะเดียวกันการสร้างงานวรรณคดีของพระยาตรัง กวีเองก็มีความประสงค์จะให้งานของตนเป็นแบบคำประพันธ์เช่นกัน ดังจะเห็นได้จากโคลงในโคลงด้นนिरาศตามเสด็จทัพลำน่าน้อย

181

◎ กำสรวยสุภาเรศสร้อย	สารศรี	ปราชญ์แอ
เจียรนุจรนุชไกล	กลืนชู้	
จุมบารมิ่งสวัสดิ์	เดี่ยวแนว	อ่อนเอย
ตรึงกระศัลย์สู่เสร์	สุดตรอม ฯ	

182

◎ สารนี้สายสวาสต์เจ้า	จงสงวน	ไว้แม่
แทนพี่แทนถนอมองค์	แอบพร้อง	
ไปควรมืออย่าควร	คำพี่	แพร่งเลย
เข้าคำเพื่อนห้องน้อง	ณ ศรี ฯ	
บาทกฤษช		

183

◎ เอกเจ็ดโทสี่แจ้ง	จดหมาย	คณะแอ
--------------------	--------	-------

แบบบาทกฤษณ์	แม่ไม้	
วิธีมาลีกลาย	กลอนเอก	รับนา
ไม้สิบเอ็ดพร้อมใช้	ชื่อโคลง	

(พระยาตรัง, 2547: 99)

การสร้างสรรคัวรรณคดีของไทย ราชสำนักมีส่วนที่สำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะบทบาทของพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นผู้ที่อุปถัมภ์การสร้างงานของกวี และหลายพระองค์ยังทรงมีพระปรีชาในด้านการประพันธ์อีกด้วย วรรณคดีของไทยมักจะทำให้ความสำคัญกับถ้อยคำที่ประณีตงดงาม ส่วนหนึ่งอาจจะเป็นเพราะการได้ศึกษาจากตำราคำประพันธ์ แต่การสร้างวรรณคดีโดยการอุปถัมภ์ของพระราชวงศ์ ก็ย่อมจะมีผลต่อการสร้างงานอันประณีตเนื่องจากการสร้างงานขึ้นตามพระราชโองการนอกจากนี้ การสร้างงานวรรณคดีของไทยกลุ่มผู้เสพงานซึ่งน่าจะเป็นผู้ที่มีความรู้ก็น่าจะเป็นปัจจัยอีกประการหนึ่งที่ทำให้การสร้างงานมีความพิเศษมากขึ้น เพราะกลุ่มผู้เสพงานวรรณคดีทั้งเสพจากการอ่านและการฟัง ย่อมอาจที่จะมีการติชมประเมินคุณค่าของบทประพันธ์ อีกทั้งงานที่ดีก็ย่อมจะได้รับการยกย่องให้เป็นแบบที่จะทำให้เกิดการสร้างสรรคงานต่อไป ในแง่มุมนี้กลุ่มผู้เสพงานวรรณคดีจึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นได้ทั้งผู้เสพและผู้สร้างงานวรรณคดีไทย

3.2.2 ความสำคัญของวรรณคดีลายลักษณ์

การสร้างงานวรรณคดี แม้ว่าจะมีรูปแบบทั้งที่เป็นลายลักษณ์และมุขปาฐะ แต่วรรณคดีมุขปาฐะนั้นเป็นที่ยอมรับกันว่าเกิดขึ้นก่อนวรรณคดีลายลักษณ์⁵ (Christopher New, 1999: 5) และวรรณคดีลายลักษณ์นั้น อาจเกิดขึ้นมาจากการเล่าจากมุขปาฐะ แต่วรรณคดีลายลักษณ์นั้นสามารถสร้างให้มีความยาวและมีความซับซ้อนกว่า ดังที่ Christopher New (1999: 6) กล่าวว่า “For ‘literature’ might still have been an oral phenomenon. There seems no particular reason to think that any written work is so long or complex that it could not have been composed orally.”

เสาวณิต วิงวอน (2542: 64) กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างมุขปาฐะกับลายลักษณ์ไว้ว่า

⁵ Literature may existed in either written or oral form. Indeed, all the earliest literature existed only in oral form.

มุขปาฐะกับลายลักษณ์มีคุณสมบัติต่างกันตรงที่มุขปาฐะเป็นเรื่องของปากและหู ลายลักษณ์เป็นเรื่องของมือและตา ไม่มีสำนวนใดเป็นสำนวนที่ถูกต้องที่สุดในระบบมุขปาฐะ เพราะเปลี่ยนแปลงไปได้ตามผู้ถ่ายทอดที่มีชีวิตหรือมีประสิทธิภาพในการถ่ายทอดอยู่ แต่ถ้าตายหรือความทรงจำสูญหายมุขปาฐะก็จะสูญ ส่วนลายลักษณ์อาจมีตัวบท “มาตรฐาน” ซึ่งเขียนหรือพิมพ์เก็บรักษาไว้ราวกับผู้เขียนยังอยู่ กาลเวลาผ่านไปนานเท่าใดก็ยังเห็นความคิด อารมณ์และท่วงทำนองของงานได้ แต่ยุคความเปลี่ยนแปลงทั้งหมดเมื่อบันทึกไว้ ถ้ามีหลายสำนวนและความคลาดเคลื่อนกันก็มักมีการตรวจสอบหาความจริงของฉบับลายลักษณ์นั้น

ดังนั้นคุณสมบัติที่สำคัญของวรรณคดีลายลักษณ์ก็คือ ความสามารถในการเก็บรักษาเรื่องต่างๆ ไว้ได้ไม่ให้ความคลาดเคลื่อน และในขณะที่เดียวกันก็สามารถสร้างงานที่มีขนาดยาว และมีความซับซ้อนได้มากกว่าวรรณคดีมุขปาฐะ

การสร้างงานของไทยโดยเฉพาะกวีในราชสำนักที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบันมักจะเป็นวรรณคดีลายลักษณ์ แม้ว่าวรรณคดีเรื่องนั้นจะมีแนวเรื่องมาจากวรรณคดีมุขปาฐะมาก่อน เช่น เรื่องลิลิตพระลอ ที่มีเนื้อเรื่องมาจากเรื่องขุนลอและเขียนเป็นวรรณคดีลายลักษณ์มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

วรรณคดีลายลักษณ์หลายเรื่องก็มีความสัมพันธ์กับ “การเล่น” ซึ่งก็ได้พัฒนามาเป็นมหรสพต่างๆ ซึ่งดวงมน จิตรจําานง กล่าวถึงความสัมพันธ์ของชนบของวรรณคดีมุขปาฐะและวรรณคดีลายลักษณ์ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไว้ว่า

กล่าวได้ว่ากระบวนการสร้างเสพวรรณคดีของสมัยอยุธยาเป็นสิ่งที่สืบเนื่องจากประเพณีการเล่นในชนบมุขปาฐะของชนเผ่าไทตั้งแต่ดั้งเดิม วรรณคดีในยุคนี้ดำรงอยู่ในความประสาของวรรณคดีและคีตศิลป์ และเป็นกิจกรรมอันแสดงถึงความเป็นปรกติสุขของชีวิตและบ้านเมือง จึงเป็นส่วนหนึ่งหรือสิ่งต่อเนื่องในพิธีกรรมในเทศกาลและงานฉลองต่างๆ ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ ... งานประพันธ์ซึ่งยังคงเสพด้วยการฟัง ก็ได้แต่ตั้งขึ้นเป็นลายลักษณ์และยังคงลักษณะของความเป็นวัตถุสุนทรีย์ เช่นเดียวกับที่ปรากฏในวรรณคดีมุขปาฐะในการเล่นทั้งในและนอกพิธีกรรม

(ดวงมน จิตรจําานง, 2540: 19)

วรรณคดีลายลักษณ์ของไทยมีความสัมพันธ์กับวรรณคดีการแสดง ในลักษณะที่วรรณคดีลายลักษณ์นั้นเป็นการบันทึกตัวบทของวรรณคดีการแสดง การสร้างวรรณคดีในลักษณะนี้มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น เช่น สมุทรโฆษคำฉันท์ ที่แม้จะไม่ใช้ตัวบทสำหรับเล่นหนังโดยตรง แต่มีลักษณะเป็น “เรื่องเล่นหนัง” (เสาวณิต วิงวอน, 2555: 3) วรรณคดีเรื่องนี้ (ส่วนที่แต่งขึ้นในสมัย กรุงศรีอยุธยา) ได้บันทึกเรื่องราวและขั้นตอนการเล่นหนังอย่างละเอียด และมีการกล่าวถึงหน้าที่ของวรรณคดีเรื่องนี้ไว้ว่าแต่งขึ้นสำหรับการเล่นหนัง และเพื่อความบันเทิง ดังนี้

- ๑ พระให้กล่าวภาพนิพนธ์ จำนองโดยกล
- ตระการเพลงยศพระ
- ๑ ให้ฉลักแสบกภาพอันระ เปนบรรพบุรณะ
- นเรนทรราชบรรหาร
- ๑ ให้ทวยนักคนผู้ชาญ กลเล่นโดยการ –
- ยเปนบำเท็งธรณี

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2, 2530: 112)

และนอกจากนี้ในสมุทรโฆษคำฉันท์ ยังได้มีการเขียนถึงการเล่นเบิกโรงไว้ถึง 7 เรื่อง ได้แก่ หัวล้านชนกัน ลาวกับไทยฟันดาบ ชวาแทงหอก ชนแรด แข่งวัวเกวียน จระเข้กัดกัน แข่งเรือพระที่นั่งเสียดตายในเดือน 11 ซึ่งการเขียนถึงการเล่นเบิกโรงนั้นไม่ได้กล่าวถึงเฉพาะชื่อเท่านั้น แต่ยังเขียนถึงการเล่น รายละเอียดต่างๆ ที่เป็นตัวบทของการเล่นเบิกโรงเรื่องนั้นๆ จนจบเรื่อง

วรรณคดีการแสดงของไทยที่ตกทอดมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยามีหลายเรื่อง แม้กระทั่งละครนอกซึ่งอาจจะไม่ใช้การแสดงของราชสำนักโดยตรงก็มีการบันทึกเป็นตัวบทตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ บทละครเรื่องมโนห์รา ซึ่งอาจจะเป็นบทละครชาติและละครนอกในระยะแรก และน่าจะเป็นบทละครที่เก่าที่สุดของไทย (เสาวณิต วิงวอน, 2555: 175) และบทละครนอกเรื่องไกรทอง และมีการสร้างสรรค์ตัวบทอย่างต่อเนื่องมาจนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยที่ผู้สร้างนั้นบางเรื่องเป็นเจ้านายชั้นสูงหรือพระมหากษัตริย์ ดังจะเห็นได้จาก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชนิพนธ์บทละครนอกไว้ถึง 6 เรื่อง คือ สังข์ทอง ไชยเชษฐไกรทอง มณีพิชัย คาวิ และสังข์ศิลป์ชัย

วรรณคดีลายลักษณ์จึงมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการแสดงซึ่งเป็นการเล่าเรื่องด้วยการร้อง การรำ การพากย์ ฯลฯ ในด้านการเป็นตัวบทที่ใช้สำหรับแสดง และในขณะเดียวกันวรรณคดีการแสดงก็สามารถนำมาเป็นเรื่องราวสำหรับอ่านได้ด้วย เพราะเมื่อนำมาอ่านวรรณคดี

การแสดงนั้นก็เหมือนกับวรรณคดีทั่วไป คือมีรูปแบบ เนื้อเรื่อง สำนวนภาษา ความคิด ตัวละคร บรรยากาศของเรื่อง (เสาวณิต วิงวอน, 2555: 3)

สำหรับวรรณคดีลายลักษณ์ที่ใช้เป็นตัวบทในการแสดงจึงไม่ได้มีหน้าที่เพียงใช้สำหรับเป็นตัวบทในการแสดงเท่านั้น แต่จะเป็นการบันทึกตัวบทและทำหน้าที่ในการให้ความบันเทิงในโอกาสที่ไม่ใช่การแสดงได้ด้วย

นอกจากการแสดงแล้ว วรรณคดีลายลักษณ์ยังมีความสำคัญสำหรับการเล่าเรื่องสำหรับการเล่าด้วยภาพ การเขียนภาพจิตรกรรมของไทยนั้น มี 2 ลักษณะ คือ ภาพจิตรกรรมที่เคลื่อนที่ไม่ได้ และภาพจิตรกรรมที่เคลื่อนที่ได้ จิตรกรรมที่เคลื่อนที่ได้ นั้น มีจำนวนไม่น้อย ที่เขียนขึ้นและมีวรรณคดีลายลักษณ์เขียนกำกับอยู่ในภาพนั้นด้วย โดยอาจจะเขียนข้างๆ ภาพนั้น หรืออาจจะเขียนกำกับลงไปบนภาพนั้นเลย เช่น สมุดภาพไตรภูมิ หรือสมุดภาพที่เขียนเกี่ยวกับพุทธศาสนาและตำราต่างๆ

ส่วนจิตรกรรมฝาผนังนั้น จิตรกรรมฝาผนังต่างๆ นั้น ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความนิยมในการเขียนจารึกกำกับภาพนั้นเพื่อให้ผู้ที่เข้าไปดูภาพได้มีความเข้าใจภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้นมากขึ้น โดยพระอารามหลวงที่มีการเขียนภาพและจารึกกำกับมีหลายวัดและที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักนั้นน่าจะ ได้แก่ วัดพระเชตุพนฯ และวัดสุทัศน์เทพวราราม สำหรับวัดสุทัศน์เทพวรารามนั้น สันติ เล็กสุขุม ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับจารึกกำกับภาพจิตรกรรมที่วิหารพระศรีศายมุนีในวัดสุทัศน์เทพวรารามว่า

เรื่องอุดมคติต่างๆ ที่กล่าวมา ล้วนมีรายละเอียดเฉพาะเรื่อง แม้ช่างได้เลือกสรรจัดประเด็นให้เกี่ยวเนื่องกันแล้วก็ตาม แต่เงื่อนไขของพื้นที่เป็นอุปสรรคสำคัญในการลำดับเรื่องให้ผู้ชมภาพเข้าใจได้เพียงกวาดตามอง การที่ช่างแก้ปัญหา โดยจารึกเรื่องราวเป็นลายลักษณ์อักษรบนแผ่นศิลาบอกเรื่องกำกับไว้ โดยติดที่โคนของแต่ละเหลี่ยมเสาเหล่านั้น จึงเป็นทางแก้ที่ดียิ่ง แต่กระนั้นปัญหาการทำความเข้าใจก็ไม่หมดไปเสียทีเดียวสำหรับความรู้ของเราในปัจจุบัน

(สันติ เล็กสุขุม, 2549: 196)

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงบทบาทที่สำคัญของจารึกในด้านการบันทึกกระบวนการทางความคิดและภูมิปัญญาของช่างไทย ไว้ว่า

การจัดทำคำบรรยายเป็นจารึกบนแผ่นศิลา ปิดไว้ที่ส่วนล่างของภาพ จึงเอื้อประโยชน์แก่ผู้ดู ไม่เพียงให้รู้เรื่อง ติดตามเรื่องได้เท่านั้น หาก

ต้องการศึกษาประเด็นลึกซึ้ง ด้านภาษาในจารึกก็ได้ นอกจากนี้ ข้อความในจารึกยังช่วยให้เราหยั่งทราบความคิด การแก้ปัญหา และภูมิปัญญาช่างเขียนในการถ่ายทอดอุดมคติจากตัวหนังสือ ซึ่งก็คือถ่ายทอดจินตนาการออกเป็นภาพเขียนที่สัมผัสเห็นได้ หมายความว่างานของช่างเขียน เป็นกระบวนการแปลงนามธรรมให้เป็นรูปธรรม

(สันติ เล็กสุขุม, 2549: 121)

การเขียนกำกับภาพโดยเฉพาะการสร้างจารึกนี้ นอกจากจะเป็นการให้ข้อมูลความรู้เพิ่มเติมแล้ว การเขียนจารึกยังน่าจะมีคุณค่ามากกว่าภาพจิตรกรรม ซึ่งแม้หากภาพจิตรกรรมเสียหายลบเลือนไป ก็ยังสามารถใช้ข้อมูลจากจารึกมาเป็นแนวทางในการเขียนใหม่ได้

นอกจากการเขียนจารึกกำกับภาพจิตรกรรมฝาผนังแล้ว การเขียนลายลักษณ์กำกับภาพจิตรกรรม โดยที่ไม่ได้เป็นการเขียนจารึกลงไปบนแผ่นศิลาโดยตรงยังมีปรากฏอยู่ในหอไตรของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส⁶ ในหอไตรแห่งนี้มีการวาดรูปตำราช่างตำราม้า ตำราแมว ตำราโคและเขาโค ตำราดาว และภาพจับเรื่องรามเกียรติ์ โดยมีการเขียนอักษรกำกับงานเหล่านี้จะกลายเป็นตำราภาพเหมือนกับที่พบในสมุดไทย

ดังนั้น วรรณคดีลายลักษณ์ที่กำกับภาพเหล่านี้จึงเป็นการเก็บรักษาความรู้ และขยายความเรื่องราวต่างๆ ที่นอกเหนือไปจากการเล่าเรื่องจากภาพ ซึ่งจะทำให้การถ่ายทอดความรู้นั้นมีความสมบูรณ์มากขึ้น

การสร้างงานวรรณคดีไทย วรรณคดีลายลักษณ์ที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบันมีจำนวนไม่น้อยที่เป็นวรรณคดีสำหรับการอ่าน การเขียนนั้นก็อาจจะเพื่อการบันทึก หรือเพื่อให้เกิดความรู้โดยตรง ได้แก่ วรรณคดีประเภทตำรา หรือวรรณคดีพุทธศาสนา หรืออาจจะเขียนขึ้นเพื่อแสดงความรู้สึกของกวี หรือสร้างเพื่อความบันเทิง การสร้างวรรณคดีลายลักษณ์นี้มีมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย และมีการสร้างงานทั้งที่เป็นงานร้อยแก้วและร้อยกรอง และมีเนื้อหาหลายประเภท ทั้งที่เป็นศาสนา นิราศ พงศาวดาร ตำราการประพันธ์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะอยู่ในรูปลายลักษณ์ แต่วรรณคดีสำหรับการอ่านนั้น กวีให้ความสำคัญสำหรับความไพเราะเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จาก กวีมักจะเขียนในตอนต้นหรือตอนท้ายของเรื่องว่างานที่เขียนขึ้นนั้นเปรียบได้ดัง

⁶ แม้ว่าหอไตร ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส จะอยู่ในวัดพระเชตุพนฯ แต่เนื่องจากในงานวิจัยเล่มนี้ศึกษาเฉพาะจารึกที่อยู่ในเขตพุทธาวาส และหอไตรของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ไม่ได้อยู่ในรายการปฏิสังขรณ์คราวพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้น ในงานวิจัยเล่มนี้จึงไม่นำภาพจิตรกรรมและข้อความที่เขียนไว้ในหอไตรแห่งนี้มารวมศึกษา

ดอกไม้ที่ประดับกรรม แสดงให้เห็นถึงการนำตัวบทหลายลักษณะมาอ่านให้เกิดความไพเราะ ดังจะเห็นได้จาก โคลงต้นและท้ายเรื่องลิลิตพระลอว่า

๑ รู้มลักรพศาสตร์ถ้วน	หญิงชาย
จักกล่าวกลอนพระลอ	เลิศผู้
ไพเราะเรียบบรรยาย	เพราะยิ่ง เพราะนา
สมปัฐเสียงลู้	ล่อเล่าโลมใจ ๗
๑ สรวลเสียงขับอ่านอ้อ	โตปาน
ฟังเสนาะโตปูน	เปรียบได้
เกลากลอนกล่าวกลการ	กลกล่อม ใจนา
ถวายบำเรอท้าวไท	ธิดาผู้มีบุญ ๗

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, 2540: 387)

๑ เป็นศรีแก่ปากผู้	ผจงฉันท
คือคุ่มมาลาสร	เรียบร้อย
เป็นถนิมประดับกรรม	ทุกเมื่อ
กลกระแจะต้อยน้อย	หนึ่งได้แรงใจ ๗

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, 2540: 493)

การถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ ของไทยตั้งแต่สมัยโบราณ มีทั้งความรู้ส่วนที่เป็นมุขปาฐะและลายลักษณ์ แต่สำหรับวรรณคดีลายลักษณ์นั้น น่าจะมีลักษณะเด่นกว่าในด้านการเก็บรักษาความรู้ให้คงที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปตราบเท่าที่ตัวอักษรนั้นยังคงอยู่ อย่างไรก็ตามกวีผู้แต่งของไทยก็ยังคงมีความนิยมที่จะสร้างสรรค์ให้วรรณคดีลายลักษณ์นั้นมีความไพเราะ ด้วยกลวิธีต่างๆ อันแสดงให้เห็นทัศนคติเกี่ยวกับการสร้างสรรค์งานให้ประณีตที่สุดสำหรับการอ่านและจุดประสงค์อื่นๆ เช่น การแสดง และเป็นการแสดงให้เห็นความคิดที่ว่าการประพันธ์ที่ดีเลิศนั้น จะคงอยู่ในโลกนี้ได้อย่างงดงาม ดังเช่นที่ใน กาพย์ห่อโคลงนิราศธารทองแดง พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศรว่า

๑ เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์	ไชยเชษฐสุริยวงศ์เพียร
แต่งไว้ให้สถิตเสถียร	จำเนียรกาลนานสืบไป ๗
๑ เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์เจ้า	ทรงเขียน
ไชยเชษฐสุริยวงศ์เพียร	เลิศล้ำ
แต่งไว้ให้สถิตเสถียร	ในโลภย์

จำเนียรกาลนานชา

อ่านอ้างสรรเสริญ ฯ

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3, 2531: 238)

วรรณคดีลายลักษณ์นั้นเพิ่มขึ้นอย่างมากมาย และมีรูปแบบฉันทลักษณ์หลากหลาย ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมี กวีผู้สร้างงานเผยแพร่ออกไปสู่สังคมอย่าง เช่น สุนทรภู่ เป็นต้น และการมีจารึกวัดพระเชตุพนฯ นั้นก็น่าจะเป็นหลักฐานได้อย่างหนึ่งถึงความเจริญของวรรณคดีลายลักษณ์ในแง่การเผยแพร่ ไปสู่สังคมในวงกว้าง

ในวัฒนธรรมวรรณศิลป์ของไทย วรรณคดีลายลักษณ์จึงเป็นการบอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยตัวอักษร และมีความหมายในแง่ความคงทนไม่เปลี่ยนแปลงหรือเปลี่ยนแปลงได้ยาก ในขณะที่ความนิยมเกี่ยวกับความประณีตในการใช้ถ้อยคำ การเล่นเสียงสัมผัสต่างๆ ให้ วรรณคดีนั้นมีความงดงามทางด้านเสียง และความหมาย และเมื่อวรรณคดีลายลักษณ์ได้ เผยแพร่ไปสู่สังคมไทยมากขึ้น วรรณคดีนั้นก็ยังมีบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับความรู้ใน สังคมไทยต่อไป

3.2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับความรู้

การสร้างงานศิลปะใดๆ ก็ตาม โดยเฉพาะงานศิลปะที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนา นอกจากความศรัทธาแล้ว ผู้สร้างก็จะนำความรู้ที่ตนมีมาใช้สร้างสรรค์งานศิลปะนั้นๆ ความรู้ นั้นมักจะมีความสัมพันธ์กับศิลปะ ในลักษณะที่งานศิลปะทั้งหลายนั้นมีจุดเริ่มต้นสำคัญที่ความรู้ เสฐียรโกเศศ(2533: 16) กล่าวถึง ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับศิลปะไว้ว่า “การศึกษา ความรู้ไม่ว่าจะในวิชาใด กล่าวได้ว่าถ้าจะรู้เชี่ยวชาญจริงย่อมมีเป็น 3 ระยะ คือ 1. ระยะความรู้ บริสุทธิ์(pure knowledge) 2. ระยะความรู้ประยุกต์ (applied knowledge) และระยะที่ 3 ซึ่งเป็นระยะสุดท้าย คือ ศิลปะ (arts)” ซึ่งศิลปะของการแต่งหนังสือก็ต้องผ่านความรู้ใน ระยะแรกนี้เช่นเดียวกัน

วรรณคดีไทยนับตั้งแต่โบราณมา มีการแบ่งวรรณคดีออกเป็นหลายประเภท ตาม กฎเกณฑ์ต่างๆ เช่น เนื้อหา วัตถุประสงค์การสร้าง เป็นต้น แต่การจะสร้างวรรณคดีได้ขึ้นมา ได้นั้น ก็จะต้องประกอบไปด้วยความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการเขียนและความรู้ที่จะนำมาเป็นข้อมูลใน การเขียน รวมถึงปัจจัยที่รอบตัวผู้สร้างงานซึ่งอาจจะสภาพสังคมหรือศาสนา เป็นต้น และ เมื่อมีวรรณคดีเกิดขึ้นมาแล้ว วรรณคดีนั้นก็นับได้ว่าเป็นการบันทึก หรือสร้างความรู้ในสังคมได้ เช่นกัน วรรณคดีจึงเป็นเครื่องมือที่บันทึกภูมิปัญญาและเก็บรักษาภูมิปัญญาของสังคมไว้

สำหรับการสร้างสรรค์วรรณคดีไทยนั้นมีความสัมพันธ์กับความรู้ทั้งในด้านการสร้างความรู้ การถ่ายทอดความรู้

การสร้างสรรค์ของกวี ผู้แต่ง ในเรื่องหนึ่ง แม้ว่าจะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม สิ่งที่ผู้แต่งหรือกวีได้เขียนไว้นั้นเมื่อเวลาผ่านไปก็จะกลายเป็นหลักฐานเป็นการบันทึกเรื่องราวต่างๆ ที่มีแก่นครุ่นหลัง เช่น จารึกหลักต่างๆ ที่มีการบันทึกเรื่องราวทางสังคมมากมาย ทั้งเรื่องศาสนาและการปกครอง ยวนพ่ายโคลงฉันท์ ที่แม้เป็นการสรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แต่ก็ทำให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เหตุการณ์สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น นิราศของสุนทรภู่หลายๆ เรื่องก็สามารถนำมาศึกษาเกี่ยวกับเส้นทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้ เสมารื่องขุนช้างขุนแผน ที่แม้ว่าจะเป็นเรื่องราวความรัก แต่ก็ได้มีการนำมาศึกษาวิจัยอย่างกว้างขวางเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรม เป็นต้น

คนไทยให้ความสำคัญกับความรู้มานานโดยการถ่ายทอดผ่านวรรณคดี วรรณคดีที่เป็นตำราอย่างเช่น จินตามณี ซึ่งเป็นตำราการแต่งคำประพันธ์ ก็ถือได้ว่าเป็นการบันทึกความรู้ในสังคมสมัยหนึ่ง ซึ่ง “โดยธรรมชาติของตำราทั้งหลายมีพันธกิจชัดเจนประการหนึ่งคือการบันทึกความรู้ที่ปรากฏในสังคมยุคหนึ่ง สมัยหนึ่งให้ดำรงสืบทอดต่อไปแก่ประชาคมรุ่นหลัง” (ชเนศเวศร์ภาดา, 2543: 278) นอกจากวรรณคดีตำราคำประพันธ์จะเป็นความรู้ที่บันทึกไว้ให้ผ่านกาลเวลาแล้ว ตำราคำประพันธ์ยังมีพันธกิจที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ตำราคำประพันธ์จะเป็นสิ่งเชื่อมต่อให้เกิดความรู้ในการผลิตตำรา หรือวรรณคดีเรื่องอื่นๆ ต่อไป เพราะความรู้จากตำราคำประพันธ์คือความรู้ในการสร้างหนังสือซึ่งการเรียนรู้นี้จะทำให้เกิดการสร้างวรรณคดีใหม่ๆ เพิ่มขึ้น นั่นหมายความว่า การบันทึกความรู้ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้นๆ ก็จะเกิดมากขึ้นด้วย เช่นเดียวกัน ดังนั้นวรรณคดีประเภทตำราคำประพันธ์จึงมีบทบาทในการสร้างความรู้ให้เกิดขึ้นนั่นเอง

ในจินตามณีจึงได้กล่าวถึงกฎเกณฑ์ต่างๆ ในการแต่งคำประพันธ์ รวมถึงการรวบรวมศัพท์ไว้มากมายเพื่อให้ผู้ที่เรียนได้นำไปปฏิบัติใช้ได้จริง และสร้างงานวรรณคดีที่มีความไพเราะ ควบคู่ไปกับการสื่อความหมายที่ชัดเจน และเป็นสิ่งที่ผู้เรียนพึงรู้ ดังที่ในจินตามณีกล่าวไว้ว่า

◎ กกกดกบเหล่านี้	คำตาย
ให้กุกุบุตรทั้งหลาย	พึงรู้
กนกงกมภิปราย	สามเหล่า นี้หา
ควรรใส่เอกโทผู้	ปราชญ์ไว้เปนเฉลิม ๗

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2, 2530: 460)

นับตั้งแต่สมัยโบราณ การบันทึกความรู้โดยเฉพาะตำราความรู้เรื่องต่างๆ หรือเรื่องราวทางพุทธศาสนามักจะแต่เป็นร้อยแก้ว แต่น่าสนใจว่าวรรณคดีเหล่านี้มีการนำมาแต่งเป็นร้อย

กรองเช่นเดียวกัน เช่น ตำราช่าง ตำราแมว ตำราโคและเขาโค เป็นต้น ดังตัวอย่างจากตำราแมว กล่าวถึงแมวมาเลศ ซึ่งเป็นแมวสีดอกเลา ตาสีขาว ดังนี้

ตำราลักษณะแมว ส่วนวันที่ 1

วิลามาเลศพื้น	พรรณกาย
ขนดั่งดอกเลาราย	เรียบร้อย
โคนขนเมฆมอปลาย	ปลอมเศวต
ตาดั่งน้ำค้างย้อย	หยาดต๋องสัตบง

(พระราชวาที, บรรณาธิการ, 2548: 295)

กวีไทยยังนิยมถ่ายทอดความรู้หรือการบันทึกให้เป็นบทกวีควบคู่ไปกับการบันทึกด้วยร้อยแก้ว ดังจะเห็นได้จาก ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีการแต่งฉันทฉลิมพระเกียรติพระเจ้าปราสาททอง แต่เนื้อเรื่องในฉันทฉลิมพระเกียรติเรื่องนี้นั้น คล้ายกับที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาหลายฉบับ โดยที่ฉันทฉลิมพระเกียรติเรื่องนี้เน้นเหตุการณ์ในปี จ.ศ. 1000 ทรงประกอบพิธีลบลัทธิราชและพระราชพิธีอินทราภิเษก ทรงโปรยทานและกระทำสัตตสดกมหาทาน การออกสนาม และทรงส่งพระราชสาส์นเรื่องการลบลัทธิราชไปยังเมืองต่างๆ กวีผู้แต่งฉลิมพระเกียรติพระเจ้าปราสาททองไม่ได้นำเหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าปราสาททองมาแต่งทั้งหมด นำมาเฉพาะเหตุการณ์พระราชพิธีลบลัทธิราช (รวมกับพระราชพิธีอินทราภิเษก) และพระราชพิธีออกสนาม (รวมกับพระราชทานสัตตสดกมหาทาน) แต่วรรณคดีเรื่องนี้มีเนื้อหาค้างไว้เพียงตอนที่กำลังจะเสด็จในการพระราชพิธีออกสนาม

นอกจากนี้ น่าสนใจว่า วรรณคดีเรื่องนี้มีเนื้อหาบางตอนที่เพิ่มเติมไปจากในพระราชพงศาวดาร เช่น รายละเอียดบรรยากาศในพระราชพิธีซึ่งเน้นความตื่นตาตื่นใจของราษฎรที่มาร่วมงาน ทำให้เกิดบรรยากาศความสมจริง หรือเพิ่มเติมบทประณามพจน์ลงไปเพื่อให้เป็นไปตามขนบการเขียนวรรณคดีของไทย เป็นต้น

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ คราวที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ และมีการเขียน สำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้นรัชกาลที่ 3 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงนำเนื้อหาจากสำเนาเรื่องดังกล่าวนี้มาแต่งเป็นส่วนหนึ่งในโคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน แต่ในโคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระ เชตุพน เพิ่มเนื้อหาส่วนต้นเป็นการสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร และราชสังคหวัตถุ และนำเสนอว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงพระนิพนธ์ร้อยกรองโดยมีเนื้อหาส่วนการปฏิสังขรณ์ตรงกับเนื้อหาในสำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้น

รัชกาลที่ 3 เทียบกันได้ตลอดทั้งเรื่อง แม้ว่าบางตอนจะทรงเลือกใช้กลบท แต่เนื้อความก็ไม่มี
การเปลี่ยนแปลงไปจากเนื้อหาเดิม ดังตัวอย่าง ตอนที่กล่าวถึงการปฏิสังขรณ์หอไตร

ข้อความจากสำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้งรัชกาลที่ 3

... เพดานแลตพานเขียนลายน้ำมันปิดทองเปนลายหย่างจีนผนังฐานเปนแปดเหลี่ยมพวยใน
เขียนเรื่องสังคายนากำครั้ง ... (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 66)

โคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน

◎ พิดานพรรณดาษพื้น	แดงพวย	บนพอ
เสาวภาคย์สะพานสร	พสร้าง	
เตลาแต่งลายเตอม	ไล่ติด	อุไรฤา
จีนเลศจรจิตรล้นจ้าง	เลขผจง	
◎ นั้บพวยนอกภาคย์นั้น	ผนัง	แปดเฮย
เหลี่ยมแบ่งหลากบงเหลือ	แบบแล้ว	
ทาบสิลาที่ลายทั้ง	แหล่งทั่ว	เชองนา
พิลาศพิดล้าแผ้ว	เลื่อมพรรณ	
◎ เขียนล้นไชสบข้อ	สังคี	ดิเอย
โद्यนพตำนานแสดง	เนื่องด้าว	
ผนังภาคย์ในพี	นิจภาพย์	เทอญพ้อ
ครันที่ครบถ้วนคร้าว	ทกครา	

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 347)

จะเห็นได้ว่า การเขียนโคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน มีการพรรณนาความ
มากกว่า และมีการใส่ถ้อยคำที่แสดงให้เห็นภาพหรือความรู้สึกลงไปด้วย เช่น เสาวภาคย์ รจิต
พิลาศล้าแผ้ว เป็นต้น ทำให้ผู้อ่านจินตนาการภาพได้ง่ายขึ้นในขณะที่เดียวกันก็มีความเป็น
ทางการของการบันทึกน้อยลง แต่ก็ยังคงข้อมูลความรู้เช่นเดิม

นอกจากนี้ยังมีลิลิตกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตราทางชลมารคและสถลมารคที่มีการ
บันทึกความรู้เป็นร้อยกรอง ซึ่งวรรณคดีเรื่องนี้เป็นกรบันทึกความรู้เกี่ยวกับกระบวนพยุหยา
ตราที่ใช้ในพระราชพิธีพระราชทานผ้าพระกฐินทั้งทางชลมารคและสถลมารค สมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงประทานความเห็นเกี่ยวกับวรรณคดีเรื่องนี้ว่า “ใน
หนังสือลิลิตเรื่องนี้ สมเด็จพระปรมานุชิตฯ ท่านทรงพรรณนากระบวนถ้วณถึแลมีทำเนียบ
ชื่อชัดเจน มีทำเนียบบางอย่างที่ข้าพเจ้ายังไม่ได้พบในที่อื่น เช่นทำเนียบชื่อระวางม้ารถพระที่

นั่งเป็นต้น ถ้าผู้อ่านเข้าใจศัพท์ซึ่งใช้ในวิธีกลอน อันจะศึกษาเข้าใจได้ไม่ยาก หนังสือลิลิตเรื่องนี้ เป็นตำราให้ความรู้แบบแผนประเพณีราชการแต่ก่อนด้วยอีกอย่าง 1 ซึ่งผู้ศึกษาโบราณคดีควร จะพอใจอ่าน” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2539: 24) ตัวอย่างการ พรรณนากระบวนช่าง เช่น

๑ ถัดถึงคเชนทรแต่งตั้ง	เครื่องคชา	ธารแฮ
ที่หนึ่งพึงพอดา	เลอศล้า	
เจ้าพระยาชื่อไชยา -	นุภาพ	นาพ้อ
หกศอกสูงตระหว่านง้า	แงเง้อมสง่าขาม ฯ	
๑ คชาธารที่เอกตั้ง	ผจงจัด	แตงนา
ปักพระเสวตรจัตรา	เจ็ดชั้น	
อัญญาวุธทรงกษัตริย์	แปดเล่ม	แลเฮย
ทอดที่ผูกผัดหมั้น	กับแก้วบันได ฯ	
๑ นายนุภาพเรื่องภพผู้	เกลองคช	คองนา
หมื่นภักดีศวรยศ	ชื่ออ้าง	
ฝ่ายซ้ายตักติปรากฏ	ตำรวจ	ในนา
สถิตย์ที่ท่ามกลางช่าง	ท่อนท้ายความญูประจำ ฯ	

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2539: 79)

จากการที่มีความนิยมในการบันทึกเรื่องราวเดียวกันแต่เป็นหลายแบบ แสดงให้เห็น ทักษะคติของผู้ที่สร้างงานว่า การบันทึกความรู้สามารถสร้างสรรค์ได้หลายรูปแบบ สะท้อนให้เห็น ความสำคัญของข้อมูล และความสร้างสรรค์ของกวีที่ต้องการจะเขียนเรื่องเล่าด้วยลักษณะคำ ประพันธ์แบบต่างๆ และเป็นการต่อยอดทางความรู้โดยนำตัวบทเดิมมาเป็นข้อมูลในการ สร้างสรรค์ หรือมีการเน้นการให้ข้อมูลที่แตกต่างกัน และการแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภท ร้อยกรองโดยการใช้ลักษณะคำประพันธ์ประเภทต่างๆ และทำให้บันทึกเหตุการณ์นั้นกลายเป็น วรรณคดีเรื่องใหม่เกิดขึ้น

การใช้วรรณคดีในการสร้างความรู้ นั้น สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีการสร้าง วรรณคดีสำหรับการศึกษาความรู้ไว้หลายเล่ม สุกัญญา เจียมวิเศษ (2548: 131) กล่าวถึง แบบเรียนที่ใช้ศึกษาเล่าเรียนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีปรากฏอยู่ 5 เล่ม คือ ประถม ก กา ประถมมาลา สุนันทกุมาร ประถมจินตตามณีเล่มหนึ่งและประถมจินตตามณีเล่มสอง และยังมี หนังสืออ่านประกอบอื่นๆ อีก เช่น เสือโค จันทโครพ สมุทราโฆษะ สังข์ทอง เป็นต้น และมี แบบเรียนที่มีกล่าวถึงในประถม ก กา หลายเล่ม เช่น ตำราโหรหมอดู ตำราหมอยา ตำราวิชา

เลข เป็นต้น และแบบเรียนในสมัยนั้น “มีลักษณะเป็นตำราเฉพาะที่แต่งขึ้นเองหรือนำมาจากที่อื่นเพื่อใช้สอนลูกศิษย์ของตัวเองเท่านั้น” (สุกัญญา เจียมวิเศษ, 2548: 131)

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีความตระหนักถึงความรู้ และเห็นบทบาทของวรรณคดีในการทำให้คนตระหนักถึงความรู้ การศึกษาเล่าเรียนและการใช้ชีวิตในสังคม ความคิดนี้ได้แสดงออกมาจากวรรณคดีที่มีเนื้อหาเป็นตำราหรือคำสอนหลายเล่ม เช่น ในจินตตามณี ของกรมหลวงวงศาธิราชสนิท กล่าวถึง ความรู้ต่างๆ ที่ควรจะเรียนรู้ไว้ ดังนี้

ให้	วิจารณ์อ่านศุภสร้อย	สารสอน	นี้เอย
ดู	ทำนุกทำนองกลอน	กล่าวอ้าง	
ล่า	ภูก่าเข้านอน	อย่างนี้	อยู่นา
นำ	จิตที่แข่งกระด้าง	อ่อนได้ดิบดี ฯ	
	เหมือน สารถีฝึกม้า	สินธพ	ชาติแฮ
เดือน	ฟาดแส้เลี้ยวตลบ	คล้องเกล้า	
สะ	ดุ้งตกใจสงบ	เสงี่ยมพยศ	ลงพ้อ
ติ	โทษตนอย่าเข้า	เขตแคว้นแดนพาล ฯ	
	เร่งเรียนเร่งรอบรู้	กฎหมาย	
ตรี	ตฤกสุภาสิตหลาย	ฉบับพร้อม	
ตรง	ประดิษฐ์พระร่วงภิปราย	เปรียบเทียบ	สอนนา
คำ	บุตรอินทร์สอนน้อง	นำไว้อย่าเผลอ ฯ	

(จินตตามณี, 2554: 122 – 123)

จากโคลงข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า การเรียนรู้เป็นสิ่งที่สำคัญ และทำให้พ้นไปจากการเป็นคนพาล และความรู้ที่สำคัญนอกเหนือไปจากความรู้ทางหนังสือแล้วก็คือความรู้ที่จะอยู่ในสังคมคือความรู้ทางกฎหมายและความรู้เกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตน ซึ่งความรู้ทั้งสองประการนี้ก็คือความรู้ที่เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตที่ดีและทำให้สังคมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย

ในประถม ก กา ได้เขียนถึงความสำคัญของความรู้ไว้ในทำนองเดียวกัน คือ การตั้งใจศึกษาจะทำให้พ้นจากความเป็นคนพาล และพ้นจากชีวิตที่ตกต่ำได้ ดังตัวอย่าง

เปน เจ้า คุณ มี บุญ ล้น	มีผู้ คน ไซ้ เสมียร
เปน คน หมั่น เล่า เรียน	ให้ ภาค เพียร เขียนทุกคน
คน พาล สันดานโง่	เปน คนไซ้เดินถนน
ขอ ทาน ท่าน เลี้ยง ตน	เดิน ตัน ตัน ชุกชุน ไป

.....

ถ้า แม้น จะเรียน เลข อย่า โยยกเอยก หมั้น คุณ หาร
 อย่า เล่น เปน คน พาล จะ ยาก นาน ตีน ติด ตรวน
 (จินตมณี ฉบับหมอบรัดเล, 2546: 21)

วรรณคดีในกลุ่มนี้แม้ว่าจะไม่ใช่วรรณคดีที่ให้ความรู้เรื่องต่างๆ โดยตรง แต่ก็ได้บันทึกความรู้ความคิดทัศนคติที่เกี่ยวกับความรู้ต่างๆ เอาไว้ และรวมถึงการโน้มน้าวให้คนเห็นความสำคัญของความรู้

3.3 การสร้างจารึกในวัฒนธรรมพุทธศาสนาและวัฒนธรรมวรรณศิลป์

การเขียนจารึกในประเทศไทยมีมานานตั้งแต่ก่อนสมัยกรุงสุโขทัย และจารึกก่อนสมัยสุโขทัยจะใช้ตัวอักษรจากภาษาอื่น เช่น อักษรปัลลวะ เป็นต้น สำหรับจารึกที่สร้างขึ้นเป็นภาษาไทยหลักแรกนั้นยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเป็นศิลาจารึกหลักที่ 1 ความหมายของจารึกนั้น มีผู้นิยามไว้สอดคล้องกัน ดังเช่น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 นิยามความหมายของ คำว่าจารึกไว้ว่า “ก. เขียนหรือจารให้เป็นรอยลึกเป็นตัวอักษรหรือภาพเป็นต้นบน แผ่นศิลา โลหะ หรือดินเป็นต้น, โดยปริยายหมายถึงลักษณะที่คล้ายคลึงเช่นนั้น เช่น จารึกไว้ในดวงใจ, ในบทกลอนหมายความว่า เขียนโดยทั่วๆ ไป ก็มี. น. เรียกศิลาที่จารึกเป็นตัวอักษรหรือภาพเป็นต้นว่าศิลาจารึก, เรียกสั้นๆ ว่าจารึก เช่น จารึกอโศก จารึกสุโขทัย” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 318)

สุภาพรณ ณ บางช้าง ให้ความหมายของจารึกว่า “ผลงานเขียนที่เขียนเป็นตัวอักษรลงบนแผ่นศิลาหรือโลหะ” (2529: 14)

ชะเอม แก้วคล้าย กล่าวถึงความหมายของจารึกว่า “จารึก คือ เอกสารโบราณประเภทหนึ่ง ที่มีรูปอักษรเป็นร่องรอยลึกลงในเนื้อวัตถุต่างๆ ซึ่งสำเร็จด้วยกรรมวิธีจารึก เช่น รูปอักษรที่ปรากฏบนแผ่นศิลา เรียกว่าศิลาจารึก รูปอักษรที่ปรากฏบนแผ่นไม้ เรียกว่า จารึกบนแผ่นไม้ รูปอักษรที่ปรากฏบนแผ่นโลหะ ซึ่งมีลักษณะสีเหลี่ยมคล้ายโบราณ เช่น แผ่นทอง แผ่นเงิน แผ่นนาก เรียกว่า จารึกลานทอง จารึกลานทองแดง จารึกลานเงิน และจารึกลานนาก เป็นต้น” (http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/story_detail.php?id=11960 10 มีนาคม 2552)

วิศปัติย์ ชัยช่วย (2552: 398) กล่าวถึงความหมายของจารึกไว้ว่า

จารึก ซึ่งในภาษาอังกฤษเรียกว่า Inscription หมายถึง ข้อความ
 ตัวอักษร สัญลักษณ์ที่จารหรือสลักไว้บนวัสดุรองรับที่มีความแข็งและคงทน

ถาวร เช่น ศิลา โลหะ อิฐ ไม้ ดินเผา กระดูกสัตว์ รวมถึงวัสดุอื่นๆ ที่คงทนถาวรและสามารถจารหรือสลักข้อความลงไปได้ สำหรับวัสดุที่รองรับข้อความ ในภาษาอังกฤษที่เรียกว่า Stele ตรงกับภาษาไทยว่า แผ่นจารึก ถ้าเป็นหิน มักจะเรียกว่า ศิลาจารึก แต่โดยทั่วไปเรามักจะเรียกทั้งข้อความที่จารและวัสดุรองรับรวมกันว่าจารึก

ดังนั้น ความหมายของจารึกโดยทั่วไปนั้นมีความหมายถึง ข้อความ ตัวอักษร หรือสัญลักษณ์ต่างๆ ที่จาร เขียน หรือสลักลงในวัสดุที่มีเนื้อแข็งคงทน อย่างไรก็ตาม แม้ว่า การเขียนบนวัสดุแข็งด้วยกรรมวิธีอื่นที่ไม่ได้สลักเป็นร่องลึกลงไปก็ได้รับการยอมรับว่าเป็นงานในกลุ่มจารึกเช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้จาก การขึ้นทะเบียน “อักษรเขียนด้วยหมึก” บนปูนซีเมนต์สีขาวย บนกรอบหน้าต่างด้านใน ของพระอุโบสถ วัดบรมนิวาสราชวรวิหาร เนื้อหากล่าวถึงปริศนาธรรมต่างๆ เป็นจารึกหลักที่ 146 – 157 รวมพิมพ์อยู่ในประชุมศิลาจารึกภาคที่ 6 ตอนที่ 1 และ ทำเนียบสมณศักดิ์ซึ่งเป็นภาพเขียนลายรดน้ำ ที่รวมพิมพ์อยู่ในประชุมจารึกวัดพระเชตุพน การรวมทั้งสองเรื่องนี้ไว้ในการพิมพ์ด้วยนั้นจึงเป็นการขยายความหมายของขอบเขตของคำว่าจารึกให้มีความหมายที่กว้างขึ้น

การแบ่งประเภทของจารึกนั้นสามารถพิจารณาได้หลายแบบ เช่น วัสดุที่ใช้ ระยะเวลา ภาษา เป็นต้น Peter Skilling (2009: 20) กล่าวถึงการพิจารณาแบ่งจารึกไว้ว่า

Inscriptions may be classified in several ways. One is by support or type of material used. The most durable records are on stone and metal, but some ink inscriptions survive, for example on the walls of the Ajanta caves or of the temples of Pagan. Inscriptions may be undated or dated. In some cases they once bore dates which are now lost or fragmentary. Inscriptions may be monolingual, bilingual, or multilingual – using one, two, or several languages. Inscriptions may be classified by the script which is used

การศึกษาจารึกในไทย ส่วนมากนิยมกล่าวถึงจารึกโดยพิจารณาตามอาณาจักรหรือยุคสมัย ดังเช่น ในส่วนการอธิบายว่าด้วยศิลาจารึกในสยามประเทศ ของหนังสือประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 ได้มีการกำหนดหมวดของศิลาจารึกตามอาณาจักร และแบ่งจารึกในประเทศไทยออกเป็น 7 หมวด คือ ศิลาจารึกของกรุงทวารวดี ราวพ.ศ. 1250 ศิลาจารึกกรุงศรีวิชัย ราวพ.ศ. 1250 – 1650 ศิลาจารึกกรุงกัมพูชา ราวพ.ศ. 1050 – 1750 ศิลาจารึกกรุงศรีอยุธยา ราวพ.ศ.

1650 – 1750 ศิลาจารึกกรุงสุโขทัย พ.ศ. 1830 – 2050 ศิลาจารึกกรุงลพบุรี ราวพ.ศ. 1850 – 2150 และศิลาจารึกกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นจารึกที่สร้างขึ้นหลังการสร้างกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 1839 (ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 6, 2517)

การสร้างจารึกของไทยนับตั้งแต่สมัยสุโขทัย นาฏวิภา ซลิตานนท์ (2524: 28-29) ศึกษาจารึกที่จัดทำโดยคนไทยประมาณ 85 หลัก ได้กล่าวถึงลักษณะและวิวัฒนาการการเขียนจารึกไทยตามสมัยเวลา แบ่งเป็น 3 รุ่น คือ

1. จารึกรุ่นพิเศษ คือ ศิลาจารึกหลักที่ 1 สันนิษฐานว่ามีการจัดทำขึ้นในปี พ.ศ. 1835 และมีการเขียนเพิ่มเติม สำหรับตอนที่ 2 และ 3 ซึ่งไม่อาจจะระบุได้แน่นอนว่าจารึกเมื่อใด

2. จารึกยุคกลาง ประมาณปี พ.ศ. 1900 – พ.ศ. 2000 อาจจัดได้ว่า เพราะเป็นยุคที่นิยมทำจารึกมากเป็นพิเศษ ด้วยวัตถุประสงค์ต่างๆ อย่างกว้างขวาง เช่น ทางด้านการเมือง ศาสนาพิธีกรรม คำสอน และกฎหมาย จารึกสำคัญๆ เกือบทุกหลักจัดทำขึ้นในระยะนี้

3. จารึกยุคหลัง ประมาณปี พ.ศ. 2000 ลงมา จัดเป็นยุคเสื่อมของจารึก ความสำคัญของจารึกในแง่ต่างๆ ลดน้อยลง จนแทบจะจำกัดอยู่เฉพาะเรื่องเกี่ยวกับศาสนาและพิธีกรรม เพราะความนิยมเกี่ยวกับจารึกเปลี่ยนไป นิยมใช้วิธีการลงบนใบลานอย่างถาวรแทน จารึกจึงค่อยๆ สูญความนิยมลงไป

นาฏวิภา ซลิตานนท์ (2524: 90-102) กล่าวถึงหน้าที่ของจารึกว่ามี 5 ประการ คือ 1. เป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์ 2. หน้าที่ทางด้านการเมืองการปกครอง 3. หน้าที่ทางด้านศาสนา 4. หน้าที่เป็นเอกสารกรรมสิทธิ์ 5. จารึกทำหน้าที่เป็นประกาศห้าม เป็นสื่อบันทึกเรื่องราว ข่าว ความรู้ต่างๆ ในสังคม ระหว่างรัฐต่อบุคคล และระหว่างรัฐต่อรัฐ

จากหน้าที่ของจารึกที่กล่าวไว้ข้างต้นนี้แสดงให้เห็นได้ว่าจารึกนั้นมีบทบาทหน้าที่ต่างๆ หลายด้าน และการสร้างจารึกนั้นด้วยวัสดุและเนื้อหาที่เขียนส่วนใหญ่แสดงให้เห็นเจตนาของผู้สร้างที่ “ไม่มีเจตนาที่บันทึกไว้เพื่ออ่านเอง” (ชะเอม แก้วคล้าย, 2552: (http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/story_detail.php?id=11960 10 มีนาคม) ดังนั้น จารึกจึงมีจุดมุ่งหมายหลักอยู่ที่การเป็นสื่อกลางระหว่างผู้สร้างจารึกกับผู้สร้างประสงค์จะให้รับสารนั้นๆ และผู้สร้างก็ย่อมต้องมีจุดประสงค์ที่จะให้ข้อความของตนนั้นเป็นสารที่คงทนมีอายุยืนยาว

การสร้างจารึกนั้นเมื่อกาลเวลาผ่านไปและมีวัสดุอื่นที่ทดแทนหรือเขียนได้ง่ายกว่า ความนิยมในการเขียนจารึกก็ค่อยๆ ลดลง อย่างไรก็ตาม การสร้างจารึกก็ได้มีต่อเนื่องมาจนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น แม้ว่าจารึกจะใช้วัสดุที่พิเศษไปจากการเขียนวรรณคดีอื่นๆ ที่นิยมใช้การจารลงบนใบลานหรือการเขียนลงในสมุดไทย แต่การสร้างจารึกนั้นก็กล่าวได้ว่าเป็นหลักฐานอยู่ในวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาและวรรณศิลป์ของไทยมาอย่างยาวนานกว่าวรรณคดีชนิดอื่น

สำหรับการศึกษาจารึกในที่นี้ เนื่องจากผู้วิจัยเน้นการศึกษาจารึกวัดพระเชตุพนฯ เป็นหลัก ดังนั้นผู้วิจัยจะใช้ข้อมูลเฉพาะจารึกที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเท่านั้น โดยส่วนใหญ่จะเป็นจารึกที่มีหลักฐานว่าพบในวัดหรือในพระเจดีย์ต่างๆ รวมถึงวัตถุที่สร้างขึ้นในพุทธศาสนา

การสร้างจารึกในวัฒนธรรมพุทธศาสนาและวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์มีประเด็นการศึกษาคือความสัมพันธ์ระหว่างจารึกกับพุทธศาสนา ลักษณะที่สะท้อนวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ และความสัมพันธ์กับความรู้

3.3.1 จารึกกับพุทธศาสนา

จารึกส่วนหนึ่งที่เหลือตกทอดมาในปัจจุบันเป็นจารึกที่พบในวัดหรือพบการจารึกอยู่กับวัตถุทางศาสนา เช่น การจารึกใต้ฐานพระพุทธรูป เป็นต้น ความสัมพันธ์กับพุทธศาสนามีดังนี้

3.3.1.1 จารึกกำกับสิ่งก่อสร้างในวัด

จารึกที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาส่วนใหญ่มักจะเป็นจารึกที่ทำขึ้นในวัดเนื่องในโอกาสการสร้างหรือการปฏิสังขรณ์พระอาราม จารึกในลักษณะนี้จะเน้นการบรรยายเกี่ยวกับประวัติการสร้างหรือปฏิสังขรณ์พระอาราม หรือการสร้างเจดีย์ หรือเขียนเป็นข้อความสั้นๆ เกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูป เช่น จารึกฐานพระพุทธรูปทิดไสทอง พุทธศักราช 1965 จารึกว่า “พระเป็นเจ้าองค์นี้ ทิดไสทอง นางแก้วสถาปนา” (กรมศิลปากร, 2547: 216) นอกจากนี้ยังมีจารึกหลายหลัก ไม่ได้ใช้วัสดุที่เป็นหิน แต่เป็นแผ่นเงินแผ่นทอง และมีการนำไปใส่ในพระเจดีย์เพื่อเป็นการบันทึกว่า ผู้ใดได้ทำกุศลใดบ้าง ซึ่งส่วนมากจะเป็นจารึกลานเงินลานทอง หรือเป็นแผ่นดีบุก ดังเช่น จารึกลานเงิน จารึกแผ่นดีบุกวัดมหาธาตุ เป็นต้น

การที่จารึกที่ปรากฏในวัดส่วนใหญ่นั้นมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการกุศลในวัด ทั้งการสร้างวัด รวมถึงการถวายสิ่งของบูชาพระศาสนา โดยเฉพาะการสร้างวัดนั้น อาจจะเป็นเพราะการสร้างวัดถือเป็นการทำบุญต่ออายุพระศาสนาที่มีกุศลแรง เป็นการกุศลใหญ่ที่ผู้กระทำได้จะต้องเป็นผู้ที่มีบารมีหรือมีทุนทรัพย์ เช่น พระมหากษัตริย์ ขุนนาง หรือ คหบดี เป็นต้น จึงมีการสร้างจารึกไว้เป็นหลักฐาน การสร้างวัดหรือการประกอบศาสนกิจที่วัดบางแห่ง แสดงให้เห็นถึงการร่วมแรงร่วมใจกันของผู้คนที่มีความศรัทธามากมาย ดังจะเห็นตัวอย่างได้จาก จารึกวัดพระธาตุลำปางหลวง จารึกวัดใต้เทิง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น

จารึกบางหลักแสดงให้เห็นการมีส่วนร่วมในการสร้างวัดบูชาแต่พระศาสนา ด้วยการเขียนชื่อลงบนแผ่นโลหะที่มีขนาดเล็กไม่ใหญ่มากเพื่อบรรจุลงในพระเจดีย์ เช่น จารึกแผ่นทองคำจากกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ ที่บรรจุในกรุกลางองค์พระปรางค์วัดมหาธาตุ จารึกลานเงินวัด

สองคอบ 2 พบที่วัดสองคอบ จังหวัดชัยนาท กล่าวถึงรายชื่อผู้ทำกุศล สร้างวัตถุ เช่น พระพิมพ์ ใส ในเจดีย์ เป็นต้น หรือการจารึกนามผู้สร้างพระพุทธรูปไว้ที่ฐานพระ เช่น จารึกฐานพระพุทธรูป นายทิดใส จารึกฐานพระพุทธรูปพระนายคัมภอง เป็นต้น

อย่างไรก็ตามแม้ว่า หลัง พ.ศ. 2000 เป็นต้นมา ความนิยมในการสร้างจารึกจะเสื่อมลง ซึ่งแทบจะไม่ปรากฏหลักฐานในวัดสมัยกรุงศรีอยุธยาที่มีการสร้างจารึกเป็นแผ่นเล่าเรื่องราวการสร้างหรือปฏิสังขรณ์พระอาราม (ในสมัยกรุงศรีอยุธยาอาจจะมีการสร้างจารึกเหมือนในสมัยกรุงสุโขทัย หรืออาณาจักรอื่นๆ แต่อาจจะถูกทำลาย หรือสูญหายไปในตอนที่เสียกรุงศรีอยุธยา ทำให้เหลือหลักฐานมาถึงปัจจุบันค่อนข้างน้อย) แต่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น การสร้างจารึกเกี่ยวกับการบันทึกเหตุการณ์ทางศาสนาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นหลายหลัก เช่น การปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้มีการเขียนจารึกไว้บันทึกเหตุการณ์การปฏิสังขรณ์ไว้ จารึกบนลานเงินวัดราชบูรณะ ศิลาจารึกที่ฐานรูปนายนางผู้เผาศิว ศิลาจารึกที่ฐานรูปนายนกผู้เผาศิว จารึกที่ผนังพระอุโบสถวัดรังษีสุทธาวาส เป็นต้น และนำเสนอใจว่า มีจารึกหลายหลักที่สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น จารึกที่วัดหน้าพระเมรุ ซึ่งเป็นวัดที่สร้างตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่มีการปฏิสังขรณ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ และมีการสร้างจารึกระบุดิศักกราช 1193 (พ.ศ. 2374) เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงความนิยมในการสร้างจารึกที่ต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ในสมัยโบราณ

จากจารึกเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า การเขียนจารึกเหตุการณ์ทางศาสนานั้นคงจะมีความสำคัญมากในด้านการบันทึกสิ่งที่ได้กระทำเพื่อเป็นหลักฐานการทำการกุศล และอาจรวมถึงการให้ผู้ที่ได้มาพบเห็นจารึกได้ร่วมรับรู้การทำบุญ ร่วมอนุโมทนาในครั้งนั้น การแสดงความคิดเห็นลักษณะนี้ปรากฏในจารึกวัดอโศการาม (จารึกหลักที่ 93) ซึ่งมีเนื้อความกล่าวถึงการบำเพ็ญกุศลของสมเด็จพระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์ พระอัครมเหสีของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชที่วัดอโศการาม จารึกหลักนี้มี 2 ด้าน ด้านที่ 1 จารึกด้วยอักษรไทยสุโขทัย ภาษาไทย ด้านที่ 2 จารึกด้วยอักษรขอม ภาษาบาลี ผู้แต่งจารึกด้านที่ 2 นี้คือ กวีราชบัณฑิตศรีธรรมไตรโลก จารึกตอนต้นด้านที่ 2 มีเนื้อความตามคำแปลของ ศาตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร ว่า

ข้าพเจ้าขอนมัสการพระรัตนตรัย แล้วจะกล่าวถึงบุญคุณสมภารนี้ ซึ่งพระราชเทวีทรงกระทำแล้วนี้ ในวัดชื่ออโศการาม ขอท่านทั้งหลายโปรดสดับการบำเพ็ญบุญเป็นเครื่องเจริญปีติของสาธุชนทั้งหลาย ซึ่งพระราชเทวีทรงสะสมไว้แล้ว เพื่อความเป็นพระพุทธรูป อันประดับด้วยคุณ มีศีลคุณเป็นอาทิ

(ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548: 408)

แนวความคิดนี้ยังปรากฏอยู่ในจารึกนายศรีโยธออกบวช (ด้านที่ 2) ว่า “... กุขาวจารึกไว้ดังนี้ก็ดี ขอสงฆ์แลอุบาสิกอุบาสิกา จุณอุโมทนา ด้วยกุเทอญ สมเด็จพระสังฆราช ก็อนุโมทนาด้วยกุหนักหนาแล ...” (ประชุมจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548: 350)

การอนุโมทนาการกุศลการสร้างจารึกนั้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการกล่าวถึงไว้ในหลายรับสั่ง เรื่อง ให้ข้าราชการทำจารึกติดที่วัดสุทัศน์เทพวราราม เนื้อหากล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เหล่าข้าราชการบริพารร่วมกันสร้างจารึกเพื่อประดับที่วัดพระสุทัศน์เทพวราราม และมีการกล่าวถึงถึงการให้เจ้าพนักงานนำจารึกทูลเกล้าฯ ถวายจบพระหัตถ์ ดังนี้

และผู้ต้องเกณฑ์ทั้งนี้ไปรับแผ่นศิลา ณ วังกรมหมื่นไกรสรวิจิต มาจารึกให้งามดีถูกต้องตามตัวอย่าง แต่ ณ วันขึ้น 11, 12 ค่ำ เดือน 1 ทำให้แล้วใน 15 วัน แล้วให้เอาไปส่ง ณ วังกรมหมื่นไกรสรวิจิต เจ้าพนักงานจะได้นำแผ่นศิลาจารึกผู้ซึ่งต้องเกณฑ์ทำ เข้าทูลเกล้าฯ ถวายจบพระหัตถ์ ณ พระที่นั่งอมรินทวินิจฉัย อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

(ประชุมหมายเหตุรับสั่ง ภาค 4 ตอนที่ 2 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จ.ศ. 1203 – 1204, 2537: 217)

อย่างไรก็ตาม จารึกบางหลักก็บรรจุเก็บไว้ในสถานที่มิดชิด ดังจะเห็นได้จาก การจารึกในแผ่นโลหะเพื่อบรรจุไว้ในพระเจดีย์ แม้จารึกเหล่านี้คนทั่วไปจะไม่ได้เห็น แต่การเขียนจารึกนั้นก็น่าจะทำให้นามของผู้ที่ทำกุศลนั้นได้อยู่คู่กับพระเจดีย์ บุษบาพระศาสนาต่อไปแม้ดินจะสิ้นชีวิตไปแล้วก็ตาม

แนวคิดเรื่องการบันทึกการกุศลต่างๆ และการได้อนุโมทนาบุญอาจจะสำคัญมากสำหรับกลุ่มคนที่นับถือพระพุทธศาสนาและเชื่อเรื่องบุญกรรมในโลกหลังความตาย ในไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงการบันทึกเรื่องบุญบาปของสัตว์โลกไว้ตอนที่พระยายมราชพิจารณากรรมของคนตายดังนี้

... ผู้ใดตายย่อมไหว้พระยายมราชก่อน พระยายมราชจึงถามผู้นั้นว่า มึงยังได้กระทำบุญกระทำบาปอันใด มึงเร่งคำนึงดู แลมึงว่าโดยสัตย์โดยจริง เมื่อนั้น เทพดาทั้งหลาย 4 องค์ อันแต่งมาซึ่งบาบุญชื่อบุญแลบาป ผู้ใดกระทำบุญอันใดใส่เทพดานั้นเขียนชื่อผู้นั้นใส่ในแผ่นทองสุก แล้วทูลใส่เหนือหัวไปถึงพระยายมราช พระยายมราชก็จบใส่หัว แล้วสาธุการอนุโมทนายินดีด้วย แล้วก็วางไว้ในแท่นทองอันประดับนี้ด้วยแก้วสัตตพิรรัตนะแลมีรัศมีอันเรืองงาม

ผู้ใดกระทำบาปใส่เทพยดานั้นก็ตราบาปซึ่งลงในแผ่นหนังหมา แลเอาไว้อีกแห่ง
หนึ่ง ...

(กรมศิลปากร กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, 2528: 34)

นอกจากในนรกภูมิแล้ว ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ก็มีการกล่าวถึงท้าวจตุโลกบาลทรงบันทึก
เรื่องบุญอยู่เช่นเดียวกัน และแผ่นทองที่จารึกบุญนี้จะนำไปให้พระอินทร์และเหล่าเทวดาได้
ร่วมกันอนุโมทนา ดังนี้

อันว่าพระจตุโลกบาลเดินดูดีดูร้ายแห่งโลกทั้งหลายนี้ทุกวัน ย่อมใช้
ให้เทพยดาองค์อื่นมาต่างตัว ในวันศีลน้อยคือวันอัฐมีนั้นใส่ ย่อมให้ลูกมา
ต่างตัว มิแล้ววันศีลใหญ่คือวันบูรณมีแลออกมาพัสนั้นใส่ ท้าวจตุโลกบาลทั้ง
4 ย่อมมาเองเดินดูเอง ... เทียรย่อมถือแผ่นทองเนื้อสุกแลถือดินสออันอัน
ทำด้วยชาติหิงคุละนั้นมาด้วยแลเดินไปดูทุกแห่ง ... ถ้าแลว่าผู้ใดทำบุญทำ
กรรมใส่ ๕ จึงเขียนนามผู้นั้นลงในแผ่นทองเนื้อสุกว่าดังนี้ ... แล้วจึงเอาแผ่น
ทองนั้นไปให้แก่ปัญจสิขรเทพบุตรปัญจสิขรเทพบุตรนั้นจึงเอาไปให้แก่พระ
มาตุลี พระมาตุลีนั้นจึงเอาไปทูลถวายแด่พระอินทร์เจ้าแล จึงเทพยดา
ทั้งหลายก็อ่านดูในแผ่นทอง ถ้าว่าเห็นบาปซึ่งในแผ่นทองนั้นมากใส่ จึง
เทพยดาทั้งหลายก็สั่งสาธุการยินดีหลากยินดีนักหนา ... แลพระอินทร์จ
ึงถือเอาแผ่นสุวรรณปฏึก อันมีอักษรจารึกนามสัพบุรุษทั้งหลายอันทำบุญนั้น
พระอินทร์เจ้าจึงอ่านหนังสือในแผ่นทองนั้นให้เทพยดาทั้งหลายฟัง ...

(กรมศิลปากร กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, 2528: 144 - 145)

เมื่อการได้บันทึกเรื่องราวของตนให้อยู่คู่กับศาสนาเป็นการหลักฐานสำคัญไปยังภพภูมิ
อื่น การบันทึกเรื่องบุญจึงอาจเป็นหลักฐานที่แสดงต้นทุนสำคัญที่ทำให้สามารถประกาศเจตนา
ความหวังอันสูงสุดของตนคือของการแสวงหาโพธิญาณในกายภาคหน้า ดังจะสะท้อนให้เห็น
จากเนื้อหาที่เกี่ยวกับการอธิษฐาน การตั้งความปรารถนาในโลกหน้า จนถึงการได้บรรลุในชาติ
ต่อไป

นอกจากนี้ จารึกในกลุ่มนี้อาจจะพิจารณาได้ในแง่ประโยชน์ทางพิธีกรรม นาฏวิภา
ชลิตานนท์ (2524: 96 – 97) กล่าวถึงจารึกในแง่พิธีกรรมไว้ว่า

ในแง่ของพิธีกรรม การจารึกเป็นการประกาศถึงบุญที่ตนได้กระทำ
ไปแล้วซึ่งอาจประกาศให้แก่คนทั่วๆ ไปหรือคนรุ่นหลังเพื่อร่วมอนุโมทนา
ด้วย และขณะเดียวกันก็เป็นการประกาศให้ภูตผี เทวดา เจ้าป่า เจ้าเขา สิ่ง

ศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติหรือผู้ลี้ลับซึ่งตั้งใจอุทิศส่วนบุญไปให้ใคร่ได้รับรู้ เพื่อบรรลุประโยชน์ซึ่งผู้เป็นเจ้าของจารึกได้ตั้งความปรารถนาไว้ ด้วยความเชื่อที่ว่าผู้จะดลบันดาลให้ความปรารถนาเป็นจริงได้คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น เพราะมีจารึกหลายหลักที่แสดงหน้าที่ในแง่ของการประกาศบุญกุศลต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือไม่ได้จัดทำขึ้นเพื่อให้อ่าน ... จารึกเหล่านี้แทบทุกหลักมีดวงกำกับอยู่ด้วย จารึกจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมในศาสนาอย่างแยกไม่ออก

หากพิจารณาจารึกที่เกี่ยวข้องกับการสร้างวัดและกรอบความคิดทางวรรณศิลป์ที่ได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนา และการแต่งวรรณคดีอาจจะพิจารณาได้ในแง่มุมของพิธีกรรมที่หวังผลสำเร็จ จารึกที่มีความเกี่ยวข้องกับการสร้างวัด จึงน่าจะเป็นตัวบท ที่กล่าวถึงการสร้างสิ่งต่างๆ ในพระศาสนาซึ่งอาจจะมีกระบวนการการบันทึกตั้งแต่การมีดำริในการสร้าง หรือเขียนบันทึกเฉพาะชื่อหรือจำนวนวัตถุที่ถวาย ดังนั้นตัวของจารึกเองก็มีสถานภาพเป็นตัวบทของพิธีกรรมและตัวจารึกเองก็ได้เป็นส่วนหนึ่งในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทำบุญอีกด้วย ซึ่งผลบุญทั้งหลายนี้จะไม่สำเร็จถ้าขาดการแสดงความตั้งใจ หรือการขาดคนร่วมอนุโมทนา และเมื่อต่อมาการสร้างจารึกได้มีการเปลี่ยนรูปแบบไป โดยอาจจะจารึกเรื่องราวอื่นๆ แต่ความศักดิ์สิทธิ์ของตัวอักษร ความเชื่อเรื่องการอนุโมทนา และความเป็นพิธีกรรมของตัวจารึก จึงน่าจะยังคงอยู่ในความคิดของคนไทย ซึ่งทำให้ไม่ว่าจารึกนั้นจะเปลี่ยนแปลงไปในการเขียนเนื้อหาแบบใดก็ตาม

การเขียนจารึกที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางศาสนาจึงไม่น่าจะมีความหมายเพียงแค่ว่าบันทึกเหตุการณ์การทำบุญ แต่อาจจะมี ความหมายถึงการประกาศสิ่งที่ตนเองได้กระทำให้ผู้ที่มาเห็นได้รับรู้ว่าตนหรือพวกของตนนั้นได้ทำการกุศลสิ่งใดบ้าง (รวมถึงได้ตระหนักถึงบาปมี และความมั่งคั่งด้านทุนทรัพย์) ได้เห็นความศรัทธา ได้ร่วมอนุโมทนา และที่สำคัญคือ หากตนล่วงลับไปแล้วหลักฐานผลบุญที่ได้กระทำนั้นก็ย่อมจะคงอยู่คู่กับศาสนสถานนั้นสืบไป และผลบุญนั้นย่อมทำให้ตนได้สมปรารถนาสูงสุดคือการบรรลุโพธิญาณได้ในอนาคต

3.3.1.2 เนื้อหาเกี่ยวกับพระศาสนา

การสร้างจารึกนอกจากการสร้างเพื่อบันทึกเหตุการณ์การสร้างศาสนสถานหรือสร้างกำกับวัตถุทางศาสนาแล้ว เนื้อหาที่มีการนำมาจารึกยังมีความเกี่ยวข้องกันกับพุทธศาสนา โดยการนำเรื่องราวหรือหลักธรรมทางพุทธศาสนา มาเขียนเป็นจารึกโดยตรง จารึกบางหลักอาจจะนำเรื่องราวทางศาสนา มาเขียนไว้เป็นส่วนหนึ่งของจารึกที่เขียนเพื่อบันทึกเหตุการณ์ หรือบางหลักสะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนา

จารึกบางหลักนั้นมีเนื้อหาการจารึกเป็นเรื่องหลักกรรมโดยตรง หรือสัญลักษณ์ทางศาสนา เช่น จารึกพระอภิธรรม พุทธศตวรรษที่ 20 (พ.ศ. 1901 – 2000) จารึกด้วยอักษรขอม ภาษาบาลี เป็นต้น บางหลักกล่าวถึงการทำสังคายนาและรายนามพระสงฆ์ การประชุมสงฆ์ เช่น จารึกประวัติการทำสังคายนาและรายนามพระสงฆ์ หลังพุทธศักราช 1935 จารึกวัดพญาดำ กล่าวถึงการเลือกพระเถระขึ้นเป็นเจ้าอาวาสวัดกัลยาณนาवासแทนเจ้าอาวาสรูปเดิมที่มรณภาพไป เป็นต้น

ในสมัยสุโขทัย มีจารึกประกอบภาพชาดกที่วัดศรีชุม จารึกภาพชาดกวัดศรีชุมเป็นจารึกที่สร้างขึ้นประมาณ พ.ศ. 1935 (หรือหลังจากนั้น) เป็นภาพจำหลักลายเส้นบนแผ่นศิลาเล่าเรื่องชาดก ประดับอยู่ที่เพดานภายในอุโมงค์วัดศรีชุม ปัจจุบันมีเหลืออยู่เพียง 40 แผ่น (แผ่นหนึ่งอาจจะจำหลักได้ 4 – 5 เรื่อง) มีจำนวน 52 ภาพ (จากเดิมน่าจะมี 500 ภาพ) นอกจากนี้ยังมีจารึกรอยพระพุทธรูปบาทวัดเสด็จ เป็นจารึกที่กำกับรูปภาพ โดยมีรูปภาพอยู่รอบรอยพระพุทธรูป เป็นรูปอดีตพระพุทธรูปเจ้า รูปพระสาวก และรูปเทวดา จารึกด้วยอักษรขอมสุโขทัย ภาษาไทย ข้อความที่จารึกมีชื่ออดีตพระพุทธรูปเจ้า พระมหาสาวก เทวดา 2 องค์ รวมถึงการจำหลักลายพระบาทลักษณะ และจำนวนโลหะที่ใช้หล่อ ตลอดจนค่ากำหนด

จารึกหลายหลักมีเนื้อหาเกี่ยวกับพระศาสนาแทรกอยู่ในจารึกที่เขียนบันทึกเหตุการณ์ เช่น จารึกนครชุมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการสวดมนต์พระศาสนา ปัญจอินทรชาน, จารึกบ้านางคำเยี่ย (พ.ศ. 1922) ส่วนที่เป็นภาษาไทยกล่าวถึงการทำเพ็ญกุศลของบ้านางคำเยี่ย ส่วนที่เป็นอักษรขอม ภาษาบาลี กล่าวถึงลายลักษณะที่ปรากฏในพระบาทของพระพุทธรูปเจ้า , จารึกวัดกำแพงงาม กล่าวถึงเจ้าไทออกบวช และกล่าวถึงชื่อพรหมชั้นต่างๆ

การนำเนื้อหาที่มาจากคัมภีร์พุทธศาสนามาเขียนในจารึกนั้น เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีพุทธศาสนาของผู้สร้างจารึกตั้งแต่สมัยโบราณ และนำวรรณคดีเหล่านั้นมาใช้ประโยชน์ในด้านการบูชาพระอาราม การสร้างความศรัทธาความเชื่อในการกระทำบุญและบาปในพระศาสนา และสืบทอดพระศาสนาให้ยั่งยืนสืบไป

3.3.2 ลักษณะที่สะท้อนวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์

แม้ว่าจารึกจะเป็นกลุ่มงานวรรณคดี ที่มีลักษณะพิเศษไปจากวรรณคดีกลุ่มอื่นๆ ด้วยวัสดุที่ใช้เขียน ที่เน้นวัสดุที่แข็งและคงทน และเนื้อหาที่ส่วนใหญ่เน้นไปที่การบันทึกเหตุการณ์ แต่อย่างไรก็ตามการสร้างสรรคงานเขียนประเภทจารึกนั้นก็สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของการสร้างงานวรรณคดีไทยตั้งแต่ยุคแรกเริ่มจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังนี้

3.3.2.1 ผู้สร้างจารึก

เนื่องจาก จารึกเป็นการเขียนข้อความลงในวัสดุแข็งอย่างเช่นแผ่นหิน แผ่นทอง ซึ่งต้องอาศัยความประณีตในการจารึก การสร้างจารึกจึงไม่น่าจะเป็นการสร้างงานของคนทั่วไป อีกทั้งงานจารึกส่วนใหญ่มักจะมีความสัมพันธ์กับสถานที่หรือวัตถุต่างๆ ที่เป็นการสร้างอุทิศให้พระศาสนาซึ่งสิ่งเหล่านี้ผู้สร้างอาจจะเป็นคนที่มีฐานะทางสังคมหรือเป็นผู้ที่มีทุนทรัพย์ ดังนั้นการสร้างสรรคงานประเภทจารึกจึงไม่อาจที่จะทำได้ง่ายนักและมักกระทำในโอกาสพิเศษ ดังนั้นในการสร้างจารึก ตัวของผู้ที่ดำริในการสร้างอาจไม่ใช่ผู้ที่เป็นคนลงมือขีดเขียนอักษร ผู้ที่สร้างจารึกจึงมีความหมายถึง ผู้ที่มีชื่อปรากฏอยู่ในจารึกนั้นๆ ว่าเป็นผู้ที่มีดำริในการสร้างปฏิสังขรณ์สิ่งก่อสร้างต่างๆ รวมไปถึงผู้ที่ได้รับมอบหมายให้เขียนข้อความสำหรับการจารึกนั้นๆ ในกรณีของจารึกวัดพระเชตุพนฯ ที่มีผู้แต่งร่วมกันหลายคน ดังนั้น ผู้สร้างจารึกจึงหมายถึงผู้ที่เป็นเจ้าของจารึกและผู้ที่ได้รับมอบหมายหรือยอมรับให้เป็นผู้เขียนข้อความสำหรับการจารึก

ด้วยเหตุที่ว่า การเขียนจารึกนั้นมักจะกระทำในโอกาสพิเศษและเป็นการเขียนที่ทำได้ยากกว่าการเขียนลงในกระดาษทั่วไป กลุ่มผู้สร้างจารึกจึงน่าจะเป็นกลุ่มที่มีฐานะทั้งทางสังคมและทรัพย์สิน ซึ่ง “มีจำนวนน้อยนักที่เจ้าของจารึกจะเป็นสามัญชน ส่วนใหญ่แล้วจารึกจะถูกสร้างโดยกษัตริย์หรือขุนนาง หรือบุคคลทางฝ่ายปกครองโดยเฉพาะพระบรมราชานุมัติ” (นาฏวิภา ชลิตานนท์, 2524: 64) จารึกส่วนใหญ่จึงมีพระนามพระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ หรือชื่อพระสงฆ์ หรือขุนนางปรากฏอยู่ เช่น จารึกนครชุมมีข้อความว่า “... เมื่อยามอันสถาปนา นั้นเป็น 6 ค่ำแล พระยาเสือไทยราช ผู้เป็นลูกพระยาเลอไทย เป็นหลานแก่พระยารามราช ... อันยัตยัญญอภิเษกเป็นท้าวเป็นพระยาจึงขึ้นชื่อศรีสุริยวงศ์มหาธรรมราชาธิราช หากเอาพระศรีรัตนมหาธาตุต้นนี้มาสถาปนาในเมืองนครชุมนี้ปีนั้น ...” (ประชุมจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548: 59) จารึกวัดพระเสด็จ มีข้อความกล่าวถึงการทำกุศลของนายพันเทพรักษาและนายพันสุริยามาตย์และภรรยา ดังข้อความ “... นายพันเทพรักษา แลนายพันสุริยามาตย์ แลอำแดงคำทอง แลอำแดงคำแก้ว แผ้วใจบาป ราบใจมัว พัวใจสาธุ อาจในสุจริต วิลาสิตศรัทธา ปลงมหาคามบริเวณ แต่พระมหาเถรราหุลเทพวันนวาสี ศรีวิริยประญา ในอารามกานสอให้เป็นสังฆิการามแล ...” (ประชุมจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548: 476)

จนมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผู้เป็นเจ้าของและผู้สร้างจารึกก็ยังเป็นกลุ่มคนดังกล่าวคือมีทั้งพระมหากษัตริย์ เจ้านายและข้าราชการ ดังจะเห็นได้จากจารึกที่ผนังพระอุโบสถวัดรังษีฯ มีข้อความว่า

1. ◉ พระพุทธศักราชล่วง 2366 พระวษาปีมะแม นักษัตรว ะ
2. เบญ (จ) ศกสมเด็จพระเจ้าน้อยยาเธอเจ้าวฬ้ากรมขุนนัครา ะ

3. อนุรักษ์ทรงพระราชศรัทธา (ส) ถาปะนาจับสั่งพระอารามนี้ทรง
(สำนักนายกรัฐมนตรี, 2517: 16)

ข้อความจากศิลาจารึกวัดหน้าพระเมรุ (หลักที่ 159)

1. ศิริสวัสดิ์ไชยวัฒนการละกำหนด ศักราช 1197 ปีมะแมสัพทศก
ศาสนแผ่นดินที่สามพญาไชยวิชิตสิทธิศาสตรามหาประเทศราชชาติ
เสนาบดี
2. ผู้รักษากรุงปะติสังขระณะพระอุโบสถวัดพระเมรุราชบรมศาสนา
รามเฉลิมคามะวาศรีมีเจ้าประคุณพระมงคลเทพวัดพะนั่งเชิงเปนประทาน
ขุนอินอาณานายช่างขุนรองแพงผุ

(สำนักนายกรัฐมนตรี, 2517: 54)

จารึกบางหลัก แม้ว่าผู้สร้างจะไม่ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน แต่ก็มีข้อความแสดงการอุทิศ
บุญกุศลถวายพระเจ้าแผ่นดินผู้นั้นด้วย ดังจะเห็นได้จาก จารึกลานเงินภาษาไทย วัดมหาธาตุ ที่
มีการสร้างพระพิมพ์และถวายอานิสงส์แต่สมเด็จพระรามาริบัติและสมเด็จพระศรีราชาธิราช
รวมถึงอุทิศให้ญาติพี่น้อง เป็นต้น

สำหรับการสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ เป็นการร่วมมือกันของกลุ่มบุคคลที่มีความรู้
หลายฝ่ายโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางการสร้างงาน การที่มีการระบุชื่อผู้แต่งกำกับไว้ที่
แผ่นจารึกจึงเป็นการยอมรับบทบาทของกวีในการได้เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างกุศลและเป็นการ
แสดงให้เห็นว่าการร่วมเป็นเจ้าของจารึกแผ่นนั้น (นอกจากพระมหากษัตริย์ที่เป็นผู้โปรดเกล้าฯ
ให้สร้าง) และประกาศฐานะของกวีผู้แต่งในฐานะที่เป็นผู้อุทิศตัวเพื่อพระศาสนา และชื่อของผู้
แต่งก็จะอยู่คู่ไปกับพระศาสนาตราบเท่าที่จารึกนั้นไม่ได้ลบเลือนหรือถูกทำลาย

3.3.2.2 ลักษณะการประพันธ์

ความงดงามทางการใช้ถ้อยคำมักจะเป็นส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์งาน
วรรณคดีไทย และยิ่งจารึกซึ่งมีจุดมุ่งหมายสัมพันธ์กับการบูชาพระศาสนาแล้วการเขียนจึงมักจะ
ประกอบด้วยถ้อยคำที่มีความไพเราะและงดงาม โดยมากจารึกมักจะเขียนเป็นร้อยแก้วเน้นการ
บรรยายความเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น แต่ก็มีบางส่วนที่มีลักษณะเป็นร้อย เช่น จารึกหลักที่ 41 จารึก
ลานเงินภาษาไทย วัดมหาธาตุ

ลลิตลิขิตบทรชตบัตร์ ขุนศรีรัตนากร ลุแต่สรณ์สรรเพชญ์
สมเด็จพระพุทธเจ้า อิกลูกเต้าพวกพ้อง พี่น้องศรัทธา หล่อพิมพ์พระ

คณนา เจ็ดหมื่นหกพันร้อยห้าสิบสององค์ ถวายอาณิสงส์นี้ไป แต่สมเด็จพระ
พระรามาชิปดี แต่สมเด็จพระศรีราชาธิราช ...

(สำนักนายกรัฐมนตรี, 2508: 48)

นอกจากจารึกที่เป็นร่ายแล้ว ในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ก็มีการใช้
คำประพันธ์ประเภทร้อยกรองแล้ว ดังจะเห็นได้จากโคลงชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์ ที่อาจจะเป็น
วรรณคดีที่สร้างขึ้นเพื่อจะนำไปจารึกในครั้งที่มีการเคลื่อนย้ายพระพุทธรูปไสยาสน์ วัดป่าโมก ใน
คำนำฉบับพิมพ์ของกรมศิลปากรกล่าวว่า

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จมานมัสการ
พระพุทธรูปไสยาสน์วัดป่าโมก พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ
ทรงเห็นเบื้องหลังพระองค์พระพุทธรูปมีรอยกรอบเข้าใจว่าคงมีแผ่นจารึก
ประวัติองค์พระพุทธรูปไว้ แต่แผ่นศิลาจารึกได้หายไปเป็นที่น่าเสียดายยิ่ง
... ต่อมาพระยาโบราณราชธานินทร์ (พระ เดชะคุปต์) อุปราชมณฑลกรุง
เก่าได้ไปพบหนังสือเก่าเรื่องหนึ่ง เป็นคำโคลงกล่าวถึงการชะลอพระพุทธรูป
ไสยาสน์ ได้ให้ช่างจารึกเรื่องโคลงชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์และเหตุที่ทำการ
จารึกแผ่นศิลาดัดไว้ที่กรอบหลังพระพุทธรูปดังนี้ ...

(วรรณกรรมสมัยกรุงศรีอยุธยา เล่ม 3, 2531: 50)

ในโคลงชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์มีโคลงบทหนึ่ง กล่าวถึงที่กล่าวถึงการจารึกไว้ว่า

44

◎ ศิลาจาฤกพื้น	พจมาลย์
แรกเริ่มผดิมผดุงการ	แต่งตั้ง
สถิตเสถียรจำเนียรนาน	ปฐมแทน
ในอานาคตยศยัง	อยู่เท่ากลับปาย

(กรมศิลปากร, 2531: 59)

โคลงดังกล่าวข้างต้นนี้น่าจะแสดงหลักฐานได้ว่า น่าจะเคยมีการเขียนจารึกเรื่องราว
เกี่ยวกับการชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์ในครั้งนั้น และมีการสร้างจารึกบันทึกเหตุการณ์นั้นติดไว้ที่
ด้านข้างขององค์พระ ซึ่งปัจจุบันก็ยังมีแผ่นศิลาจารึกติดอยู่

ดังนั้นการใช้ลักษณะคำประพันธ์ในจารึกนั้นไม่ได้มีการจำกัดอย่างตายตัวว่าจะใช้
คำประพันธ์ชนิดใด เจ้าของจารึกและผู้สร้างสามารถมีอิสระในการเลือกใช้คำประพันธ์ที่
เหมาะสมสำหรับเนื้อหาที่ตนต้องการจารึก และจารึกก็มีวิวัฒนาการมาถึงจารึกในสมัยกรุง

รัตนโกสินทร์ที่มีการใช้ลักษณะคำประพันธ์ที่หลากหลายอย่างเห็นได้ชัดเจนที่สุดในจารึกวัดพระเชตุพนฯ

3.3.2.3 การใช้ภาษาและถ้อยคำ

จารึกส่วนใหญ่ในประเทศไทย แม้ว่าจะพิจารณาเฉพาะจารึกที่คนไทยเป็นผู้สร้าง แต่ภาษาที่ใช้ในการเขียนจารึกนั้น อาจเขียนขึ้นด้วยภาษาอื่น หรือมีทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาอื่นให้อยู่ในจารึกเรื่องเดียวกัน หรือจารึกที่มีเนื้อความเดียวกันแต่เขียนแยกเป็นหลายหลักเป็นภาษาต่าง ๆ เช่น ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง ที่มีทั้งจารึกที่เป็นภาษาเขมรและภาษาบาลี

ภาษาที่ใช้เขียนในจารึกที่พบในประเทศไทยนั้น ไม่ได้เขียนด้วยภาษาไทยเพียงอย่างเดียว “ใช้ภาษานอกจากภาษาไทยอีกหลายภาษา มีทั้งภาษาสันสกฤต ภาษามคธ ภาษามอญ ภาษาเขมร และภาษาทมิฬ ส่วนตัวอักษรก็ใช้หลายอย่างต่างกัน ถึงแม้ว่าขั้นแรกได้แบบตัวอักษรมาแต่ประเทศอินเดียก็จริง แต่ที่หลังได้เปลี่ยนแปลงรูปสัณฐานมาโดยลำดับ จนกลายเป็นตัวอักษรไทย อักษรมอญ แลอักษรขอม (เขมร) ต่างกันหลายอย่าง” (สำนักนายกรัฐมนตรี, 2517: 1)

ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น การเขียนจารึกแม้ว่าจะเขียนด้วยอักษรไทย ภาษาไทยเป็นส่วนใหญ่ แต่ส่วนที่เป็นคาถาภาษาบาลี บทนมัสการ รวมถึงเนื้อความที่เป็นเรื่องราวความเชื่อในพุทธศาสนา มักมีการเขียนด้วยอักษรขอม เช่น จารึกพระอภิธรรม พุทธศตวรรษที่ 20 เขียนด้วยอักษรขอมสุโขทัย ภาษาบาลี เป็นต้น อย่างไรก็ตาม อักษรขอมนั้น บางครั้งก็ใช้เขียนแทนภาษาไทย ดังปรากฏในจารึกรอยพระพุทธรูปวัดเสด็จ และจารึกบางหลักใช้อักษรขอมเขียนแทนทั้งภาษาไทยและภาษาบาลี เช่น จารึกนายศรีโยธา ออกบวช ส่วนที่เป็นการนมัสการพระรัตนตรัย จะเขียนด้วยภาษาบาลี แต่เนื้อความที่บรรยายเหตุการณ์จะเขียนด้วยภาษาไทย

อักษรขอมนั้นเป็นความนิยมในการสร้างงานเขียนของไทยมาแต่โบราณ โดยเฉพาะการเขียนงานที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ซึ่งพบเป็นจำนวนมากในคัมภีร์ใบลาน และในสมุดไทยหลายฉบับที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน เช่น สมุดภาพไตรภูมิ เป็นต้น ความนิยมการใช้อักษรขอมสำหรับบันทึกข้อความทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยนั้นอาจเกิดจากคติความเชื่อที่ว่าอักษรขอมเป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์ควรใช้บันทึกเรื่องราวเฉพาะทางธรรม (สมุดภาพไตรภูมิอักษรขอมภาษาไทย, 2550: 17)

การที่จารึกบางหลักเขียนเนื้อความส่วนที่เป็นการบันทึกเหตุการณ์ทางศาสนาด้วยภาษาไทย อักษรขอม อันเป็นตัวอักษรที่สื่อถึงความศักดิ์สิทธิ์นั้น น่าจะแสดงให้เห็นความคิดว่าการบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในพระศาสนานั้น เป็นเรื่องที่มีความพิเศษ ดึงมาเป็นกุศโลบายยิ่ง

และจัดเป็นเรื่องราวทางศาสนาเช่นเดียวกับเรื่องราวที่เป็นธรรมะจึงสามารถเขียนบันทึกด้วยอักษรขอมได้

ภาษาที่ใช้ในการจารึกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ส่วนมากจารึกด้วยอักษรไทย ภาษาไทย แต่น่าสังเกตว่าความนิยมเกี่ยวกับการเขียนภาษาบาลีด้วยอักษรขอมนั้นยังคงมีอยู่ ดังในจารึกวัดพระเชตุพนฯ หลายเรื่องที่มีข้อความภาษาบาลี ส่วนนี้จะเขียนด้วยอักษรขอมเท่านั้น

นอกจากภาษา และตัวอักษรที่ใช้จารึกแล้ว จารึกของไทยก็แสดงให้เห็นแนวคิดเรื่องการใช้คำที่ประณีตมีวรรณศิลป์ ถ้อยคำที่ใช้ในการเขียนจารึกทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง มักจะมีการเล่นเสียงสัมผัสและการซ้ำคำตามความนิยมของคนไทย เช่น จารึกวัดบูรพาราม

... สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชได้เสวยสวรรคตชาติคลาดมาตโรทร
 แม่นามกรว่า สมเด็จพระศรีธรรมราชมาตา พระกันโหลงท่าน ครั้นท่านมี
 อายุได้สิบหกเข้า ทรงต่อ รูปโฉมพรรณนาภา จบสรรพกลาศาสตร์ปราชญ์
 แก้วหาญชาญในมูรณรงค์ พระองค์ท่านกลอย ได้ขึ้นเสวยราชย์เป็น
 พระยาผ่านในปก เลือง เนื่องทั้ง ปกเขม ครั้นเต็มสมบุรณ์สามสิบแปด
 ข้าว เข้าศักราชเจ็ดร้อยห้าสิบแปด กลาย ท่านได้ปราบต์ทั้งปกกาวชาวด้าน
 หนดินถึงฝั่งของ ตะวันออกคอง เบื้องตะวันตกเท้าเมืองฉอด รอด
 แดนพัล เบื้องข้างตะวันหนออก รอดถึงลุมบาจาย รอดสายโยธธร ...

(ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548: 416 – 417)

ในขณะเดียวกัน จารึกส่วนที่ต้องการความจริงจังหรือเน้นเป็นพิเศษ เช่น ส่วนที่ขอพรหรือสาปแช่งนั้น มักจะเป็นส่วนที่มีความประณีตในการใช้คำเป็นพิเศษให้กระทบใจ และบางครั้งมีการอ้างอิงถึงภพภูมิหรือความเชื่ออื่นๆ แสดงให้เห็นว่า เนื้อความส่วนนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถมีผลต่อคนที่กระทำความชั่วหรือผู้ที่ทำบาปได้ แม้ว่าจะเขียนด้วยภาษาไทยก็ตาม ซึ่งสอดคล้องกับเหตุผลของนาฏวิภา ชลิตานนท์ ที่กล่าวถึงจารึกในด้านพิธีกรรมที่ว่า “เพราะคนไทยมีความเชื่อในเรื่องตัวอักษรหรืออักขระต่างๆ ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีมนต์ขลังเป็นสัญลักษณ์ของความมั่งคั่งและเวทย์มนตร์ ซึ่งอาจจะให้ผลดีผลร้ายได้ โดยเฉพาะการจารึกไว้ในศิลาหรือวัสดุคงทนอื่นๆ ยิ่งเวลาล่วงนานเข้ายิ่งกลายเป็นของขลัง และแม้ผู้เป็นเจ้าของคำสาปแช่งจะสิ้นชีวิตไปแล้วก็ตาม แต่คำสาปแช่งนั้นจะคงอยู่และมีผลต่อไป” (นาฏวิภา ชลิตานนท์, 2524: 97) ตัวอย่างถ้อยคำที่ใช้ เช่น

จารีกร้านางเมาะ

... ขอจูงมีเนื้อตนพรายงาม ตั้งอำแดงพิสาขา แลกอปรด้วยเบญจ
 สาธารณ์ ตั้งเมณฑกเศรษฐี ขอจูงมีใจอันศรัทธา ตั้งพระมหาเพสสันดร
 ○ ขอจูงสวะแก่ ไตรสรณาคม อันตรกาล ขอจูงโอยทานอย่ารู้สิ้น ขอ
 จูงโอยทานแล้วอย่ามีใจคิดพ้ออาลัยโศก ขอจูงละเคราะห์จากโทษทุกอัน
 ขอจูงมีเฝ้าพันธู์เทียบยอมสมุยกกทริสดี ขอจูงมีเสียงไพเราะดังกนิหกร
 ภิก ○ ขอจูงได้รู้ปติชมัคค์สรรริน สักกญาณ ○ トラบยังอันโทล ในสงสาร
 ภพนี้ ○ อันว่าเช็ญใจในตน จูงอย่าให้รู้ให้เห็นสักอันเลย ○ จูงให้มีตั้ง
 ปรารภนาในจารีกร้านี้ทุกๆ อัน เท้าวัน

(ประชุมจารีกร ภาคที่ 8 จารีกสุโขทัย, 2548: 476)

จารีกรหลักที่ 92

ของพระอย่าให้เจ้าหมู เอาของพระผลัดเปลี่ยนไป แต่คนหนึ่งสอง
 คนได้ให้พฤกษเทวดา ภูมเทวดา อารักษเทวดา อากาศเทวดา แลท้าว
 เวสสุวัณเป็นใหญ่แก่ฝูงยักษ์ทั้งหลาย 9 ตน ษาศาครีโย 1 เหมันตายุักษ์ 1
 อากัวยักษ์ 1 จิตเสทษยักษ์ 1 มากคบาทยักษ์ 1 เวพพิทยักษ์ 1 กาม
 เสพพิทยักษ์ 1 คินนุบาทยุักษ์ 1 ชันทยักษ์ 1 อันบริวารยักษ์แลเทวดาทั้ง
 ปวงแลให้สังหารผลาญชีวิตเอาบุคคลซึ่งคิดอ่านจะยกย้าย จะฉ้อเอาข้าของ
 พระไปแลจะให้พ้นจากข้าพระ พระกัลปนาอุทิศไว้ทั้งนี้ อย่าให้บุคคลผู้นั้น
 พบพระพุทเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆเจ้าเลย ให้ตกรนรกหมกไหม้อยู่ใน
 มหาเวจีแสนกัลป์ปอนันตชาติเกิด อันบาปกำมอันหนัก ซึ่งบุคคลทั้งปวงได้
 กระทำปิตุฆาต มาตุฆาต โลहितบาท สังฆเภท ให้บุคคล ซึ่งจะฉ้อข้าของ
 พระไปแล้วนั้นให้ทนต์ทุกขเวทนา ให้ผลัดมหาเทวทัตทุกๆ ชาติเกิด...

(สำนักนายกรัฐมนตรี, 2513: 38 – 39)

เนื่องจากจารีกรมีหลักอยู่ที่เรื่องศาสนาและความคงทนถาวร การใช้ถ้อยคำที่มีความ
 ประณีต จึงมีความสำคัญมาก การเขียนพรรณนา การใช้ถ้อยคำที่มีวรรณศิลป์จึงเป็นการแสดง
 ให้เห็นแนวคิดที่สืบทอดมาเกี่ยวกับการสร้างจารีกรเพื่อบูชาพระอารามได้ แม้ว่าจารีกรนั้นจะมี
 เนื้อความที่ไม่ได้เกี่ยวกับพระศาสนาโดยตรงก็ตาม การสร้างจารีกรวัดพระเชตุพนฯ โดยที่ส่วน
 หนึ่งเป็นการเขียนด้วยร้อยกรองจึงเป็นการสอดคล้องกับความคิดดังกล่าว ซึ่งในเพลงยาวพระ
 ราชปรารภก็ได้แสดงให้เห็นความคิดนี้ ดังข้อความว่า

อุทิศแทนสังคีตเครื่องดีดสี

อยู่ชั่วหล้าชาติรีตราบเพลิงผลาญ

พระทัยประสงค์จำนงในพระโพธิญาณ จงสมพระประณิธานทุกสิ่งเอย ฯ
(ประชุมจาริกวัดพระเชตุพน, 2554: 526)

การสร้างสรรคจาริก จึงมีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาและวรรณศิลป์ของไทย เนื่องจากกระบวนการสร้างสรรคงานล้วนมีอิทธิพลมาจากความคิดเรื่องศาสนาและวรรณศิลป์สอดคล้องประสานกัน เพื่อที่จะการกระทำบุญบูชาด้วยตัวอักษรนั้น มีความงดงาม สื่อความหมายได้กับทั้งมนุษย์โลกและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และมีความยืนยงอยู่คู่กับพระศาสนาตลอดไป

3.3.3 จาริกกับความรู้

การสร้างสรรคงานศิลปะใดๆ ก็มักจะแสดงออกให้เห็นถึงความคิดของศิลปินผู้สร้างงาน แต่ในขณะที่เดียวกันก็ได้บันทึกทัศนคติ มุมมอง ค่านิยมในสังคมขณะนั้นผ่านทางรูปแบบศิลปะต่างๆ สำหรับการเขียนจาริกนั้น แม้ว่าจะมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อการบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น หรืออาจจะหลังจากนั้น หรือเป็นการเขียนถึงเรื่องราวต่างๆ ในคัมภีร์ศาสนา แต่เมื่อเวลาผ่านไปจาริกซึ่งเป็นวรรณคดีลายลักษณ์ที่เขียนในวัสดุที่มีความคงทนนั้น ก็ได้กลายเป็นหลักฐานทางความรู้ที่สำคัญ นาฏวิภา ชลิตานนท์ (2524: 17) กล่าวถึงความสำคัญของจาริกในแง่มุมหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่นำไปสู่ความรู้ความเข้าใจที่กว้างขวางขึ้น ว่า

แต่ในเชิงประวัติศาสตร์แล้ว จาริกมิใช่เป็นเพียงการเขียนรอยลึกเป็นตัวอักษรบนแผ่นศิลาหรือโลหะเท่านั้น แต่จาริกคือ เอกสารหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชนิดหนึ่ง ซึ่งบันทึกเรื่องราว เหตุการณ์ ความเชื่อ คำสอน พฤติกรรม ของสมาชิกของสังคม ลงไว้บนแผ่นศิลาหรือวัสดุอื่นใดที่คงทนถาวร เพื่อให้สิ่งซึ่งบันทึกไว้นั้นคงอยู่ แสดงสิ่งที่เจ้าของจาริกต้องการแสดงต่ออะไรหรือผู้ใด แม้เมื่อเจ้าของจาริกล่วงลับไปแล้ว นานเท่าอายุจาริกเอง นอกจากมีค่าเป็นเอกสารประวัติศาสตร์แล้ว จาริกยังอาจจัดเป็นงานเขียนทางประวัติศาสตร์สกุลแรกซึ่งจดเรื่องราวร่วมสมัยหรืออดีตอันไกลของเจ้าของจาริกในระยะเวลาต่อเนื่องกัน การกล่าวถึงการสร้างและปฏิสังขรณ์วัด การถวายที่ดิน ผู้คน สัตว์เลี้ยง และของมีค่าให้วัด ล้วนให้ความรู้ทางสังคม เศรษฐกิจ การผลิต ประวัติศาสตร์ และแม้แต่ความเชื่อทางสังคม ซึ่งอาจนำไปตรวจสอบประกอบกับหลักฐานด้านอื่นเป็นการเพิ่มพูน หรือนำไปสู่ความรู้เกี่ยวกับสังคมนั้นๆ ได้

ในทางการศึกษาภาษาและวรรณคดีไทยก็เช่นเดียวกัน มักจะให้คุณค่าของการเขียนจารึกในด้านการเป็นหลักฐานทางภาษาและวรรณคดีและมีการประเมินคุณค่าความงาม ดังที่ สิทธา พินิจภูวดล (2515: 33 – 34) กล่าวถึงความสำคัญของวรรณกรรมประเภทศิลาจารึกไว้ว่ามีประโยชน์ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ทางอักษรศาสตร์ และประโยชน์ทางนิติศาสตร์ และสังคมศาสตร์

การสร้างจารึกแม้ว่าผู้สร้างจะไม่ได้มีจุดมุ่งหมายโดยตรงที่จะเขียนสั่งสอนหรือให้ความรู้ แต่การสร้างจารึกซึ่งมีการบันทึกข้อมูลเป็นลายลักษณ์อักษรย่อมจะทำให้เกิดการรับรู้สิ่งที่ผู้สร้างได้เขียนขึ้นไปโดยปริยาย และเมื่อเวลาผ่านไปสิ่งที่จารึกนั้นก็ได้กลายมาเป็นความรู้หรือแหล่งข้อมูลสำหรับคนรุ่นหลังต่อไป

จารึกวัดพระเชตุพนฯ เป็นจารึกที่จัดอยู่ในตอนช่วงท้ายของความนิยมในการสร้างจารึก แต่จารึกวัดพระเชตุพนฯ นั้นเป็นจารึกที่มีความพิเศษทั้งทางด้านเนื้อหาและแนวคิดในการสร้าง ซึ่งจารึกวัดพระเชตุพนฯ มีเนื้อหาหลายประเภทมากกว่าจารึกที่มีมาแต่เดิม ที่เน้นแต่เฉพาะด้านการศาสนา และจารึกวัดพระเชตุพนฯ ยังแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนเรื่องแนวคิดในการบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ และการถ่ายทอดความรู้ในด้านต่างๆ ให้แก่สังคม และการถ่ายทอดความรู้ ความคิดต่างๆ นั้นก็ได้ใช้ทั้งส่วนที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง เน้นให้เห็นบทบาทสำคัญของวรรณคดีลายลักษณ์ว่ามีมีความสำคัญสำหรับการรักษาความรู้และการนำวรรณคดีเป็นพุทธานุชา เหมือนกันศิลปะแขนงอื่นๆ การนำความรู้มาไว้กับสถานที่ทางศาสนานั้นอาจหมายถึงมุมมองที่มีต่อความรู้ว่าความรู้มีความศักดิ์สิทธิ์ และการเกิดขึ้นของจารึกวัดพระเชตุพนฯ ก็ได้เพิ่มบทบาทของจารึกในด้านทางวรรณคดีให้เด่นชัดขึ้นจากบทบาทหน้าที่ทางประวัติศาสตร์ ซึ่งบทบาทหน้าที่ของจารึกวัดพระเชตุพนฯ ในด้านความรู้ ผู้วิจัยจะกล่าวอย่างละเอียดในบทที่ 5 ต่อไป

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การสร้างสรรค้วรรณคดีของไทยมีความสัมพันธ์กับ พุทธศาสนาอย่างยาวนาน พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค้งานวรรณคดีทั้งในระดับแนวคิดในการสร้างและอิทธิพลทางด้านเนื้อหา ลักษณะคำประพันธ์ตลอดจนการสร้างวรรณคดีเพื่อเป็นการปฏิบัติบูชา พุทธศาสนายังมีความสำคัญต่อระบบการสร้างสรรค้งานวรรณคดีของไทยโดยผ่านวัดซึ่งเป็นศาสนสถานและเป็นสถานที่ผลิตบัณฑิตผู้สร้างสรรค้งาน และการเป็นสถานที่สำหรับการเรียนรู้ การสร้างความรู้และการเป็นแหล่งรวมข้อมูลสำหรับการสร้างงานวรรณคดีส่วนการสร้างงานวรรณคดีของไทย พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางของการสร้างงานวรรณคดี โดยที่ทั้งผู้สร้างและผู้เสพงานวรรณคดีเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความรู้ วรรณคดีส่วนใหญ่ที่ตกทอดมาแม้จะมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์แต่ก็มีความสัมพันธ์กับการเสพด้วยการฟัง และลาย

ลักษณะนั้นมีบทบาทสำคัญในการบันทึกความรู้ให้อยู่คงทนและไม่เปลี่ยนแปลง ส่วนการสร้างจารึกในวัฒนธรรมพุทธศาสนากับวัฒนธรรมวรรณศิลป์ของไทย วรรณคดีประเภทจารึกได้แสดงบทบาทในการบันทึกเรื่องราวต่างๆ และยังมีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาในด้านเนื้อเรื่องและแนวคิดเรื่องการสร้างบุญกุศลในพระศาสนาซึ่งจะยังให้เกิดความสำเร็จในโพธิญาณ

บทที่ 4

มโนทัศน์ทางวรรณคดีและองค์ความรู้ในจารีกวีตพระเชตุพนฯ

ช่วงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนับได้ว่าเป็นช่วงต่อการรับความคิดในด้านต่างๆ มาจากกรุงศรีอยุธยาแต่ในขณะเดียวกันก็มีการสร้างสรรค์หรือมีมุมมองใหม่ๆ ที่เป็นลักษณะเฉพาะของกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จึงทำให้ช่วงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นช่วงที่มีการผสมผสานกันระหว่างขนบความคิดเก่าและการสร้างสรรค์งานรูปแบบใหม่ๆ การสร้างจารีกวีตพระเชตุพนฯ ก็ได้แสดงความคิดนี้เช่นเดียวกัน

จารีกวีตพระเชตุพนฯ ถือได้ว่าเป็นกลุ่มงานวรรณคดีที่มีการรวบรวมวรรณคดีหลายประเภทและสร้างขึ้นโดยการใช้คำประพันธ์หลายรูปแบบ จารีกวีตพระเชตุพนฯ จึงมีบทบาทในการรวบรวมเรื่องราวทางวรรณคดีและสะท้อนให้เห็นความคิดที่เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์ทางวรรณคดีและองค์ความรู้ดังต่อไปนี้

4.1 มโนทัศน์ทางวรรณคดี

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นช่วงสมัยหนึ่งที่กล่าวได้ว่าเป็นช่วงที่วรรณคดีไทยมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก เริ่มตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการชำระวรรณคดีเก่าตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา และโปรดเกล้าฯ ให้มีการสร้างวรรณคดีขึ้นใหม่สำหรับพระนคร ซึ่งแสดงให้เห็นว่า วรรณคดี เป็นสิ่งที่มีความสำคัญสำหรับวัฒนธรรมความเป็นอาณาจักรของไทย

วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของไทย วรรณคดีมักมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันกับพุทธศาสนา จารีกวีตพระเชตุพนฯ ซึ่งเป็นวรรณคดีกลุ่มใหญ่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้แสดงให้เห็นมโนทัศน์ในการสร้างสรรค์งานวรรณคดี ดังนี้

4.1.1 สถานภาพของวรรณคดี

การสร้างสรรค์งานวรรณคดีไทยได้มีการสร้างงานสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน และในวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของไทยได้แสดงสถานภาพของวรรณคดีอันสะท้อนให้เห็นจากจารีกวีตพระเชตุพนฯ 2 ประการคือ วรรณคดีเป็นศิลปะชั้นสูง และวรรณคดีมีสถานภาพเป็นพุทธบูชา

4.1.1.1 วรรณคดีเป็นศิลปะชั้นสูง

ศิลปะต่างๆ ที่กล่าวได้ว่าเป็นภูมิปัญญาความรู้ของคนไทยนั้น วรรณคดี จัดได้ว่า เป็นศิลปะที่มีความสำคัญและแสดงภูมิปัญญา งานวรรณคดีจึงได้รับการจัดให้อยู่ในศิลปะ หรือศิลปกรรมเพื่อความบันเทิง 5 ประเภท คือ สถาปัตยกรรม (architecture) ประติมากรรม (sculpture) จิตรกรรม (painting) ดุริยางคศิลป์ (music) และวรรณคดี (literature) (เสฐียรโกเศศ, 2533: 19)

วรรณคดีไทยโดยเฉพาะวรรณคดีร้อยกรองมักจะสร้างขึ้นด้วยความประณีตบรรจง แม้ว่าจะถูกบังคับด้วยลักษณะบังคับของคำประพันธ์แต่ละประเภทก็ตาม และการสร้างวรรณคดีนั้นไม่เพียงแต่ต้องใช้ถ้อยคำให้ถูกต้องตามฉันทลักษณ์แล้ว การใช้ถ้อยคำที่งดงามก็เป็นสิ่งที่มีความสำคัญในการสร้างงานวรรณคดีของไทย กวีไทยจึงมักจะเปรียบงานที่สร้างขึ้นกับ พวงดอกไม้ประดับที่ประดับตกแต่งที่ปรากฏในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง เช่น ยวนพ่ายโคลงต้น ทวาทศมาส เป็นต้น และส่งอิทธิพลมาถึงกวีในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังที่ ปรากฏในงานกวีของพระยาตรัง นายรินทรธิเบศร (อิน) เป็นต้น

นอกจากนี้ ในวัฒนธรรมไทยผู้ที่มีความรู้ทางด้านอักษร หรือการแต่งวรรณคดีจึงมักจะ ได้รับยกย่องว่าเป็นงานสำหรับผู้รู้หรือเป็นปราชญ์ ดังจะเห็นได้จากในวรรณคดีต่างๆ ที่มัก กล่าวถึงผู้รู้หนังสือหรือมีความสามารถทางการแต่งว่าเป็นปราชญ์ เช่น การกล่าวลงท้ายถึง ผู้อ่านในฐานะที่เป็นปราชญ์ด้วยกันในงานพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ หรือในวรรณคดี ตำราการประพันธ์มีการกล่าวถึงว่าความรู้เรื่องอักษรเป็นความรู้ที่ปราชญ์ต้องเรียน หรือสร้างคน ให้กลายเป็นปราชญ์ได้ ดังเช่นในจินดามณี กล่าววว่า

๑ กกกดกบเหล่านี้	คำตาย
ให้กุกุบุตรทั้งหลาย	พึงรู้
กนกงกมภิปราย	สามเหล่า นี้หา
ควรเอกใส่โทผู้	ปราชไว้เปนเฉลิม ฯ
๑ ทั้งนี้คำปราชญ์แกล้ง	เกลาบท
รังกล่าวเกลากลอกพจน	เรียบร้อย
เพียงทิพยสุธารศ	สรงโสรจ ใจนา
พึงเร่งเสนาะเพราะพร้อย	ถี่ถ้วนทุกคำ ฯ

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2, 2530: 460)

สังคมไทยซึ่งเป็นสังคมที่มีการยกย่องผู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียน ดังนั้นวรรณคดีไทย ซึ่งเป็นงานศิลปะที่มีกวีผู้แต่งเป็นผู้สร้างงานจึงเป็นศิลปะที่มีสถานภาพสูงส่งงานวรรณคดีจึงเป็นงาน

ศิลปะที่มีคุณค่า ในขณะที่เดียวกันผู้ที่มีความรู้ในด้านหนังสือ ก็สามารถที่จะประกาศตนเป็นปราชญ์ได้ ดังจะเห็นได้จากในจินตตามณี ดังนี้

๑ ขุนปราชญ์หนึ่งเลิศ	пенโหรประเสริฐ	ปัญญาชำนาญ
ชาวโคมบุรี	สวัสดิพิศาล	ข้าพระภูบาล
เจ้ากรุงพระนคร		

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2, 2530: 112)

จารีกวีวัดพระเชตุพนฯ มีการสร้างสรรค์งานวรรณคดีเป็นจำนวนมากทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง และเป็นการประชุมกวีผู้แต่งซึ่งเป็นทั้งพระราชวงศ์ พระสงฆ์และข้าราชการ จารีกวีวัดพระเชตุพนฯ มีเนื้อหามากมายและเป็นเรื่องที่มีประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรม ส่วนการสร้างงานวรรณคดีเป็นการสร้างสรรค์งานที่เกิดจากความเพียรให้ไดงานอันประณีต ประสานทั้งความรู้ในการประพันธ์และเนื้อหาที่ต้องการนำเสนอ วรรณคดีในจารีกวีวัดพระเชตุพนฯ จึงเป็นการประสานกันทั้งทางด้านศิลปะและศาสตร์ที่เป็นความรู้ที่มีประโยชน์ ดังตัวอย่างจาก โคลงฤๅษีตัดตน ที่ให้ความรู้การตัดตนทำทางต่าง ๆ ด้วยโคลง

แก้ลมตะคริว

๑ สวามิตคูกเขาแล้ว	เหลียวภักตร์	ผินแฮ
วลีทธิเหยียบยันสลัก	เพชเคล้น	
กรขวาจับบาทซัก	เฉวียงจุด	แขนแฮ
โรคตะคริวกร่อนเส้น	หย่อนได้หลายเดือน ฯ	

พระญาณปริยัติ

(ประชุมจารีกวีวัดพระเชตุพน, 2554: 722)

ตัวอย่างข้างต้น เป็นการตัดตนแก้ลมตะคริว เนื้อความกล่าวถึงให้ฤๅษีวิศวามิตรคูกเขาหันหน้ากลับมา และมีฤๅษีวิษณุเหยียบยันไว้ที่บริเวณสลักเพชร (กล่ามเนื้อที่เกาะอยู่ระหว่างขอบกระดูกเชิงกรานตรงสะโพกกับกระดูกต้นขา) มีอชวาของฤๅษีวิษณุตั้งขาส่วนมือซ้ายตั้งแขน

กลุ่มงานวรรณคดีสุภาษิต เป็นวรรณคดีที่กลั่นแต่ให้ความรู้ที่มีประโยชน์ในการดำรงตนโดยผ่านการถ่ายทอดด้วยร้อยกรอง ดังตัวอย่าง

กฤษณาสอนน้องคำฉันท์

◎ อย่าเผยบัญญัติชรา
 จักแถลงแสดงนุสนท์
 ◎ เอร่งงงยั้งงอ้งค์
 ชรวดชรวนก็ชวนชัง
 ◎ อย่าด่วนครรไลแล่น
 ทอดตาลิลาจวน
 ◎ อย่าเดอรทัตมาลา
 จีบพกพกลางขานขำ

พิศาลทัศนาศน
 อย่าสรวลเสียงสำเนียงตั้ง
 ดำรงการยรวไรวัง
 ชนผองจะช้องสรวล
 กรกรีดแหวนบรวงควร
 สดุดบาทจักพลาดพลา
 เสยเกศาบควรทำ
 สะกิดเพื่อนสำรวลพลง

(ประชุมจารีกวีวัดพระเชตุพน, 2554: 593)

สุภาพิตพระร่วง

พายนในอย่านำออก
 อาษาเจ้าจนตัวตาย
 ของแพงอย่ามักกิน
 โอบอ้อมเอาใจคน
 ท่านให้อย่าหมายโทษ

พายนอกอย่านำเข้า
 อาษานายแต่พอแรง
 อย่ายินคำคนโลก
 อย่ายลเหตุแต่ใกล้
 คนโหดให้เอ็นดู

(ประชุมจารีกวีวัดพระเชตุพน, 2554: 601)

โคลงโลกนิติ

167

◎ พิษร้อนในโลกนี้
 พิษหอกดาพเพลิงลาม
 ร้อนจริงก็มียาม
 ร้อนสิ่งเดียวร้อนไร่

มีสาม
 ลวกไหม้
 หยุตหย่อน เย็นนา
 ยิ่งร้อนฤวาย ๆ

168

◎ หวานใดในโลกนี้
 หวานหนึ่งคือรสกาม
 หวานอื่นหมื่นแสนทรม
 หวานไปปานรสถ้อย

มีสาม สิ่งนา
 อี้อ้อย
 สารพัด หวานเอย
 กล่าวเกลี้ยงคำหวาน ๆ

(ประชุมจารีกวีวัดพระเชตุพน, 2554: 645)

จะเห็นได้ว่า เนื้อหาคำสอนข้างต้นนี้ เมื่อแต่งขึ้นเป็นร้อยกรองทำให้มีความยากในการแต่งมากขึ้นเพราะมีลักษณะบังคับทางฉันทลักษณ์กำกับ แต่ก็ต้องให้ได้เนื้อความที่ครบถ้วน แต่อย่างไรก็ตามกวีก็ยังสามารถเพิ่มการเล่นเสียง และซ้ำคำลงไป แสดงให้เห็นฝีมือของกวี และทำให้คำประพันธ์มีความไพเราะมากขึ้นอีกด้วย

การเลือกเนื้อหาที่เป็นวรรณคดีคำสอนในตำราฉันทลักษณ์ทวารวดีและตำราฉันทลักษณ์มาตราพฤติ เป็นตัวอย่างที่สำคัญที่ยืนยันสถานภาพของงานวรรณคดีว่าเป็นศิลปะชั้นสูง ทั้งทางด้านเนื้อหา คำประพันธ์และการใช้ถ้อยคำ เนื่องจากคำประพันธ์ประเภทฉันทลักษณ์นั้นแต่งยากกว่าคำประพันธ์ชนิดอื่นเพราะมีการบังคับคำครุ ลหุ และเนื้อหาที่นำมาแต่งเป็นคำสอนซึ่งส่วนใหญ่เป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนา แต่กวีก็ได้แสดงฝีมือให้เห็นด้วยการเล่นเสียงและการซ้ำคำเพิ่มเติม ดังตัวอย่างเช่น

วังสัจฉินท์ (ทศกุศลกรรมบถเวฬุสภาติบาตเมืองค์)

◎ วิธีจะเข่นฆ่า	คณณะบาปประสงค์	ประกาศโดยอง	คักห้าประมวญประมาณ
◎ อนึ่งและสัตว์มี	ชีวจิรติดิกาล	บแผ้วบฟ้องพาน	ภยอาจพินาศนชนม์
◎ อนึ่งประจักษ์แจ้ง	บมิแคลงคติฉงน	ชีพิตรคงตน	ฤมลายณกายประชา
◎ อนึ่งก็มีจิต	ทูลุคิตพิฆาภูชิวา	ประโมทมณศสา	ธรบาปบหลาบบเกรง
◎ อนึ่งพยายาม	และฤชามฤย่าฤเยง	ประพฤทธิเพียรเอง	กิบย่อนบหย่อนหยอน
◎ อนึ่งชีวิสัต	วตระบัดกัม้วยกัมรณ	เพราะพันทกรรมกรณ	วิเวศประกอบ

ประกล

(ประชุมจารีกวดพระเชตุพน, 2554: 423)

วังสัจฉินท์ มีลักษณะบังคับคือ ชะคณะ ตะคณะ ชะคณะ และระคณะ ฉันทลักษณ์นี้กล่าวถึงปาณาติบาตเมืองค์ 5 ในสุตตันปิฎก ที่ขมิณกาย สีลขันธวรรค กล่าวถึงองค์ประกอบที่ทำให้เกิดปาณาติบาตว่า ประกอบไปด้วย ปาโณ สัตว์มีชีวิต ปาณสัญญิตา ตนรู้ว่าสัตว์มีชีวิต วัตถุประสงค์ จิตคิดจะฆ่า อุปกุกโม มีความพยายาม และ เตน มรณ สัตว์ตายด้วยความพยายามนั้น และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงเพิ่มสัมผัสและมีการเล่นคำซ้ำต้นบาท คือคำว่า อนึ่ง และมีการเล่นคำเล่นเสียงท้ายบาท เช่น ประมวญประมาณ ประกอบประกล เป็นต้น

ตำราฉันทลักษณ์ทวารวดีและมาตราพฤติยังได้ย้ำความคิดเรื่องความรู้ด้านการประพันธ์เป็นสิ่งที่ปราชญ์ ผู้เป็นกวีควรศึกษาไว้อีกหลายแห่ง เช่น

- ◎ พากย์นี้และมีนาม กรตามบูรณานาน คืออินทรวีเชียรชาน กลพร้อมลอบองฉันท์
 ◎ เนื่องเนกเมธา ทฤษณาจบบรรพ์ ฟังเพียรนิพนธ์พรรณ พฤตรู้กระทำแกลง ฯ๕๐๐
 (ประชุมจารีกวีวัดพระเชตุพน, 2554: 412)
- ◎ พิธีฉันทะสาตร อุปชาตินามเหน เซลงลักษณล้ำเค็ญ กลนับสลบกัน
 ◎ นาเนกบัณฑิตย จะประกิจประกอบฉันท์ พินิจฉบับบรรพ์ บทแน่ตระหนักใจ ฯ๕๐๐
 (ประชุมจารีกวีวัดพระเชตุพน, 2554: 414)
- ◎ โทระกะฉัน ทกัศรร์ครจนาปรา กฏิกถา พฤติพากยยหลากประหลาด
 ◎ หวังวงนา อนุสาสนโอวาท ทวยธริชาติ จะนิพนธ์กลแปลกแปลง ฯ๕๐๐
 (ประชุมจารีกวีวัดพระเชตุพน, 2554: 416)

จารีกวีวัดพระเชตุพนฯ จึงเป็นกลุ่มงานวรรณคดีที่ประกาศสถานภาพของวรรณคดีว่า วรรณคดีเป็นศิลปะที่มีคุณค่า และเป็นการผสมผสานกันระหว่างศาสตร์และศิลป์ได้อย่างชัดเจน มากที่สุดชุดหนึ่งในงานวรรณคดีในวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของไทย

4.1.1.2 วรรณคดีมีสถานภาพเป็นพุทธบูชา

การสร้างสรรค้งานวรรณคดีในวัฒนธรรมพุทธศาสนา ตั้งแต่แรกเริ่มนั้น ก็มีความเกี่ยวข้องกับการสร้างงานเพื่อการสืบสานให้พระศาสนามีอายุครบ 5,000 ปี ซึ่งความคิดนี้ สะท้อนให้เห็นอยู่ในคัมภีร์ศาสนาต่างๆ เช่น คัมภีร์ญาโณทัย คัมภีร์จุฬคันถวงศ์ รวมถึงสังคีตยวงศ์ ที่แต่งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นต้น

คัมภีร์เหล่านี้มีการแสดงความคิดเรื่องการสร้างพระไตรปิฎกไว้ว่า ตัวอักษรหรือตัวหนังสือ 1 ตัว เท่ากับพระพุทธรเจ้า 1 องค์ ดั่งข้อความจากคัมภีร์ญาโณทัย ว่า

อักษรตัวหนึ่งและหรือวรรณยุกต์อันหนึ่งเท่ากับพระพุทธรูปองค์หนึ่ง
 เพราะฉะนั้นบัณฑิตพึงจารพระไตรปิฎกไว้ จำนวน 84,000 ธรรมขันธ์เป็น
 ประमाणของพระพุทธรพจน์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

แม้เมื่อพระพุทธรเจ้าหาไม่แล้ว พระธรรมวินัย 84,000 พระธรรมขันธ์
 ก็คงอยู่ ฉะนั้นเมื่อพระไตรปิฎกยังคงอยู่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ถือว่าตั้งอยู่
 แล้ว

(ญาโณทยปกรณ, 2506: 101)

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นนี้จึงได้แสดงให้เห็นความคิดเรื่องการสร้างพระไตรปิฎกไว้สำหรับการต่ออายุพระศาสนาให้ยืนยาวถึง 5,000 ปี ด้วยการแสดงให้เห็นอนันตสังขของการสร้างคัมภีร์ศาสนาไว้ ดังนั้นจากความคิดนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการสร้างงานวรรณคดีเพื่อเป็นพุทธบูชา

วรรณคดีไทยโดยเฉพาะวรรณคดีที่เป็นลายลักษณ์บางเรื่องมีความเกี่ยวข้องกับการสืบสานพระพุทธศาสนาโดยตรงด้วยการเขียนเรื่องราวที่มีเนื้อหามาจากวรรณคดีพุทธศาสนา เช่น เรื่องมหาเวสสันดรชาดก อย่างไรก็ตาม การเขียนเรื่องศาสนานั้น ไม่ได้มีแต่เฉพาะการสร้างเรื่องเวสสันดรชาดกเพียงอย่างเดียว การเขียนเรื่องศาสนาเรื่องอื่นนั้นก็มีความสัมพันธ์กับการสร้างหนังสือในพระศาสนาเพื่อเป็นพุทธบูชาเช่นเดียวกัน

การสร้างสรรคงานวรรณคดีไทยตั้งแต่สมัยโบราณก็มีการเขียนเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว ดังจะเห็นได้จากในสมัยกรุงสุโขทัยที่มีการเขียนเรื่องไตรภูมิอภินิหาร และการสร้างวรรณคดีชาดกในรูปแบบจารึกที่วัดศรีชุม ซึ่งเป็นจารึกที่เขียนประกอบภาพชาดกในอุโมงค์วัดศรีชุม การสร้างงานเหล่านี้มีความหมายด้านพุทธบูชาโดยตรงเนื่องจากการเขียนเรื่องราวทางศาสนา โดยเฉพาะจารึกวัดศรีชุมที่เป็นการสร้างวรรณคดีเพื่อเป็นพุทธบูชาในวัดโดยตรง

วรรณคดีไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีหลายเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกันกับพุทธศาสนาโดยมีการนำเรื่องมาจากคัมภีร์ศาสนา เช่น มหาชาติคำหลวง สมุทรโฆษคำฉันท์ นันทโศภนันทสูตร คำหลวง พระมัลลย์คำหลวง เป็นต้น ส่วนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีการสร้างวรรณคดีพุทธศาสนาหลายเรื่อง เช่น ไตรภูมิโลกวิจิตรอภินิหาร สังคีตยวงค์ มหาวงศ์ เป็นต้น

จารึกวัดพระเชตุพนฯ มีการสร้างวรรณคดีในหมวดพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก กล่าวได้ว่าเป็นการรวบรวมวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เช่น ชาดก ซึ่งมีทั้งอรรถกถาชาดก และพาหิรินิทาน ตำนานทางศาสนา เช่น จารึกเรื่องมหาวงศ์ ข้อปฏิบัติ เช่น จารึกเรื่องธุดงค์ 13 เป็นต้น วรรณคดีในหมวดพระพุทธศาสนาที่จารึกในวัดพระเชตุพนฯ ล้วนเป็นวรรณคดีร้อยแก้ว หลายเรื่องเป็นเรื่องชุดที่มีขนาดยาวแต่แบ่งเขียนจารึกเป็นตอน ๆ ตัวอย่างเช่น

จารึกเรื่องอรรถกถาชาดก ลำดับที่ 117

๓ ติตติระชาฎก โพรสัตว์เปนดาบศมีศิษย์ 500 อยู่ในป่าหิมพาน มีดาบสองคี่หนึ่งซ้อบัณฑิตระถืออาวรุฬผ่าพิน ดาบศผู้หนึ่งปากร้ายบังคัับว่าให้ฝ่าลงทีนั้นๆ บัณฑิตระดาบศโกรธจึงเอาขวานฟันดาบศผู้นั้นตาย โพรสัตว์ก็ให้เผาศภานันเสีย มีนกกกระทาตัวหนึ่งอยู่ใกล้อาศม เพลาเย็นขันทุกวันๆ

พรานนกไต่ยีนเสียงก็ดักเอาไปฆ่าเสีย โปธิสัตว์ทราบจึงสอนศิษย์อย่าให้
เอาอย่างดาบศ นกระทาปากร้ายตายเพราะปาก

(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 165)

จารีกรื่องฎีกาพาหุง

ห้องนี้ข้างบนฎีกาพาหุง คือบท กตฺวาน กฏฐุทฺธํ อิว คพฺภิน
ยา ใจความว่า เมื่อพระพุทธองค์เสด็จอยู่เชตุพนใกล้เมืองสาวัตถีครั้งนั้น
ลามกสักการะเกิดในพระศาสนามาก พวกเศรษฐีจึงให้นางจินจมานวิกาทำ
อุบายเที่ยวเข้าออกในพระเชตุพนเนื่องๆ แล้วเอาท่อนไม้ผูกท่อนเข้าใน
ผ้าถุง ไปยื่นอยู่ในที่บริษัทเมื่อเพลพระพุทธเจ้าสำแดงพระธรรมเทศนา
ร้องว่าท่านกระทำให้เรามีกรรมแล้วใจจึงไม่ปลุกเรื่อนที่ประสูติให้เราเล่า
พระอินทร์กับเทพดาทั้ง 4 องค์ ก็นิमितเป็นหนูลงมากัดเชือกซึ่งผูกท่อนไม้
ให้ขาดออก แผ่นดินก็ให้ช่องสูบนางจินจมานวิกาลงไปหม้อยู่ในอเวจีจนรก
พระพุทธองค์ก็เทศนาเรื่องมหาปทุมชาดกโดยพิสดาร ๗

(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 129)

จารีกรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเหล่านี้จึงเป็นการสร้างขึ้นเพื่อให้เป็นวรรณคดี
สำหรับการเป็นพุทธบูชาโดยตรง นอกจากนี้วรรณคดีพุทธศาสนาในจารีกัณฑ์พระเชตุพนฯ เป็น
วรรณคดีที่เขียนกำกับภาพจิตรกรรม ซึ่งทำให้วรรณคดีศาสนาเหล่านี้ได้แสดงสถานภาพของ
วรรณคดีพุทธศาสนาในฐานะการเป็นพุทธบูชาได้เด่นชัดมากขึ้น เช่นเดียวกันกับการเขียนภาพ
ชาดกที่อุโมงค์วัดศรีชุมตั้งแต่ในสมัยกรุงสุโขทัย

นอกจากวรรณคดีในหมวดพระพุทธศาสนาแล้วการเขียนจารีกัณฑ์ในหมวดประวัติวัดซึ่งมี
เนื้อหากล่าวถึงการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ อันเป็นการบันทึกเรื่องราวความศรัทธาใน
พระพุทธศาสนาและวรรณคดีที่เขียนด้วยเนื้อหาอื่นที่ไม่ใช่พุทธศาสนาโดยตรง แต่เป็นการสร้าง
ขึ้นด้วยความประณีตและถวายไว้ในพระศาสนาก็กล่าวได้ว่าเป็นการสร้างวรรณคดีเพื่อเป็น
พุทธบูชาได้เช่นเดียวกัน

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า วรรณคดีซึ่งถือเป็นงานศิลปะที่สร้างขึ้นจากการใช้ถ้อยคำ
ที่มีการคัดสรรอย่างประณีตและสร้างจากความตั้งใจความเพียรของผู้สร้างงาน วรรณคดีจึงเป็น
ศิลปะที่เหมาะสมสำหรับการเป็นพุทธบูชา วรรณคดีมีสถานภาพเป็นพุทธบูชา มีความสำคัญ
และสูงส่งเหมาะสำหรับการสร้างเพื่อศาสนา เนื่องจากวรรณคดีเป็นศิลปะที่สามารถใช้ถ่ายทอด

องค์ความรู้ทางพุทธศาสนา รวมถึงถ่ายทอดความศรัทธาทางพระพุทธศาสนาออกมาอย่างเป็นรูปธรรมด้วยถ้อยคำที่มีคุณค่างดงาม

จารีกวัตพระเชตุพนฯ จึงได้แสดงให้เห็นสถานภาพของการสร้างสรรค์งานวรรณคดีเพื่อเป็นพุทธบูชา ร่วมกับศิลปะด้านอื่นๆ วรรณคดีที่ชัดเจนคือกลุ่มวรรณคดีทางศาสนา ซึ่งการสร้างสรรคจารีกวัตพระเชตุพนฯ น่าจะมีจุดมุ่งหมายในลักษณะเดียวกันกับการเขียนภาพจิตรกรรม หรือการสร้างพระพุทธรูป จารีกวัตพระเชตุพนฯ แสดงบทบาทของการเป็นวรรณคดีเพื่อพุทธบูชาด้วยการนำวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาโดยตรงและวรรณคดีที่ไม่ได้มีเนื้อหาเป็นเรื่องธรรมะถวายเป็นศาสนสถาน สำหรับการสร้างจารีกวัตพระเชตุพนฯ ในด้านพุทธบูชา ผู้วิจัยจะขอกล่าวในบทที่ 5 ต่อไป

4.1.2 พระมหากษัตริย์ในฐานะศูนย์กลางของการสร้างงานวรรณคดี

วรรณคดีลายลักษณ์ของไทยส่วนใหญ่จะเป็นวรรณคดีที่สร้างขึ้นในราชสำนัก โดยที่มหาราชกษัตริย์ราชบัณฑิตเป็นผู้สร้างงาน แต่ก็มีความหลากหลายเรื่องที่มีพระมหากษัตริย์รวมถึงพระราชวงศ์เป็นผู้ที่สร้างงานวรรณคดี รวมถึงการสร้างงานร่วมกับกวีในราชสำนักด้วย

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย การสร้างงานวรรณคดีในสองรัชกาลนี้กล่าวได้ว่าการสร้างงานเป็นจำนวนมาก การสร้างงานวรรณคดีของไทยในราชสำนักมีหลายเรื่องที่แสดงให้เห็นการประชุมกวี เช่น บทละครเรื่องรามเกียรติ์ เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เป็นต้น การประชุมกวีนั้นถือเป็นวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของไทยประการหนึ่งที่ทำให้เห็นสืบเนื่องมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยา

สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นสมัยที่มีการสร้างงานวรรณคดีมากในสมัยหนึ่ง โดยที่กวีส่วนหนึ่งสร้างงานต่อเนื่องมาตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และในสมัยนี้มีวรรณคดีที่มีความหลากหลายมากขึ้นและมีกวีที่มีชื่อเสียงในสมัยนี้หลายคน เช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส แม้ว่าในสมัยรัชกาลนี้อาจจะไม่ได้ปรากฏวรรณคดีเรื่องยาวที่ถือเป็นบทพระราชนิพนธ์ และวรรณคดีในสมัยนี้ไม่มีจำนวนวรรณคดีขนาดยาวมากนักแต่มีวรรณคดีเบ็ดเตล็ดหลายเรื่อง (กุสุมา รัชมณี, 2537: 148)

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ทรงได้ให้กวีผู้แต่งทั้งพระราชวงศ์ พระสงฆ์และข้าราชการบริพาร ร่วมกันสร้างงานวรรณคดี วรรณคดีในจารีกวัตพระเชตุพนฯ มีจำนวนรวมกันหลายเรื่องแบ่งออกเป็น 7 หมวด วรรณคดีบางเรื่องเป็นการสร้างโดยการรวบรวมผู้แต่งไว้หลายคน จารีกวัตพระเชตุพนฯ เป็นการรวบรวมผลงานของกวีผู้แต่งที่เป็นพระราชวงศ์ พระสงฆ์และข้าราชการบริพารไว้ได้มากที่สุด

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สำหรับวรรณคดีที่ถือได้ว่าเป็นการประชุมกวี ได้แก่ โคลงบอกด้านการปฏิสังขรณ์ เพลงยาวกลบทและกลอักษร โคลงกลบท โคลงภาพ เรื่องรามเกียรติ์ โคลงภาพคนต่างภาษา และโคลงภาพฤๅษีตัดตน และการสร้างงานวรรณคดีในวัดพระเชตุพนฯ ในสมัยการปฏิสังขรณ์ในครั้งนี้ ก็ล้วนแต่เป็นพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทำให้เห็นได้อย่างชัดเจนในแนวคิดเรื่องกษัตริย์เป็นศูนย์กลางของการสร้างงานวรรณคดี

กุสุมา รัชมณี (2537: 122) กล่าวถึงพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและลักษณะของวรรณคดีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ที่สะท้อนความคิดเรื่องกษัตริย์เป็นศูนย์กลางการสร้างงาน ว่า

เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ก็ได้ทรงกำหนดให้งานวรรณศิลป์ เป็นส่วนสำคัญของวัดนี้ด้วย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมวรรณคดีเก่าๆ และให้ประชมนักปราชญ์ราชกวีเพื่อปรับปรุงเรื่องเหล่านั้นบ้าง แต่งขึ้นใหม่บ้าง แล้วให้จารึกแผ่นศิลาประดับไว้ในบริเวณวัดพระเชตุพนฯ อาจกล่าวได้ว่าพระราชนิยมในเรื่องวรรณกรรมมิได้ขาดหายไป หากแต่เปลี่ยนไปเป็นการมองวรรณกรรมในฐานะงานศิลป์ เช่นเดียวกับทัศนศิลป์อื่นๆ ซึ่งสามารถใช้จรรโลงใจและเสริมศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้

แม้ว่าจารึกวัดพระเชตุพนฯ จะมีจุดเริ่มต้นจากงานจารึกในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แต่วรรณคดีแทบทั้งหมดที่ปรากฏเป็นหลักฐานในสมัยปัจจุบันล้วนเป็นวรรณคดีที่จารึกขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

จารึกวัดพระเชตุพนฯ จึงเป็นการประชุมกวีในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และแนวทางของการสร้างวรรณคดีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ เป็นการสร้างงานตามแนวพระราชดำริของพระองค์ โดยเริ่มจากการโปรดเกล้าฯ ให้สร้างจารึกตามเรื่องเดิมที่มีมาแต่ครั้งสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ดังที่ได้ทรงมีความตั้งพระทัยที่จะสนองคุณของสมเด็จพระอัยกาธิราช ดังนั้น จารึกในวัดพระเชตุพนฯ ส่วนหนึ่งจึงมีความสัมพันธ์กับเรื่องที่มีมาแต่เดิมในคราวปฏิสังขรณ์ครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทั้งที่เป็นจารึกมาแต่เดิมหรือเป็นภาพจิตรกรรม

ส่วนเรื่องที่เพิ่มเติมเข้ามานั้น หลายเรื่องเป็นไปตามแนวพระราชดำริหรือพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังที่มีหลักฐานปรากฏอยู่ตอนต้นเรื่องของวรรณคดีบางเรื่องเช่น กฤษณาสมันต์คำฉันท์ โคลงโลกนิติ ตำราฉันท์วรรณพฤติและตำราฉันท์มาตราพฤติ โคลงฤๅษีตัดตน เป็นต้น

ดังตัวอย่าง จากตำราฉันทวิธีวรรณคดี ว่า

◎	ชีวะวารกาลไถ้ธรณี	ศวรรเทศเรศตรี	อโยธยาสยามินทร์
◎	โองการสั่งโดยจิน	ดาราชนฤบดีนทร์	ผดุงกระวีวรกิจ
◎	แต่กรมไกรสรวิชาติ	อาราธน์รังสฤษ	ภูจินทพากย์หลากพจน์

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 480)

ตำราฉันทวิธีมาตราพद्य

◎	มาตราพद्यพากย์อ้าง	อรรธา	แถลงเอย
	จตุพิทพรรณาจา	ฤกษ์	แจ่ง
	เนกฉลองบทมูลิกา	กรราช	
	นฤเบศร์เทศกระษัตริย์แสง	สั่งให้	สรรรค์สาร

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 480)

เพลงยาวกลอนสุภาพ เพลงยาวพระราชปรารภ

	◎	เฉลิมลักษณ์กลอนเพลงบันลึงแถลง
โดยนิยมสมเด็จเสด็จแสดง		จัดจำแนกแจกแจงสั่งวาชรด
ประมวญหมู่มาตยาปรีชาฉลาด		ฉลองพระราชนิพนธ์ยุบลบท
ให้บริบูรณ์พูนเพิ่มเฉลิมพระยศ		น้อมประณตบูชาพระอาราม

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 526)

จากวรรณคดีทั้ง 3 เรื่องที่เสาพระระเบียบรอบพระอุโบสถ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มงานวรรณคดีในวัดพระเชตุพนฯ เป็นการสร้างงานตามแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

วรรณคดีที่เป็นสุภาษิตก็เช่นเดียวกัน หลายเรื่องเป็นการเขียนหรือชำระตามแนวพระราชดำริ ดังนี้

โคลงโลกนิติ

1		
◎	อัญชยมบรมนเรศเรื่อง	รามวงศ์
	พระผ่านแผ่นไผททรง	สืบไท้
	แสวงยั้งสิ่งสดับองค์	โอวาท
	หวังประชาชนให้	อ่านแจ้งคำโคลง ฯ

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 618)

กฤษณาสอนน้องคำฉันท์

◎	แต่ตูผู้จะนิพนธ์บุปผาทบรหาร
คำรัส	แห่งราไชยงการ
◎	ให้รังสฤษฏีกฤษณาสูกาสิตสวัสดิ์
ภิปราย	ลเบงฉันทร์ำพรรณอรรถ

(ประชุมจารีกวีตพระเชตุพน, 2554: 583)

การเขียนจารึกเกี่ยวกับการแพทย์แผนไทยก็เป็นส่วนที่แสดงแนวพระราชดำริด้วยเช่นกัน ดังนี้

โคลงภาพฤๅษีตัดตน

◎	ให้พระประยูรราชผู้
ณรงค์หริรัักษรม	เป็นกรม หมิ่นแฮ
ช่างใช้
	สังกสิติบุกผสม	หล่อรูป
	นักสิทธิ์แปดสิบให้	เทิดถ้ำตัดตน ฯ

-
◎	เสรจเขียนเคลือบภาคย์พื้น	ผิวกาย
	ตั้งทุกศาลาราย	รอบล้อม
	อวาศเซตวันถวาย	นามทั่ว องค์เอย
	จากถูกแผ่นผาพร้อม	โรคแก้หลายกล ฯ

(ประชุมจารีกวีตพระเชตุพน, 2554: 703)

วรรณคดีอีกหลายเรื่องที่ว่าไม่ได้มีการระบุในเรื่องว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แต่งหรือชำระ แต่งานวรรณคดีเหล่านี้ได้มีการเขียนบันทึกไว้ในสำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้นรัชกาลที่ 3 ระบุถึงตำแหน่งของวรรณคดีเรื่องต่างๆ เช่น

... มีศาลาเจดีย์รอบในทิศใหญ่ทั้งสี่ทิศ หลังคามุงกระเบื้องเคลือบศรีขาว เพดานแลตพานพื้นแดงปิดทองลายแบบเปลวแย่ง ผ่นังในประธานเขียนเรื่องต้นรามเกียรติยศทั้งสี่หลัง บนคอสองเจดีย์หลังทิศบูรพ์เขียนเรื่องนารายสิบปาง หลังทิศทักษิณเขียนเรื่องกลสัตรีสิบห้านิทาน หลังทิศประจิมเขียนเรื่องสิบสองเหลี่ยมสิบสองเรื่อง หลังทิศอุดรเขียนเรื่องมหาสงครามต์แลเรื่องรามัญหุงเข้าทิพย์ ติดศิลาจากฤๅษีบอกความไว้ทั้งสี่หลัง ...

... บนคอสองหน้ามุขทิศตะวันตกเขียนนิรียกถามุขตะวันออกเขียน
 เปตะกถา จากถกอักษรลงแผ่นสีลาติดเสาบอกความไว้ด้วย ...

(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 67)

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า วรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ในจารีกัณฑ์พระเชตุพนฯ ได้มีการวางแผนใน
 การสร้างงานไว้ให้เป็นส่วนหนึ่งในการปฏิสังขรณ์ตามแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระนั่ง
 เก้าเจ้าอยู่หัวอยู่แล้ว

การสร้างงานวรรณคดีในครั้งนี้ยังเป็นการประชุมกวีในราชสำนัก ข้าราชการบริวาร รวมถึง
 พระสงฆ์ ได้เข้ามาร่วมงานการพระราชกุศลในครั้งนี้ ซึ่งมีกวีผู้สร้างงานวรรณคดีได้เข้ามาร่วม
 กันแต่งจารีกัณฑ์พระเชตุพนฯ มากมาย และพระยังทรงได้ร่วมทรงพระนิพนธ์โคลงกลอนหลาย
 บท ดังที่ปรากฏใน โคลงภาพฤๅษีตัดตน เพลงยาวกลบทเพลงยาวกลอักษร โคลงกลบท
 เป็นต้น ตัวอย่างงานพระราชนิพนธ์เช่น

เพลงยาวกลบทอักษรล้วน บังคับให้แต่ละวรรคใช้พยัญชนะเสียงเดียวกัน ดังตัวอย่าง

◎ มีมิตรไม่เหมือนหมายมาม่ามยหมาย

เจบจิตรจริงเจียวเจ้าจะจำจาง รักษาฤๅหรือแรมร้างเรศราโรย

คิดคำเคื่องแค้นคำคำคมคด เหนหันเหียนเหียนหดให้หวรโหย

ไอ้ออกเอ่ยออกไอ้อ้อออไอ้อย ช่างชมชโยชชายเชือนเช่นเชิงชี้

(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 67)

เพลงยาวกลอักษร คุณาซอนลูก ดังตัวอย่าง

◎ พี่รักษเจ้าน้อยฤๅเจ้าเฝ้าหน่ายหนี

ไม่ควรเพน ๆ ได้เช่นนี้ ไม่พอที่ ๆ ทำมารยา

อย่างไรหนอ ๆ แกล้งพ้อหลุด ว่างูตอด ๆ เอาต่อหน้า

นกเปรี้ยวปรือ ๆ ไปต่อตา สัตริกล้ำ ๆ รำรับชาย

(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 67)

โคลงภาพฤๅษีตัดตน แก้วขัดเอว

◎ วัจนขเนาพนัดห้วย หุบเหว

นอบนบเพลงปล่องเปลว คำเข้า

อาหารขบขัดเอว ไอ้ทวษ จังเอย

แก๊งค์อกตตะคากเข้า สอกคู้ขมึงทึง ๆ

(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 707)

จารีกวดพระเชตุพนฯ จึงได้แสดงให้เห็นบทบาทของพระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นศูนย์กลางในการสร้างสรรค์วรรณคดี ทั้งที่เป็นผู้ที่สนับสนุนการสร้างงาน และการร่วมทรงพระนิพนธ์ และจะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระปรีชาด้านการประพันธ์ และการที่จารีกวดพระเชตุพนฯ ได้มีการจารึกชื่อผู้แต่งก็ทำให้ทราบได้ว่า ส่วนใดเป็นบทพระราชนิพนธ์ซึ่งเป็นความแตกต่างจากงานประชุมกวีในสมัยก่อนหน้านั้นที่ไม่ได้ระบุชื่อผู้แต่งไว้อย่างชัดเจน

การสร้างจารีกวดพระเชตุพนฯ จึงแสดงให้เห็นว่ากษัตริย์นั้นเป็นศูนย์กลางในการสร้างงานวรรณคดีตั้งแต่การมีแนวพระราชดำริ การมีพระราชประสงค์ที่จะให้เป็นงานประชุมกวี รวมถึงทรงพระราชนิพนธ์ด้วยพระองค์เองด้วย

อย่างไรก็ตาม การที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยการเผยแพร่ความรู้และการสร้างปัญญาในสังคมนั้น ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะการที่พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ให้เจ้านาย และพลกนิกรของพระองค์ได้เข้าถึงการเรียนรู้ แต่ส่วนหนึ่งอาจจะเป็นเพราะในสมัยของพระองค์นั้น ได้มีมิชชันนารีเข้ามาเผยแพร่ศาสนา และกลุ่มมิชชันนารีเหล่านี้ได้เข้ามาพร้อมกับเทคโนโลยีการพิมพ์ โดยในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีมิชชันนารีคนสำคัญคนหนึ่งคือหมอกิสลาบ (หมอกัตสลาฟ – Carl Ougustus Friedrich Gutzlaff, M.D.) เดินทางมาจากเมืองจีน เมื่อ พ.ศ. 2371 ได้ชักชวนชาวจีนให้เข้ารีตพร้อมกับแจกหนังสือภาษาจีน ซึ่งมีคนมารับแจกเป็นจำนวนมาก ทำให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องมีรับสั่งให้แปลหนังสือดังกล่าวเพื่อจะได้ทรงทราบเจตนาของมิชชันนารี (สุกัญญา สุตบรรทัด, 2547: 12-13) และยังมีหมอบรัดเลย์ ร่วมมือกับหมอโรบินสัน และมีสเตอร์เดเวนพอร์ต พิมพ์หนังสือภาษาไทยเรื่องบัญญัติ 10 ประการ พร้อมคำนำและคำอธิบายสั้นๆ และเพลงสรรเสริญ 3 บท สำเร็จเมื่อ พ.ศ. 2379 ซึ่งเป็นหนังสือชุดแรกในสยามที่เป็นภาษาไทย (สุกัญญา สุตบรรทัด, 2547: 21)

ดังนั้นในรัชสมัยของพระองค์มีความเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยอิทธิพลจากตะวันตกได้เริ่มเข้ามาอย่างชัดเจน และเทคโนโลยีทางการพิมพ์ได้เข้ามามีบทบาทในการเผยแพร่ข่าวสารความรู้ โดยเฉพาะการเผยแพร่ศาสนา ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวนี้เกิดขึ้นก่อนหน้าการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ (การปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ เริ่มมีพระราชดำริในพ.ศ. 2374) การพิมพ์หนังสือของมิชชันนารีจึงเป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ การสร้างจารีกวดพระเชตุพนฯ จึงเป็นการสร้างงานในสภาพสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงและเป็นสังคมที่ตื่นตัวเรื่องความรู้ จึงกล่าวได้ว่า การที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างจารีกวดพระเชตุพนฯ เพื่อให้ความรู้ได้เผยแพร่ออกไปจึงเป็นการย้ำให้เห็นบทบาทของพระมหากษัตริย์ในการเป็นศูนย์กลางของการสร้างงานวรรณคดีได้เด่นชัดยิ่งขึ้น

4.1.3 วัด : สถานที่สำคัญสำหรับการเผยแพร่งานวรรณคดี

วัฒนธรรมของการสร้างงานวรรณคดีลายลักษณ์ของไทยมักจะมีพระมหากษัตริย์และราชสำนักเป็นศูนย์กลางของการสร้างงาน และในขณะเดียวกัน วัด ในฐานะที่เป็นสถานที่ทางศาสนาและการเป็นศูนย์กลางทางสังคม ก็มีความเกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์งานวรรณคดี เนื่องจาก วัดเป็นสถานที่ที่อยู่ของพระสงฆ์ และพระสงฆ์เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างบัณฑิต และวัดยังเป็นสถานที่เก็บรักษาวรรณคดีอีกด้วย เนื่องจากความเชื่อเรื่องอานิสงส์ในการสร้างหนังสือถวายวัด ดังนั้นในวัฒนธรรมวรรณศิลป์ของไทย วัด จึงมีความสำคัญสำหรับการสร้างสรรค์งานวรรณคดีมาก แต่อย่างไรก็ตามหนังสือที่สร้างถวายวัดนั้น มักจะใช้สำหรับการศึกษาเล่าเรียนของพระสงฆ์ สามเณร หรือเป็นหนังสือที่เป็นตำราต่างๆ สำหรับพระสงฆ์ไว้สำหรับสอน

การปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ตั้งแต่คราวสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้มีการสร้างงานเพื่อสำหรับการเผยแพร่สู่ประชาชน คือ ตำรายาและฤกษ์ดีดัดตน ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างงานวรรณคดีเพื่อเป็นทานในวัดพระเชตุพนฯ

เมื่อถึงการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงยังคงดำเนินรอยตามพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชด้วยการนำวรรณคดีเรื่องต่างๆ ออกมาเผยแพร่เป็นลายลักษณ์อักษรให้ประชาชนได้เรียนรู้โดยผ่านจารึกที่ติดประดับตามสถานที่ต่างๆ

วัดยังคงเป็นสถานที่สำหรับการเก็บรักษาความรู้ต่างๆ วรรณคดี และเป็นสถานที่ที่สร้างบัณฑิตซึ่งเป็นมโนทัศน์ที่มีมาตั้งแต่ในสมัยโบราณ แต่จารึกวัดพระเชตุพนฯ ได้สร้างความคิดใหม่ในการนำวิชาการต่างๆ เผยแพร่ออกไปสู่สาธารณะ วรรณคดีบางเรื่องนั้นเป็นวรรณคดีศาสนาที่น่าจะเรียนกันอยู่แล้วในวัด เช่น เรื่องชาดก เรื่องอสุภ 10 ญาณ 10 เรื่องนิริยกถา เปรตกถา ตำราฉันทวรรณพฤติและตำราฉันทมาตราพฤติ เป็นต้น และบางเรื่องแม้จะไม่ได้เป็นเรื่องศาสนาโดยตรงแต่ก็มีความสัมพันธ์กับศีลธรรมและจริยธรรมในสังคม ได้แก่ วรรณคดีในหมวดสุภาพษิต

สำเนาจารึกพระราชกฤษฎีการาชานุสาส์นวัดพระเชตุพน กล่าวถึงการให้กลุ่มบุคคลต่างๆ ได้เข้ามาในวัดได้อย่างไม่มีชนชั้นหรือบรรดาศักดิ์ ดังข้อความว่า

... บุคคลผู้ใดคือภิกษุหนุ่มแก่ท่ามกลางและสามเณรใหญ่ผู้น้อยปะขาว
ปะริพาชียพราหมณ์ แลขรเวศชายหญิงผู้ใหญ่ผู้น้อยมีบันดาศักดิ์หาบันดา
ศักดิ์ มิได้ก็ดี และเดินลัดเข้ามาในจังหวัดบริเวณภูมสถานชะลาถนพระ

เจดีย์ที่พระอุโบสถาคาระพิมานและพระวิหารใหญ่ น้อย ณะ พายใน
ภายนอกบ้นณะศาลารายรอบขอบเขตพระอารามนี้

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 73)

จากข้อความข้างต้นนี้ เห็นได้ว่า แม้วัดพระเชตุพนฯ เป็นวัดหลวงและเป็นวัดสำคัญที่อยู่
ใกล้พระบรมมหาราชวัง แต่ก็มีโอกาสเปิดโอกาสให้คนทั่วไปเข้ามาได้ วัดพระเชตุพนฯ จึงเป็น
สื่อกลางทางการเข้าถึงความรู้สำหรับประชาชนทุกคนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ความสำคัญของวัดในฐานะที่เป็นศูนย์กลางทางสังคมเป็นความคิดที่มีมานานตั้งแต่สมัย
โบราณ และวัดยังเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญสำหรับการสร้างและเก็บรักษาวรรณคดี จารึกวัด
พระเชตุพนฯ นอกจากจะแสดงความคิดดังกล่าวแล้ว จารึกวัดพระเชตุพนฯ ยังได้แสดง
ความสัมพันธ์ระหว่างวัดซึ่งเป็นสถานที่ในพระพุทธศาสนา ราชสำนักในฐานะที่เป็นผู้บำรุงพระ
ศาสนา และวรรณคดีเด่นชัดยิ่งขึ้น ด้วยการทำให้วัดมีบทบาทในการเผยแพร่วรรณคดีที่มา
จากการสร้างของราชสำนัก และทำให้วรรณคดีลายลักษณ์ได้เผยแพร่ไปสู่ประชาชนอย่างเป็น
รูปธรรม และเป็นการนำงานวรรณคดีให้เข้าถึงประชาชนอย่างแท้จริง จึงนับได้ว่า จารึกวัด
พระเชตุพนฯ ได้สืบทอดความคิดเรื่องวัดกับวรรณคดีในแบบเดิมในขณะเดียวกันก็ได้สร้าง
ความคิดเกี่ยวกับการสร้างงานเพื่อเผยแพร่ความรู้ไปสู่สาธารณะชนได้อย่างชัดเจนและมี
ประสิทธิภาพอย่างยิ่ง

4.1.4 แนวความคิดเรื่องจารึกกับการเผยแพร่งานวรรณคดี

การสร้างจารึกในวัดพระเชตุพนฯ นับได้ว่าเป็นการสร้างจารึกในพระอารามที่มากที่สุด
ในประเทศไทย สำหรับการสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ ได้สะท้อนให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับการ
สร้างจารึกของไทยดังนี้

4.1.4.1 แนวคิดเรื่องการสร้างงานของกวี

จารึกนับว่าเป็นวรรณคดีที่เก่าแก่กว่าวรรณคดีประเภทอื่นๆ และการสร้างจารึก
ในพระอารามนั้นมีความสัมพันธ์กับการสร้างกุศลด้วยเหตุนี้วรรณคดีจารึกนั้นมักจะปรากฏชื่อ
เจ้าของจารึกเสมอ แม้ว่าจะเป็นจารึกใต้ฐานพระพุทธรูป จารึกในแผ่นโลหะ หรือการจารึกลงใน
แผ่นหินหรือหลักหินก็ตาม ซึ่งน่าจะเป็นเหตุผลด้านการสร้างกุศลโดยให้ชื่อปรากฏคู่กับ
สิ่งก่อสร้างหรือวัตถุสถานทางพุทธศาสนา

จารีกวัตพระเชตุพนฯ เป็นการร่วมกันระหว่างกลุ่มคนหลายกลุ่มที่จะสร้างงานวรรณคดีขึ้นตามพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งเจ้านาย พระสงฆ์ และข้าราชการบริพาร ซึ่งน่าจะจัดได้ว่าเป็นการประชุมกวี งานวรรณคดีหลายเรื่องมีการระบุชื่อผู้แต่ง แต่ยังมีวรรณคดีอีกจำนวนไม่น้อยที่ไม่ได้ระบุชื่อไว้ โดยเฉพาะงานวรรณคดีร้อยแก้วแม้ว่าจะไม่ทราบนามของผู้เขียนวรรณคดีในจารีกวัตพระเชตุพนฯ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากร้อยแก้วส่วนใหญ่เป็นการนำเรื่องที่มีอยู่เดิม หรืออาจมีตำราอยู่แล้วมาเรียบเรียง ส่วนวรรณคดีที่มีการระบุผู้แต่ง มักเป็นงานวรรณคดีร้อยกรองที่มีการเขียนชื่อผู้แต่งไว้ตอนท้าย หรือบางเรื่อง ได้แก่ โคลงภาพเรื่องรามเกียรติ์ แม้ว่าจะไม่มีการระบุชื่อผู้แต่งโคลงไว้ท้ายบท แต่ก็มิชื่อผู้แต่งบันทึกไว้ในโคลงต้นสรรเสริญพระเกียรติปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน (โคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน) ส่วนงานร้อยแก้วนั้น ส่วนที่เป็นตำรายา จะมีการระบุแพทย์ผู้เป็นเจ้าของสูตรยาไว้ตอนท้ายด้วย อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีการเอ่ยนามผู้แต่ง แต่ก็ถือว่าเป็นงานที่ทำขึ้นตามแนวพระราชดำริ ดังจะเห็นได้จากที่มีการระบุการสร้างจารีกตามสถานที่ต่าง ๆ ไว้ในสำเนาจารีกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้งรัชกาลที่ 3 ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การสร้างจารีกนั้นน่าจะมีการวางแผนไว้ให้มีความสัมพันธ์กับการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ และยังมีการระบุไว้ในตอนต้นของวรรณคดีบางเรื่องที่จะระบุว่าสร้างงานขึ้นตามพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังตัวอย่างจากฉันทกฤษณาสอนน้องว่า

๑ แต่ตุมผู้จะนิพนธ์ยุบลบทรรหาร

แห่งราชโองการ ตำรัส

๑ ให้รังสฤษฏิกฤษณาสุภาสิตสวัสดิ์

เลบงฉันทร์ำพรรณอรรด ภิปราย

(ประชุมจารีกวัตพระเชตุพน, 2554: 423)

ในแง่มุมมองพระมหากษัตริย์จึงทรงเป็นเจ้าของจารีก และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คนกลุ่มต่าง ๆ ได้มาร่วมการทำพระราชกุศล งานจารีกวัตพระเชตุพนฯ จึงเป็นการประชุมกวีผู้แต่ง และมีโคลงบางบทที่กล่าวถึงการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

จารีกวัตพระเชตุพนฯ จึงแสดงให้เห็นลักษณะความคิดเกี่ยวกับการเป็นเจ้าของจารีกใน 2 ระดับคือ ผู้แต่งทั้งที่ปรากฏชื่อและไม่ปรากฏชื่อ และพระมหากษัตริย์ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นผู้ปฏิสังขรณ์ และในขณะเดียวกันพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงมีบทบาทในฐานะผู้แต่งอีกหลายตอน เช่น เพลงยาวกลบทและกลอักษร โคลงกล โคลงภาพฤกษ์ตัดตน เป็นต้น อีกด้วย ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า การสร้างจารีกวัตพระเชตุพนฯ เป็นการประชุมกวีครั้งสำคัญในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีบทบาทในการทรงพระราชนิพนธ์ด้วย

การสร้างจารีกวัตพระเชตุพนฯ สะท้อนขอบความคิดเรื่องการประชุมกวีอันทำให้เกิดงานวรรณคดีที่สำคัญในรัชกาล และแสดงการสืบทอดแนวคิดเกี่ยวกับจารีกที่มีความสัมพันธ์กับ

การสร้างกุศลในพระศาสนาอันจะทำให้ชื่อ ผลงานรวมถึงความตั้งใจของเจ้าของจาริกได้เผยแพร่ไปในสาธารณะให้ผู้คนได้ชื่นชมอนุโมทนาในการกุศลซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายที่สำคัญประการหนึ่งของการเขียนจาริกที่มีมาตั้งแต่โบราณ

4.1.4.2 แนวคิดเรื่องการเผยแพร่ไปสู่สาธารณะ

การสร้างจาริกตั้งแต่ในสมัยโบราณมีวัตถุประสงค์ประการหนึ่งคือการเผยแพร่สิ่งที่เจ้าของจาริกได้กระทำไว้ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างพระอาราม หรือ การถวายวัตถุทางศาสนา ซึ่งการสร้างจาริกนั้นจะทำให้เรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้จาริกไว้มีความคงทนต่อกาลเวลาและเป็นหลักฐานทางลายลักษณ์ที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้

การเขียนจาริกที่วัดพระเชตุพนฯ ก็น่าจะมีวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกับแนวคิดดังกล่าว โดยเริ่มต้นจากจาริกเรื่องทรงสร้างวัดพระเชตุพน ครั้นรัชชกาลที่ 1 ที่มีการเขียนตามแนวความนิยมเดิมของการเขียนจาริกประกอบการก่อสร้างพระอารามที่บันทึกเหตุการณ์การปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ตั้งแต่การเริ่มมีพระราชดำริ รายละเอียดการปฏิสังขรณ์ รายละเอียดค่าใช้จ่าย การฉลองพระอาราม รวมถึงการอุทิศและการอธิษฐาน ซึ่งหากเปรียบเทียบกับจาริกในกลุ่มที่เขียนขึ้นเพื่อประกอบการสร้างพระอารามเหมือนกันก็นับได้ว่าจาริกเรื่องนี้เป็นจาริกเรื่องหนึ่งที่มีเนื้อหาครบถ้วนสมบูรณ์กว่าจาริกหลายเรื่อง จาริกเรื่องนี้ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนเกี่ยวกับความต้องการที่จะเผยแพร่เรื่องราวการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ตรงส่วนเนื้อหาที่เป็นคำอุทิศและการแสดงความปรารถนาของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ดังข้อความว่า

ซึ่งทรงพระราชศรัทธาบำเพ็ญพระราชกุศลทั้งนี้ ไซ้พระไทยจะ
ปรารถนาสมบัติบรมจักรจุลจักรท้าวพญาสามลราช แลสมบัติอินทร์พรหมหา
มิได้ ตั้งพระไทยหมายมั่น พระบรมโพธิญาณในอนาคตกาลจะรื้อสัตว์ให้พ้น
จากสงสารทุกข์ แลการพระราชกุศล ทั้งนี้ ขออุทิศให้แก่เทพยูเจ้าในอนันตะ
จักรวาล แลเทพยูเจ้าในฉกามาพจรแลโสฬสมหาพรหม อากาศเทวดาพฤก
เทวดาภูมเทวดาอารักษ์เทวดาแลกษัตราธิราช พระราชวงษานุวงศ์เสนา
พฤฒามาตย์ราชปโรหิตสมณชีพราหมณ์อนาประชาราษฎร์ ท้าวสกุล
ราชอาณาจักรในมณฑลทวีป จงอนุโมทนาเอาส่วนพระราชกุศลนี้ให้เป็นบุญ
สาธุสิริสวัสดิ์ที่ขมายุสม ๗๖๐

(ประชุมจาริกวัดพระเชตุพน, 2554: 57)

การมีคำอุทิศและอธิษฐานนี้แสดงให้เห็นถึงการที่จะให้เทวดา และมนุษย์ทุกหมู่เหล่าทั้งที่เป็นพระราชวงศ์หรือสามัญชนได้ร่วมอนุโมทนาและรับพระราชกุศล ทั้งยังแสดงให้เห็นความ

เชื่อว่าการสร้างจารึกนั้นเป็นหนทางที่จะแสดงความปรารถนาของผู้สร้างจารึกให้ผู้อื่นได้รับรู้ เป็นพยานในการกุศลตราบเท่าที่จารึกนั้นยังคงอยู่

สำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้งรัชกาลที่ 3 น่าจะเป็น สำเนาที่ได้เตรียมไว้เพื่อจะนำไปจารึกที่วิหารพระโลกนาถ (วิหารทิศตะวันออก มุขหลัง) นั้น มี ลักษณะการเขียนและมีเนื้อหาในแบบเดียวกันกับจารึกเรื่องทรงสร้างวัดพระเชตุพน ครั้ง รัชกาลที่ 1 แต่ในตอนท้ายไม่ได้มีการจบลงด้วยการอธิษฐานแสดงความปรารถนา แต่จบลง ด้วยการกล่าวถึงจารึกที่วิหารพระพุทโธไสยาสน์ และบอกถึงการคำนวณจำนวนบรรทัดหากนำ ข้อความในต้นฉบับนี้ไปจารึก ดังข้อความว่า

แลการเบ็จเสร็จทั้งปวงซึ่งยังค้างอยู่ กับจำนวนพระราชทรัพย์ซึ่ง ทรงพระมหาบริจาคในการปฏิสังขรณ์พระอาราม แลมหามหะกรรมการ ฉลองนั้นจะมีแจ้งสืบไปในแผ่นศิลาจากฤก ณะ พระมหาวิหารพระพุทโธ ไสยาสน์โน้น ๗๖ ๐๐

เพนบันทึกในสมุด หน้าต้น 204 หน้าปลาย 198 (รวม) 402 บรรทัด คิดอักษร 6 บันทึกในสมุดลงแผ่นศิลาเพนบันทึก 1 ได้บรรทัดในแผ่นศิลา 67 ประทัด ๗๖ ๐๐

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 70)

จากข้อความข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่าเนื้อหาส่วนที่เป็นการบริจาคพระราชทรัพย์ และ ฉลองพระอารามนั้นยังคงมีอยู่ตามขนบการเขียนจารึกเดิมเพียงแต่ “รายละเอียดเหล่านี้ไม่ได้ จารึกลงบนแผ่นศิลาในพระวิหารพระพุทโธไสยาสน์ แต่ประการใด ปัจจุบันในพระวิหารพระพุทโธ ไสยาสน์ยังมีศิลาแผ่นใหญ่ติดอยู่ที่ผนังวิหารพระพุทโธไสยาสน์ แต่ยังไม่ได้มีการแกะสลัก สันนิษฐานว่าน่าจะเตรียมไว้สำหรับการจารึกเรื่องราวดังกล่าวมาข้างต้นนี้” (ประชุมจารึกวัด พระเชตุพน, 2554: 70)

นอกจากสำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้งรัชกาลที่ 3 แล้ว จารึกในวัดพระเชตุพนฯ ยังมีอีกหลายเรื่องและแม้ว่าจะไม่ได้มีเนื้อหาลักษณะเดียวกันกับจารึก ข้างต้น แต่การสร้างจารึกก็น่าจะมีวัตถุประสงค์การเขียนเพื่อการเผยแพร่ด้วยเช่นเดียวกัน เนื่องจากจารึกในวัดพระเชตุพนฯ นั้นมีการติดในบริเวณต่าง ๆ ที่คนสามารถเข้าไปชมได้และ นอกจากนี้จารึกหลายเรื่องยังมีการระบุชื่อผู้เขียนซึ่งน่าจะเป็นการแสดงความมุ่งหมายให้เป็น หลักฐานปรากฏชื่อในการเผยแพร่ นอกจากวัตถุประสงค์ที่ต้องการเป็นพุทธบูชาเพียงอย่าง เดียว

พระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงต้องการให้จารึกเป็นงาน ศิลปะในพระอารามประเภทหนึ่งที่เผยแพร่ไปสู่สาธารณชนเนื่องจากศิลปกรรมต่าง ๆ ในวัดพระ

เชตุพนฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชประสงค์ให้ประชาชนทุกชนชั้นที่ได้เข้ามาในวัดได้เข้ามาชมศิลปกรรมต่างๆ ด้วย โดยการคนที่เข้ามาในวัดนั้นไม่ได้จำกัดชนชั้น แม้ว่าวัดพระเชตุพนฯ จะเป็นพระอารามหลวงใกล้พระบรมมหาราชวังก็ตาม ดังข้อความในสำเนาจารึกพระราชกฤษฎีกการาชานุสาสน์ วัดพระเชตุพนฯ ที่กล่าวถึงการลงโทษผู้ที่เข้ามาทำลายสิ่งของในวัด หรือทำให้วัดสกปรก และสรรเสริญอวยพรผู้ที่เข้ามาด้วยความเลื่อมใสและไม่ทำลายหรือทำความสกปรกในวัดโดยไม่เลือกว่าบุคคลนั้นจะมีบรรดาศักดิ์หรือไม่ก็ตาม (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 73)

การสร้างจารึกจึงเป็นการนำวรรณคดีมาแสดงต่อสาธารณชน ซึ่งทำให้งานวรรณคดีที่คัดเลือกไว้สำหรับการจารึกในวัดเป็นที่เผยแพร่ในวงกว้าง ทำให้งานวรรณคดีในวัดพระเชตุพนฯ หลายเรื่องเป็นที่รู้จัก เช่น งานวรรณคดีที่รู้จักกันโดยทั่วไปหลายเรื่อง เป็นวรรณคดีที่จารึกไว้ที่วัดพระเชตุพนฯ เช่น โคลงโลกนิติ กุศโลบายสอนน้อง สุภาษิตพระร่วง ตำราฉันทน์วรรณคดีและตำราฉันทน์มาตราพุดติ เพลงยาวกลบท จารึกตำราแพทย์แผนไทย เป็นต้น

งานวรรณคดีที่จารึกที่วัดพระเชตุพนฯ หลายเรื่องมักจะกลายเป็นแบบฉบับที่ได้รับการนับถือและคัดลอกเป็นมาตรฐาน เช่น กุศโลบายสอนน้องคำฉันทน์ แม้ว่าจะมีสำนวนอื่นแต่ที่แพร่หลายคือสำนวนพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส โคลงโลกนิติ ซึ่งเป็นวรรณคดีที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแต่สำนวนที่นิยมคือ โคลงโลกนิติพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร เป็นต้น

วรรณคดีหลายเรื่องมีการระบุไว้ว่าสร้างขึ้นเพื่อเป็นประโยชน์สำหรับผู้ที่ได้เข้ามาอ่าน เป็นทานทางความรู้ ซึ่งแนวคิดนี้เป็นพระราชดำริมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ดังข้อความจาก จารึกเรื่องทรงสร้างวัดพระเชตุพน ครั้นรัชชกาลที่ 1 ว่า “ทำศาลารายห้าห้องเจ็ดห้องเก้าห้องเพนสิบเจ็ดศาลา เขียนเรื่องพระชาฎกห้าร้อยห้าสิบพระชาติทั้งตำรายาแลฤๅษีตัดตนไว้เป็นทาน” (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 55)

ส่วนในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เขียนจารึกไว้หลายเรื่องเพื่อประโยชน์แก่ผู้ที่เข้ามาในวัด ดังตัวอย่างจาก สำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้นรัชชกาลที่ 3

พื้นผนังใหญ่หลังเหนือเขียนแผนผิวดาษผียอดเดียวแลแผนซัลลูกะ
ด้วยคอสองเจดีย์เขียนแผนนวดจากฤๅษีตำรายาวันโรค ในแผนสิลาลาย
ติดตามผนังแลเสาทั่วทั้งหลัง พื้นผนังใหญ่หลังใต้เขียนแผนกุมารแลแม่ซ้อ
คอสองเจดีย์เขียนแผนลอบองราหู จากฤๅษีตำรายากุมารในแผนสิลาลายตาม
ผนัง แลเสาทั่วทั้งหลังไว้เป็นทาน ...

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 65)

จะเห็นได้ว่า ข้อความข้างต้นนี้แสดงให้เห็นแนวพระราชดำริที่จะให้จารึกเรื่องดังกล่าวนี้เผยแพร่ออกไป นอกจากนี้ในจารึกวัดพระเชตุพนฯ บางเรื่องยังแสดงให้เห็นแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการเผยแพร่งานวรรณคดีเพื่อเป็นประโยชน์แก่คนทั่วไปด้วย ดังตัวอย่างเช่น

โคลงบอกด้านการปฏิสังขรณ์, ศาลารายที่ 16 กล่าวถึงจารึกแพทยแผนไทยว่า

๐ พระบำเรอราชผู้	แพทยา ยิ่งฤา
รู้รอบรู้รักษา	โรคพื้น
บรรหารพนักงานหา	โอสถ ประสิทธิ์เอย
จำหลักลักษณะผาพื้น	แผ่นไว้ทานหลัง
	กรมหมื่นนุชิตชิโนรส

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 393)

จารึกวัดพระเชตุพนฯ ยังมีความโดดเด่นในด้านการเผยแพร่งานวรรณคดีประการหนึ่ง คือ “การสร้างจารึกติดคู่กับภาพจิตรกรรม” ความสัมพันธ์ระหว่างการเขียนจารึกคู่กับภาพจิตรกรรมนั้น น่าจะเริ่มขึ้นจากการสร้างจารึกภาพชาดกที่วัดศรีชุม ซึ่งเป็นภาพจารลายเส้นลงบนแผ่นหินที่ใช้เป็นเพดานอุโมงค์ที่มณฑปวัดศรีชุม และภาพชาดกที่วัดศรีชุมนี้อาจจะเป็นต้นเค้าของการสร้างงานจิตรกรรมไทย ดังที่วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2539: 8) กล่าวไว้ว่า

ภาพลายเส้นที่ถือว่าอาจจะเป็นต้นเค้าของการเขียนภาพจิตรกรรมไทยคือ ภาพสลักลายเส้นบนแผ่นหินชนวนที่วัดศรีชุม อำเภอเมืองสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย ซึ่งทำขึ้นตามแบบภาพวาดของอินเดียที่ภิกษุชาวลังกานำเข้ามายังกรุงสุโขทัย เพื่อประโยชน์ในการเผยแพร่พุทธศาสนา ภาพสลักลายเส้นบนแผ่นหินในอุโมงค์วัดศรีชุม แม้จะเป็นเพียงภาพลายเส้นรูปคนตามเรื่องราวของพุทธชาดก แต่ลักษณะของคนและการจัดภาพเป็นแบบศิลปะอินเดีย จิตรกรรมสมัยสุโขทัยอาจจะได้รับความบันดาลใจจากภาพลายเส้นนี้ แล้วสร้างเป็นงานจิตรกรรมต่อมาก็เป็นได้

จิตรกรรมฝาผนังของไทยโดยทั่วไปมักจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนา ได้แก่ พุทธประวัติ สถานที่สำคัญในพุทธประวัติ อดีตพระพุทธรเจ้า เทพชุมนุม ทศชาติชาดก และ ไตรภูมิ (เนื้ออ่อน ขวัญทองเขียว, 2556: 130) ส่วน K.I.Matics (1992: 2) ได้กล่าวถึงเนื้อหาที่ใช้ในจิตรกรรมฝาผนังของไทยว่ามีเนื้อหาเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนาและเนื้อหาของการเขียนจิตรกรรมฝาผนังของไทยมีหัวข้อคือ

- 1) พุทธประวัติของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันรวมถึงมหาปรินิพพาน
- 2) ชาดกเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะมหานิบาตชาดก
- 3) เนื้อหาเกี่ยวกับจักรวาลตามความเชื่อในพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังมีการนำวรรณคดีบางเรื่องมาเขียนเป็นภาพจิตรกรรม เช่น สังข์ทอง รามเกียรติ์ คัมภีร์โลกสันฐาน ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (น่าจะหมายถึงไตรภูมิโลกวิจิตรกถา – ผู้วิจัย) เป็นต้น ¹

จารึกส่วนหนึ่งในวัดพระเชตุพนฯ มีความสัมพันธ์กับภาพจิตรกรรม ซึ่งการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีการเขียนภาพจิตรกรรมหลายเรื่อง จากข้อมูลในจารึกเรื่องทรงสร้างวัดพระเชตุพน ครั้นรัชกาลที่ 1 กล่าวถึงการเขียนภาพจิตรกรรมตามสถานที่ต่างๆ ได้แก่ เรื่องรามเกียรติ์ เรื่องชาดก 550 ชาดก (เขียนไว้ที่ศาลาราย) เรื่องทศชาติ (เขียนไว้ที่พระอุโบสถ) เรื่องโยคาวจรพิจารณาสุภ 10 ญาณ 10 เรื่องมารผจญ เรื่องเทศนาพระธรรมจักร เรื่องเทศนาดาวดึงส์ เรื่องพระเกศธาตุ และเรื่องไตรภูมิ เขาพระสุเมรุ สัตตบริภัณฑ์ ทวีปทั้ง 4 เขามหิมพานต์ สระอโนดาต ปัญจมหานที

¹ “Thai paintings have always been regarded from a spiritual view as reminders of the Buddha ‘s doctrine.” ¹ and categorized the topics in Thai mural paintings as follows: ¹

1. Episodes from the life of the historical Buddha ,
Including his *mahāparinibbāna*
2. Scenes from various *Jātaka* tales, especially the final ten Incarnations of the Bodhisattava
3. Awe – inspiring elements of Buddhist cosmology,
A continuation of the form of illustration
Accompanying the Traiphum text visualizing heavens,
hells and the earth

Other literary themes depicted were a few stories of Thai heritage, for example:

1. The tale of Sang Tong, the prince of the golden conch shell
2. The famous Ramakien
3. The Lokasanthan text , attributed to monks of the first reign of the Chakri dynasty, which explains birth, life , and death of humans and animals.

จะเห็นได้ว่า เนื้อหาของจิตรกรรมฝาผนังสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชนั้นมีความแตกต่างกับความนิยมในการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังหลายเรื่อง เช่น เรื่องโยคาวจรพิจารณาอสุภ 10 ญาณ 10 เป็นต้น หรือการเขียนเรื่องชาดก 550 ชาดก ซึ่งต้องใช้พื้นที่มาก แนวทางการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังที่มีเนื้อหาหลากหลายในสมัยรัชกาลนี้อาจจะไม่สามารถสืบค้นที่มาหรือต้นแบบได้แน่ชัด เนื่องจากไม่เหลือหลักฐานจากสมัยกรุงศรีอยุธยา รวมถึงลักษณะแผนผังทางสถาปัตยกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยเดิม ดังที่บรรเจิด ศรีสุขได้วิเคราะห์ไว้ว่า

จิตรกรรมฝาผนังภายในอาคารเขตพุทธาวาส แต่ครั้งรัชกาลที่ 1 ซึ่งแสดงแนวคิดการกำหนดเนื้อหา และการจัดวางตำแหน่งของภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในอาคาร ที่ต่างจากขนบนิยมที่เป็นแบบแผนมาแต่เดิม และไม่อาจแสดงให้เห็นถึงการสืบเนื่องหรือได้อิทธิพลแบบอย่างจากแหล่งใด ด้วยพระอารามหลวงในสมัยกรุงศรีอยุธยาส่วนใหญ่ถูกทำลายด้วยภัยสงครามกาลเวลาและสภาพดินฟ้าอากาศ ประกอบกับก่อนหน้านั้นการให้ความสำคัญจะมุ่งเน้นที่พระปรารักษ์ พระมหาธาตุหรือพุทธเจดีย์ให้เป็นประธานของพระอารามแวดล้อมด้วยพระระเบียงคดกำหนดเขตตามคติจักรวาลโดยมีพระวิหารหลวงตั้งอยู่เบื้องหน้า และยังไม่ปรากฏว่ามีการสร้างพระระเบียงคดล้อมรอบพระอุโบสถ และพระวิหารหลวงแต่อย่างใด ...

(บรรเจิด ศรีสุข, 2551: 6-7)

อย่างไรก็ตาม ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น เชื่อว่าจิตรกรรมหอไตรวัดระฆังโฆสิตารามเป็นจิตรกรรมที่เก่าแก่ที่สุด น่าจะเป็นฝีมือช่างครั้งสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช หอไตรวัดระฆังโฆสิตาราม เป็นอาคารไม้แบบเรือนไทย 3 หลังแปด เรือนไทยหลังกลางเขียนภาพรามเกียรติ์ ตอนศึกอินทรชิต และตอนสุครีพรับคำท้าของกุมภกรรณ หลังบานหน้าต่างมีภาพทวารบาล หลังทางทิศใต้เขียนเรื่องไตรภูมิ มขมานพ พระเจดีย์จุฬามณี เทพชุมนุม และรามเกียรติ์ หลังบานประตูเป็นภาพต้นไม้ประดิษฐ์ และภาพพระสงฆ์ปลงอสุภะ หลังทางด้านทิศเหนือตอนบนเป็นเทพชุมนุม ตอนล่างเป็นภาพต้นไม้อย่างจีน (เนื้ออ่อน ขรัวทองเขียว, 2556: 92)

ดังนั้นในการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังของไทย อาจจะมีเรื่องราวที่เขียนกันมาแต่เดิมหลายเรื่อง เพียงแต่ในวัดพระเชตุพนฯ อาจจะมีพื้นที่ในการเขียนมากกว่าเนื่องจากมีสถาปัตยกรรมในพระอารามหลายแห่งทำให้อื้อต่อการเขียนภาพจิตรกรรมที่มีเนื้อหาที่หลากหลายได้มากกว่าวัดอื่นๆ ในสมัยเดียวกัน แต่แม้ว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอด

ฟ้าจุฬาโลกมหาราช จะมีภาพจิตรกรรมหลายเรื่องแต่ก็ยังไม่ได้สร้างจารึกสำหรับภาพจิตรกรรมเหล่านี้

การปฏิสังขรณ์สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการสร้างสิ่งก่อสร้างเพิ่มเติมหลายแห่ง และมีการเขียนภาพจิตรกรรมตามแนวเรื่องเดิมหลายเรื่อง เช่น เรื่องโยคาวจรพิจารณาอสุภ 10 ญาณ 10 เรื่องพระเกศธาตุ เป็นต้น และส่วนที่มีการก่อสร้างอาคารเพิ่มเติม ทำให้มีการเขียนภาพจิตรกรรมมากขึ้น เช่น การสร้างมุขหลังของวิหารทิศเพิ่ม 3 หลังทำให้มีการเขียนภาพเรื่องธุดงค์ 13 ฎีกาพาหุ และภาพพระพุทธรูปขึ้น การสร้างพระอุโบสถและวิหารพระพุทธไสยาสน์ ทำให้มีการเขียนภาพเรื่องพระสาวก เป็นต้น

การเขียนภาพในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หลายเรื่องน่าจะเป็นเรื่องที่ไม่ได้มีความนิยมในการเขียนเป็นจิตรกรรมฝาผนังมาแต่เดิม เช่น เรื่องมหาวงศ์ ซึ่งเรื่องนี้มีการแปลมาตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เรื่องนิทานสิบสองเหลี่ยม ซึ่งเป็นเรื่องที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ภาพเรื่องทำเนียบหัวเมือง เป็นต้น

การเขียนภาพจิตรกรรมที่มากมายในรัชกาลนี้ น่าสนใจว่ามีการสร้างจารึกกำกับภาพด้วย และมีการระบุพระราชประสงค์ในการสร้างจารึกกำกับภาพไว้อย่างชัดเจน ดังตัวอย่างจากสำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้งรัชกาลที่ 3 เช่น

อนึ่งผนังมุขหลังทั้งสี่พระวิหารนั้น พระวิหารทิศทิศบูรพ์เขียนเรื่องพระโยคาวจรพิจารณาอสุภกัมฐานสิบแลวิปัสณาญาณสิบ พระวิหารทิศทักษิณเขียนเรื่องฎีกาพาหุทั้งแปดบท พระวิหารทิศประจิมเขียนเรื่องพระพุทธรูปห้าตำบล วิหารทิศอุดรเขียนเรื่องเตรสะธงดงค์ จารึกศิลาลาย
เป็นอักษรแลโคลงบอกเรื่องไว้ทุกแห่งทั้งสี่หลัง

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 63)

จารึกศิลาลายเป็นอักษรนั้น หมายถึง จารึกที่เขียนอธิบายภาพจิตรกรรม ส่วนโคลงบอกเรื่องนั้น หมายถึง โคลงบอกด้านการปฏิสังขรณ์สำหรับวิหารทิศทั้งสี่หลัง

การสร้างจารึกกำกับภาพในวัดพระเชตุพนฯ นั้น เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่โปรดให้มีการเขียนจารึกไว้กับภาพจิตรกรรม ดังที่ สันติ เล็กสุขุม (2549: 196) กล่าววิเคราะห์จารึกกำกับภาพจิตรกรรมที่วิหารพระศรีศากยมุณี วัดสุทัศน์เทพวราราม การเลือกรูปที่มีเนื้อหาแปลกไปจากเดิมที่เขียนกันมาและการทำจารึกอธิบายไว้ใต้ภาพเป็นความนิยมที่เริ่มมีในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากนี้ยังได้วิเคราะห์ถึงบทบาทของจารึกที่ติดไว้เพื่ออธิบายภาพอดีตพระพุทธรูปเจ้าว่า

การจัดทำคำบรรยายเป็นจารึกบนแผ่นศิลา ปิดไว้ที่ส่วนล่างของภาพ จึงเอื้อประโยชน์แก่ผู้ดู ไม่เพียงให้รู้เรื่อง ติดตามเรื่องได้เท่านั้น หากต้องการศึกษาประเด็นลึกซึ้ง ด้านภาษาในจารึกก็ได้ นอกจากนี้ ข้อความในจารึกยังช่วยให้เราหยั่งทราบความคิด การแก้ปัญหา และภูมิปัญญาช่างเขียนในการถ่ายทอดอุดมคติจากตัวหนังสือ ซึ่งก็คือถ่ายทอดจินตนาการ ออกเป็นภาพเขียนที่สัมผัสเห็นได้ หมายความว่างานของช่างเขียน เป็นกระบวนการแปลงนามธรรมให้เป็นรูปธรรม

(สันติ เล็กสุขุม, 2549: 212)

ดังนั้น การเขียนอธิบายความใต้ภาพจึงน่าจะเป็นแนวความคิดที่สร้างสรรค์และเป็นที่ยอมรับในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และการเขียนจารึกอธิบายภาพจิตรกรรมนั้นยังมีประโยชน์ในการอธิบายเรื่องให้ผู้เข้ามาดูภาพได้ติดตามเรื่องได้ถูกต้องและข้อความในจารึกยังช่วยให้ผู้ที่อ่านที่รับรู้เนื้อหาของเรื่องได้สัมผัสจินตนาการและภูมิปัญญาในการถ่ายทอดจากลายลักษณ์ไปสู่ภาพจิตรกรรม ในแง่มุมนี้การเขียนจารึกและการเขียนภาพจิตรกรรมจึงมีความเอื้อต่อกันในลักษณะที่จารึกนั้นช่วยให้ผู้ที่อ่านจารึกได้เข้าใจภาพมากขึ้น

นอกจากความสำคัญของจารึกที่มีต่อภาพจิตรกรรมดังที่กล่าวมาแล้ว การเขียนจารึกอธิบายภาพยังน่าจะมีประโยชน์อีกประการหนึ่งคือการเก็บรักษาเนื้อเรื่องส่วนที่ภาพไม่สามารถเขียนได้ ดังจะเห็นได้จากการเขียนภาพเรื่องพุทธบริษัท 4 ที่เป็นเอตทัคคะ ทั้งพระสาวก พระสาวิกา อุบาสกและอุบาสิกา ที่ตอนท้ายมักจะสรุปจบลงด้วยตำแหน่งพระสาวกที่ได้รับ และชั้นของการบรรลู่ เช่น พระวงศ์สะเถระบรรลู่อรหันต์ และได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะฝ่ายสรรเสริญ พระพุทธคุณ, พระโสณาเถรี บรรลู่อรหันต์ และได้รับยกย่องเป็นผู้เป็นเลิศฝ่ายปรารถนาในความเพียร เป็นต้น ซึ่งการเขียนภาพจิตรกรรมนั้นอาจจะสื่อเรื่องดังกล่าวได้ยากกว่าการใช้วิธีถ่ายทอดด้วยตัวอักษรซึ่งเป็นการให้ความรู้โดยตรง คือเป็นการให้อักษรเล่าเรื่องนอกเหนือที่ภาพไม่สามารถเล่าให้ผู้ดูเข้าใจได้

เรื่องที่เขียนเป็นชุดบางเรื่องเป็นเรื่องที่แต่ละตอนมีขนาดไม่ยาวนาน และมีรายละเอียดที่คล้ายคลึงกันมาก การเขียนจารึกกำกับจะทำให้เข้าใจภาพได้มากขึ้น ดังตัวอย่างจากจารึกเรื่องพาหิรนิทานซึ่งมีรายละเอียดขาดแต่ละเรื่องที่คล้ายกัน และบางส่วนอาจจะไม่สามารถเขียนเป็นภาพได้ง่ายนัก การมีจารึกกำกับจึงเป็นการให้ความรู้ในแต่ละภาพนั้น ดังตัวอย่างจารึกเรื่องพาหิรนิทาน เป็นต้น

จิตรกรรมอีกประเภทหนึ่งคือจิตรกรรมในสมุดไทย หรือสมุดข่อย ซึ่งเนื้อหาในสมุดข่อยมักเป็นภาพเกี่ยวกับพระพุทธรูปศาสนา เช่น ภาพทศชาติ ภาพพระภิกษุปลงอสุภกรรมฐาน ภาพปริศนาธรรม และภาพจากเรื่องไตรภูมิ (บุญเดือน ศรีวราพจน์ และประสิทธิ์ แสงทับ, 2542: 33) แต่อย่างไรก็ตามนอกจากเรื่องศาสนาแล้วการเขียนภาพในสมุดไทยก็อาจจะมีเรื่องอื่นๆ อีก เช่น

ภาพกระบวนพยุหยาตรา ตำราแม่ซื้อ ตำราคชลักษณ์ สมุดภาพพุทธบาท ตำราเทวรูป เป็นต้น ภาพจิตรกรรมในสมุดไทยนั้นมักจะมีคำบรรยายเขียนกำกับภาพ อาจจะเป็นคำที่อยู่ในภาพ อยู่ด้านข้างหรืออยู่ใต้ภาพก็ได้ จากลักษณะของการเขียนภาพจิตรกรรมในสมุดไทยเมื่อเปรียบเทียบกับภาพเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังและการสร้างจารึกกำกับไว้ใต้ภาพ หรือด้านข้างของภาพในจารึกวัดพระเชตุพนฯ จึงน่าสนใจว่าลักษณะการสร้างจิตรกรรมฝาผนังและการมีจารึกอธิบายความจึงมีลักษณะเดียวกับการเขียนจิตรกรรมในสมุดไทยอยู่ไม่น้อย

นอกจากนี้ในการปฏิสังขรณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังมีการเขียนภาพจิตรกรรมอีกหลายเรื่องที่ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับพระพุทธศาสนาหรือแม้ว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาแต่ก็อาจเป็นเรื่องที่ไม่ได้อยู่ในประเพณีความนิยมของการเขียนจิตรกรรมฝาผนังมาก่อน ในการปฏิสังขรณ์ในครั้งนี้ก็ได้มีการนำมาเขียนรวมไว้ด้วย เช่น การเขียนภาพเกี่ยวกับแม่ซื้อ กระบวนแห่พระกฐิน นิทานสิบสองเหลี่ยม เรื่องมหาวงษ์ เป็นต้น การเขียนภาพเหล่านี้ส่วนใหญ่จะมีจารึกกำกับไว้

การสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ ส่วนหนึ่งนั้นอาจจะเป็นเพราะต้องการอธิบายความรู้เรื่องต่างๆ เนื่องจากภาพจิตรกรรมส่วนใหญ่เป็นสิ่งที่คนทั่วไปไม่คุ้นเคย ซึ่งอาจเป็นการสะท้อนมุมมองความคิดที่เปลี่ยนไปของชนชั้นสูงในสมัยนั้น ดังที่สันติ เล็กสุขุม ได้ศึกษาจิตรกรรมฝาผนังในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่ามีความเปลี่ยนแปลงแนวเรื่องที่ใช้ในการวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังไว้ดังนี้

พัฒนาการทางสังคมจากทั้งภายในและภายนอกอันมีกระแสสำคัญคือวัฒนธรรมสังคมนิยมตะวันตก คือแรงผลักดันให้ทัศนคติของชนชั้นนาระยะนั้นต้องปรับตัว ซึ่งมีผลมาถึงความเป็นปริมปราคติในส่วนของงานช่างทางศาสนาเช่นจิตรกรรมฝาผนังด้วย ดังการปรับเปลี่ยนแนวเรื่องที่ใช้ในการเขียนภาพ ตัวเอกของเรื่องไม่จำเป็นต้องเป็นกษัตริย์วงศ์เทวราชเสมอไป และในขณะเดียวกันก็ลงมาถึงเรื่องชนชั้นกลาง เช่น ข้าราชการสำนัก คหบดี และชนชั้นล่างด้วย เช่นการเลือกเรื่องราวแนวใหม่ในชุด *ประวัติพระสาวก พระสาวิกาเอตทัคคะ อุบาสก อุบาสิกาเอตทัคคะ* หรือ *เรื่องชุดงควัตร เรื่องวรรณกรรมประชาชน และมหรสพประชาชน* เมื่อแนวเรื่องปรับเปลี่ยนมาอิงความสมจริงมากขึ้น ก็นำพาให้ช่างเขียนจิตรกรรมฝาผนังเขียนภาพอิงความสมจริงตามไปด้วย

(สันติ เล็กสุขุม, 2548: 20)

จากแนวคิดข้างต้นนี้ทั้งเรื่องประวัติพระสาวก พระสาวิกาเอตทัคคะ อุบาสก อุบาสิกาเอตทัคคะ หรือเรื่องชุดงควัตร ล้วนเป็นเรื่องที่เขียนในวัดพระเชตุพนฯ และนอกจากเรื่อง

ดังกล่าวมานี้ยังมีเรื่องอีกหลายเรื่องที่ไม่ได้เป็นเรื่องที่เป็นปริมปราคติหรือเป็นเรื่องที่นิยมเขียนกันโดยทั่วไปในพระอาราม ดังนั้นการสร้างจารึกกำกับภาพย่อมที่จะมีความสำคัญในการอธิบายเรื่องราวที่อยู่ในภาพเพราะเป็นเรื่องที่คนทั่วไปไม่คุ้นเคยมาก่อน เช่น เรื่องประวัติพระสาวก พระสาวิกาเอตทัคคะ อุบาสก อุบาสิกาเอตทัคคะ อาจจะไม่เป็นที่รู้จักเท่ากับเรื่องพุทธประวัติ หรือชาดกโดยเฉพาะทศชาติ หากไม่มีการเขียนจารึกกำกับจึงอาจจะทำให้ผู้ที่เห็นภาพจิตรกรรมเกิดความเข้าใจผิดหรือตีความหมายของภาพผิดไปได้

จากการพิจารณาจารึกที่เขียนกำกับภาพจิตรกรรมในวัดพระเชตุพนฯ จิตรกรรมฝาผนังในวัดพระเชตุพนฯ จึงมีความแตกต่างกับจิตรกรรมฝาผนังที่มีอยู่ทั่วไป ทั้งในด้านเนื้อเรื่อง และแนวคิดในการสร้างงานที่ทำให้เนื้อเรื่องเดิมมีความแตกต่างไป การสร้างจารึกจึงมีความสำคัญสำหรับภาพจิตรกรรมฝาผนังเหล่านี้ และการที่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เริ่มมีความนิยมในการสร้างจารึกกำกับภาพจิตรกรรมนั้นแสดงให้เห็นว่า การสร้างวรรณคดีลายลักษณ์ในการกำกับภาพจิตรกรรมนั้นเป็นเรื่องที่จำเป็น และเป็นการสร้างความรู้ให้เกิดขึ้นในวงกว้าง

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า การสร้างจารึกในวัดพระเชตุพนฯ มีส่วนสัมพันธ์กับแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการเขียนภาพจิตรกรรมทั้งที่เป็นภาพตามแนวคิดเดิมและตามแนวคิดนิยมที่มีขึ้นใหม่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยเฉพาะในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การเขียนจารึกนั้นมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อที่จะให้เป็นคำบรรยายภาพอันถือได้ว่าเป็นนวนิยายที่เกิดขึ้นในช่วงสมัยนี้ และจารึกวัดพระเชตุพนฯ ทำให้งานเขียนที่วัดพระเชตุพนฯ มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับการเขียนเรื่องในสมุดไทย จึงเปรียบได้กับการเป็นตำราภาพขนาดใหญ่ที่เปิดโอกาสให้คนได้เข้ามาเรียนรู้ ในขณะที่เดียวกันก็เก็บรักษาความรู้ให้อยู่คงทนแม้ว่าภาพจิตรกรรมจะเสียหายหรือลบเลือนไปก็ตาม

จารึกวัดพระเชตุพนฯ ได้แสดงให้เห็นมโนทัศน์เกี่ยวกับการสร้างจารึกว่า การเผยแพร่วรรณคดีในรูปแบบจารึกนั้น ไม่ว่าจะเป็นการเผยแพร่ด้วยการสร้างจารึกอธิบายความเพียงอย่างเดียว หรือการสร้างจารึกให้คู่ไปกับภาพจิตรกรรม “จารึก” ก็ได้เป็นช่องทางสำคัญที่จะทำให้คนทุกชนชั้นได้เข้าถึงข้อมูลความรู้ที่ถูกต้องที่สุด ในยุคสมัยที่การสื่อสารและการเรียนรู้อย่างไม่แพร่ไปสู่สังคมโดยรวมดังเช่นในปัจจุบัน

ดังนั้น การสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ จึงมีลักษณะที่สอดคล้องกับความคิดของการสร้างจารึกในวัดแบบเดิมคือการสร้างเพื่อเป็นหลักฐานการสร้างพระอาราม และมีวัตถุประสงค์ทางศาสนา แต่ความคิดเรื่องจารึกที่สร้างในพระอารามได้ขยายขอบเขตเนื้อเรื่องที่กว้างขวางขึ้น

แต่จารีกรียังคงทำหน้าที่หลักคือ การเผยแพร่ข้อมูล การสัมพันธ์กับการทำการกุศลซึ่งเป็นความคิดหลักสำหรับการสร้างจารีกในวัด

4.2 องค์ความรู้จากจารีกวัดพระเชตุพนฯ

วัดพระเชตุพนฯ เป็นสถานที่ที่ได้รับยกย่องว่าเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญ จารีกในวัดพระเชตุพนฯ เป็นส่วนสำคัญในการแสดงให้เห็นความรู้และภูมิปัญญาของคนไทย และมีส่วนที่สร้างความรู้ให้เกิดขึ้นใน โดยจารีกวัดพระเชตุพนฯ ได้รวมความรู้ในด้านต่างๆ หลายแขนงและมีการถ่ายทอดด้วยลักษณะคำประพันธ์ประเภทต่างๆ จารีกวัดพระเชตุพนฯ ได้แสดงให้เห็นลักษณะองค์ความรู้ดังนี้

4.2.1 องค์ความรู้ทางการประพันธ์ในฐานะศิลปะชั้นสูง

จารีกวัดพระเชตุพนฯ มีการใช้คำประพันธ์ทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง วรรณคดีส่วนที่เป็นร้อยแก้ว ได้แก่ *หมวดพระพุทธรศาสนา* คือ จารีกเรื่องพระสาวกเอตทัคคะเอตทัคคะ 41 องค์ จารีกเรื่องพระสาวิกาเอตทัคคะ 13 องค์ จารีกเรื่องอุบาสกเอตทัคคะ 10 คน จารีกเรื่องอุบาสิกาเอตทัคคะ 10 คน จารีกเรื่องอสุภ 10 และญาณ 10 จารีกเรื่องฎีกาพาหุง 8 บท จารีกเรื่องพระพุทธรบาท จารีกเรื่องชฎงค์ 13 จารีกเรื่องพาหิรนิทาน จารีกเรื่องอรรถกถาชาดก จารีกเรื่องมหาวงษ์ จารีกเรื่องนिरยกถา จารีกเรื่องเปรตกถา *หมวดวรรณคดี* คือ จารีกเรื่องรามเกียรติ์ จารีกเรื่องนิทานสิบสองเหลี่ยม *หมวดทำเนียบ* คือ ทำเนียบตราตำแหน่งสมณศักดิ์ ทำเนียบหัวเมืองและผู้ครองเมือง *หมวดประเพณี* คือ จารีกเรื่องรามัญหุงเข้าทักขย จารีกเรื่องมหาสงกรานต์ จารีกริ้วกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตราทางสถลมารค และ *หมวดอนามัย* คือ จารีกตำราแพทย์แผนไทย

นอกจากจารีกที่เป็นงานร้อยแก้วแล้ว จารีกวัดพระเชตุพนฯ ยังมีวรรณคดีร้อยกรองหลายเรื่อง ซึ่งวรรณคดีร้อยกรองในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีลักษณะพิเศษประการหนึ่งคือความพิถีพิถันในการประพันธ์ นอกเหนือไปจากการแต่งตามเนื้อเรื่องที่เคยมีมาในกรุงศรีอยุธยา (กุสุมา รัชสมัย, 2537: 63)

ความคิดนี้ได้แสดงให้เห็นจากจารีกวัดพระเชตุพนฯ ที่ให้ความสำคัญกับความรู้ด้านการประพันธ์ร้อยกรองและจารีกวัดพระเชตุพนฯ ได้แสดงให้เห็นองค์ความรู้ทางการประพันธ์ดังนี้

4.2.1.1 การรวบรวมรูปแบบคำประพันธ์หลากหลาย

จารีกวีวัดพระเชตุพนฯ ได้แสดงให้เห็นการรวบรวมลักษณะคำประพันธ์รูปแบบต่างๆ ไว้ ดังนี้

ก) โคลง

โคลง เป็นลักษณะคำประพันธ์ประเภทหนึ่งที่มีการใช้จารีกวีในวัดพระเชตุพนฯ หลายเรื่อง โดยเฉพาะโคลงสี่สุภาพ และนอกจากนี้ยังมีโคลงต้นบาทกฤษณราชที่ใช้ในการแต่งโคลงภาพคนต่างภาษา และคำประพันธ์ประเภทโคลงนั้นยังมีความน่าสนใจว่าเป็นคำประพันธ์ที่มีหลักฐานว่ามีผู้แต่งร่วมกันหลายคนแสดงให้เห็นว่า โคลง น่าจะเป็นรูปแบบคำประพันธ์ชนิดหนึ่งที่คนที่มีความรู้ทางการประพันธ์สามารถที่จะแต่งได้ เนื่องจากหากพิจารณารายชื่อผู้แต่งโคลงหลายคนเป็นข้าราชการบริพาร และพระสงฆ์ เช่น หลวงชาตฤๅณเบศร จำจัตถนุกุล หลวงสุวรรณอักษร นายอนุฆมหาดเล็ก พระยาไชยฎีกีราชเศรษฐี พระรัตนมุนี พระมุนีนายก พระมหาช้าง เป็นต้น ซึ่งไม่ได้มีผลงานในทางการสร้างวรรณคดีอย่างเด่นชัด

วรรณคดีที่แต่งด้วยโคลงในจารีกวีวัดพระเชตุพนฯ ได้แก่ โคลงบอกด้านการปฏิสังขรณ์ โคลงภาพเรื่องรามเกียรติ์ โคลงโลกนิติ โคลงภาพฤๅษีตัดตน และโคลงภาพคนต่างภาษา โคลงที่ใช้ในจารีกวีวัดพระเชตุพนฯ มีโคลงสี่สุภาพและโคลงต้นบาทกฤษณราช ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างโคลงสี่สุภาพ จากโคลงบอกด้านการปฏิสังขรณ์ (จารีกวีที่หอไตร)

๐ หอไตรจัตุรมุขแมน	ไพชยนต์	อินทร์เอย
ยอดเยี่ยมเวหาดล	เด่นฟ้า	
พึงพิศจิตรกรรมถกล	ผั่งวาด	ไว้แฮ
ประสาทนับห้องละห้า	กระสาปน์จ้างจ่ายรบาย	
ช่างซึกฤๅษีด้วย	จลลสาย มีอนา	
ร่างเรื่องสังคายนาย	นพนั้น	
ศาลาสีทศราย	ชานรอบ	
เหลี่ยมสกัดปรากฏารกัน	สี่ซุ่มทวารวาง	

(ประชุมจารีกวีวัดพระเชตุพน, 2554: 378)

ตัวอย่างโคลงสี่สุภาพ จากโคลงภาพเรื่องรามเกียรติ์

29

๐ วายบุตรอภิวาทไหว	ถวยแหวน	
นางรับมาทรงแสน	โศกเศร้า	
แจ้งเหตุพระดลแดน	เดิรป่า	มานา

นาโศกลิงชบเกล้า

เกลือกกลั่นกรรแสง ฯ

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 558)

โคลงตันที่ใช้ในจารึกวัดพระเชตุพนฯ มีปรากฏใช้เพียงเรื่องเดียวคือ โคลงภาพคนต่างภาษา และใช้โคลงตันบาทกฤษร ดังตัวอย่าง

ภาพมะลายู

43

๐ ใส่เสื้อชนิดน้อยโพก	ผ้าตบิต	
ชาติแขกมลายูหลาย	เหล่าเชื้อ	
เคียนคาดปิ่นแห่งกฤษ	เหน็บแนบ	เอวแอ
กุมหอกคูเคื้อเงื่อ	ง่ารำ ฯ	

44

๐ เข้าสูหระ้าช้อนนอกแทบ	ถอดใจ	
อ่านมุลุดลำนนำ	สอดคล้อง	
ยะหริงแปะไทรไทร	มุงหิด	ก็ดี
เพลงประพฤติพริ้งต้อง	อย่างกัน ฯ	

กรมหมื่นไกรสรวิชิต

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 695)

ลักษณะคำประพันธ์ประเภทโคลง เป็นลักษณะคำประพันธ์ร้อยกรองที่ใช้แต่งมากที่สุด และเป็นลักษณะคำประพันธ์ที่มีผู้ร่วมแต่งเป็นจำนวนมาก วรรณคดีประเภทโคลงในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่มีเนื้อหาแบ่งเป็นตอนๆ เช่น ฤๅษีตัดตน โคลงภาพเรื่องรามเกียรติ์ เป็นต้น จึงเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมแต่งได้มาก และการที่มีจำนวนโคลงใช้เป็นจำนวนมาก และมีผู้แต่งหลายคนแสดงให้เห็นว่า โคลง เป็นลักษณะคำประพันธ์ที่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในช่วงยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นนอกจากคำประพันธ์ประเภทกลอน

ข) ฉันท์ และกาพย์

วรรณคดีที่ใช้คำประพันธ์ที่เป็นคำฉันท์และกาพย์มีอยู่หลายเรื่อง แบ่งกลุ่มได้

ดังนี้

1. วรรณคดีที่แต่งด้วยฉันท์ วรรณคดีที่แต่งด้วยลักษณะคำประพันธ์ประเภท

ฉันท์ ได้แก่

- ตำราฉันทวิธีวรรณคดี ตำราฉันทวิธีมาตราพฤติ วรรณคดี 2 เรื่องนี้ แต่งเพื่อเป็นการแสดงแบบฉันทวิธีชนิดต่าง ๆ ตำราฉันทวิธีวรรณคดีแสดงแบบฉันทวิธี 50 ชนิด และ ตำราฉันทวิธีมาตราพฤติ แสดงแบบฉันทวิธี 8 ชนิด ฉันทวิธีที่แสดงไว้ในตำราฉันทวิธีมาตราพฤติหลาย ชนิดเป็นฉันทวิธีที่กวีไทยนิยมใช้แต่งในวรรณคดีไทยอยู่แล้ว ได้แก่ อินทรวชิรฉันทวิธี โดฎกฉันทวิธี วสันตติลลฉันทวิธี มาลินีฉันทวิธี สัททูลวิกกีฬิตฉันทวิธี และสัททราฉันทวิธี ฉันทวิธีที่แสดงในตำราฉันทวิธีวรรณคดีและตำราฉันทวิธีมาตราพฤติ มีดังนี้

แบบฉันทวิธีในตำราฉันทวิธีวรรณคดี

1. ตะนุฆัฒฉันทวิธี ²	2. กุมาระลพิตฉันทวิธี	3. จิตรปทาฉันทวิธี
4. วิชชุขุมมาลาฉันทวิธี	5. มาณะวะระกะฉันทวิธี	6. หละมุขีฉันทวิธี
7. รุมะวะดีฉันทวิธี	8. อุปุัฐฉิตาฉันทวิธี	9. อินทรวชิรฉันทวิธี
10. อุปะนทวิเชียรฉันทวิธี	11. อุปชาติฉันทวิธี	12. สุมุขีฉันทวิธี
13. โทระกะฉันทวิธี	14. สาลินีฉันทวิธี	15. ธาตุมิสสาฉันทวิธี
16. สุระสะสิริฉันทวิธี	17. รโธทศดาฉันทวิธี	18. ชื่อสวาดตาฉันทวิธี
19. ภัททิกฉันทวิธี	20. วังสุฐะฉันทวิธี	21. อินทวงษฉันทวิธี
22. โดฎกฉันทวิธี	23. ทุตะวิลัมพิตะมาลาฉันทวิธี	24. ปุฎฉันทวิธี
25. กุสุมะวิจิตรฉันทวิธี	26. ภูซงคปยาตฉันทวิธี	27. ปิยงวทาฉันทวิธี
28. ลลิตาฉันทวิธี	29. ปมิตักขราฉันทวิธี	30. อุชลาฉันทวิธี
31. เวศเทวีฉันทวิธี	32. อมรสังข์ฉันทวิธี	33. กมลฉันทวิธี
34. ปหาสินีฉันทวิธี	35. รุจิราฉันทวิธี	36. ปราชิตฉันทวิธี
37. ปหรณะกุลิกฉันทวิธี	38. วสันตติลลฉันทวิธี	39. มาลินีฉันทวิธี
40. ปภัททกะฉันทวิธี	41. วาณินีฉันทวิธี	42. ศิขิริณีฉันทวิธี
43. ทรณีฉันทวิธี	44. มันทักกันดาฉันทวิธี	45. กุสุมิตะลดาเวลิ
ตาฉันทวิธี		
46. เมฆวิปคุชะตาฉันทวิธี	47. สัททลระวิกกีฬิตฉันทวิธี	48. อีทิสังข์ฉันทวิธี
49. สัททราฉันทวิธี	50. ภัททกะฉันทวิธี	

แบบฉันทวิธีในตำราฉันทวิธีมาตราพฤติ

1. อริยชาติฉันทวิธี	2. อริจะปะลาฉันทวิธี	3. คีติชาติฉันทวิธี
4. อุปุคิตฉันทวิธี	5. เวตาศิยชาติฉันทวิธี	6. โอบัจฉันทสะกะ
- ฉันทวิธี

² การเขียนชื่อฉันทวิธีตามการสะกดในประชุมจารึกวัดพระเชตุพน พ.ศ. 2554

7. มัตตาสมกะชาติฉันท

8. วิสิโลกฉันท

- ฉันทปาฬีสอนน้อง และฉันทอัษฎฎาพานร ฉันทเรื่องนี้แต่งด้วย อินทรวีเชียรฉันท เพียงชนิดเดียวตลอดทั้งเรื่อง ตัวอย่าง เช่น

ฉันทปาฬีสอนน้อง

๑ เจ้าเคียดอย่าเคียดตอบ	บมิชอบประทุษฐทา
รุณโทษพิโรธสา	ห้สงดพึงอดใจ
๑ ปางท้าวธรรหาร	ให้พิจารณาคติใด
ผดุงกิจพินิจฉัย	บัญญัติชอบบรอบธรรม

(ประชุมจารีกวัดพระเชตุพน, 2554: 599)

ฉันทอัษฎฎาพานร

๑ วานรหนึ่งแสดง	ศุภสารกล่าวกล
ในนิตยบาล	คำรพเบญจคาถา
๑ ถวายแต่สมเด็จให้	ธิบดินทรราชา
ราโชตะโมธา	สุจริตฟงพลัน

(ประชุมจารีกวัดพระเชตุพน, 2554: 609)

อย่างไรก็ตาม พรรณคดีทั้งสามเรื่องนี้แม้จะใช้ฉันทเป็นหลักในการแต่ง แต่ตอนช่วงต้น หรือการลงท้ายจะใช้คำประพันธ์ชนิดอื่นเพื่อนำเรื่องหรือปิดท้าย ซึ่งเป็นส่วนที่เป็นการนำเรื่อง หรือเป็นการแสดงวัตถุประสงค์ของการแต่ง

ตำราฉันทวรรณพฤติ มีโคลงสี่สุภาพ และกาพย์ฉบังนำเรื่อง มีเนื้อหาเกี่ยวกับ วัตถุประสงค์การแต่ง ช่วงเวลาที่แต่ง ตลอดจนระบุตำราที่ใช้³ ดังตัวอย่าง

๑ โสลกฉันทวรรณพฤติพร้อม	ปรากฏ โลกเฮย
ปัญญาศอย่างกลบท	แบบไว้
กรมขุนชิตชิโนรส	รจเรข ไว้แฮ

³ โคลงและกาพย์นำเรื่องตำราฉันทวรรณพฤติระบุช่วงเวลาในการทรงพระนิพนธ์ว่า วัน พฤษหส์บดี ขึ้น 5 ค่ำ เดือน 9 ปีชาล จุลศักราช 1204 (พ.ศ. 2385) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการให้กรมหมื่นไกรสรวิชิต ทูลอาราธนากรมหมื่นนุชิตชิโนรส ทรงพระนิพนธ์ตำราฉันทขึ้นเพื่อส่งเสริมการกวี (เสาวณิต วิงวอน, บรรณาธิการ, 2553: (43) – (44))

เฉลิมพระเกียรติยศให้

พระศรีเจ้าจอมสยาม ฯ

๑ เบื้องบรรลুকษัตราขหมาย	พันสองร้อยปลาย	คือเศษจตุรพรรษา
๑ พยัคฆ์สังวัจนัจฉา	ศกสาวณะมา	สะสุกกะปักษ์ปัญญา
๑ ชีวะวารกาลให้ธรณี	ศวรเกษตรเรศตรี	อโยธยาสยามินทร์
๑ โองการสารสั่งโดยจิน	ดาราชนถบดินทร์	ผดุงกระวีวรกิจ
๑ แต่กรมไกรสรวิชิต	อาราชนรังสุษ	ภูฉันทพากย์หลาก

พจน์

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 403)

โคลงกระทู้ปิดท้ายเรื่องฉันทพาลีสอนน้อง

๑ พาลี	ลีกระบี่ราชผู้	พงศพา	นรินทร์ฤา
ลี	ลาศคลาดหาหา	พระน้อง	
สอน	แสดงแห่งมาตยา	นุวัตรเร่ง	เรียนพ่อ
น้อง	สดับรสพร้อง	พราแล้วลาญชนม์ ฯ	

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 599)

โคลงกระทู้ปิดท้ายเรื่องฉันทอัษฎาพานร

๑ อัษฎา	องคเทเวศเพี้ยน	พานร
ดา	ดาษสุดดีกร	กล่าวแล้ว
พา	ทานุศาสนสอน	สวัสดีราช
นร	ชาติไต่ตามแล้ว	เลศแท้ทางเกษม ฯ

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 613)

2. วรรณคดีที่แต่งด้วยกาพย์

จารึกวัดพระเชตุพนฯ มีวรรณคดีที่แต่งด้วยกาพย์ชนิดเดียวคือ อาริให้

โพธิบาท ซึ่งแต่งด้วยกาพย์ฉบับ 16 ดังตัวอย่าง

๑ ผิโคเคียงเกวียนเดิรหน	ไปทันแก้ปรน
ประอุกแลขุกอวดวาย	
๑ หนึ่งโคเคียงคู่ไถตาย	ในแอกอุบาย

อุบาทว์อุบัติพิงกลัว

๑ ม้าคลอตตัวเดียวสองหัว

คราเดียวสองตัว

กิติพิบัตินานา

๑ หนึ่งผีชักเรือนแครงครา

เนื่องนิตย์มายา

แลร้องรริกขิกครวญ

(ประชุมจารีกวีตพระเชตุพน, 2554: 789)

แต่ตอนท้ายเรื่องเป็นคาถาภาษาบาลีเนื้อหาเป็นมนต์บูชาแก้อุบาทว์ต่างๆ เช่น

1

๑ ถ้าบูชาแก้อุบาทว์พระอินทร์ว่า

โอม บุรพทิสอินเวตา สหคณปริวารา อาคัจฉันตุ ป ริ ฎ ญ

ชั้นตุ สวาทายฯ

โอม สัพพอุปาทว สัพพโสภสัพพโรค อุปาทวปปีวินาสาย

สัพพศัตตุ ปมัจจติฯ

โอม อินเทวตา สทาร์กชั้นตุ สวาท สวาทา สวาทายฯ

(ประชุมจารีกวีตพระเชตุพน, 2554: 798)

3. วรรณคดีคำฉันท์

จารีกวีตพระเชตุพนฯ มีวรรณคดีคำฉันท์เพียงเรื่องเดียวคือ กฤษณาสนนห้อง คำฉันท์ ฉันท์กฤษณาสนนห้อง ประกอบด้วยกาพย์ฉมัง 16 และกาพย์สุรางคนางค์ 28 ส่วน กาพย์ยานี 11 ไม่ได้มีการนำมาใช้ในพระนิพนธ์ ซึ่งโชษิตา มณีใส สันนิษฐานไว้ว่าเรื่องการใช้ กาพย์ ในฉันท์กฤษณาสนนห้องว่า “แม้กาพย์ที่ปรากฏในตำราฉันท์ลักษณะไทยมี 3 ชนิดคือ กาพย์ยานี กาพย์ฉมังและกาพย์สุรางคนางค์ แต่ในการประพันธ์วรรณกรรมคำฉันท์ซึ่งมีการนำ กาพย์ไปแต่งประกอบฉันท์ มักนิยมใช้กาพย์ฉมังกับกาพย์สุรางคนางค์ เพราะกาพย์ทั้งสองมี จังหวะลีลาต่างจากฉันท์ชนิดต่างๆ ที่นิยมนำมาใช้ ขณะที่กาพย์ยานีไม่ค่อยมีความแตกต่างจาก อินทรวีเชียรฉันท์นัก กวีจึงไม่นิยมใช้กาพย์ยานี แต่จะใช้อินทรวีเชียรฉันท์ซึ่งแต่งยากกว่ากัน ไม่เท่าใดนัก แต่คุ้มค่ากว่าเพราะเป็นฉันท์ ซึ่งจะมีศักดิ์สูงกว่ากาพย์” (โชษิตา มณีใส, 2550: 89) ตัวอย่างการใช้กาพย์ในฉันท์กฤษณาสนนห้องมีดังนี้

ตัวอย่าง กาพย์ฉมัง 16

แกล้งเรื่องเบื่องตันจนปลาย

โบราณนิยาย

เปนหย่างแต่ปางก่อนไกล

เมืองคีอศราธิปไตย	ทรงนามภูวไฉย
คือพรหมทัตกระษัตรา	
เอกองภพผ่านแผ่นพสุธา	ดลตัวพารา
ณศรีบุเรศเขตรัณฑ์	
เอกอัครพินิตาลาวรรณ	เจดโณมโนมพรรณ
พระนามพระนุชบุษบา	

(ประชุมจารีกวีตพระเชตุพน, 2554: 583)

ตัวอย่าง กภาพย์สุรางคนางค์ 28

อย่าเยี่ยงหญิงชั่ว	ไปรู้คุณผ้า	ไม่กลัวความอาย
ล้นลมข่มคำ	ห่อนยำแยงชาย	จงจิตรคิดหมาย
มุ่งร้ายภรรดา		
ต่อหน้าปราศรัย	ลับหลังตั้งใจ	ดูหมิ่นนินทา
คอยหาข้อผิด	ห่อนคิดกรุณา	ไปได้นำพา
กิจการงานเรือน		
การหูกการไฉ	สติจริงไหม	ต้องให้ตักเตือน
เย็บเสี้ยวร้อยปัก	คร้านนักซักเชื่อน	คบค้าหาเพื่อน
ชอบหน้าพาที		

(ประชุมจารีกวีตพระเชตุพน, 2554: 587)

นอกจากการใช้ฉันทลักษณ์และกาพย์แล้ว ฉันทกฤษณาสอนน้อง ยังมีโคลงสี่สุภาพปิดท้ายเรื่อง 1 บท ดังนี้

๑ กฤษ ณาญาพาพัคตร์เพียง	เพ็ญจันทร์
นา เรศเชษฐาพรรณ	พริ้งอ้อย
สอน นุชดุจแสดงฉันท	ทพากย์พจน์ นีนา
น้อง สดับรับสารสร้อย	สืบสร้างสมประสงค์ ๗

(ประชุมจารีกวีตพระเชตุพน, 2554: 596)

สังเกตได้ว่า วรรณคดีในกลุ่มนี้มักจะมีการใช้โคลงสี่สุภาพที่เป็นโคลงกระทำเป็นส่วนที่ปิดท้ายเรื่อง โคลงเหล่านี้จะมีหน้าที่กล่าวสรุปเรื่องทั้งหมด และทำให้การจบเรื่องนั้นมีลีลาทำนองที่ต่างออกไป ซึ่งการใช้โคลงจบเรื่องนี้เป็นความนิยมที่มีมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

ค) ร่าย

จารีกวดพระเชตุพนฯ มีวรรณคดีที่แต่งโดยใช้ร่ายอยู่ 2 เรื่อง ลักษณะร่ายที่ใช้มี ร่ายโบราณและร่ายสุภาพ ดังนี้

1. ร่ายโบราณ วรรณคดีที่ใช้ร่ายโบราณ ได้แก่ โองการแม่ซื้อ ร่ายใน โองการแม่ซื้อ ตามที่ปรากฏในฉบับพิมพ์น่าจะมีลักษณะเป็นร่ายโบราณ เนื่องจากส่วนใหญ่มี จำนวนคำต่อวรรคไม่มากนัก และไม่ได้จบลงด้วยการเลียนแบบบาท 3 และ บาท 4 ของโคลงสี่ ดั้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550: 392) ตามลักษณะร่ายดั้น และไม่ได้จบด้วย 3 วรรคสุดท้ายที่ เลียนแบบโคลงสองสุภาพ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550: 395)

ตัวอย่าง

โอมศรีสิทธิเดโช มโนนมัสการข้าจะอ่านโองการอัญเชิญเทพย์
อันจำเริญทั้งหลาย ขอเชิญพระนารายณ์ธิดี ทั้งพระอิศวรมีศักดาเดช
เป็นจอมมกุฎเกษไกรลาส ขออภิวาทนบุชา หนึ่งพระอุมาภักวะดี อันมีศรี
เฉลิมโลก จงดับโรคให้เสื่อมหาย ขอเชิญพระพายพระเพลิง พระกาฬ
เถกิงแลพระพรหม ทั้งพระยมจัตุโลกบาล พระสุริยาการ พระจันทร์
เจ้าสุทัศน์ครองอินทร์ อันเป็นปิ่นทวภาพ ครบสิบสององค์ทรงมหาราช ข้า
ยกรประณมบังคมเหนือ ศิโรเพศ ขอเชิญปะเวศมาสถิต ประดิษฐาน
เหนือเศียร ... ถ้าผู้ใดต้องชื่อเร่งเร็วฮือไคลคลาศ ชวนทูตปีศาจทั้งสิ้น ตู
จะให้กินเครื่องเช่นทุกตนทุกตำบลผีสง ตูจะรางวัลให้ถึงใจ กินแล้วไป
อย่าอยู่ ดุจตูปัญชาดังนี้ ฯ

(ตำรายา ศิลาจารีกวดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) พระนคร, 2537: 1)

2. ร่ายสุภาพ ได้แก่ สุภาสิตพระร่วง ลักษณะร่ายในสุภาสิตพระร่วงมี ลักษณะเป็นร่ายสุภาพ คือจบด้วยโคลงสองสุภาพ

ตัวอย่าง

ปางสมเด็จพระร่วงเจ้า	เผ้าแผ่นภพสุขโขทัย
มลักเหนในอนาคต	งผายพจนประกาศ
เปนอนุศาสนกถา	สอนคณานรชน
ท้าวธราดลพิงเพียร	เรียนอรุณผดุงอาตม์
อย่างเคลื่อนคลาศคลาถ้อย	เมื่อน้อยให้เรียนวิชา
ให้หาสินเมื่อใหญ่	อย่าไฝเอาทรัพย์ท่าน
อย่าริระรานแก่ความ	ประพฤทธิตามบูรพรบอบ

เอาแต่ชอบเสียผิด

อย่าประกอบกิจเป็นพาล

.....
อย่าตั้งใจให้แก่กา

อย่าตีปลาหน้าไซ

ใจอย่าเบาจนหนัก

อย่าตีสุนัขห้ามเห่า

เข้าเก้าร้ายอดเอา

อย่ารักเหากว่าผม

อย่ารักลมกว่าน้ำ

อย่ารักถ้ำกว่าเรือน

อย่ารักเดือนกว่าตะวัน

สบสิ่งสรรพโอวาท

ผู้เป็นปราชญ์พึงสดับ

ตรับตริตรองปฏิบัติ

โดยอรรถอันถ่องถ้วน

แถลงเลศเหตุเลือกถ้วน

เลิศอ้างทางธรรม แลน่าย

(ประชุมจารีกวัดพระเชตุพน, 2554: 600 – 603)

ง) กลบท

จารีกวัดพระเชตุพนฯ มีการแสดงแบบกลบทไว้ในคำประพันธ์ 2 ชนิด คือ กลอนและโคลง

1. กลอนกลบท

กลอน เป็นลักษณะคำประพันธ์ที่เป็นที่นิยมมากในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังจะเห็นได้จาก วรรณคดีต่างๆ ที่แต่งขึ้นในสมัยนี้มักจะใช้คำประพันธ์ประเภทกลอน เช่น นิราศเรื่องต่างๆ วรรณคดีที่เป็นบทละคร นิทานคำกลอน เป็นต้น แต่ในจารีกวัดพระเชตุพนฯ มีกลอนปรากฏอยู่ชุดหนึ่งซึ่งนับว่าแปลกกว่ากลอนในสมัยเดียวกัน คือ เพลงยาวกลบทและกลอักษร ซึ่งประกอบไปด้วยกลบทและกลอักษรทั้งสิ้น 49 ชนิด และกลอนเพลงยาวอีก 1 ตอน คือ เพลงยาวกลอนสุภาพ เรื่องพระราชปรารภ รวมกลบท กลอักษร และกลอนเพลงยาวมีทั้งสิ้น 50 ตอน และในสำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้นรัชกาลที่ 3 เรียกว่างานกลอนชุดนี้ว่า “เพลงยาวกลบทห้าสิบหย่าง” (ประชุมจารีกวัดพระเชตุพน, 2554: 63) และนับได้ว่า เพลงยาวกลบทและกลอักษรเป็นงานกลอนกลบทกลอักษรเรื่องที่ 2 ต่อจากกลบทศิริวิบุลกิตติ์

เพลงยาวกลบทและกลอักษร มีกลบทและกลอักษรชนิดต่างๆ ดังนี้

เพลงยาวกลบท

1. ชงนำริ้ว	2. หงษ์คาบพวงแก้ว	3. ดุริยางค์จำเรียง
4. มยุราพ้อนหาง	5. รักร้อย	6. สร้อยสน
7. พยัคฆ์คำมั่ว	8. กิณรเกบบัว	9. ฟินประสานสาย
10. ตะเข็บไต้ขอน	11. เสือซ่อนเล็บ	12. สบัดสบั้ง
13. ยัติภังค์	14. ตรีพิศพรรณ	15. ตรีประดับ

16. อักษรกลอนตาย	17. เบญจวรรณห้าศรี	18. อักษรสลัปล้วน
19. อักษรล้วน	20. พระจันทร์ทรงกลด	21. สารถีจักรถ
22. วัวพันหลัก	23. นาคบริพันธ์	24. นาคเกี้ยว
กระหวัด		
25. นาคราชแผลงฤทธิ์	26. ระลอกแก้วกระทบฝั่ง	27. กบเต้นต้อยหยอย
28. กบเต้นสลักเพชร	29. กบเต้นสามตอนชื่อ มัณฑกะติ	30. กบเต้นกลาง
สระบัว		
31. พักพันที่ร้าน	32. กะแต่ไต้ไม้	33. ฉัตรสามชั้น
34. มังกรคายแก้ว	35. ครอบจักรวาล	36. กวางเดิรดง
37. บัวบานกลีบ	38. อักษรสังวาศ	39. ก้านต่อดอก
40. โตเหล่านาง		
<u>กลอักษร</u>		
1. งูกลิ้นหาง	2. นกกางปีก	3. คุลาซ่อนลูก
4. ถอยหลังเข้าคลอง	5. ม้าลำพอง	6. คมในฝัก
7. ลิ่นตะกวดค้ำนอง	8. กลมกลืนกลอน	9. ดอกไม้พวงค้ำนอง

2. โคลงกลบท

โคลงกลบทที่จารึกในวัดพระเชตุพนฯ มีจำนวน 37 ชนิด ได้แก่

1. กลโคลงกาโกลไกไนย	2. กลโคลงพรางขบวน	3. กลโคลงกบเต้นไต่
ระยาง		
4. กลโคลงช้างประสานงา	5. กลโคลงจาดูรทิศ	6. กลโคลงจักรราศี
7. กลโคลงนาคโสณฎีก	8. กลโคลงดาวล้อมเดือน	9. โคลงรวงผึ้ง
10. โคลงจองถนน	11. โคลงตารางเพชร	12. โคลงวาลสมุท
13. โคลงรั้งนกระจาบ	14. โคลงจัตวาทันทีไท	15. โคลงประดิด
นักเลง		
16. โคลงประดิดคนเขลา	17. โคลงประดิดเตกเหล่น	
18. โคลงตระหลบนกกกลางหวา	19. ฉันทลันโลงโคลงลาว 14 อักษร	
20. โคลงศรีทนนไชยจัตวาทันทีบาท	21. โคลงประดิดจำอวด	
22. โคลงประดิดนักปราชญ์ชานาญกลอน	23. โคลงก่งศรเนตร์	
24. โคลงดอกสร้อยบุราณ	25. โคลงลักษณะช้อนกล	26. โคลงลักษณะ
ช่อนเงื่อน		
27. โคลงลันโลงลิลิต	28. กลโคลงพรหมภักตร์	29. กลโคลงพักแฝด

30. กลโคลงหลงห้อง ห้อง	31. กลโคลงราชวัด	32. กลโคลงสลับ
33. กลโคลงเฟื่อง 4 ตอน ฝูง	34. กลโคลงตรีพจนบท	35. กลโคลงนกนำ
36. กลโคลงสัทวา	37. กลโคลงแยกทาง	

จากลักษณะคำประพันธ์ทั้งหมดที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า จารีกวัดพระเชตุพนฯ ได้รวบรวมวรรณคดีที่มีลักษณะคำประพันธ์ร้อยกรองหลายชนิดไว้ และส่วนมากจะเป็นคำประพันธ์ที่แต่งขึ้นมาใหม่ในคราวการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ครั้งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งแสดงให้เห็นประการหนึ่งว่าจารีกวัดพระเชตุพนฯ นอกจากจะรวบรวมเนื้อหาที่เป็นความรู้ในศาสตร์ต่างๆ ของไทยแล้ว จารีกวัดพระเชตุพนฯ ยังได้แสดงความสำคัญของฉันทลักษณ์ด้วยการแสดงลักษณะคำประพันธ์ร้อยกรองรูปแบบต่างๆ ไว้เป็นจำนวนมาก จึงกล่าวได้ว่า จารีกวัดพระเชตุพนฯ ได้รวบรวมความรู้เกี่ยวกับลักษณะคำประพันธ์ไทยไว้เป็นจำนวนมาก

4.2.1.2 วรรณคดีในสถานภาพเป็นตำราประพันธ์ศาสตร์

จารีกวัดพระเชตุพนฯ รวบรวมลักษณะคำประพันธ์ไว้หลายรูปแบบ วรรณคดีบางเรื่องเป็นตำราประพันธ์ศาสตร์โดยตรง แต่วรรณคดีในจารีกวัดพระเชตุพนฯ บางเรื่องก็ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายที่จะให้เป็นตำราฉันทลักษณ์โดยตรงแต่ก็ได้แสดงลักษณะรูปแบบคำประพันธ์ทำให้เห็นเป็นแบบอย่าง ซึ่งการสร้างงานวรรณคดีของไทยแต่โบราณมักจะมีจุดมุ่งหมายเพื่อการแสดงให้เห็นเป็นแบบอย่างการแต่งคำประพันธ์อยู่แล้ว และหากคำประพันธ์ใดมีความไพเราะก็มักจะได้รับยกย่องให้เป็นแบบอย่างฉบับครูและมีการแต่งเลียนสำนวนในสมัยต่อมา

วรรณคดีที่จัดว่าเป็นตำราคำประพันธ์ของไทย เริ่มมีเป็นครั้งแรกตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ จินตามณี การศึกษาดำราคำประพันธ์นั้น ธเนศ เวศร์ภาดา (2543: 107) และได้แบ่งลักษณะตำราคำประพันธ์ไทยเป็น 2 ประเภท คือ ตำราประพันธ์ศาสตร์ไทยประเภททฤษฎีทางฉันทลักษณ์ และตำราประพันธ์ศาสตร์ไทยประเภทปฏิบัติ

จารีกวัดพระเชตุพนฯ มีวรรณคดีที่เกี่ยวข้องและจัดให้เป็นตำราประพันธ์ศาสตร์ของไทย คือ ตำราฉันทวรรณคดี ตำราฉันทมาตราพद्य เพลงยาวกลบทและกล่ออักษร และโคลงกลบท โดยที่วรรณคดีที่กล่าวมานี้ มีลักษณะเป็นตำราประพันธ์ศาสตร์ไทยประเภทปฏิบัติ ตำราลักษณะนี้เป็นตำราที่ “มุ่งแสดงให้เห็นแบบแผนฉันทลักษณ์ของไทยโดยผ่านการปฏิบัติคือสร้างบทประพันธ์ขึ้นเป็นแบบอย่าง” (ธเนศ เวศร์ภาดา, 2543: 218)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ(2513: (20))ทรงประทานความเห็นเกี่ยวกับบทประพันธ์ในจารีกวัดพระเชตุพนฯ ว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า

เจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ให้งานวรรณคดีในวัดพระเชตุพนฯ เป็นงานที่ดีกว่าที่มีแต่งไว้แต่โบราณ ดังนี้

.. ตำราต่าง ๆ ในแผนกวรรณคดี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้แต่งใหม่ให้ดียิ่งกว่าของเก่า ซึ่งแต่งครั้งกรุงศรีอยุธยาหมดทุกอย่าง เป็นต้นว่า ตำราฉันทน์ ก็ทรงอาราธนาสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสให้ทรงแต่งตำราฉันทน์ที่วรรณพฤติแลมาตราพฤติ ตำราโคลงก็โปรดฯ ให้ประชุมกวีบรรดาที่สนิทแต่งโคลงช่วยกันแต่งหลายคน ทั้งโคลงกลบทแลโคลงสุภาษิต ส่วนตำรากลอนนั้น เดิมมีตำรากลอนกลบทของเก่าแต่งครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นเรื่องชาดกชื่อ “สิริวิบูลยกิติ” ในหนังสือนั้นบอกไว้ว่า หลวงปรีชา ชื่อ แซ่ แซ่ แต่งถวายกรมพระราชวังบวรฯ ... แต่หนังสือสิริวิบูลยกิตินั้นแต่งคนเดียว สำนวนก็ไม่ถึงขั้นสูง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดฯ ให้แต่งผู้ ทรงขอแรงพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยซึ่งมีความสามารถในการแต่งกลอนให้ช่วยกันรับแต่งกลอนกลบทต่าง ๆ รับทรงพระราชนิพนธ์เองก็มาก แต่โปรดฯ ให้แต่งเป็นเพลงยาวสังวาส เพราะกระบวนแต่งความสังวาสว่าได้เพราะกว่าเรื่องอย่างอื่น ๆ จึงเกิดมีเพลงยาวกลบทแลเพลงยาวกลอักษร

ตำราการประพันธ์ของไทยในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ที่จัดอยู่ในลักษณะนี้มีรายละเอียดดังนี้

ส่วนตอนต้นของตำราฉันทน์ที่วรรณพฤติ ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการแต่งวรรณคดีทั้งตำราฉันทน์ที่วรรณพฤติและตำราฉันทน์มาตราพฤติว่า ผู้แต่ง คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส นั้นทรงมีพระประสงค์ที่จะแสดงแบบแผนคำประพันธ์จากคัมภีร์วุตโตทัยโดยแปลเป็นภาษาไทย ดังข้อความว่า

๓	๓	๓
๓	๓	๓
๓	๓	๓

ฉันทน์

๓ อภิมาตราพฤติเพียรนิพนธ์ อักษรพิชิตล สำหรับแต่ปางไปมี

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 403)

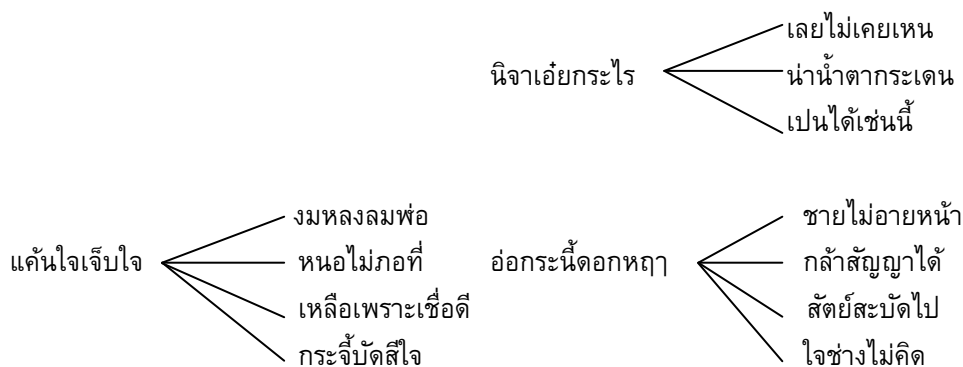
เพลงยาวกลบทและเพลงยาวกลอักษร เป็นเพลงยาวแสดงแบบกลบทเรื่องที่สองของไทยต่อจากกลบทศิริวิบุลกิตติ์ เพลงยาวกลบทและเพลงยาวกลอักษรมีจำนวนแบบกลบทและกลอักษรรวมกัน 49 ชนิด และมีเนื้อหาเป็นการรำพันความรัก วัตถุประสงค์ของการแต่งเพลงยาวกลบทและกลอักษรนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ประการหนึ่งคือการบูชาพระอาราม (ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปในบทที่ 5) ส่วนพระราชประสงค์อีกประการหนึ่งคือการแสดงแบบคำประพันธ์เพื่อให้ผู้รู้ได้นำไปศึกษา ดังในบทพระราชนิพนธ์ว่า

ซึ่งทรงพระราชอุทิศประดิษฐ์ประด๊	ประสงค์สำหรับผู้รู้กลอนอักษรสยาม
จะได้เห็นเช่นภิปรายแยกคายความ	พยายามลอกเขียนร่ำเรียนรักษ
ด้วยก่อนเก่าเหล่าลูกตระกูลปราชญ์	ทั้งเชื้อชาติชนผู้ดีมียศศักดิ์
ย่อมหัดฝึกสีกสาข้างอักษรณ์	ล้วนรู้หลักพากย์พจน์กลบทกลอน

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 526)

การแสดงแบบของเพลงยาวกลบทและกลอักษรนั้น เพลงยาวกลบทมีการแสดงแผนผังการประพันธ์และแต่งให้ดูแสดงไว้เป็นตัวอย่างเช่นเดียวกับตำราฉันทวรรณพฤติและตำราฉันทมาตราพฤติ ส่วนเพลงยาวกลอักษรแสดงไว้แต่ชื่อและตัวอย่างคำประพันธ์ เพื่อให้ผู้อ่านได้ทดลองหาวิธีการถอดด้วยตนเอง

อย่างไรก็ตาม เพลงยาวกลบทมีโคลงที่บอกวิธีการถอดโคลงไว้แต่ไม่ได้นำมาเขียนเป็นจารึกเฉลยความ ในประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2472 ได้รวมพิมพ์โคลงเฉลยวิธีการถอดกลบางชนิดไว้ด้วย เช่น กลอักษรดอกไม้วางคำน้อง

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 525)

กลอักษรชนิดนี้มีวิธีการถอดคือ “ใช้คำ 4 คำต้นของวรรคเป็นกระทุ้ยันแต่ละบท แล้ววางรูปโดยซ่อนคำ” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550: 122) โดยในประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2472 มีโคลงอธิบายวิธีการถอดไว้ว่า

ดอกไม้พวงพู่ร้อย	กรองงาม
กะพู่หนึ่งสี่วรรคสาม	วรรคบ้าง
ต้นวรรครวมเรียงความ	ปลายแยก ความเฮย
ไว้เช่นเป็นกลอ้าง	อ่านแจ้งจงเห็นฯ

กรมหมื่นไกรสรวิชิต

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 525)

กลอักษรข้างต้นถอดคำประพันธ์ได้ดังนี้

นิจาเอ๋ยกระไรหน้าตากระเด็น	นิจาเอ๋ยกระไรเลยไม่เคยเหน
แค้นใจเจ็บใจมหลงลมพ้อ	นิจาเอ๋ยกระไรเป็นได้เช่นนี้
แค้นใจเจ็บใจเหลือเพราะเชื่อดี	แค้นใจเจ็บใจหนอไม่ภอที่
อ้อกระนี้ดอกหฤชายไม่อายุหน้า	แค้นใจเจ็บใจกระจับัดสี่ใจ
อ้อกระนี้ดอกหฤสตัยสะบัดไป	อ้อกระนี้ดอกหฤกล่าสัญญาได้
	อ้อกระนี้ดอกหฤใจช่างไม่คิด

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2550: 122)

โคลงกลบท ที่แสดงไว้จำนวน 37 ชนิด ก็เช่นเดียวกับเพลงยาวกลอักษรที่แสดงไว้ แต่เพียงชื่อกลและการแต่งให้ดูไว้เป็นตัวอย่างโดยไม่ได้มีการถอดคำประพันธ์ไว้ และแม้ว่าจะไม่ได้มีการแต่งคำประพันธ์ที่เป็นการนำเรื่องหรือปิดท้ายเพื่อแสดงวัตถุประสงค์เช่นเดียวกับตำราคำประพันธ์เรื่องอื่น แต่โดยลักษณะของโคลงกลที่ต้องการเน้นการทดลองปัญญาด้วยการถอดคำประพันธ์ โคลงกลบทในจารึกวัดพระเชตุพนฯ จึงไม่ได้แสดงการอธิบายไว้ แสดงไว้แต่เพียงชื่อโคลงและลักษณะโคลงเท่านั้น

นอกจากตำราประพันธ์ศาสตร์แล้ว วรรณคดีของไทยมักจะยกย่องบทประพันธ์ที่มีคุณค่าความงดงามให้เป็นแบบอย่างของการประพันธ์ และทำให้มีการแต่งต่อกันมาโดยการเลียนสำนวน การแต่งเลียนสำนวนกวีในสมัยอยุธยาของกวีในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ อย่างเช่น พระยาตรัง นายรินทรธิเบตร ที่มีการแต่งวรรณคดีนี้ราศเลียนแบบสำนวนในทวาทศมาสและกำสรวลโคลงต้น เป็นต้น หรือบทประพันธ์บางบทที่แต่งขึ้นและมีความถูกต้องตามฉันทลักษณ์ ก็จะถูกถือว่าเป็นบทประพันธ์ที่เป็นต้นแบบ ดังนั้นบทประพันธ์ที่แต่งดี หรือแต่งได้อย่างถูกต้องก็จะกลายเป็นตัวอย่างของบทประพันธ์ ดังเช่นใน จินตามณี ฉบับพระโหราธิบดีที่มีการยกตัวอย่าง

โคลงในลิลิตพระลอ มาแสดงเป็นแบบโคลงสี่สุภาพ หรือ การยกบทประพันธ์จากมหาชาติคำหลวง กัณฑ์มัทรี เป็นตัวอย่างกาพย์ยานี เป็นต้น

วรรณคดีร้อยกรองในจารีกวีตพระเชตุพนฯ หลายเรื่อง แม้ว่าจะไม่ได้เป็นตำราคำประพันธ์โดยตรง แต่การแต่งวรรณคดีร้อยกรองในจารีกวีตพระเชตุพนฯ ก็ได้แสดงให้เห็นแบบแผนคำประพันธ์บางแบบ

จารีกวีตพระเชตุพนฯ มีวรรณคดีที่เป็นร้อยกรองหลายเรื่อง บางเรื่องมีการแสดงให้เห็นลักษณะคำประพันธ์ที่นอกเหนือไปจากตำราคำประพันธ์ในจารีกวีตพระเชตุพนฯ ได้แก่ โคลงโลกนิติ โคลงโลกนิติ เป็นโคลงที่ชำระจากสุภาษิตเก่า และเป็นวรรณคดีที่มีขนาดยาว โคลงโลกนิตินอกจากแสดงตัวอย่างการแต่งโคลงสี่สุภาพแล้ว โคลงโลกนิตียังได้แสดงแบบการแต่งโคลงกระทู้ไว้หลายแบบด้วย

โคลงกระทู้ หมายถึง โคลงที่มีข้อความที่ตั้งไว้ใช้เป็นใจความสำหรับแต่งโคลงสี่ โดยใช้ข้อความนั้นเป็นส่วนนำเนื้อความแต่ละบาท โคลงกระทู้มี 2 อย่าง คือ กระทู้ความและกระทู้แผลง กระทู้ความเป็นกระทู้ที่มีความหมายสมบูรณ์ทุกบาท เช่น อย่า ไว้ ใจ ทาง เพื่อนกิน หาง่าย เพื่อนตาย หายาก ส่วนกระทู้แผลง บางคำมีความหมาย แต่บางคำไม่มีความหมาย เช่น ทะ ลุ่ม ปุ่ม ฟู ทุ สุ มุ ดู บางกระทู้เมื่ออยู่ต้นบาท แต่ละบาทไม่มีความหมายสมบูรณ์ แต่เมื่อนำมาต่อกันแล้วมีความหมาย เช่น จบ บ ริ บุรณ

เฉพาะกระทู้ความ มี 2 อย่าง คือความที่ต่อเนื่องกัน เช่น เพื่อนกิน หาง่าย เพื่อนตาย หายาก เรียกว่ากระทู้ความเนื่อง หรือกระทู้พันธ์ และอีกอย่างหนึ่งคือ กระทู้ยืม ใช้เป็นคำเดียวหรือหลายคำซ้ำกันทุกบาท (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550: 212)

นอกจากนี้ ยังมีการแบ่งโคลงกระทู้ตามจำนวนคำหรือพยางค์ของกระทู้ มี 4 อย่างคือ โคลงกระทู้ 1 คำ โคลงกระทู้ 2 คำ โคลงกระทู้ 3 คำ และโคลงกระทู้ 4 คำ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550: 211)

โคลงโลกนิติ มีการแสดงแบบโคลงกระทู้ เช่น

163

◎ ช้างสารหกคอกไซ้	เสียงา
งูเห่ากลายเป็นปลา	อย่าต้อง
ข้าเก่าเกิดแต่ตา	ตนปู่ ก็ดี
เมียรักนอนร่วมห้อง	อย่าไว้วางใจ

(ประชุมจารีกวีตพระเชตุพน, 2554: 644)

40

◎ ห้ามเพลิงไว้อย่าให้	มีควัน
-----------------------	--------

ห้ามสุริยแสงจันทร์	ส่องไฉ้
ห้ามอายุศมให้หัน	คีนเล่า
ห้ามตั้งนี้ไว้ได้	จึงห้ามนินทา ฯ

(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 624)

382

◎ นายหนึ่งแรงโกรธร้าย	เรียกขาน
นายหนึ่งบ่เจือจาร	ทรัพย์บ้าง
นายหนึ่งเมื่อเอางาน	บ่ย่อง ยกนา
นายหนึ่งข่มคุณมล้าง	สี่สี่เสฟไฉน ฯ

(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 678)

109

◎ หายากเชิงรอบรู้	การกิจ
หายากเชิงชาญชิต	ชอบไฉ้
หายากเช่นเชิงมิตร	คุ้งซีฟ
หายากเชิงช่างให้	ชอบน้ำใจจริง ฯ

(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 635)

นอกจากโคลงโลกนิติแล้ว ในจารีกัณฑ์พระเชตุพนฯ พรรณคดีในกลุ่มหมวดสุภาษิตยังนิยมการนำโคลงกระทู้มาปิดท้ายเรื่อง ได้แก่ กฤษณาสนน่องคำจันทร์ จันทร์พาลีสนน่องจันทร์อัษฎาพานร และสุภาษิตพระร่วง ลักษณะโคลงที่ปิดท้ายเรื่องเป็นโคลงกระทู้ที่แต่ละบาทไม่มีความหมายสมบูรณ์ ต้องนำมาอ่านต่อกัน ดังตัวอย่างจากกฤษณาสนน่องคำจันทร์ ที่แยกชื่อให้อยู่คนละบาทกัน คือ กฤษ - นา - สน - น่อง

◎ กฤษ ณา	ญาพาพัคตร์เพียง	เพ็ญจันทร์
นา	เรศเชษฐราพรรณ	พริ่ถ้อย
สน	นุชดุจแสดงฉั้น	ทพากย์พจน์ นีนา
น่อง	สดับรับสารสร้อย	สืบสร้างสมประสงค์ ฯ

(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 596)

การใช้โคลงกระทู้ลักษณะการเขียนแยกคำเพื่อปิดท้ายบทประพันธ์นั้นเป็นแบบที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ดังจะเห็นได้จาก นิราศธารโศก พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ ดังนี้

◎ จบ	จนจอมโลกยเจ้า	คีนวัง	
◎ บ	พิตรสถิตบัลลังก์	เลิศหล้า	
◎ ริ	ร่างกายโคลงหวัง	ชนโลก	อ่านนา
◎ บุรณ	พระโคลงเจ้าฟ้า	ธิเบศร์เจ้าจงสงวน ๗	
	เจ้าฟ้า	หนุ่มน้อยราช	กุมาร
	ธรรม	พงศ์ทรงกลอนการ	อยู่แย้ม
	ธิเบศร์	วราสถาน	ไชยเชษฐ
	สุริยวงศ์	ทรงโคลงแต่้ม	แต่งไว้อ่านสงวน
◎ เจ้าฟ้า	เลิศล้ำโพธิ	สมภาร	
	กรมขุน	หลวงพญากราน	กราบเกล้า
	เสนา	นราบาล	ใจชื่น ชมนา
	พิทักษ์	รักษาเข้า	คำด้วยใจเกษม ๗

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3, 2531: 287)

การใช้โคลงกระทู้ปิดท้ายเรื่องจึงเป็นการนำลักษณะทางวรรณศิลป์ที่มีอยู่แล้วตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยามาใช้ การใช้โคลงปิดท้ายเรื่อง การนำบทประพันธ์มาปิดท้ายเรื่องนี้มีความนิยมมาตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา และนิยมการใช้โคลงมากกว่าคำประพันธ์ชนิดอื่น วีรวัฒน์ อินทพร (2548: 193) กล่าวถึงความนิยมในการนำโคลงมาปิดท้ายเรื่องว่า “น่าสังเกตว่า การแต่งคำประพันธ์ปิดท้ายเรื่องวรรณคดีนี้ ไม่ปรากฏความนิยมคำประพันธ์ชนิดอื่นนอกจากโคลง จึงเป็นข้อยืนยันลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของโคลงว่าเป็นรูปแบบคำประพันธ์ที่เอื้อต่อการนำเสนอความที่กระชับ และเหมาะสมแก่การใช้สรุปความ ...”

จารีกวีวัดพระเชตุพนฯ ยังมีการแสดงการแต่งโคลงอีกชนิดหนึ่งคือโคลงตัน โคลงตันในวัดพระเชตุพนฯ ปรากฏอยู่เรื่องเดียวคือโคลงภาพคนต่างภาษา รูปแบบคำประพันธ์แบบที่เรียกว่าโคลงตันนั้น เป็นแบบที่นิยมแต่งมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น และนิยมใช้ก่อนโคลงสี่สุภาพ แต่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ความนิยมในการแต่งโคลงสี่สุภาพนั้นมีมากกว่า ดังจะเห็นได้จาก วรรณคดีในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น วรรณคดีประเภทโคลงมักจะแต่งด้วยโคลงสี่สุภาพ เช่น โคลงนिरาคนรินทร์ โคลงนिरาศสุพรรณ เป็นต้น และในขณะเดียวกันโคลงตัน แม้จะยังมีการแต่งอยู่แต่ก็มักจะจำกัดอยู่ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ หรือกวีบางคน เช่น งานของพระยาตรัง คือ โคลงตันเรื่องโคลงตันตามเสด็จทัพล้านน่าย โคลงตันเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

การนำโคลงตันมาใช้ในจารีกวีวัดพระเชตุพนฯ จึงเป็นการแสดงให้เห็นแบบอย่างของการประพันธ์ประเภทโคลงทั้งโคลงสี่สุภาพซึ่งเป็นโคลงที่นิยมมากที่สุด และโคลงสี่ตัน ในที่นี้คือโคลงสี่ตันบาทกฤษร และที่น่าสนใจคือ โคลงภาพคนต่างภาษา ซึ่งใช้โคลงสี่ตันบาทกฤษร มีการ

จารึกไว้ที่ศาลารายประกอบกับรูปหล่อรูปคนต่างภาษา ที่ศาลารายนั้นมีการตั้งรูปฤๅษีตัดตน โคลงภาพฤๅษีตัดตนนั้นแต่งด้วยโคลงสี่สุภาพ การเลือกลักษณะคำประพันธ์ประเภทโคลง ทั้งคู่ นั้นจึงเป็นการแสดงแบบคำประพันธ์ประเภทโคลงทั้งสองชนิดไว้คู่กัน ส่วนหนึ่งก็เพื่อให้เกิดความแตกต่างไม่ให้ซ้ำกันเนื่องจากการเขียนการบรรยายรูปหล่อเหมือนกัน และอีกส่วนหนึ่ง ก็ถือได้ว่าเป็นการแสดงลักษณะคำประพันธ์เปรียบเทียบกันอีกด้วย

นอกจากคำประพันธ์ประเภทโคลงแล้ว การที่จารึกวัดพระเชตุพนฯ มีการใช้ลักษณะคำประพันธ์หลายรูปแบบ ก็ถือได้ว่าเป็นการแสดงแบบคำประพันธ์ให้รวบรวมอยู่ไว้ในที่เดียว ทั้ง ฉันท์ กาพย์ กลอนและร่าย จารึกวัดพระเชตุพนฯ จึงได้แสดงให้เห็นบทบาทในด้านการรวบรวม คำประพันธ์ไว้หลายแบบและแสดงให้เห็นด้วยการแต่งเป็นบทประพันธ์ที่มีเนื้อหาที่หลากหลาย ต่างกัน

4.2.1.3 การแสดงรสนิยมทางวรรณศิลป์ของไทย

การแต่งจารึกวัดพระเชตุพนฯ แม้ว่าจะมีเนื้อเรื่องหลายประเภทและมีผู้แต่ง ร่วมกันหลายคน แต่จารึกวัดพระเชตุพนฯ ก็ได้แสดงให้เห็นลักษณะความนิยมทางวรรณศิลป์ ของไทย ซึ่งเป็นแบบความนิยมที่มีมานาน ลักษณะความนิยมทางการประพันธ์ที่สำคัญและ ปรากฏในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ได้แก่ การเล่นเสียงสัมผัส การเล่นคำ การเล่นเสียง เล่นคำแบบ กลบทและกลอักษรดังนี้

การเล่นเสียงสัมผัส

ความงามทางเสียงนั้นเกิดขึ้นได้จากการเล่นเสียงสัมผัส ซึ่งเป็นความนิยมอย่างหนึ่งของ ผู้แต่งวรรณคดีไทย กลวิธีการสร้างความงามทางเสียงนั้น เกิดขึ้นได้จากการเล่นเสียงสัมผัส อักษรและสัมผัสสระ การสัมผัสนั้นจะต้องปรากฏอยู่ในร้อยกรองทุกชนิด และถือว่าสัมผัสเป็น ลักษณะเด่นที่สุดของบทกวีไทย แม้ว่าแต่ร่ายยาวซึ่งมีการบังคับน้อยที่สุด หรือฉันท์ซึ่งแต่เดิม ของอินเดียมีการบังคับเฉพาะครุ ลหุ ก็ต้องเพิ่มสัมผัสเข้าไป (ประสิทธิ์ กาพย์กลอน, 2518: 39) และด้วยเหตุที่การประเมินค่าทางวรรณศิลป์ของไทยเป็นลักษณะของการพิจารณาความงาม ทางด้านเสียงและความหมายคู่กันไป ความไพเราะและความเสนาะของเสียงจึงเป็นสิ่งที่กวีต้อง คำหนึ่งถึง (สุจิตรา จงสถิตวัฒนา, 2549: 3) สำหรับกลวิธีการสร้างความงามของเสียงที่ปรากฏ ในวรรณคดีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ตัวอย่างเช่น

๐	เสียดใจแรงร้ายระ	<u>พะพง</u>
	อาจอุกบุกดงยง	<u>ขบค้น</u>
	กินสัตว์สุระทง	<u>ศักดิ์สารุ</u>

จักจิบหายตายหมั้น

เพราะร้ายแรงทง ๗

(ประชุมจารีกวีวัดพระเชตุพน, 2554: 658)

โคลงข้างต้นนี้มีการเล่นสัมผัสในหลายแห่งที่เป็นสัมผัสพยัญชนะ เช่น แรง – ร้าย – ระ
 อาจ – อุก สัตว์ – สุระ เป็นต้น และมีการสัมผัสสระในวรรค เช่น อุก – บุก ดง – ยง หาย –
 ตาย เป็นต้น แต่โคลงบทนี้ความพิเศษในการเล่นสัมผัสพยัญชนะ คือ การเล่นสัมผัสพยัญชนะ
 ทำยบาท คือการกำหนดให้วรรคสุดท้ายของแต่ละบาทสัมผัสกัน ในที่นี้ คือ พะ – พง ขบ – คั้น
 ศักดิ์ – สารุ และร้าย – แรง การเล่นสัมผัสพยัญชนะทำยบาทเช่นนี้ทำให้เกิดเป็นเสียงที่เด่นขึ้น
 ในตอนท้ายวรรค และมีความไพเราะด้วยเสียงที่กลมกลืนกันก่อนขึ้นบาทใหม่อีกด้วย

๑	แสดงภาพทศพัคตร์อุ้ม	อรุณี	ดาเอย
	รีบออกนอกกุฎี	ด่วนเต้า	
	ขึ้นรถเลื่อนลอยลี	เลอลาศ	มาแฮ
	นงนุชสุดทေးเสรว้า	สวาทร้างห่างเกษม ๗	

(ประชุมจารีกวีวัดพระเชตุพน, 2554: 575)

โคลงข้างต้นนี้มีการเล่นสัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะหลายตำแหน่ง และมีทั้งการเล่น
 สัมผัสในวรรคเดียวกัน เช่น ภาพ – พักตร์ เลื่อน – ลอย – ลี นง – นุช สุด – เสรว้า สัมผัสสระ
 ในวรรคเดียวกัน ได้แก่ ออก – นอก นุช – สุด และมีการเล่นสัมผัสข้ามวรรค ทั้งสี่บาท ได้แก่
 อุ้ม – อรุณี – ด่วน เลื่อนลอยลี – เลอลาศ และ เสรว้า – สวาท ซึ่งเป็นการเล่นสัมผัสที่เด่นที่สุด
 ในโคลงข้างต้นนี้

ตัวอย่างจากโคลงภาพฤๅษีตัดตน

แก้เอวขดขัดขา

๑	ชฎิลตัดตนนี้หน้า	นึกเอะ	ใจเอย
	ชี้ชื่อสังปติเหงะ	ห่องม้ง้อม	
	ถวัดเท่าทำมยเตะ	ตั้งเมื่อย	หายฮา
	แก้กะเอวขดค้อม	เขาคู่โขยกโขยง	

พระราชนิพนธ์

(ประชุมจารีกวีวัดพระเชตุพน, 2554: 705)

โคลงภาพฤๅษีตัดตนข้างต้นนี้มีลักษณะการเล่นเสียงหลายตำแหน่ง โดยมีการเล่นเสียง
 ช่วงต้นวรรค ได้แก่ ชฎิล – ตัด ชี้ – ชื่อ ถวัด – เท่า – ทำ แก้ – กะ มีการเล่นเสียงสัมผัสอักษร
 ข้ามวรรคในบาทเดียวกัน ได้แก่ นี้ – หน้า – นึก เหงะ – ห่องม – ม้ง้อม เตะ – ตั้ง ขด – ค้อม –

เข้า – คู่ มีการเล่นเสียงเล่นคำที่ท้ายบท คือ โขยก – โขยง มีการเล่นเสียงวรรณยุกต์คือ หง่อม
 – ง่อม นอกจากนี้ยังมีการเล่นเสียงคำที่ซ้ำกัน 2 เสียงทั้งที่เรียงกันและสลับกัน ได้แก่ มวยตะ
 – ตึงเมื่อย และ ขดค่อม – เข้าคู่

ตัวอย่างจากตำราฉันทวิธีวรรณคดี

- ◎ ของใดจักลืมหอง ก็ตรงรักสมัคสมร คู่มั่งขวัญนั่งนอน มิเห็นหนายจะวายรวัง
 - ◎ หนึ่งเบื้องว่าไภยมี ฤทธิไกลแลไว้หลัง ต้านตัจฉิวิตรยัง ยั้งทออดตระหลอดมลาย
 - ◎ ปลอดเปลื้องที่แกลนกลัว แลตัวตู่จะสู้ตาย เปนเพื่อนพำนักนี้สหาย ฤห่อนห่างบรวงขาม
- (ประชุมจารีกวีตพระเชตุพน, 2554: 417)

สาตินี้ฉันทวิธีข้างต้นนี้แม้ว่าจะไม่มีสัมผัสในตำแหน่งที่เด่นชัด แต่ก็แสดงให้เห็นถึงความนิยมของกวีที่จะให้มีสัมผัสทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษรในหลายตำแหน่ง แม้ว่าจะเป็นฉันทวิธีที่มีความยากเพราะถูกกำหนดด้วยคำครุ ลหุ ก็ตาม

◎ ปางองค์อนงค์นุชสุดา	จิระประภาพิมลมาลย์
ภรรดานราชิปบดาล	ประติพัทธเปรมปรีดี
◎ เคียดชุนก็ครุ่นฤไทยโทษ	บมิโปรดมิปราณี
เศร้าทรวงรลวงทุกขทวิ	ดุรทเวษถวิลครวญ
◎ ออกโอ้อภัพดูอัปรัลักษณ์	นिरาศรักแต่ให้หวล
เอกาสวามิบบิควร	กระมลหมางมาห่างเหิน
◎ พระพีธมีวรภรรดา	ประมาณห้าบำเรอเจรอญ
จิตรท้าวฤร่ารวมยเพลิน	เสนห์น้อมประนอมโณม

(ประชุมจารีกวีตพระเชตุพน, 2554: 423)

วสันตดิถีฉันทวิธีข้างต้นนี้ มีการเล่นเสียงสัมผัสสระในวรรคหน้า การสัมผัสสระเป็นการสัมผัสแบบที่มีคำมาคั่น 1 คำ และมักจะส่งสัมผัสกันในคำที่ 2 กับคำที่ 4 โดยมีคำที่ 3 ซึ่งเป็นคำลหุมาคั่น ทำให้เสียงคำที่ 2 กับคำที่ 4 เป็นเสียงที่มีความคล้องจองและมีการลงน้ำหนักที่คำตรงกลางที่สัมผัสกันไปด้วย

การเล่นคำ

การเล่นคำเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ประการหนึ่งที่กวีไทยนิยมใช้ การเล่นคำโดยเฉพาะคำซ้ำนั้น จะทำให้เกิดการอ่านย่ำส่วนที่ซ้ำคำกันทำให้เกิดการลงเสียงหนัก และเกิดจังหวะและ

การเน้นย้ำที่ทำให้บทกวีมีความไพเราะมากขึ้น ในจารีกวีตพระเชตุพนฯ วรรณคดีหลายเรื่องมีการใช้กลวิธีดังกล่าว ดังตัวอย่างเช่น

◎ ดึงงูใช้หาก	เหนกกัน
นมไก่ไก่สำคัญ	ไก่อู้
หมูโจรต่อโจรหัน	เห็นเล่ห์ กันนา
เชิงปราชญ์ฉลาดกล่าวผู้	ปราชญ์รู้เชิงกัน ฯ

(ประชุมจารีกวีตพระเชตุพน, 2554: 409)

โคลงข้างต้นนี้มีการเล่นคำซ้ำในบาทเดียวกัน และส่วนใหญ่จะเป็นการเล่นคำซ้ำที่วรรคหน้า ทำให้เกิดการลงน้ำหนักเสียงที่ใกล้กัน เกิดจังหวะที่ไพเราะมากขึ้น

◎ หนึ่งสดับดูริยวิธการย์	เป่าผสานสรมุขิตะแสดง
◎ หนึ่งแลฟ้งพหิพจนะถลลง	วัตตุแจงนิริชินะกถา
◎ หนึ่งสดับวิณะแลรมนา	ศับทบทอาทิมฐุรประโคม
◎ หนึ่งแลฟ้งปหระณะโคโรม	เกริโหมมหริชกะสนัน

(ประชุมจารีกวีตพระเชตุพน, 2554: 409)

ฉันท์ข้างต้นนี้ เล่นคำซ้ำต้นบท คือคำว่า หนึ่ง แต่ในขณะที่เดียวกันคำถัดมาของบทแรกกับบทที่ 3 เป็นคำเดียวกัน และคำถัดมาของบทที่ 2 กับบทที่ 4 เป็นคำเดียวกัน การเล่นคำซ้ำในตัวอย่างนี้จึงเป็นการเล่นคำซ้ำที่เป็นชุดไว้บทกัน คือ หนึ่งสดับ หนึ่งแลฟ้ง หนึ่งสดับ หนึ่งแลฟ้ง และยังน่าสนใจว่า สดับ และ แลฟ้ง ก็เป็นความหมายเดียวกันอีกด้วย

◎ เมื่อ่น้อยเรียนเร้งรู้	วิชา
ครันใหญ่หาสินมา	สู่เหย้า
เมื่อกกลางแก่ศรัทา	ทำแต่ บุญนา
ครันแก่แรงวอกเว้า	หอนได้เปนการ ฯ

(ประชุมจารีกวีตพระเชตุพน, 2554: 656)

โคลงข้างต้นนี้ก็มีลักษณะคล้ายๆ ฉันท์ที่ยกตัวอย่างมาข้างต้น คือเล่นคำซ้ำสลับวรรค คือ คำว่า เมื่อ กับ ครัน และคำที่ถัดมานั้นยังแสดงให้เห็นลำดับ คือ คำว่า น้อย ใหญ่ กลาง แก่ อีกด้วย

โองการแม่ซื้อ

สูมาด้วยไฟ ตูจะเอาไฟเผาให้สิ้น สูมาด้วยดิน ตูจะเอาดินทับให้
ระทม สูมาด้วยลม ตูจะเอาลมพัดให้ระยำ สูมาด้วยน้ำ ตูจะเอาน้ำนองให้จม
โบมะบมและโบหนาด ตูจะกวาดให้เป็นจุน โดยอำนาจพุทธคุณและ
โองการ ประหัตประหารสูทั้งหลาย ให้วอดวายสิ้นโคตรปีศาจโทษจันฑาล
เหวกลงในกระบานไวไว ๆ

(ตำรายา ศีลาจารย์ในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) พระนคร, 2537: 3)

ราชข่างต้นนี้มีการเล่นคำซ้ำในช่วงต้นวรรค และมีการเล่นคำใน 2 วรรคคู่กัน ทำให้เกิด
เป็นระบบในการเล่นคำ คือ สูมาด้วย ... ตูจะเอาให้ ... การเล่นคำลือไปลักษณะนี้ทำให้ราช
มีการลงน้ำหนักที่ต้นวรรค และทำให้มีเสียงไพเราะมากขึ้น

การเล่นเสียงเล่นคำแบบกลบทและกลอักษร

ในจารีกวีวัดพระเชตุพนฯ ยังมีคำประพันธ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับการเล่นเสียง
และเล่นคำโดยตรง คือ การใช้กลบทและกลอักษร เนื่องจากคำประพันธ์ดังกล่าวนั้นเป็นการนำ
กลวิธีการเล่นเสียงเล่นคำที่มีอยู่ในการสร้างสรรค์วรรณคดีไทยมาเป็นพื้นฐานในการวางรูปแบบ
กลบท กลบทแต่ละชนิดจึงมีลักษณะเป็นการเล่นเสียงเล่นคำด้วยแบบแผนของกลบทเอง เช่น
กลบทตรีพิศพรรณ กลบทเบญจวรรณห้าศรี ที่บังคับการเล่นเสียงสัมผัส กลบทตรีประดับ
บังคับการเล่นเสียงวรรณยุกต์ กลบทหงษคาบพวงแก้ว กลบทกร้อย กลบทพยัมคำม
ห้วย ที่บังคับการเล่นคำซ้ำ ส่วนกลบทพินประสานสาย กลบทเสื่อช้อนเล็บ บังคับการเล่นสี
ยงสัมผัสและการซ้ำคำ เป็นต้น

แม้ว่าเพลงยาวกลบทและเพลงยาวกลอักษรจะมีลักษณะการบังคับเรื่องกลวิธีอยู่แล้วแต่
กวีก็มักที่จะเพิ่มสัมผัสในซึ่งเป็นสัมผัสสระลงไปด้วย ดังตัวอย่าง

กลบทเบญจวรรณห้าศรี ซึ่งบังคับให้คำ 5 คำต้นวรรคแต่ละวรรคสัมผัสอักษรกัน แต่
ผู้แต่ง (หลวงนายชาญภูเบศร์) ได้เพิ่มสัมผัสสระในวรรคลงไปด้วย ดังตัวอย่าง

๑๐ แสนสุดโตกสังสารเหนานหาย

คนข่างเคียงเคยคอยพลอยกลับกลาย	อกเอยไอ้อ่อยเพราะหมายเกิน
หลงละเลิงลมลิ้นไม่กินแทน	สายสนสือเสกแสงช่วยเดิรเห็น
โน่นนั่นนั้นนะหน้าแล้วทำเมิล	ชักชวนเชิญชวนไซไม่เหลียวแล

(ประชุมจารีกวีวัดพระเชตุพน, 2554: 492)

กลบทพระจันทร์ทรงกลด ซึ่งบังคับคำซ้ำ 2 ตำแหน่งคือ 1) บังคับการซ้ำคำต้นวรรคกับท้ายวรรค 2) บังคับการซ้ำคำในตำแหน่งที่ 3 กับ 4 แต่ผู้แต่ง (หลวงลิขิตปรีชา) ได้เพิ่มสัมผัสสระชนิดในช่วงกลางวรรคของวรรคที่ 1 กับวรรคที่ 3 ไว้ด้วย ดังตัวอย่าง

๑ อกเอ๋ยอกอกเอ๋ย

คราวเชยขึ้นขึ้น ซิดคิด คราวเชย ประคองนุชนุช เคยคู่ เคียงประคอง
ไม่ร้างรักษารักษไม่ หน่าย หมาย ไม่ร้าง ทั้งสองจิตรจิตรไม่ จางกันทั้งสอง
สมปองหมายหมาย ไว้ได้ สมปอง เป็นกามไฉนไฉน สนองต้องเป็นกาม

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 495)

ส่วนกลอักษรและกลโคลงซึ่งเน้นที่การวางรูปแบบเพื่อให้ผู้อ่านได้ถอดคำประพันธ์นั้น คำประพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการถอดกลมักจะมีลักษณะเป็นการเล่นคำซ้ำ⁴ ดังตัวอย่างเช่น

กลอักษรคมในฝัก กลอักษรชนิดนี้ใช้กลวิธีการซ่อนคำไว้ระหว่าง 3 คำแรกกับ 3 คำหลังของวรรค คำที่ซ่อนคือ 3 คำแรกของแต่ละวรรค โดยให้อ่านย้อนจากคำที่ 3 ไปสู่คำที่ 1 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550: 120) ดังตัวอย่าง

๑ ปางเริ่มรักษจะห่างเหิร

สองใจเป็นต้องหมองเมิล	เขินขามคิดสเทินอายุ
ว่าหวังรักษจะซ้ำขึ้น	รีนรวยรศเร็วคีนหาย
ซิดเขยกลืนยังติดกาย	ววยว่างเว้นเสียตายที

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 521)

ถอดคำอ่านได้ว่า

๑ ปางเริ่มรักษรักษเริ่มปางจะห่างเหิร

สองใจเป็น <u>เป็น</u> ใจสองต้องหมองเมิล	เขินขามคิด <u>คิด</u> ขาม <u>เขิน</u> สเทินอายุ
ว่าหวังรักษ <u>รักษ</u> หวัง <u>ว่าจะ</u> ซ้ำขึ้น	รีนรวยรศ <u>ศ</u> ววย <u>รีน</u> เร็วคีนหาย
ซิดเขยกลืน <u>กลืน</u> เขย <u>ซิด</u> ยังติดกาย	ววยว่างเว้น <u>เว้น</u> ว่าง <u>ววย</u> เสียตายที

⁴ อย่างไรก็ตาม เพลงยาวกลอักษรและกลโคลงในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ไม่ใช่ทุกชนิดที่จะมีลักษณะการเล่นคำซ้ำ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะบังคับที่ผู้สร้างสรรคงานจะประดิษฐ์คิดค้นขึ้นเอง เพียงแต่กลวิธีการเล่นคำซ้ำในเพลงยาวกลอักษรและโคลงกลบทเป็นลักษณะกลวิธีที่เด่นชัดสำหรับงานวรรณคดีกลุ่มนี้

จะเห็นได้ว่า กลอักษรคมในฝักเมื่อถอดคำประพันธ์แล้วจะทำให้เกิดคำซ้ำในช่วงกลางวรรคของทุกวรรค

กลโคลงข้างประสารงา ลักษณะของกลโคลงนี้จะมีการประดิษฐ์ตารางแล้วบรรจุคำลงในตารางนั้น ให้มีลำดับการถอดคำอ่านไขว้กัน คล้ายกับลักษณะของข้างประสารงา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550: 120)

แททศรัญ	รักษ ร้อน	ทุกข์ ทน	ทุรนรณ
มลนณฺช	สัง สาร	มิตร มิ่ง	สมรอย่าช้อนอกไอ้

(ประชุมจารีกวีตพระเชตุพน, 2554: 530)

กลโคลงข้างประสารงาถอดคำอ่านได้ดังนี้

ร้อนรักรัญท๕แท้	ทุกข์ทน
ทนทุกข์ทุรนรณ	รักร้อน
สารสังนุชนถมล	มิตรมิ่ง
มิ่งมิตรสมรอย่าช้อน	อกไอ้สังสาร

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2550: 120)

จากโคลงกลข้างประสารงาข้างต้นจะเห็นได้ว่าตารางในแนวนอนแบ่งออกเป็น 2 ช่อง ช่องหนึ่งจะบรรจุคำสำหรับโคลง 2 บาท จำนวนคำที่บรรจุในตารางนั้นมีจำนวนน้อยกว่าคำที่ใช้ในโคลงปกติจึงทำให้ต้องมีการใช้คำซ้ำกัน ในกรณีของกลโคลงชนิดนี้ได้กำหนดให้มีการอ่านไขว้กันทำให้เกิดคำซ้ำระหว่างบาทในลักษณะสลับที่กัน ได้แก่ ร้อนรัก – รักร้อน ทุกข์ทน – ทนทุกข์ สารสัง – สังสาร และมิตรมิ่ง – มิ่งมิตร และน่าสังเกตว่าการเลือกใช้คำในกลโคลงข้างประสารงาส่วนมากเป็นคำที่สัมผัสอักษรกันอยู่แล้วเช่น รัก – ร้อน ทุกข์ – ทน เป็นต้น ทำให้เมื่อมีการถอดคำประพันธ์โคลงที่ได้จึงมีการเล่นสัมผัสอักษรหลายตำแหน่งทั้งในวรรคและข้ามวรรคดังนี้

ร้อนรักรัญ ท๕แท้ ทุกข์ทน

⁵ หมายเหตุ พิมพ์ตามต้นฉบับสองเล่มซึ่งมีการสะกดคำต่างกัน จึงทำให้ส่วนที่เป็นการถอดโคลงบางคำมีการสะกดไม่เหมือนกับโคลงกลที่ยังไม่ได้ถอดคำประพันธ์

ทนทุกข์ทุ รรณ	รักร้อน
สารสัง นุชนฤ มล	มิตรมิ่ง
มิ่งมิตรสมร อย่าซ่อน	อกไอ้ สัสสาร

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2550: 120)

จารีกวดพระเชตุพนฯ ทำให้เห็นภาพรวมความนิยมในการเล่นเสียงและการเล่นคำในระบบความนิยมของกวีผู้แต่งวรรณคดีไทย แม้ว่าจารีกวดพระเชตุพนฯ จะมีผู้แต่งทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองเป็นจำนวนมาก แต่การที่วรรณคดีส่วนใหญ่ยังคงเน้นการเล่นเสียงเล่นคำนั้นแสดงให้เห็นแนวปฏิบัติของกวีที่คำนึงถึงความประณีตในการเลือกสรรคำมาใช้ซึ่งความคิดนี้เป็นความนิยมทางวรรณศิลป์ของการสร้างสรรค์วรรณคดีไทยมาโดยตลอด

การแสดงแบบคำประพันธ์รวมถึงการแต่งที่ประกอบไปด้วยลักษณะทางวรรณศิลป์ จึงเป็นการแสดงให้เห็นวัฒนธรรมทางด้านศิลปะที่ฉันทลักษณ์ทุกชนิดมีความสำคัญในด้านการเป็นแบบ แสดงให้เห็นองค์ความรู้ด้านฉันทลักษณ์ของไทย ที่แสดงให้เห็นหลายรูปแบบทั้งแบบที่เป็นที่นิยมในสมัยนั้นคือโคลง จนถึงแบบที่ยากกว่าการแต่งปรกติที่ใช้กันอยู่ทั่วไปคือตำราฉันท ที่รับมาจากอินเดีย และแบบคำประพันธ์ของไทยคือกลอนที่มีการพัฒนาอย่างสูงสุดคือกลอนกลบท

4.2.2 องค์ความรู้ทางโลกและทางธรรมในจารีกวดพระเชตุพนฯ

การเรียนรู้ของคนในสมัยโบราณมีการเรียนรู้ในศาสตร์ทางด้านต่างๆ หลายด้าน ทั้งวิชาหนังสือซึ่งถือเป็นวิชาสำคัญ การเรียนรู้ด้านศีลธรรมจริยธรรม การศึกษาวิชาชีพต่างๆ ซึ่งเป็นความรู้ประจำตระกูล รวมถึงการเรียนรู้วิชาการทหารและการปกครอง สุกัญญา เจียมวิเศษ (2548: 18) ศึกษาวรรณคดีในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น กล่าวถึงปรัชญาของการศึกษาในสมัยนั้นว่า “การจัดการศึกษาจะต้องมุ่งให้คนมีความรู้เพื่อนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข มีความรู้พื้นฐานทางวิชาการ มีคุณธรรมจริยธรรม และมีโอกาสได้ศึกษาวิชาที่ตนสนใจเพื่อเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพ”

สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวได้ว่า มีความตื่นตัวในด้านการสร้างความรู้ในสังคมเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการสร้างตำราต่างๆ โดยเฉพาะตำราเรียน เช่น ประถม ก กา ปฐมมาลา เป็นต้น

โคลงโลกนิติ ได้แสดงให้เห็นความสำคัญของการเป็นผู้ที่ใฝ่ความรู้ไว้หลายบท เช่น

116

◎ ความรู้ด้อยิ่งล้ำ	สินทรัพย์	
คิดค่าควรเมื่อนับ	ยิ่งใช้	
เพราะเหตุจักอยู่กับ	กายอาต	มานา
โจรจักเบียดพบได้	เร่งรู้เรียนเอา ฯ	

(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 636)

120

◎ ความรู้รู้ยิ่งได้	สินศักดิ์	
เป็นที่ชนพำนัก	นอบน้อม	
อย่าเกียจอย่าหน่ายรัก	เรียนต่อ	
รู้ชอบใช้ชอบหิว	เหน้อยแพ้แรงโรย ฯ	

(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 637)

จารีกัณฑ์พระเชตุพนฯ ได้นำเสนอเนื้อหาในด้านต่างๆ หลายด้าน จารีกได้มีการติดระดับไว้ตามสถานที่ต่างๆ รอบเขตพุทธาวาสของวัด แม้ว่าไม่ได้มีหลักฐานที่ชัดเจนในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับการคัดเลือกเนื้อหาที่ใช้ในการจารีกที่วัดพระเชตุพนฯ แต่ในหนังสือประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพนฯ ได้มีการแบ่งความรู้ต่างๆ ไว้เป็น 7 หมวด คือ หมวดประวัติวัด หมวดพระพุทธรูปศาสนา หมวดวรรณคดี หมวดทำเนียบ หมวดประเพณี หมวดวรรณคดี หมวดสุภาษิต และหมวดอนามัย หากพิจารณาองค์ความรู้ต่างๆ ที่จารีกไว้ในวัดพระเชตุพนฯ ทั้ง 7 หมวดนี้ อาจแบ่งเป็นองค์ความรู้ 2 ประเภท คือ

1. องค์ความรู้ทางโลก ความรู้ทางโลกนั้นเป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต หรือเป็นความรู้ทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับสังคมหรือคนในรูปแบบต่างๆ ซึ่งเป็นความรู้ที่เป็นความรู้ทั่วไป เช่น ความรู้ในหมวดทำเนียบ ได้แก่ ทำเนียบหัวเมืองและผู้ครองเมือง ทำเนียบตราตำแหน่งสมณศักดิ์ และโคลงภาพคนต่างภาษา เป็นต้น หรือความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติ เช่น จารีกตำราแพทย์แผนไทย จารีกส่วนที่เป็นตำราคำประพันธ์ จารีกหมวดสุภาษิต เป็นต้น

2. องค์ความรู้ทางธรรม ความรู้ในที่นี้หมายถึงเฉพาะความรู้ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ความรู้ในส่วนนี้แสดงไว้ในจารีกัณฑ์พระเชตุพนฯ หลายเรื่อง ทั้งนี้เนื่องจากงานวรรณคดีเหล่านี้สร้างขึ้นในวัดซึ่งเป็นศาสนสถาน การเขียนเรื่องพุทธศาสนาจึงเป็นการสร้างงานเพื่อเป็นพุทธบูชาโดยตรง จารีกในกลุ่มนี้มีหลายเรื่อง ความรู้ในหมวดนี้มีทั้งเรื่องราวที่มีลักษณะเป็นเรื่องเล่า เช่น จารีกเรื่องมหาวงษ์ จารีกเรื่องพระพุทธรูป เป็นต้น และเรื่องที่เกี่ยวข้อง

กับหลักคำสอนโดยตรง เช่น จารึกเรื่องนิริยกถา และจารึกเรื่องเปรตถา จารึกเรื่องธุดงค์ 13 เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความรู้ในวัดพระเชตุพนฯ จะมีเป็นจำนวนมากแต่ความรู้ทั้งหลายนี้ บางอย่างมีความสัมพันธ์กันและแยกจากกันไม่ได้เด็ดขาดนัก ความรู้ทางด้านการศึกษา เช่น ตำราฉันทวารณพฤติและตำราฉันทมาตราพฤติ ก็มีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาในด้านรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลมาจากตำราคำประพันธ์ในพุทธศาสนา และบทพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ก็ทรงนำเนื้อหาจากหลักธรรมทางพุทธศาสนา

จารึกเรื่องนิริยกถา และจารึกเรื่องเปรตถา แม้ว่าจะเป็นหลักธรรมในทางพุทธศาสนาก็มีความสัมพันธ์กับชีวิตความเป็นอยู่และพฤติกรรมในทางโลก เช่น

อนึ่งบุทคลอันประหารศีระมนุษย์แลสัตว์เดี๋ยวจ्ञานถึงแก่ความตายก็ดี บุทคลอันเผาสัตว์ทั้งเปนก็ดี เอาไฟสุมปล่องแลโพรงให้สัตว์อันอยู่ในปล่องในโพรงตายก็ดี บุทคลอันลักลวงฉ้อกระบัดเอาซึ่งของพระแห่งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แลกำมอันกล่าวมา ทำเองก็ดี ใช้ผู้อื่นให้กระทำก็ดี ก็ยอมไปตกในมหาโรรุวะนรก ทนทุกข์เวทนาจมอยู่ในดอกบัวเหล็กอันรุ่งโรจน์เปนเปลวไฟ มีประมาณนานได้ 8,000 ปี ในมหาโรรุวะนรกแต่ละวันๆ นับได้ 230 โภกฏิกับ 4 ล้าน ปีในมนุษย์โลก

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 222)

อนึ่งบุทคลจับเอานกเปนๆ มาถอนขนบิตคอกให้ตายนั้นก็ไปตกโยทะนรกที่ 3 อันเต็มไปด้วยน้ำเหล็ก นายนิริยบาลเอาพวนผูกคอสัตว์นรกเข้าแล้วก็คว่างลงไปไนนรก แล้วก็บิตคอกให้ขาดออกแล้วศีระอื่นๆ ก็งอกขึ้นมาใหม่เล่า ให้เสวยทุกข์เวทนาต่อไป

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 224)

และอักษะรังคาเปรตนั้น มีรูปเปนสัตว์ต่างๆ มีเปนต้นว่างูเหลือม บางทีก็เปนชิ้นเนื้อและศีระเปล่ากึ่งอยู่ก็มี เพลิงไหม้อยู่เปนนิจ อาศัยภัยอันใด วิสัยหนาว สัตว์เหล่านี้แต่ก่อนยอมกระทำรูปภาลมฤคและรูปปีศาจหลอกหลอนบุทคลอันใจฉลาด มีมาตุคามเปนต้นกำมให้ผลจึงมาเกิดเปนอักษะรังคาเปรต

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 228)

เนื้อในจารึกดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า ความประพฤติผิดต่างๆ ที่กระทำในโลกมนุษย์นั้น ย่อมที่จะส่งผลให้ตกไปสู่อบายภูมิ ซึ่งเมื่อตกไปในอบายภูมิแล้ว ต้องได้รับความทุกข์ทรมานมากกว่าที่กระทำบนโลก และการตกลงในอบายภูมินั้นย่อมหมายถึงการถอยหลังไปจากการได้บรรลุธรรมให้ไกลขึ้นไปอีก

จารึกเรื่องรามเกียรติ์ แม้ว่าจะไม่ได้เป็นเรื่องที่เป็นของไทยโดยตรง แต่เรื่องรามเกียรติ์นั้นก็ได้อธิบายให้เห็นถึงแนวคิดเรื่องกรรมกับอกรรม ซึ่งเป็นความคิดที่มีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตในทางโลก การรบในแต่ครั้งจึงเป็นการนำความดีชนะความชั่ว เรื่องรามเกียรติ์จึงเป็นการสอนเรื่องธรรมะไปทางหนึ่ง ดังที่ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์ และสุมาลย์ บ้านกล้วย (2523: 185) กล่าวถึงพฤติกรรมของตัวละครทั้งฝ่ายธรรมะและฝ่ายอธรรม ว่า

ตัวละครฝ่ายธรรมะมีพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นว่าเห็นแก่ความเป็นธรรม ความถูกต้องมากกว่าความเป็นญาติมิตร ในกรณีที่ความเป็นธรรมขัดกับความเป็นญาติมิตร ฝ่ายธรรมะจะเลือกกระทำในสิ่งที่เป็นธรรมเสมอโดยไม่คำนึงถึงฐานะความเป็นญาติมิตรเลย เช่น พระพรตประณามมารดาของตนเอง ...

ตัวละครฝ่ายอธรรมซึ่งมักคำนึงถึงความเป็นญาติมิตรก่อนอื่น ตัดความสัมพันธ์ส่วนตัวไม่ขาด เช่นกุ่มภรรยา แม้จะเป็นยักษ์ที่มีศีลธรรมมาก่อน ตระหนักดีว่าทศกัณฐ์เป็นฝ่ายผิด แต่ก็เห็นแก่ความเป็นพี่เป็นน้อง จึงช่วยทศกัณฐ์รบและไม่เห็นด้วยกับพิเภกซึ่งไปเข้ากับฝ่ายศัตรู แม้จะรู้ว่าศัตรูเป็นฝ่ายถูก ผลที่ได้รับคือต้องตายด้วยศรพระราม ...

องค์ความรู้ในวัดพระเชตุพนฯ จึงเกิดจากการบูรณาการความรู้ต่างๆ ในสังคมที่มีอยู่ในขณะนั้น แต่ถึงแม้ว่าจะไม่ใช่ความรู้ทั้งหมดที่มีอยู่ แต่การนำความรู้ทั้งหมดเข้ามารวมไว้ด้วยกันย่อมทำให้เกิดประโยชน์แก่คนทุกชนชั้น ปฏิบัติแล้วเป็นผลดีแก่ตนเอง แล้วแต่ว่าผู้ที่ได้ศึกษาจะหยิบยกเรื่องใดมาใช้ในสถานการณ์ใด ความรู้ในวัดพระเชตุพนฯ เป็นความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม ซึ่งแท้จริงแล้วมีความสัมพันธ์กัน จารึกวัดพระเชตุพนฯ จึงเป็นความพยายามที่จะทำให้ความรู้ในทางโลกนั้นสัมพันธ์กับความรู้ทางธรรมอย่างเป็นรูปธรรมโดยผ่านกระบวนการสร้างงานวรรณคดีและถ่ายถอดในวัด ซึ่งแต่เดิมมาความรู้เหล่านี้คงเป็นสิ่งที่มีความหมายแต่อาจจะไม่ได้แสดงไว้ในที่สาธารณะ จารึกวัดพระเชตุพนฯ จึงแสดงให้เห็นการเปิดเผยความรู้และความพยายามที่จะจัดความรู้ต่างๆ ให้เป็นหมวดหมู่

จารึกวัดพระเชตุพนฯ จึงได้แสดงให้เห็นความพยายามที่จะรวบรวมความรู้ต่างๆ ในสังคมขณะนั้น ซึ่งความรู้ทั้งหลายนั้นอาจจะไม่ใช่เรื่องใหม่ในสังคม แต่ความรู้เหล่านี้เมื่อได้มาอยู่

รวมกัน ย่อมที่จะทำให้เกิดภาพรวมของความรู้ที่สำคัญในยุคสมัยนั้น และแสดงให้เห็นว่าคนโบราณมีการเรียนรู้แบบองค์รวมที่สร้างคนให้เป็นคนที่มีความรู้คู่กับการเป็นคนที่มีจริยธรรมและศีลธรรม

จารีกวดพระเชตุพนฯ เป็นงานวรรณคดีในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่ได้แสดงมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างงานวรรณคดีทั้งทางด้านสถานภาพของวรรณคดีในด้านต่างๆ แสดงให้เห็นมโนทัศน์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในฐานะศูนย์กลางของงานวรรณคดี ความสำคัญของวัดสำหรับการเผยแพร่งานวรรณคดี ตลอดจนแนวคิดเรื่องจารีกซึ่งเป็นงานวรรณคดีที่อยู่ในวัฒนธรรมการสร้างงานของไทยมานาน นอกจากนี้จารีกวดพระเชตุพนฯ ยังได้แสดงให้เห็นองค์ความรู้ต่างๆ โดยเฉพาะองค์ความรู้ด้านการประพันธ์ซึ่งเป็นที่มีการเน้นมากในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และการแสดงให้เห็นการรวบรวมองค์ความรู้ทางโลกและทางธรรม ซึ่งแนวความคิดในการสร้างงานทั้งหลายเหล่านี้เป็นสิ่งที่มียุ่แล้วในระบบการสร้างงานวรรณคดีของไทย แต่จารีกวดพระเชตุพนฯ ได้เน้นย้ำความสำคัญของความคิดดังกล่าวนี้ให้เด่นชัดและนำมาเผยแพร่ออกสู่สาธารณะ ซึ่งทำให้จารีกวดพระเชตุพนฯ กลายเป็นกลุ่มงานวรรณคดีที่มีความสำคัญและมีความโดดเด่นมากที่สุดกลุ่มหนึ่งในงานวรรณคดีสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

บทที่ 5

ความสำคัญและอิทธิพลของจารีกวัตพระเชตุพนฯ

วัดพระเชตุพนฯ เป็นวัดที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และเป็นวัดที่ตั้งอยู่บริเวณท้ายพระบรมมหาราชวัง และมีปรากฏหลักฐานว่า เมื่อพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามยังสร้างไม่เสร็จ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงใช้วัดโพธารามเป็นวัดที่จัดพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา (ศานติ ภัคดีคำ, 2552: 2) ดังนั้นในรัชกาลของพระองค์จึงได้มีการปฏิสังขรณ์วัดโพธารามครั้งใหญ่และมีการสร้างจารีกในวัดพระเชตุพนฯ ในครั้งนั้นด้วย

สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ครั้งใหญ่อีกครั้ง การปฏิสังขรณ์ในครั้งนี้มีการสร้างจารีกมากมายทำให้วัดพระเชตุพนฯ เป็นสถานที่ที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์แตกต่างกับวัดอื่นๆ และจารีกวัตพระเชตุพนฯ ยังถือได้ว่าเป็นการเคลื่อนไหวทางวรรณคดีที่สำคัญในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และได้ส่งอิทธิพลถึงงานวรรณคดีในสมัยหลัง

จารีกวัตพระเชตุพนฯ มีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์งานวรรณคดีไทยในวัฒนธรรมพุทธศาสนาและวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ดังนี้

5.1 จารีกวัตพระเชตุพนฯ กับความรู้

วัดพระเชตุพนฯ เป็นสถานที่ที่ได้รับยกย่องว่าเป็นสถานที่สำคัญทางความรู้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะเป็นการสร้างความรู้ให้สังคมเป็นแห่งแรกๆ ดังจะเห็นได้จาก

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจรรยาภาพได้ตรัสยกย่องว่า วัดพระเชตุพนฯ เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรก ส่วนเจตนา นาควัชระ (2546: 254) กล่าวถึงจารีกวัตพระเชตุพนฯ ไว้ว่า “จารีกวัตโพธิ์ ส่วนหนึ่งเป็นวิทยากรทางโลกที่ดีที่สุดที่จะค้นหามาได้ในบ้านเมืองไทยในขณะนั้นและการที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระบัญชาให้จารีกสิ่งเหล่านั้นลงไว้บนแผ่นหินก็เท่ากับเป็นการประกาศความเชื่อในความคงทนถาวรของปัญญามนุษย์ที่จะช่วยให้มนุษย์มี “คุณภาพชีวิต” และมีคุณธรรมที่ดี เหมาะที่จะเป็นสมาชิกของสังคมอารยะ”

กุสุมา รัชชมนณี สันนิษฐานถึงความเปลี่ยนแปลงความคิดทางด้านการสร้างงานวรรณคดีของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าเป็นเพราะวรรณคดีที่เป็นบันเทิงคดีนั้นเจริญอย่างสูงสุดในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย การที่พระองค์จะทำนุบำรุงวรรณคดีเหล่านั้นจึงไม่ใช่เรื่องที่ “ทำทนาย” อีกต่อไป ด้วยเหตุนี้จึงทรง “หันไปพิจารณาประโยชน์

อีกด้านหนึ่งของวรรณคดี นั่นคือประโยชน์ทางสาระและวิชาการ” (กุสุมา รัชชมณี, 2537: 125 - 126) และเมื่อพระองค์ได้ทรงปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ จึงทรงริเริ่มให้วัดเป็น “ขุมปัญญา” ดังนี้

เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า พระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยการทำนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ได้ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์วัดไว้หลายสิบแห่ง นอกจากจะเป็นการเจริญพระพุทธศาสนาแล้ว ยังทรงริเริ่มให้วัดเป็น “ขุมปัญญา” สำหรับประชาชนโดยไม่เลือกชั้นวรรดาศักดิ์อีกด้วย จึงทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้รวบรวมเลือกสรรตำรับตำราต่างๆ มาแก้ไขปรับปรุงบ้าง และให้ประชุมนักปราชญ์เพื่อแต่งขึ้นใหม่บ้าง แล้วโปรดฯ ให้จารึกลงแผ่นศิลาประดับไว้ในบริเวณวัดพระเชตุพนฯ เพื่อให้ผู้ที่สนใจมาศึกษาได้ วิชาที่โปรดฯ ให้จารึกนั้น มีวรรณคดีอยู่ด้วย และวรรณคดีที่เหมาะสมที่จะเข้าไปสถิตอยู่ในวัดก็ควรต้องเป็นวรรณคดีตามแนวพระราชดำริที่ได้กล่าวแล้ว

(กุสุมา รัชชมณี, 2537: 128)

การนำรูปแบบจารึกมาใช้ในการเผยแพร่ความรู้ในวัดพระเชตุพนฯ นั้นเริ่มต้นตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยที่มีการโปรดเกล้าฯ ให้เขียนตำราและฤกษ์ ดัดตนขึ้นซึ่งนับเป็น “จุดเริ่มต้นให้เกิดการจารึกความรู้ของบรรพชนในสาขาวิชาต่างๆ ขึ้นที่วัดโพธิ์ในเวลาต่อมา” (ยูเรศ วุทธิรพล, 2554: 134)

จนสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาเล่าเรียนทั้งทางโลกและทางธรรม ในทางธรรมนั้นพระองค์ได้ทรงมีพระราชปรารภเกี่ยวกับการศึกษาของพระสงฆ์ที่ทรงมีพระราชดำริที่จะให้มีพระสงฆ์ที่มีความแตกฉานทางธรรมมากขึ้น และการสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ในวัดพระเชตุพนฯ ก็แสดงให้เห็นแนวพระราชดำริดังกล่าว ดังข้อความว่า “ริ้วพระอุโบสถเดิมชุกครากใหม่ให้ใหญ่กว้างกว่าเก่า เพื่อจะให้จุจะภอพระสงฆ์อันมากขึ้น” (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 61) ทั้งยังทรงสร้างโรงคอง ซึ่งเป็นที่ที่อัดใบลานให้เรียบเพื่อทำคัมภีร์ใบลานอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม วัดพระเชตุพนฯ แม้เป็นพื้นที่ทางพุทธศาสนา แต่ก็เป็นที่ที่มีทั้งพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน รวมถึงชนชาติอื่นๆ ที่สามารถเข้ามาในวัดได้ ความรู้ที่มีการเขียนบันทึกไว้ในวัดพระเชตุพนฯ จึงไม่ใช่ความรู้ที่เป็นความรู้ทางพุทธศาสนาหรือเป็นความรู้สำหรับพระสงฆ์เพียงอย่างเดียว สำหรับความสำคัญในด้านความรู้จากจารึกวัดพระเชตุพนฯ กล่าวถึงในประเด็นต่างๆ ดังนี้

5.1.1 จารึกวัดพระเชตุพนฯ กับการเผยแพร่และการสร้างความรู้

เรื่องราวที่นำมาจารึกในพระเชตุพนฯ นั้นมีมากมาย และเรื่องบางเรื่องอาจจะไม่ได้เคยมีการนำมาถ่ายทอดอย่างเปิดเผยในที่สาธารณะ อาจจะถูกรักษาไว้เป็นสมุดไทย หรือใบลาน หรือแม้กระทั่งการเก็บรักษาไว้เป็นความรู้เฉพาะตระกูล ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2513: (19)-(20)) ประทานความเห็นไว้ว่า

... ถ้าว่าเฉพาะพระราชปรารภส่วนการศึกษา เป็นเพราะสมัยนั้น ดำรับตำราหายาก ด้วยยังไม่เกิดมีวิธีพิมพ์หนังสือไทย ใครมีตำราวิชาอันใด ก็มักหวงแหน ผู้อื่นจะเล่าเรียนด้วยยาก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะบำรุงการเล่าเรียนวิชาความรู้ให้เจริญรุ่งเรือง ในพระอาณาเขต จึงทรงเลือกวิชาต่างๆ ซึ่งพึงจะเรียนรู้ได้ด้วยอ่านหนังสือ เอาตำรามาจารึกลงในแผ่นศิลาติดประดับประดิษฐานไว้ในวัดพระเชตุพนฯ ตามสถานที่ต่างๆ บางแห่งก็ทำรูปภาพประกอบไว้ด้วย ให้กุลบุตรผู้ประสงค์จะศึกษาหาตำรับตำราได้โดยง่าย

การรวบรวมตำราซึ่งจะเอามาเป็นต้นฉบับสำหรับจารึกครั้งนั้น มีคำเล่ากันว่าแม้พระราชประสงค์ก็เป็นการลำบากมิใช่น้อย ด้วยผู้เป็นเจ้าของตำราวิชาอันเป็นอาชีพของเขามักหวงแหนไม่เปิดให้ตามจริง อีกประการ 1 ตำราที่ได้มาแม้เป็นตัวตำราจริงก็มีที่วิปลาศ หรือสำนวนไม่น่าจารึกอยู่ไม่น้อย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงตั้งผู้เชี่ยวชาญเป็นกรรมการตรวจตราอีกชั้นหนึ่ง ...

ทวีศักดิ์ เผือกสม (2540: 105) แสดงความคิดเห็นว่า การสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ นั้น มีสถานะที่พิเศษ ในฐานะที่เป็นการประกาศวิชาความรู้ ดังนี้

การจารึกความรู้ลงในสมุดไทยหรือใบลานเป็นสิ่งที่มียุ่ทั่วไปในสังคมไทยสมัยก่อน แต่การลงมือจารึกลงบนแผ่นหินนี้แม้ว่าอาจจะไม่ใช่ครั้งแรกแต่ก็เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่ธรรมดา เพราะปกติโดยทั่วไปการจารึกลงบนแผ่นหินเป็นการประกาศให้คนทั่วไปหรือสาธารณะได้ทราบถึงเรื่องของการประกาศบุญญาบารมีหรือชัยชนะจากการสงครามของผู้ที่สั่งให้จารึก ดังนั้น จารึกวัดพระเชตุพนจึงมีความพิเศษแปลกไปจากการจารึกอื่นๆ ตรงที่เป็นการประกาศ “วิชาความรู้หรือศาสตร์ต่างๆ” ให้แก่สาธารณชน นอกจากนี้การที่ในสมัยโบราณถือกันว่าความรู้เป็นทรัพย์

สมบัติที่มีค่าจะต้องหวนแหนรักษาไว้เป็นความลับ, การนำความรู้ที่เคยเก็บ
อ่านกันในสถานที่ส่วนตัวของคนบางกลุ่ม มาเปิดเผยให้อ่านในที่สาธารณะ
อย่างในวัด ก็ยิ่งทำให้จารีกวัตพระเชตุพนมีสถานะของความพิเศษยิ่งขึ้น

ความรู้ที่จารีกไว้ในวัดพระเชตุพนฯ นั้นแบ่งออกเป็นหมวดต่าง ๆ ได้ 7 หมวด แสดงให้
เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำริที่จะให้ความรู้ที่จารีกไว้
เป็นความรู้ที่กว้างขวางและมีหลายประเภทเพื่อให้ประชาชนที่เข้ามาในวัดได้เลือกศึกษาตาม
ตนเองต้องการได้ และการเผยแพร่ความรู้นั้นก็ทำให้เกิดการสร้างความรู้ให้เกิดขึ้นในสังคม
ควบคู่กันไป

การเผยแพร่เนื้อหาของวรรณคดีในจารีกวัตพระเชตุพนฯ นั้น มีทั้งส่วนที่เป็นวรรณคดี
ที่มีมาแต่เดิม และวรรณคดีที่มีการสร้างขึ้นใหม่สำหรับใช้จารีกในวัดพระเชตุพนฯ วรรณคดีที่
มีต้นฉบับมาแต่เดิมนั้น หมายถึง วรรณคดีที่มีเนื้อหาหรือมีต้นฉบับที่เคยมีมาในสมัยก่อนหน้า
นั้น และเป็นความรู้ที่มีอยู่ในตำรา หรือเป็นวรรณคดีโบราณอยู่แล้ว เนื้อหาจึงไม่มีการ
เปลี่ยนแปลง เพียงแต่การสร้างจารีกวัตพระเชตุพนฯ อาจนำเนื้อหาจากเรื่องราวต่าง ๆ มาชำระ
ใหม่ เพื่อให้เหมาะสมกับจารีก ซึ่งสังเกตได้ว่า จารีกส่วนใหญ่ นั้นมักจะเป็นการเขียนด้วยการ
เก็บความที่เน้นเฉพาะข้อมูลที่สำคัญ นั้นอาจจะเป็นเพราะพื้นที่สำหรับการจารีกมีจำนวนไม่มาก
นัก และเน้นให้สอดคล้องกับภาพจิตรกรรม ดังจะเห็นตัวอย่างได้จาก จารีกเรื่องชาดก ทั้งที่เป็น
อรรถกถาชาดก และพาหิรนิทาน ที่ส่วนใหญ่เลือกกล่าวเน้นว่า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น
ใคร มีพฤติกรรมอย่างไร เช่น

ลำดับที่ 545

◎ พรหมนาระทะชาฎก โภธิสัตว์เปนพรหมชื่อนาระทะ พญาอ้ง
คดีในเมืองมิถิลลาอะสาตะเสนาบดีพาไปคอบมิจฉาภิภูจัญญาชิวก นางรุจาขอ
บิดาให้ละทฎฐิกี้หาละไม นางจึงยกหัตถ์นะมัตการเทพยุดาในทิศทัง 10 วัน
นั้นพระโพธิสัตว์รู้เหตุ จึงแปลงเปนดาบศถือเครื่องบริขารบรรพชิตร์ ลงมา
ให้โหวาทพญาอ้งคะดีให้ละทฎฐิเสี้ยแล้วกลับยังพรหมโลกย์

(ประชุมจารีกวัตพระเชตุพน, 2554: 204)

19

◎ อตุลชาดก โภธิสัตว์เปนพระยาอตุลนาคราช ได้ถวายเป็นทองอัน
ขจิตรด้วยแก้ว 7 ประการบูชาพระพุทธรูปสี่ๆ ตรัสพยากรณ์นายโพธิสัตว์
ว่า พระยานาคผู้นี้จะได้ตรัสเปนพระพุทธรเจ้า ทรงพระนามชื่อว่า โคดมใน

อนาคตที่สุด 91 กัลป์ โพธิสัตว์ก็ปรารถนาพุทธภูมิในสำนักนี้พระพุทธบุษะ
นั้น ๆ

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 141)

แม้ว่าเรื่องดังกล่าวนี้แต่ละเรื่องจะไม่ได้เขียนบรรยายเนื้อความมากนัก แต่การเผยแพร่ด้วยการสรุปความนี้ทำให้ได้เนื้อความครบถ้วนทั้งชุด คืออรรถกถาชาดกครบ 550 พระชาติ และพาหิรินิทาน 24 ชาติ

จารึกวัดพระเชตุพนฯ ยังเผยแพร่เนื้อหาความรู้ที่มีประโยชน์ต่อประชาชน เข้ากับยุคสมัยและความสำคัญของวัดพระเชตุพนฯ อีกหลายเรื่อง เช่น

จารึกเรื่องแพทย์แผนไทย ที่มีการนำตำราจากที่ต่าง ๆ มารวบรวมจารึกไว้เพื่อให้คนได้มาศึกษาโดยเฉพาะคนที่มีความรู้เรื่องแพทย์แผนไทยอยู่เดิมแล้วจะได้นำความรู้ที่จารึกซึ่งถือว่าเป็นตำรายาฉบับหลวงไปปรับใช้ได้

จารึกเรื่องมหาสงกรานต์ เป็นจารึกที่กล่าวถึงตำนานของวันสงกรานต์และนางสงกรานต์ซึ่งวัดพระเชตุพนฯ เป็นสถานที่หนึ่งที่มีการจัดงานสงกรานต์ ในพระราชพิธีสิบสองเดือนได้กล่าวถึงงานสงกรานต์ในวัดพระเชตุพนฯ ว่า

อนึ่ง วัดพระเชตุพนนั้น ก็เป็นธรรมเนียมเก่ามีมาแต่แผ่นดิน
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสงกรานต์สามวันเปิดให้ข้างใน
ออกสรงน้ำพระ ตีข้าวบิณฑิโปรยทานและเที่ยวเล่นแต่เช้าจนเย็น กัน
ฉนวนเหมือนอย่างพระเมรุทองสนามหลวง เป็นที่ชาววังไปเที่ยวรื่นเริง
สนุกสนานมากตลอดมา

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2516: 382)

ดังนั้น การเขียนจารึกเรื่องสงกรานต์นั้น จึงเข้ากับความสำคัญของวัดพระเชตุพนฯ ในฐานะที่เป็นสถานที่จัดงานสงกรานต์มาแต่เดิม

จารึกกริ้วกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตราทางสถลมารค เป็นการบันทึกกระบวนพยุหยาตราพระกฐินทางสถลมารค และจารึกไว้ที่ระเบียงล้อมพระมหามณฑป

การเสด็จพระราชทานผ้าพระกฐินนับว่าเป็นพระราชกุศลที่มีความสำคัญที่พระมหากษัตริย์จะเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระองค์เองในบางวัด วัดพระเชตุพนฯ เป็นวัดหนึ่งที่พระมหากษัตริย์ในสมัยนั้นจะเสด็จมาพระราชทานผ้าพระกฐินด้วยพระองค์เอง ดังในหมายรับสั่งเรื่อง พระราชทานพระกฐิน ทางสถลมารค ณ วัดโพธิ์ และวัดสระเกศ จ.ศ. 1145 พ.ศ. 2326 มีเนื้อความว่า “เสด็จพระราชทานพระกฐินทางสถลมารค ฝ่ายทหารฝ่ายพลเรือน

เกณฑ์แห่งพระกฐินไปพระราชทานวัดโพธิ์ที่ 1 วัดสระเกศที่ 2 (เมื่อ ณ วัน 7 เดือน 11 แรม 8 ค่ำ เพลาเช้า ปีเถาะ เบญจศก (พ.ศ. 2366)” (จดหมายเหตุวัดพระเชตุพน สมัยรัชกาลที่ 1-4, 2552: 19)

ในหมายรับสั่งนี้มีการให้รายละเอียดเรื่องกระบวนการพยุหยาตราด้วย ดังตัวอย่างข้อความ

(กระบวนการแห่ผ้าไตรพระกฐิน) เป็นคน (ฝ่าย) ทหารปีกลองชนะ 15 คู่ รวม 30 คน แตรรอง 3 คู่ แตรวิลันดา 3 คู่ สังข์รอง 1 รวม 13 คน ปืนคาบชูด ตำรวจในซ้าย 25 ตำรวจในขวา 25 ตำรวจใหญ่ซ้าย 25 ตำรวจใหญ่ขวา 25 รวม (ตำรวจ) 100 คน ...

(กระบวนการแห่เสด็จ) ทหารเกณฑ์เจ้ากรม ปลัดกรม หัวหมื่นตัวสี พันทนายตำรวจเลว แห่เสด็จลับเกล้าฯ ไปพระราชทานพระกฐิน วัดโพธิ์ที่ 1 วัดสระเกศที่ 2 ทางสถลมารค ...

(จดหมายเหตุวัดพระเชตุพน สมัยรัชกาลที่ 1-4, 2552: 19)

ดังนั้นการจารึกจารีกริ้วกระบวนการแห่พระกฐินพยุหยาตราทางสถลมารค จึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นการบันทึกกระบวนการพยุหยาตรา ที่มีความสำคัญกับพระมหากษัตริย์ และนำมาเผยแพร่ในที่สาธารณะและเป็นการสื่อให้เห็นถึงพระราชกุศลที่สัมพันธ์กับวัดพระเชตุพนฯ อีกด้วย

โคลงภาพเรื่องรามเกียรติ์ เป็นจารึกที่เขียนกำกับภาพจำหลัก การจำหลักนั้น หมายถึง “การเซาะสกัดเนื้อหินให้เกิดร่องรอยมีความตื่นลึกด้วยเครื่องมือโดยเฉพาะทำให้เกิดภาพและทรวดทรงในทางประติมากรรม” (โชติ กัลยาณมิตร, 2548: 147) การที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างภาพจำหลักชุดนี้ขึ้นมา เป็นการแสดงให้เห็นถึงมุมมองของพระองค์ที่มีต่อการสร้างงานศิลปะที่มีการประยุกต์ศิลปะหลายแบบเข้าไว้เป็นแนวคิดเดียวกัน ในที่นี้คือการแสดงและประติมากรรม และการติดโคลงเรื่องรามเกียรติ์ไว้ก็แสดงให้เห็นแนวพระราชดำริที่ทรงต้องการให้มีศิลปะประเภทวรรณคดีรวมอยู่ด้วย ซึ่งหากพิจารณาว่าการสร้างภาพจำหลักเป็นแนวที่มีการประยุกต์ขึ้นมา การสร้างโคลงภาพเรื่องรามเกียรติ์จึงเป็นการนำโคลงมาใช้อธิบายรูปแบบภาพที่สร้างขึ้นใหม่ “โคลง” เป็นสิ่งที่ไม่เคยมีการนำมาใช้กับเรื่องรามเกียรติ์โดยตรง เนื่องจากที่ผ่านมารวรรณคดีที่ประกอบการแสดงเรื่องรามเกียรติ์มักเป็นฉันทกาพย์ และกลอน การนำโคลงมาใช้กับภาพรามเกียรติ์จึงเป็นความแปลกใหม่ที่เกิดขึ้นตามแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

จารึกทำเนียบหัวเมืองและผู้ครองเมือง ความรู้เรื่องอาณาเขตนั้นเป็นความรู้ที่อาจจะมี การเปลี่ยนแปลงได้ในสมัยที่บ้านเมืองยังคงมีสงคราม การจารึกเรื่องทำเนียบหัวเมืองและผู้ ครองเมืองจึงเป็นการจารึกด้วยข้อมูลที่มีอยู่ในขณะนั้น เช่น

29	}	เมืองเชียงใหม่ 1
		เมืองเชียงใหม่ 1 อยู่ลำพองฝั่งออก ขึ้นตาก 2
		เมืองโกสุมพิณ 1
		เมืองโบราณราช 1
		เมืองนาถบุรี 1
		เมืองไตรตรึงค์ ขึ้นกำแพงเพชร 5 เมือง
50		เมืองป่าศกดิ์ ผู้ครองเมืองชื่อนครจำป่าศกดิ์เป็น

ประเทศราช

ขึ้นกรมมหาดไทย 1

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 283)

การสร้างภาพจิตรกรรมและจารึกเรื่องนี้อาจจะสัมพันธ์กับพระพุทธรูปที่มาจากหัวเมือง ต่างๆ พระพุทธรูปที่ประดิษฐานไว้ที่ระเบียงล้อมพระอุโบสถนั้นเป็นพระพุทธรูปที่นำมาจาก หัวเมืองในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ดังข้อความว่า “...แลในพระ อุโบสถพระวิหารพระระเบียงนั้นเชิญพระพุทธรูปติมารอันหล่อด้วยทองเหลืองทองสำฤท ขำรุด ปริกหักพังอยู่ณะเมืองพระพิศณุโลกเมืองสวรรคโลกเมืองศุโขไทเมืองลพบุรี เมืองกรุงเก่าวัด ศาลาสี่หน้าใหญ่น้อยพันสองร้อยสี่สิบแปดพระองค์ลงมา ให้ช่างหล่อต่อพระสอพระเศียร พระหัตถ์พระบาทแผลงภักตร์พระองค์ให้งามแล้ว...” (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 55)

การจารึกเรื่องนี้จึงเป็นการให้ความรู้เรื่องอาณาเขตของราชอาณาจักรไทยในสมัยนั้น ซึ่ง ไม่ตรงกับอาณาเขตของประเทศไทยในปัจจุบัน แต่ความรู้ดังกล่าวนี้เป็นความรู้ในขณะนั้นที่เมื่อ เผยแพร่ออกไปย่อมที่จะสร้างความรู้ให้แก่ประชาชนที่อยู่ในพระนครได้

โคลงภาพคนต่างภาษา เป็นวรรณคดีที่แต่งขึ้นใหม่เพื่อกำกับรูปหล่อที่ทำขึ้นในสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โคลงภาพคนต่างภาษา เป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับชนชาติ ต่างๆ ที่เข้ามาอยู่ในพระนคร ซึ่งน่าจะมีหลายเชื้อชาติ ดังที่มีชาวตะวันตกได้กล่าวถึงสภาพของ กรุงเทพฯ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “ที่กรุงเทพฯ ไพร่บ้านพลเมืองมี มากมายหลายภาษา แต่ไทยภาษาเดียวก็มากจะประมาณไม่ไหว ยังพวกจีนแต่จิว ฮกเกี้ยน ไหลหล้า เข้ามาพึ่งพระเดชานุภาพ ตั้งทำมาหากินอยู่ที่กรุงเทพฯ และหัวเมืองขึ้นกรุงเทพฯ ก็

หลายหมื่น ลาว มอญ พม่า ทวาย แวก ฝรั่งเศสก็มีอยู่เป็นอันมาก” (J. Antonio, Guide to Bangkok and Siam, p.13 อ้างถึงใน วิกัลย์ พงศ์พนิตานนท์, 2532: 44)

ความหลากหลายที่ทางชนชาติที่น่าจะมีมาตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา การหล่อรูปคนต่างภาษาและการเขียนโคลงภาพคนต่างภาษานั้นก็เพื่อที่จะทำให้คนได้รู้จักและจำแนกความแตกต่างของชนชาติต่าง ๆ ซึ่งในทัศนะของผู้ที่ศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์และมานุษยวิทยา เช่น ทวีศักดิ์ เผือกสม (2540: 114) กล่าวว่า โคลงภาพคนต่างภาษานั้น คือ “งานเขียนเชิงชาติพันธุ์วรรณา (ethnography) ชั้นแรกของสยาม” และทวีศักดิ์ เผือกสม ยังได้แสดงความเห็นเพิ่มเติมว่า

สิ่งที่น่าสังเกตคือ การแต่งกายที่ถูกพรรณนาถึงและที่ถูกตรึงไว้บนรูปปั้นที่เป็นภาพตัวแทนนั้น จะว่าไปแล้วก็เหมือนกับการแต่งกายด้วยเครื่องแต่งกายแบบเต็มยศสำหรับออกพิธี หรืออยู่ในโรงละครสำหรับการแสดง หรือสำหรับการแสดงใน “พิพิธภัณฑสถาน” ไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์ทั่วไปจะแต่งกันตามปรกติ ... อาจทำให้เห็นว่า “ความรู้” ที่ผู้เขียน [หลายๆ คน] มีเกี่ยวกับลักษณะคนชาติต่างๆ นี้ ไม่ได้หมายถึงการที่คนในชาตินั้นเป็น แต่อาจจะมาจากการพบเห็น “คนต่างภาษา” ที่เข้ามาในสยาม โดยเฉพาะอาจในราชสำนักเลยด้วยซ้ำ การเขียนพรรณนาถึงลักษณะการแต่งกายของคน “ชาติ” ต่างๆ จึงนอกจากสิ่งที่ถูกศึกษาจะถูกตรึงไว้ในรูปของการบรรยายด้วยภาษาแล้วจึงยังถูกตรึงไว้ในรูปของรูปปั้นภาพตัวแทน การเขียนและปั้นคนต่างภาษาจึงเป็นการตรึงความเป็น “ชาติ” เอาไว้ในพิพิธภัณฑสถานเพื่อเก็บไว้ศึกษา เอาไว้ดูเล่น

(ทวีศักดิ์ เผือกสม, 2540: 124 - 125)

ความรู้เรื่องเกี่ยวกับคนต่างชาตินั้น น่าจะเป็นความรู้ที่สำคัญและอยู่ในความสนใจของผู้คน ในนางนพมาศซึ่งเป็นวรรณคดีในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกเรื่องหนึ่งที่กล่าวถึงคนต่างภาษาไว้หลายแห่งในช่วงต้นเรื่อง กล่าวถึงเมืองที่อยู่เย็นเป็นสุข และมีความเจริญเหตุหนึ่งนั้นแสดงได้จากการที่มีคนต่างชาติต่างภาษาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ดังนี้

ประการหนึ่งพระนครประเทศเอกราช 2-3 พระนครก็มีบ้างมากกว่า 10 ราชธานี ก็มีบ้าง อาณาเขตใกล้เคียงก็ดี สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินต่างประพฤติตามราชประเพณี ย่อมนับถือกันว่าเป็นราชสัมพันธ์ไมตรีและมิตรไมตรีซึ่งกันแลกัน ต่างแต่งทูตานุทูตจำทูลพระราช

สาสน์ ส่งเครื่องราชบรรณาการไปมาจำเริญทางพระราชไมตรี เยี่ยมเยียนกันตามกำหนดมิได้ขาดทั้งสองฝ่ายฟ้า โดยน้ำพระทัยไม่มีความรังเกียจว่าต่างชาติต่างภาษา ความสวัสดิ์จำเริญก็บังเกิดแก่พระมหานคร บรรดาซึ่งเป็นทางไมตรีกันนั้น อันว่าสมณชีพราหมณ์ ไพรฟ้าข้าแผ่นดิน ก็อยู่เย็นเป็นสุข ลูกค้าพาณิชก็ได้ไปมาซื้อขายถึงกันโดยสะดวก หากความวิบัติอันตรายสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ บ้านเมืองก็บริบูรณ์ไปด้วยสรรพสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ มีเงินแลทองเป็นต้น นครชนชาติภาษานานาประเทศทั้งปวง ก็เล่าลือสรรเสริญพระเกียรติยศ มีความนิยมยินดีชักชวนกันมาสู่พระบรมโพธิสมภารสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทุกปีเดือนโดยมิได้ขาดโดยนิยมดังนี้

(วรรณกรรมสมัยสุโขทัย, 2528: 261 - 262)

และนอกจากนี้ความรู้ในด้านต่างๆ แม้ว่าจะมีมากแต่ก็ไม่สามารถที่จะจารึกได้หมด เช่นความรู้เรื่องการประพันธ์ ตำราฉันทวรรณพฤติ มาตราพฤติ ที่มีจำนวนฉันทในคัมภีร์วุตโตทัยถึง 108 ชนิด แต่ที่นำมาจารึกในวัดพระเชตุพนฯ จำนวนรวม 58 ชนิด (เป็นตำราฉันทวรรณพฤติ 50 ชนิด และตำราฉันทมาตราพฤติ 8 ชนิด) ทั้งนี้ น่าจะเป็นข้อจำกัดด้านพื้นที่ และฉันทต่างๆ นี้ก็ได้จารึกรวมกับกลบทกลอักษรชนิดต่างๆ ทั้งเพลงยาวและโคลง โดยที่มีการเขียนไว้ในโคลงต้นเรื่องตำราฉันทวรรณพฤติว่ามีจำนวนฉันท 50 ชนิด เท่ากับกลบท (เพลงยาวกลบทและกลอักษร) รวมถึงโคลงกลบทที่มีการนำมาจารึก 37 ชนิด นั้น เป็นเพียงโคลงที่ได้รับคัดเลือกจากโคลงทั้งหมดเนื่องจากยังมีโคลงกลบทอีกจำนวนหนึ่งที่แต่งไว้แต่ไม่ได้นำมาจารึกโคลงชุดนี้ได้บันทึกไว้ในสมุดไทย เรื่องกลโคลงต่างๆ และในบานแผนกของเรื่องนี้มีการระบุว่า “กลโคลงต่างๆ 33 กระบวน 47 บท ใส่วัดพระเชตุพนเล่ม 1”¹ การระบุว่าเป็น “เล่ม 1” นี้อาจจะทำให้สันนิษฐานได้ว่าอันที่จริงแล้วโคลงกลบทอาจจะมีมากกว่านี้แต่ไม่พบต้นฉบับก็เป็นไปได้ ทั้งนี้มีข้อน่าสังเกตว่า โคลงกลบทส่วนหนึ่งในสมุดไทยนี้มีลักษณะเป็นโคลงกลบทไม่ใช่โคลงกลอักษร จึงอาจจะไม่ตรงกับกลุ่มที่ต้องการจารึกในวัดพระเชตุพนฯ อีกทั้งบางชนิดแม้ชื่อเรียกต่างกันแต่ก็มีลักษณะบังคับแบบเดียวกับเพลงยาวกลอักษรอยู่แล้ว

ความรู้เรื่องต่างๆ ยังมีอีกมากมายแต่เลือกมาส่วนหนึ่งเพื่อการเผยแพร่ในครั้งนี้ เช่นความรู้ที่เกี่ยวกับมอญ ซึ่งมอญเป็นชนชาติหนึ่งที่มีการอพยพเข้ามาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทำให้เรื่องราวที่เกี่ยวกับมอญในสังคมไทยมีอยู่หลายเรื่องโดยเฉพาะตำนานต่างๆ หรือ

¹ โคลงกลบทในสมุดไทยเหล่านี้มีการนำมารวมพิมพ์ไว้ในหนังสือโคลงกลบทวัดพระเชตุพน ดูเพิ่มเติมใน นิยะดา เหล่าสุนทร. (2544). โคลงกลบทวัดพระเชตุพน. กรุงเทพฯ: คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน.

ประเพณีที่มีในประเทศไทย แต่ในจารีกวัตพระเชตุพนฯ เลือกนำมาเขียนเรื่องมหาสงกรานต์กับ มอญกวนเข้าทักขย เป็นต้น

การเขียนจารีกนั้น หลายเรื่องได้เขียนขึ้นเพื่อประกอบภาพจิตรกรรมหรือประติมากรรม ซึ่งการเขียนจารีกนั้น ทำให้ได้รายละเอียดที่มากกว่าภาพที่แสดง ดังเช่น

จารีกรื่องโคลงภาพคนต่างภาษา ได้ให้ความรู้ที่มีมากกว่าที่จะแสดงไว้ได้ในรูปหล่อ เช่นเรื่องราวถิ่นถาน ศาสนา ความเชื่อ อาหาร ดังตัวอย่างจากภาพดอดชิ ที่กล่าวถึงการนับ ถือศาสนาคริสต์

9

◎	ฝรั่งรอบรูปนี้ชาติ	ชาญชเล
	ลัทธิมันเหลือจน	สุดมล้าง
	ค่านับนบพระเย	ชุกฤศต์
	ว่าโลกท่านตั้งสร้าง	เศกเอง ๗

10

◎	กลกับอังกฤษแมน	เหมือนกัน
	สวมหมวกใส่กางเกง	กับเสื้อ
	เนาเวียงเนืองวิลัน	ดาฟาก ใต้แฮ
	ดอดชิชื่อนี้เชื้อ	ชาติเขา ๗

พระญาณปริยัติ

(ประชุมจารีกวัตพระเชตุพน, 2554: 688)

ภาพคนฝรั่งเศสที่เป็นประเทศใหญ่เหมือนกับอังกฤษ และเป็นชนชาติที่มีกำลังทหาร แข็งแกร่ง ดังนี้

ภาพฝรั่งเศส

13

◎	ฝรั่งเศสสักหลาดเสื้อ	สีดำ	ใส่แฮ
	อินทรธนูทองยล	ยาบย้อย	
	กางเกงขัดดุมคำ	ของเคลือบ	
	นาฬิกาน้อยห้อย	ห่อเป่า	

14

◎	ประเทศกึ่งกำเกือบ	กับอ้ง	กฤษเฮย
	ฝรั่งชินครเขา	ใหญ่หล้า	

ทหารปืนซิปปายรัง

รักษาด่าน

แดนแฮ

จรรโจษไพร่ฟ้าพัน

เศิกสยอง ฯ

พระมุนีนายก

(ประชุมจารีกวีวัดพระเชตุพน, 2554: 689)

จะเห็นได้ว่า การบรรยายภาพรูปคนต่างภาษานั้น มีส่วนที่เขียนนอกเหนือจากรูปหล่อ ซึ่งสามารถแสดงได้เพียงลักษณะภายนอก ซึ่งคนสามารถสังเกตเห็นได้จากรูปหล่ออยู่แล้ว แต่ การเขียนโคลงภาพคนต่างภาษานั้นสามารถที่จะอธิบายเรื่องราวของชาติต่างๆ ได้เพิ่มเติมทำให้ ผู้อ่านได้รู้จักเรื่องราวของชนชาติต่างๆ ได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

จารีกรื่องโคลงภาพคนต่างภาษานั้น ยังเผยแพร่เรื่องราวของชนชาติต่างๆ ที่อาจจะไม่เป็นที่คุ้นชินของคนไทยไว้เป็นความรู้อีกด้วย เช่น ภาพกระแซ ภาพเงี้ยว เป็นต้น

โคลงภาพเรื่องรามเกียรติ์ เป็นโคลงที่ติดกำกับภาพจำหลัก โคลงเรื่องนี้ได้บรรยายภาพ มากกว่า เช่น ภาพจำหลักรามเกียรติ์ที่เล่าเรื่องตอนที่นางสีดาตัดสินใจผูกคอตาย แต่หนุมานมา ช่วยไว้ได้ทัน โคลงภาพเรื่องรามเกียรติ์เขียนบรรยายไว้ว่า

28

๐ พอสายยามย่ำมอง

คนหลับ

ขึ้นผูกพระสอกับ

กิ่งไม้

หนุมานมุงมองขยับ

คอยอยู่

พอโลดรองรับได้

ตัดผ้าวางลง ฯ

(ประชุมจารีกวีวัดพระเชตุพน, 2554: 559)

การเล่าในโคลงข้างต้นนี้หากเทียบกับภาพจำหลัก ภาพแสดงไว้ได้เพียงภาพนางสีดา ผูกคอ โดยมีหนุมานช่มดูอยู่ แต่การเขียนโคลงนั้นกล่าวเพิ่มถึงการช่วยนางสีดาได้ทัน การเขียนโคลงใต้ภาพดังกล่าวนี้ เป็นการบอกเล่าเนื้อหาช่วงหนึ่งให้ผู้อ่านได้รู้และได้เข้าใจเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับภาพมากขึ้น และจะได้ส่งต่อเนื้อเรื่องไปยังภาพถัดไป ในที่นี้คือภาพบรรยาย ตอนหนุมานถวายนางสีดา

โคลงฤๅษีตัดตนก็เช่นเดียวกันที่มีการให้รายละเอียดที่นอกเหนือจากรูปหล่อฤๅษีแต่ละรูป เช่น

แก้เสียดอก

ยื่นเหนียวคอเท่าเชอด

หัตถ์เห็น

ยากแฮ

แก้เสียดทรวงเส้นเอ็น

ขอดได้

นารทเสกไม้เป็น

ปลิงเกาะ

กระบี่ฟ่อ

ยัมเยาะวานรให้

เหือดร้ายรังแก ฯ

พระศรีวิสุทธิวงศ์

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 724)

โคลงข้างต้นนี้นอกจากจะอธิบายท่าทางของฤๅษีแล้วยังได้กล่าวถึงชื่อฤๅษี และกล่าวถึงบทบาทของฤๅษี ในที่นี้คือพระนารทฤๅษี เป็นพระฤๅษีในเรื่องรามเกียรติ์ เป็นคนที่บอกทางในเมืองลงกาแก่หนุมานซึ่งแปลงเป็นลิงน้อย แต่เมื่อหนุมานคิดลองดี ก็เสกไม่ทำให้เป็นปลิงเกาะที่ค้างหนุมาน การเขียนชื่อฤๅษีลงไปนั้นทำให้โคลงฤๅษีตัดตนได้ขยายความเรื่องความรู้ในวรรณคดีที่มีความเกี่ยวข้องกับฤๅษีต่างๆ ได้อีกด้วย

เรื่องจิตรกรรมหลายเรื่องที่เขียนในวัดพระเชตุพนฯ ไม่เป็นที่คุ้นเคย เช่น เรื่องพระสาวกที่อาจจะมีความสับสนเกี่ยวกับพุทธประวัติและทศชาติที่นิยมเขียนกัน ซึ่งเรื่องทศชาติชาดกนั้นเป็นเรื่องที่นิยมเขียนในพระอุโบสถ รวมถึงในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช การปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ในครั้งนั้นก็ให้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เขียนเรื่องทศชาติชาดกไว้ในพระอุโบสถนอกเหนือจากเรื่องทรมานท้าวมหาชมพู ดังข้อความในจารึกว่า “แลผนังอุโบสถเขียนเรื่องทศชาติทรมานท้าวมหาชมพูแลเทพชุมนุม” (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 55) การเปลี่ยนแปลงเรื่องราวเมื่อครั้งทรงสร้างพระอุโบสถใหม่จากเรื่องทศชาติ เรื่องทรมานท้าวมหาชมพู และเรื่องเทพชุมนุม เป็นภาพจิตรกรรมเรื่องมโหสถชาดก และภาพจิตรกรรมเรื่อง พระสาวกเอตทัคคะ 41 องค์ เรื่องมโหสถชาดกนั้นเขียนที่ผนังเหนือหน้าต่าง ไม่มีการสร้างจารึกกำกับ ส่วนเรื่องพระสาวกเอตทัคคะนั้นมีการเขียนจารึกกำกับ ซึ่งนอกจากเรื่องพระสาวกจะเป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นความสำคัญของพระสงฆ์ (ตามความหมายของพระอุโบสถที่เป็นที่ศึกษาเล่าเรียน) การเขียนจารึกน่าจะเป็นการช่วยให้ผู้ที่ได้มาดูภาพจิตรกรรมได้เข้าใจภาพมากขึ้นและไม่มีความสับสนกับเรื่องทศชาติชาดกที่มีอยู่เดิม

ความสำคัญของจารึกที่มีต่องานจิตรกรรม และประติมากรรม จึงเป็นการช่วยอธิบายขยายความข้อมูลที่มีความจำเป็น และเป็นส่วนที่ไม่อาจแสดงให้เห็นได้ในภาพจิตรกรรมหรือประติมากรรมนั้น

การเขียนจารึกกำกับภาพจิตรกรรมนั้น หากเรื่องใดที่เป็นภาพที่แพร่หลายหรือเป็นเนื้อหาที่คนทั่วไปเข้าใจอยู่แล้ว เช่น ภาพพุทธประวัติ ที่อาจจะไม่จำเป็นต้องเขียนบรรยาย ดังในจิตรกรรมฝาผนังวัดดุสิตาราม กล่าวว่า “ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่พบในภาคกลางส่วนใหญ่เป็นภาพเล่าเรื่องที่ไม่ปรากฏคำบรรยายหรืออธิบายภาพ แสดงว่าทั้งช่างเขียนและผู้ชมสามารถเข้าใจในสาระของภาพทั้งภาพพุทธประวัติและภาพไตรภูมิดังที่ปรากฏในวัดดุสิตารามนี้” (อภิวัฒน์ อุดลยพิเชษฐ, 2556: 119)

การเขียนจารึกเรื่องพระสาวกนั้นเป็นการนำเรื่องจากคัมภีร์มโนรถปุรณี มาเขียน ดังนั้น การเขียนจารึกเรื่องพระสาวกจึงเป็นการย่อเรื่องประวัติพระสาวกต่าง ๆ เป็นการให้ผู้ที่เข้ามา เห็นภาพจิตรกรรมได้เข้าใจว่าภาพที่เห็นนั้นเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระสาวก อีกทั้งการ เขียนจารึกนั้นยังเป็นการช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องตามตำราและให้ข้อมูลบางประการที่อาจจะ เขียนเป็นภาพไม่ได้ เช่น ตำแหน่งของพระสาวก ชื่อสถานที่ หลักธรรม การบรรลุ เป็นต้น ดังตัวอย่างเช่น

10

๐ ปุณมันตานีบุตตะเถรวัตถุ พระบุณองค์นี้เป็นบุตรนางมันตานี พราหมณีผู้น้องสาวพระอัญญาตะโกณทัณเณร ออกบรพชาเปณภิกษุใน สำนักนพระจำว เมื่อพระจำวเสด็จไปอยู่เวฬุวันนั้น เธอจำเรอญสมณธรรม ถึงแก่พระอรหัต แล้วก็สอนพระภิกษุศิษย์ 500 ด้วยกถาวัตถุ 10 ประการ ให้สำเรชพระอรหัตทั้งสิ้น ครั้นพระจำวเสด็จกลับมาเธอก็มีศการลาไปเข้า ทิวาวิหารอยู่ รุกขมุล พระสาริบุตรไปถามวิสุทธี 7 ประการ เธอก็วิสิขณา ได้ พายหลังก็ได้เอตทัคคะเลิศฝ่ายธรรมกะถิก ฯ

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 103)

การสร้างวรรณคดีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ นอกจากจะเป็นการนำเนื้อหาออกเผยแพร่ ไปสู่สาธารณชนแล้ว จารึกหลายเรื่องยังทำให้เกิดการนำความรู้ไปใช้ได้ซึ่งถือเป็นการสร้าง ความรู้ให้เกิดขึ้นในสังคม ความรู้เหล่านี้ เช่น จารึกเรื่องตำราแพทย์แผนไทย จารึกที่เกี่ยวข้อง กับตำราคำประพันธ์

ตำราคำประพันธ์เป็นตัวอย่างหนึ่งของการบันทึกความรู้ การเผยแพร่และการสร้าง ความรู้เพราะตำราคำประพันธ์นี้เป็นการแสดงความรู้ให้เห็นและกวีรวมถึงผู้สนใจก็สามารถนำ ความรู้นี้ไปต่อยอดแต่งบทกวีของตนเอง รวมถึงการนำคำประพันธ์ต่างๆ มาสร้างสรรค์เป็น รูปแบบใหม่ๆ

กลบทบางชนิดแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบคำประพันธ์ที่คำประพันธ์ รูปแบบหนึ่งสามารถประยุกต์เข้ากับอีกแบบหนึ่งได้ ดังจะเห็นได้จาก

กลโคลงสักวา ดังนี้

๐ สักวาทราบสารดาลเดือดแค้น	เคื่องคิดแสนสดรันทดจิต
ขุนข้องไครหนอปจามิตร	มาลอบลักเสนห์สนิฉินมห้อง
นिरาสร้างห่างเรียมเกรียมเทวศ	ชลเนตรหยดย้อยศร้อยเศรำหมอง

ภักตร์คัลล้าชาจิตรสุดคิตจพร้อง

จบอกใครๆ จะช่วยร้องท่องทวนเอย
(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 552)

รูปแบบคำประพันธ์ที่เรียกว่า สักวา นั้น มีลักษณะกลอนเหมือนกลอนสุภาพ คือมีจำนวนคำวรรคละ 6-9 คำ มีลักษณะเช่นเดียวกับกลอนสุภาพ กลอนสักวามีการขึ้นต้นด้วยคำว่า “สักวา” และลงท้ายด้วยคำว่า “เอย” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550: 105) ซึ่งโคลงกลบทข้างต้นเมื่อถอดกลแล้วหากอ่านด้วยการแบ่งคำเป็นโคลงสี่สุภาพ จะถอดได้ดังนี้

ทราบสารดาดเดือดแค้น	เคืองคิด
แสนสลดร้อนทจดิต	ขุนข้อง
ใครหนอปจามิตร	มาลอบ
ลักเสนหส์นจันม่น้อง	นिरาสร้างห่างเรียม

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2550: 18)

แต่กลโคลงข้างต้นนี้สามารถถอดได้อีกแบบดังที่ ประเสริฐ ฒ นคร ได้ถอดโคลงไว้ว่า

เรียมห่างร้างนिरาสน้อง	น่มสนิท
เสนหร์รักมาลอบมิตร	ขุนข้อง
ร้อนทสลดแสนคิต	แค้นเดือด
ชาจิตรสุดคิตจพร้อง	ช่วยร้องท่องทวน

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2550: 18)

การสร้างกลบทกลอักษรทำให้ได้เห็นการเก็บรักษาความรู้ที่มีมาตั้งแต่ในอดีตแต่ก็มีการสร้างสรรค์งานขึ้นในปัจจุบันขณะนั้นและกลายเป็นแบบแผนตำราสำหรับคนรุ่นหลังต่อไป

นอกจากนี้แล้ว ความรู้เรื่องกลบทในจารีกัณฑ์พระเชตุพนฯ ยังมีการนำมาสร้างงานในสมัยหลัง ดังจะเห็นได้จากกลบทสุภาสิตของหลวงธรรมาภิรมณ์ที่แต่งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2454 เพื่อถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังความว่า “... เป็นธรรมเนียมการสนองพระเดชพระคุณประดับพระบารมีเฉลิมพระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัตยุบันนี้ ขอให้ทรงพระเจริญในศิริราชสมบัติตลอดกาลนานเทอญ” (หลวงธรรมาภิรมณ์, 2457: คำนำ)

จะเห็นได้ว่า จุดมุ่งหมายในการแต่งเพื่อถวายพระมหากษัตริย์เป็นจุดมุ่งหมายที่ไม่ได้ต่างกับการแต่งในจารีกัณฑ์พระเชตุพนฯ มากนัก ซึ่งแม้ว่าในจารีกัณฑ์พระเชตุพนฯ มีจุดประสงค์

หลักในการสร้างเพื่อประดับพระอาราม เป็นพุทธรูปและวิथाทาน แต่ก็กล่าวได้ว่าเป็นการแต่งถวายพระมหากษัตริย์ตามพระบรมราชโองการได้เช่นกัน

นำลักษณะกลบทในจารึกวัดพระเชตุพนฯ เป็นการแต่งโดยการใช้เนื้อหาเป็นสุภาพิตแทน สอนหลักปฏิบัติตนโดยทั่วไป

กวีสมัยปัจจุบันก็มีการใช้กลบทในงานกวีนิพนธ์ของตนเองอยู่บ้าง และมีกวีบางคนก็สร้างงานที่เป็นกลบททั้งเรื่อง เช่น รอยทราย ของ วันเนาวิ ยูเด็น ที่นำลักษณะกลบททั้งแบบในกลบทศิริวิบูลกิตติ์และเพลงยาวกลบทและเพลงยาวกลอักษรมาแต่ง ส่วนคมทวน คันธนู มีการนำกลบทชนิดต่าง ๆ มาดัดแปลง เช่น กลบทบานกลีบต่อดอก ที่สร้างขึ้นจากกลบทบัวบานกลีบขยายและกลบทก้านต่อดอก เป็นต้น (การนำความรู้ทางด้านประพันธ์ศาสตร์จากจารึกวัดพระเชตุพนฯ มาใช้เพื่อการสร้างงานวรรณคดีในสมัยหลังผู้วิจัยจะกล่าวถึงในหัวข้อ 5.3 ต่อไป)

การที่จารึกวัดพระเชตุพนฯ มีบทบาทที่สำคัญในการเผยแพร่และสร้างความรู้ในสังคมนั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการสร้างจารึกที่เป็นภาษาไทย การสร้างงานโดยการแปลเป็นภาษาไทยเป็นสิ่งที่มีความมาตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เช่น มหาชาติคำหลวงที่มีการแปลแต่ง หรือเรื่องที่เป็นภาษาต่างประเทศที่มีหลักฐานว่ามีการแปลเป็นไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา เช่น นิทานสิบสองเหลี่ยม เป็นต้น แต่งงานที่มีการแปลเป็นภาษาไทยที่มีความหลากหลายเด่นชัดมากในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยเฉพาะงานทางด้านศาสนาที่มีการแปลเป็นภาษาไทยหลายเรื่อง รวมถึงงานแปลจากภาษาอื่น ซึ่งการสร้างงานที่เป็นภาษาไทยนี้ทำให้เกิดการกระจายความรู้และการใช้ภาษา รวมถึงความรู้ที่ข้ามวัฒนธรรม ดังที่วิกัลย์ พงศ์พนิตานนท์ (2532: 156 - 157) กล่าวว่า

แม้ว่าการใช้ภาษาไทยในงานทางศาสนาจะมีนัยยะหนึ่งอยู่ที่การสร้าง ความเข้าใจในพุทธศาสนาได้มากขึ้น จึง 'ให้รู้เนื้อความภาษาไทย ... ให้เข้าใจในภาษาไทย' ยังจะต้องกล่าวได้ว่าเป็นการกระจายความรู้และการใช้ภาษาออกไปในสังคมที่มีความหลากหลายของชุมชนต่างภาษาอยู่และ แม้แต่การแปลงานวรรณกรรมต่างประเทศออกมาเป็นภาษาไทย ไม่ว่าจะ เป็นราชาธิราช เลียดก๊ก ไชยฮั่น สามก๊ก อิหร่านราชธรรม ก็คงไม่เฉพาะแต่ให้ผู้ที่มีความรู้ในการอ่านภาษาไทยได้เสพเท่านั้น แต่หมายถึงโอกาสของการข้ามวัฒนธรรมทางภาษาของกลุ่มต่างวัฒนธรรมอื่น ที่จะทำให้มีภาษาเป็นทางการอย่างน้อยไม่ใช่เพียงแต่ให้เข้าใจได้เท่านั้น

การสร้างงานที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนามาตั้งแต่ในสมัยโบราณจนถึงในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากจะทรงสร้างพระไตรปิฎกและให้จารลงในคัมภีร์

โบราณไว้หลายชุดแล้ว ยังได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย โปรดเกล้าฯ ให้ราชบัณฑิตส่งหนังสือฉบับหลวงไปพร้อมกับหนังสือฎีกามีการเผยแพร่ไปยังวัดต่างๆ ให้พระสงฆ์ผู้จะเทศน์แปลแต่งเป็นภาษาไทยสำหรับถวายเทศน์ (ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และวิรัตน์ อุณาพรวารสาร, 2527: 15-16)

วรรณคดีในจารีกวัตพระเชตุพนฯ หลายเรื่องที่มีการเขียนเป็นภาษาบาลีอยู่แต่เดิม ก็ได้มีการแปลเป็นภาษาไทยเป็นครั้งแรก เช่น ตำราฉันทมาตราพฤติ ส่วนตำราฉันทวรรณพฤติ หลายแบบที่ไม่ได้มีการแต่งเป็นภาษาไทยอยู่ก่อนหน้านั้น มีการแปลเป็นครั้งแรก ดังที่ในจารีกวัตพระเชตุพนฯ ได้กล่าวไว้ว่า

- ◎ พฤติโตไทยฉันทตำนาน แปลเปลี่ยนโวหาร มคธคัมภีร์ภาษา
 - ◎ แปลเปนสยามพากย์พจนาน ต่อเติมโบราณ ณะแบบบัญญัติฉันทฉันท
 -
 - ◎ อิกมาตราพฤติเพียรนิพนธ์ อักษรพิชิตล ตำหรับแต่ปางไปมี
- (ประชุมจารีกวัตพระเชตุพน, 2554: 403)

นอกจากนี้การเผยแพร่ความรู้ด้วยลายลักษณ์อักษรยังทำให้เกิดการเผยแพร่ทางความรู้ได้ง่ายและเป็นรูปธรรมมากกว่า การเผยแพร่ด้วยวิธีอื่น เช่น การบอกเล่า หรือการจำลองภาพเขียนอีกด้วย

การเขียนจารีกวัตคือการทำให้วิชาการต่างๆ ที่มีอยู่ในสมัยนั้น และเป็นเรื่องที่คนทั่วไปควรรู้เปิดเผยออกมาสู่สังคม สร้างความรู้ให้แก่ประชาชน ทำให้ความรู้บางอย่างนั้นแทนที่จะเป็นเพียงคำบอกเล่าหรือเป็นมุขปาฐะกลายเป็นวรรณคดีลายลักษณ์ และทำให้ความรู้เหล่านั้นกลายเป็นต้นฉบับที่เปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ยาก อีกทั้งยังเป็นหลักฐานความรู้เป็นแหล่งอ้างอิงเรื่องราวต่างๆ ที่ป้องกันการบอกเล่าต่อกันไปอย่างผิดพลาดได้อีกด้วย

การเผยแพร่ความรู้ของจารีกวัตพระเชตุพนฯ นั้นเน้นให้เกิดการศึกษาด้วยตนเอง ความรู้ที่ได้เผยแพร่ไปนั้นเมื่อได้อ่านก็ย่อมที่จะเป็นการสร้างความรู้ให้เกิดขึ้นกับบุคคลผู้นั้น ความรู้หลายเรื่องเป็นความรู้ที่ทำให้เกิดความเข้าใจ หรือเพิ่มพูนความรู้ที่มีอยู่แล้วให้มากขึ้น หรือที่เป็นความรู้ที่สามารถนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลดี เป็นมงคลในการดำเนินชีวิต

5.1.2 จารึกวัดพระเชตุพนฯ กับการเก็บรักษาความรู้

การเก็บรักษาวรรณคดีเป็นสิ่งที่พระมหากษัตริย์ไทยแต่โบราณได้มีแนวคิดลักษณะนี้มาตั้งแต่โบราณ แต่มาเด่นชัดเป็นอย่างยิ่ง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เนื่องจากเป็นยุคสมัยที่ต้องมีการฟื้นฟูบ้านเมือง และศิลปวัฒนธรรมให้ดีขึ้น สมัยกรุงศรีอยุธยา ในสมัยนี้จึงมีการนำวรรณคดีเก่าขึ้นมาสร้างขึ้นเป็นฉบับหลวงไว้หลายเรื่อง เช่น บทละครใน 4 เรื่อง กลุ่มงานวรรณคดีพระราชพงศาวดาร ตำราพิไชยสงคราม เป็นต้น

การเก็บรักษาความรู้นั้นอาจจะเป็นจากการคัดลอกโดยตรง หรือการชำระต้นฉบับให้มีความถูกต้อง ดีงาม และเขียนใหม่เพื่อให้มีตามแบบโบราณ เหมาะสมในการนำไปเผยแพร่ต่อไป ดังเช่น การคัดลอกตำราพิไชยสงคราม หรือเรื่องอาชิตไท้โพธิบาท ที่มีการสร้างขึ้นเป็นหนังสือทูลเกล้าฯ ถวาย เมื่อปี พ.ศ. 2325 การโปรดเกล้าฯ ให้ชำระพระราชพงศาวดาร และกฎหมายตราสามดวงขึ้นเพื่อใช้เป็นฉบับหลวง หรือการแต่งวรรณคดีขึ้นใหม่เพื่อให้มีเรื่องตามแบบที่เคยมีมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา เช่น บทละครใน 4 เรื่องคือ รามเกียรติ์ อุณรุท อิเหนา และดาหลัง เป็นต้น

การบำรุงรักษาวรรณคดีให้คงอยู่ตามแบบเดิมที่เคยมีมาจึงเป็นพระราชกรณียกิจที่สำคัญอีกประการหนึ่งของพระมหากษัตริย์ไทย และการเก็บรักษาความรู้ในที่นี้จึงหมายถึงการเก็บรักษาความรู้ที่มีอยู่ไม่ให้สูญหายไป

สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ได้ทรงนำวรรณคดีเรื่องต่างๆ ที่เป็นของเก่านำมาจารึกไว้ เพื่อเป็นการบันทึกความรู้ ทำให้ในจารึกวัดพระเชตุพนฯ มีวรรณคดีที่เป็นวรรณคดีเก่าหลายเรื่อง รวมถึงบางเรื่องเป็นวรรณคดีที่สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ดังเช่น จารึกเรื่องสิบสองเหลี่ยม ซึ่งมีการสร้างต้นฉบับไว้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช การนำเรื่องสิบสองเหลี่ยมมาจารึกไว้ นั้นเป็นการทำตามแบบแผนเรื่องที่มีมาตั้งแต่โบราณ ดังที่

โคลงบอกด้านการปฏิสังขรณ์ ศาลาทิศพระมณฑปทิศตะวันตก ได้กล่าวถึง จารึกเรื่องสิบสองเหลี่ยมไว้ว่า

◎	ชั้นเฉลียงฉลุภาพพื้น	ไพฑู
	เรื่องสิบสองเหลี่ยมภู	ชเรศไต้
	เถลียงปางอย่างนิยายบู	ราชนรีต
	ฝ่ายเทศวรเพศไต้	หึ่งเฮย
		ชนบทำวผดุงธรรม ฯ

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 381)

นอกจากจารึกเรื่องสิบสองเหลี่ยมแล้ว จารึกวัดพระเชตุพนฯ ยังได้เก็บรักษาวรรณคดีเก่าไว้อีกหลายเรื่อง เช่น จารึกเรื่องรามัญกวนเข้าทศพย ซึ่งเป็นความเชื่อเรื่องการหุงข้าวบูชาเทวดาในวันพุธ เรื่องการหุงข้าววันพุธนี้เป็นประเพณีที่ทำในราชสำนัก และเลิกไปในสมัยต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้ไม่มีประเพณีนี้อยู่ในปัจจุบัน การมีจารึกเรื่องนี้จึงยังเป็นการเก็บบันทึกตำนานเรื่องการหุงข้าววันพุธให้คงอยู่ โดยการกล่าวถึงตำนานการหุงข้าววันพุธ ว่า ธิดาพราหมณ์สองคน ได้เรียนวิชาการหุงข้าวบูชาเทวดา ซึ่งต้องกระทำทุกวันพุธ จึงทำให้พราหมณ์มีทรัพย์เพิ่มมากขึ้น ภายหลังถูกแม่เลี้ยงยุยง นางทั้งสองจึงถูกทิ้งกลางป่า ภายหลังนางผู้น้องได้เป็นภรรยาเสนาบดี ส่วนพี่เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าพาราณสี การหุงข้าวบูชาเทวดานี้หากกระทำจะได้คุณแต่หากละเลยจะได้โทษ ดังตัวอย่างข้อความว่า

3

๓) แผ่น 3 ว่า เมื่อนางทั้ง 2 หาบิดาไม่พบแล้ว ครั้นวันอังคาร กลางคืนนางผู้พี่จึงเอาผ้าห่มตอไม้เข้าแล้วก็เสานียาย รุ่งขึ้นวันพุธนางทั้ง 2 จึงเอาทรายต่างเข้า เอากรวดต่างไข เอาใบครอบต่างพลู เอาลูกครอบต่างหมาก แต่งบูชาเทวดา 5 พระองค์เป็นสังเขป ก็ร้อนอาสน์มเหตักขเทวราช ลงมานฤมิตรราสารทแลสระให้นางทั้ง 2 ก็บริโภคน้ำเป็นสุขอยู่ในปราสาทนั้น ครึ่งหนึ่งพระยาพาราณสีเสด็จไปประพาสเหนือ เรียกน้ำในพระเต้าจะเสวยไม่ได้ จึงไซ้ให้ราชบุรุษไปเที่ยวหาน้ำ ราชบุรุษเที่ยวไปพบน้ำในสระหน้าปราสาทนางลงตักน้ำๆ มิได้เข้ากระบอก นางเห็นก็หัวเราะ ราชบุรุษจึงกลับมาทูลความแก่พระยา

4

๔) แผ่น 4 ว่า เมื่อพระยาทราบเหตุดังนั้น จึงเสด็จไปรับนางทั้ง 2 มาพระนคร ตั้งนางผู้พี่เป็นอัครมเหสี นางผู้น้องพระราชทานให้เป็นภรรยาเสนาบดี ครั้นนานมาผู้พี่จึงเสวยมิได้บูชาเทวดาๆ บันดาลเป็นกระดูกโคและกระป๋องอยู่ใต้แท่นบรรทมพระนาง พระยาเสด็จไปทอดพระเนตรเห็นก็คิดว่านางเป็นยักษ์ณี จึงตรัสสั่งอำมาตย์ให้จับนางเสีย อำมาตย์พานางไปไว้ในถ้ำ เมื่อนางอยู่ด้วยพระยานั้นมีครรภ์ได้ 3 เดือน ครั้นถันทศมาศก็ประสูติบุตรเป็นชาย ครั้นเจริญขึ้นกุมารนั้นเที่ยวเล่นข้างกับเด็กข้างบ้านริมชายป่านั้น ได้อาหารซึ่งพะนันชนะมาให้มารดาทุกวัน

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 289-290)

ปัจจุบันแม้ว่าไม่มีประเพณีการหุงข้าววันพุธในราชสำนักแล้ว แต่การจารึกเรื่องนี้ไว้ในจารึกวัดพระเชตุพนฯ จึงยังคงทำให้ตำนานนี้คงอยู่

ส่วนเรื่องตำรายาก็ถือว่าเป็นการประมวลความรู้ที่มีอยู่มาแต่เดิมแล้วนำมาจารึกด้วยเช่นกัน ดังข้อความที่ขึ้นต้นในตำรายาวา

○ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยตำรายา คือวิเศษสรรพคุณสำเร็จ อ้นอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ ให้แก่สรรพโรคทั้งปวงต่างๆ สืบกันมา ฯ

(ตำรายา ศิลาจารึกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) พระนคร, 2537: 178)

นอกจากเรื่องที่มีการนำมาจากต้นฉบับในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช วรรณคดีบางเรื่องยังเป็นการชำระใหม่แล้วนำมาจารึกไว้ในวัดพระเชตุพนฯ เช่น สุภาสิตพระร่วง โคลงโลกนิติ เป็นต้น

จารึกบางเรื่อง หากพิจารณาถึงตำแหน่งที่ติดจารึก ก็นับได้ว่าเป็นจารึกที่ไม่ได้มีไว้สำหรับให้คนอ่านโดยตรง เช่น จารึกเรื่องมหาวงษ์ ซึ่งเรื่องมหาวงษ์นี้มีการแปลในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พ.ศ. 2339 และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างจารึกเรื่องมหาวงษ์ ซึ่งน่าจะเป็นการนำฉบับที่แปลในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชมาย่อความปรับให้เข้ากับการจารึก มาจารึกติดไว้ที่เหนือบานหน้าต่างวิหารพระพุทธไสยาสน์ซึ่งเป็นตำแหน่งที่อยู่สูงและไม่สามารถอ่านได้ การสร้างจารึกเรื่องมหาวงษ์จึงสร้างขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชาในขณะเดียวกันก็เป็นการเก็บรักษาความรู้เรื่องที่มีมาแต่เดิมให้อยู่ในพระศาสนา และเก็บไว้ให้คู่กับภาพจิตรกรรม

เรื่องชาดกเป็นเรื่องที่นิยมสร้างเป็นศิลปกรรมในวัดมาแต่โบราณ โดยนิยมเรื่องทศชาติชาดกมากที่สุด แต่ในสมัยโบราณตั้งแต่กรุงสุโขทัยก็มีการสร้างเรื่องชาดกอื่นๆ นอกเหนือจากทศชาติ เช่น ในวัดศรีชุม การสร้างรูปชาดกของพระบรมไตรโลกนาถ แม้ว่าหลักฐานในสมัยกรุงศรีอยุธยาจะมีไม่มากนัก แต่เมื่อมาถึงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชก็ได้ทรงสร้างเรื่องชาดก 550 ชาตีก่อครั้งด้วยการเขียนภาพจิตรกรรม

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการเขียนภาพชาดก 550 ชาตีก็น่าจะเนื่องมาจากการรักษาเรื่องราวหรือความรู้ดั้งเดิมที่มีมาแต่ครั้งโบราณ โดยเฉพาะการรักษาแนวเรื่องที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงสร้างไว้ และในขณะเดียวกันก็ได้ทรงนำเรื่องที่เป็นส่วนต้นของชาดกมาเขียนไว้ด้วย คือจารึกเรื่องพาหิรนิทาน ทำให้เรื่องชาดกที่นำมาจารึกนั้นมีความครบถ้วนสมบูรณ์กว่าการเขียนนอรรถกถาชาดกเพียงเรื่องเดียว

ส่วนหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้มีการเก็บรักษาวรรณคดีไว้ให้เป็นรูปแบบจารึกนั้นอาจเป็นเพราะจารึกนั้นเป็นการสร้างงานลายลักษณ์ที่อยู่ในวัสดุที่คงทน การสร้างสิ่งที่ยั่งยืนนั้นเป็นพระราชนิยมประการหนึ่งในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การบูรณปฏิสังขรณ์วัดต่างๆ จึงมักจะทรงสร้างด้วยปูนมากกว่าด้วยไม้ ดังความในพระราชปุจฉาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า “คือทรงปฏิสังขรณ์พระอารามใหญ่น้อยเป็นอาจิณ พระราชประสงค์จะให้ถาวรวัฒนาการยืนนาน จึงให้ฐาปนการด้วยศิลาและอิฐปูนเป็นเสนาสนะไว้โดยมาก มีพระศรีรัตนศาสดารามและพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชบูรณะ อรุณราชวราราม สุทัศน์เทพวราราม บวรนิเวศอาวาส ราชโอรสธาราม เป็นต้น” (ประชุมพระราชปุจฉา เล่ม 2, 2550: 340)

อีกทั้งแต่เดิมมานั้นการสร้างงานจิตรกรรมแม้ว่าจะมีความสวยงามเพียงใดแต่การเขียนภาพจิตรกรรมนั้นอาจจะไม่คงทน ดังที่เมื่อผ่านไปเพียง 30 กว่าปี จากรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ภาพจิตรกรรมเหล่านั้นกลับชำรุดทำให้ต้องเขียนใหม่ทั้งหมดในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การเขียนจารึกส่วนหนึ่งจึงเป็นการเขียนไว้คู่กับภาพจิตรกรรมทำให้แม้ภาพจิตรกรรมถูกทำลายไป เนื้อหาเรื่องราวต่างๆ ก็ยังคงอยู่ และแม้ว่าหากต้องมีการเขียนซ่อมแซม เนื้อความในจารึกจะสามารถนำมาเป็นหลักในการเขียนภาพได้ トラบไต่ที่จารึกนั้นยังอยู่ และไว้เป็นความรู้ส่วนที่ภาพจิตรกรรมนั้นอาจจะไม่สามารถอธิบายได้ การเขียนจารึกจึงช่วยให้เนื้อความดังกล่าวมีความบริบูรณ์มากขึ้น เช่น ความรู้ในชุดจารึกเรื่องพระสาวก ที่มีการกล่าวถึงตำแหน่งพระสาวกเอตทัคคะ และระดับการบรรลุได้อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ด้วยลักษณะและจุดประสงค์ที่มีมาแต่ดั้งเดิมของการสร้างจารึกคือ การเผยแพร่ ดังนั้นหากพิจารณาแนวพระราชดำริเรื่องการสร้างจารึกโดยการนำเนื้อหาที่มีแต่โบราณมาสร้างขึ้นใหม่ อาจจะทำให้เห็นได้ว่า แนวทางการรักษาวรรณคดีให้คงอยู่คือการนำออกมาเผยแพร่ ซึ่งนั่นทำให้บทบาทของจารึกหลายเรื่องไม่ได้มีแค่การเก็บรักษาความรู้เท่านั้น แต่ยังมีบทบาทในด้านการเผยแพร่ความรู้อีกด้วย

จากความสำคัญของจารึกวัดพระเชตุพนฯ ในด้านความรู้นั้น ในด้านการเก็บรักษาความรู้และการเผยแพร่และการสร้างความรู้ก็เป็นสิ่งสัมพันธ์กัน วรรณคดีเรื่องหนึ่งอาจจะมีบทบาทเป็นได้ทั้งการเก็บรักษาความรู้การเผยแพร่ความรู้และสร้างความรู้ เนื่องจาก การสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ นั้น เน้นที่การนำข้อความต่างๆ ออกมาเผยแพร่ ซึ่งทำให้วรรณคดีบางเรื่องแม้ว่าจะเขียนขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชาเป็นหลักหรือเขียนขึ้นเพื่อเก็บความรู้ เมื่อนำออกมาเผยแพร่งก็ย่อมเป็นการสร้างความรู้ให้เกิดขึ้นได้ ในขณะเดียวกันความรู้บางอย่างที่มีความจำเป็นหรือเป็นความรู้ที่สอดคล้องกับสังคมในสมัยนั้น เมื่อสังคมเปลี่ยนไปความรู้ดังกล่าวกลายเป็นความรู้ที่ไม่สอดคล้องกับยุคสมัย จารึกวัดพระเชตุพนฯ จึงมีบทบาทในการเก็บรักษาความรู้เหล่านั้นให้ยังคงอยู่ในสังคมไทยไว้เช่นเดียวกัน

5.1.3 จาริกวัดพระเชตุพนฯกับการสร้างจาริกเพื่อเป็นพุทธบูชา

การสร้างสิ่งต่างๆ ในพระอารามไม่ว่าจะเป็นวัตถุหรือส่วนที่เป็นสถานที่นั้นมักจะมีจุดมุ่งหมายหลักคือ การสร้างเพื่อเป็นพุทธบูชา ให้สิ่งที่สร้างทั้งหลายนั้นได้อยู่ในพระพุทธรูปไม่ว่าจะเป็นการปลูกสร้างสิ่งต่างๆ การปลูกต้นไม้โพธิ์ การสร้างพระพุทธรูป การสร้างพระพิมพ์ หรือการถวายเครื่องประดับที่มีค่า ล้วนแต่เป็นการกระทำที่มุ่งในด้านผลบุญกุศล

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ (2525: 23-25) กล่าวถึงมูลเหตุที่คนไทยเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังไว้ใน “สังคมไทยกับจิตรกรรมฝาผนัง” สรุปความได้ว่า การเขียนจิตรกรรมฝาผนังนั้นเกิดขึ้นมาด้วยความประสงค์คือ

1. ประสงค์ให้คนเกิดความเลื่อมใสในพระศาสนา
2. เจตนาให้ศาสนสถานที่ได้สถาปนาขึ้นแล้วนั้นบริบูรณ์ด้วยศิลปกรรม
3. ประสงค์จะให้เอาฝาผนังนั้นเป็นธรรมกถึก
4. ประสงค์จะให้ภายในสถานทีนั้นงามเป็นที่เจริญตาเจริญใจ
5. เพื่อเป็นบุญกิริยา คนทั้งหลายเมื่อแต่ก่อนนั้น เมื่อสร้างวัดแล้วการเอาของดีของงามไปประดับไว้ในวัดถือเป็นบุญกิริยา

จาริกวัดพระเชตุพนฯ เป็นจาริกที่มีการสร้างเพื่อติดประดับตามบริเวณผนังและบริเวณเสาของสถานที่ต่างๆ ภายในวัด การสร้างจาริกประดับไว้ตามที่ต่างๆ นั้นหากเทียบเคียงกับจุดมุ่งหมายของการเขียนภาพจิตรกรรมข้างต้นแล้ว จะเห็นได้ว่า การสร้างจาริกนั้นก็มีความมุ่งหมายในทำนองเดียวกันกับจิตรกรรมฝาผนัง ที่จะเล่าเรื่องธรรมะหรือเรื่องราวต่างๆ และเพื่อเป็นบุญกิริยา และที่สำคัญการที่ได้มีการสร้างจาริกที่วัดพระเชตุพนฯ ก็ย่อมทำให้วัดพระเชตุพนฯ นั้นนอกจากจะบริบูรณ์ด้วยศิลปกรรมแขนงต่างๆ อันได้แก่ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรมแล้ว จาริกวัดพระเชตุพนฯ ยังทำให้วัดพระเชตุพนฯ มีความโดดเด่นแตกต่างจากวัดอื่นๆ ด้วยความบริบูรณ์ด้านวรรณคดีอีกด้วย

นอกจากนี้ หากพิจารณาถึงการสร้างสิ่งก่อสร้างต่างๆ เพื่อบูชาในพระพุทธรูปแล้ว สิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่ใช้แทนการบูชาพระพุทธรูปเจ้าหลังจากที่พระองค์ดับขันธุ์ปรินิพพาน สิ่งก่อสร้างเหล่านี้เรียกว่าเป็นพุทธเจดีย์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงอธิบายเรื่องพุทธเจดีย์สรุปความได้ว่า

พุทธเจดีย์ เป็นเจดีย์ที่สร้างขึ้นหลังพระพุทธรูปเจ้าปรินิพพาน เพื่อเป็นที่สักการบูชาแทนสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พุทธเจดีย์นั้น หมายถึง เจดีย์ 4 ประเภท คือ

1. ธาตุเจดีย์ ได้แก่ พระสถูปและพระปราสาทที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธรูปเจ้า

2. บริโภคเจดีย์ หมายถึง สถานที่และวัตถุที่พระพุทธเจ้าทรงเคยใช้สอย เช่น พระศรีมหาโพธิ์

3. ธรรมเจดีย์ ได้แก่ พระสถูปเจดีย์ที่บรรจุพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เนื่องจากไม่สามารถหาพระบรมสารีริกธาตุได้จึงได้มีการจารึกพระธรรมคำสั่งสอนไว้แทน ต่อมาเมื่อมีการสร้างพระไตรปิฎก ก็ได้ถือว่าพระไตรปิฎกนั้นเป็นธรรมเจดีย์ด้วย

4. อุทเทสิกเจดีย์ หมายถึง สิ่งที่สร้างขึ้นด้วยความมุ่งหมายให้เป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธเจ้า เช่น พระพุทธรูป พระพุทธรูป เป็นต้น

วัดพระเชตุพนฯ ที่มีการปฏิสังขรณ์ตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวได้ว่าการสร้างเจดีย์ต่างๆ นี้ เช่น การสร้างพระมหาธาตุทรงปราสาท พระเจดีย์หมูห่า สำหรับการบรรจุพระบรมธาตุ การสร้างหอพระมณฑปที่มีการเก็บพระไตรปิฎกไว้ การสร้างจารึกที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระอภิธรรมบรรจุไว้ในพระมหาเจดีย์ การสร้างพระพุทธรูป พระพุทธรูป เป็นต้น

การที่วัดพระเชตุพนฯ มีเจดีย์ประเภทต่างๆ ไว้มากมายนั้น หากพิจารณาควบคู่กับจุดประสงค์เรื่องการสร้างงานจารึกที่ติดระดับตามสถานที่ต่างๆ ในวัด ซึ่งหลายเรื่องมีตำแหน่งที่ล้อมสถานที่สำคัญในวัด เช่น พระอุโบสถ พระมหาเจดีย์ เป็นต้น จึงอาจจะกล่าวได้ว่า จารึกวัดพระเชตุพนฯ นั้นมีบทบาทในการเป็นเครื่องบูชาสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่เป็นสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาในวัดพระเชตุพนฯ เหมือนกับคติการสร้างภาพจิตรกรรมฝาผนัง

การสร้างงานจารึกที่เป็นพุทธรูปโดยตรงนั้น ได้แก่ วรรณคดีที่มีเนื้อหาเป็นความรู้ทางธรรม เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาซึ่งในจารึกวัดพระเชตุพนฯ มีจารึกเรื่องพุทธศาสนาหลายเรื่อง เช่น จารึกเรื่องพุทธรูป เป็นต้น

เรื่องพุทธรูปเป็นเรื่องที่มีมานาน และเป็นความเชื่อที่ไทยรับมาจากลังกา หลักฐานแรกๆ ที่เห็นได้ชัดเจนอย่างที่สุดของอิทธิพลแบบสิงหลที่มีต่อรอยพระพุทธรูปในสยาม เป็นรอยพระบาทคู่ของพระโคตมพุทธเจ้า พบที่วัดสระมรกตตองศรีมหาโพธิ อำเภอกอเบีป จังหวัดปราจีนบุรี (สมหวัง แก้วสุฟอง, ผู้แปล, 2555: 27) และรอยพุทธรูปยังมีการสร้างเพื่อเป็นที่เคารพบูชามาตั้งแต่สมัยสุโขทัย รอยพระพุทธรูปที่นับได้ว่ามีชื่อเสียงและพุทธศาสนิกชนนิยมเดินทางไปบูชาตั้งแต่สมัยโบราณคือพระพุทธรูปที่จังหวัดสระบุรี

รอยพระพุทธรูปในประเทศไทยนอกจากจะมีการสร้างเป็นสิ่งก่อสร้างให้ได้บูชาแล้ว ในสมุดไทยยังมีการเขียนภาพรอยพระพุทธรูปในส่วนเนื้อหาที่เป็นแผนที่โบราณบริเวณเกาะลังกา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในไตรภูมิ การเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นรูปรอยพระพุทธรูปนั้นมีปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ดังจะเห็นได้จาก ภาพรอยพระพุทธรูปที่ผนังพระอุโบสถ วัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี จิตรกรรมฝาผนังที่กุฏิเจ้าอาวาส วัดพุทไธสวรรย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น นอกจากนี้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ยังมีการ

เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรอยพระพุทธรูปด้วย เช่น ที่ปรากฏใน วัดกก ธนบุรี วัดบางกะพ้อม จังหวัดสมุทรสงคราม (เป็นภาพจิตรกรรมบนปูนปั้น) เป็นต้น

ส่วนในวรรณคดีไทย แม้ว่าจะไม่ได้มีการอธิบายเรื่องพระพุทธรูปอย่างชัดเจนแต่มีวรรณคดีหลายเรื่องที่กล่าวถึงการเดินทางไปบูชาพระพุทธรูปที่สระบุรี ดังตัวอย่างเช่น บุณโณวาทคำฉันท์ นิราศพระบาท เป็นต้น

วัดพระเชตุพนฯ สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้มีการสร้างพระพุทธรูปข้างขวาไว้ และสันนิษฐานว่าสร้างในราวปี ค.ศ.1789 ถึง 1801 (สมหวัง แก้วสุฟอง, ผู้แปล, 2555: 164) นอกจากการสร้างรอยพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชแล้ว ในวิหารทิศตะวันตก มีการเขียนรูปพระพุทธรูป 5 ตำบลไว้ และมีการเขียนจารึกกำกับ เพื่อให้ทราบถึงสถานที่ที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปมีการเขียนถึงรอยพระบาทในสถานที่ 4 แห่งคือ เขาสุวรรณเขาสุวรรณบรรพต ยอดเขาสุมนนุกู เมืองโยนกบุรี และที่แม่น้ำชื่อนมมมา ชาตรอยพระพุทธรูปที่ยอดเขาสุวรรณมาลิก (แต่ในจารึกกล่าวว่า ภาพเขียนในวิหารทิศตะวันตก เป็นรูปพระพุทธรูป 5 รอย) การเขียนเรื่องรอยพระพุทธรูปจึงเป็นการเขียนเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าโดยตรง และยังได้ทราบถึงว่าพระพุทธรูปที่สำคัญสำหรับพุทธศาสนิกชนนั้นตั้งอยู่ในสถานที่ใดบ้าง

วรรณคดีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ บางเรื่องแม้ว่า จะไม่ได้เขียนขึ้นให้เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาโดยตรง แต่ก็ได้นำหลักธรรมคำสอนในทางพุทธศาสนาเข้ามาใช้ในเนื้อหาของวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ เช่น ตำราฉันท์วรรณพฤติ ที่มีเนื้อหาแสดงความรู้ด้านตำราการประพันธ์

เนื้อหาในตำราฉันท์วรรณพฤติแทบทั้งหมดมีที่มาจากเรื่องราวในพระพุทธรูป เช่น เรื่องเกี่ยวกับมิตรทั้งมิตรแท้และมิตรเทียมลักษณะต่างๆ นั้นมีที่มาจากสังคารสูตร (สูตรต้นตปิฎก ที่ฌนิกาย ปาฎิกวรรค) อคติ 4 ประการ มาจากอคติสูตร (สูตรต้นตปิฎก อังคุตรนิกาย จตุกถนิบาต) เบญจวิธภัยเวร 5 ประการ มาจากปัญจเวรสูตร (สูตรต้นตปิฎก สังยุตตนิกาย สพายตนวรรค) เป็นต้น เนื่องจากเนื้อหาเหล่านี้มีที่มาจากพระไตรปิฎก (รวมถึงคัมภีร์อรรถกถา) ทำให้การขึ้นต้นบทประพันธ์ของฉันทน์แต่ละชนิดจึงมักจะมีการกล่าวว่าเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า ดังเช่น

มาณวฉันทน์ แสดงโทษของการเที่ยวกลางคืน 6 ประการ

◎ โทษจรดล หนถละมารค เคหะประจาก พาหิรจร
รัตติวิกาล พานภยรอมู ควรอนุสร พุทธกถา

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 408)

อุปชาติฉันทน์ แสดงเรื่องวจรปรมมิตรมีลักษณะโทษ ๔ ประการ

๑ ชินานุภาสิต ทุริมิตริยังสาม จำแนกประเภทตาม
อนสนที่นุสาศนัธรรม

(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 414)

วังสัจจะฉันท์ แสดงเรื่องทศกุกุศลกรรมบถเว้นปาณาติบาตมีองค์

๑ จะแสดงกุกุศลกรรม บถธรรมะไตรทวาร ทศาประมาณ
มาน มุณีราชนุสาศนัสนนที่

(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 423)

ตำราฉันท์วรรณพฤติจึงเป็นการแสดงแนวคิดเรื่องการสร้างงานเพื่อเป็นพุทธบูชาที่
ชัดเจนมาก เนื่องจากการสร้างงานวรรณคดีที่ใช้เนื้อหาธรรมะของพระพุทธองค์ผ่านบท
ร้อยกรองที่เป็นคัมภีร์การประพันธ์ของพุทธศาสนา ตลอดจนการใช้ถ้อยคำที่ประณีต มีเสียง
สัมผัสไพเราะ แสดงให้เห็นสถานภาพการเป็นศิลปะชั้นสูงเพื่อเป็นพุทธบูชาอย่างแท้จริง

โคลงโลกนิติ เป็นวรรณคดีอีกเรื่องหนึ่งที่มีการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาเข้ามาเขียน
นิยดา เหล่าสุนทร (2542: 59) กล่าวถึงที่มาของโคลงโลกนิติว่ามีที่มาจากหลายแห่ง ได้แก่
โคลงโลกนิติที่มาจากคัมภีร์ต่าง ๆ โคลงโลกนิติที่สันนิษฐานว่ามาจากคัมภีร์ต่าง ๆ โคลงโลกนิติที่
มีอุปมาอุปไมยจากชาดกหรือนิทานไทยแต่โบราณ โคลงโลกนิติที่มีเนื้อความตรงกับใน
วรรณคดีเรื่องอื่นๆ โคลงโลกนิติที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของกวี โคลงโลกนิติที่ปรากฏคาถาแต่
ไม่ทราบที่มา และโคลงโลกนิติที่ไม่ทราบที่มา จากที่มาของโคลงโลกนิตินี้แสดงให้เห็น
ว่าโคลงโลกนิตินั้นเก็บรวบรวมความรู้จากแหล่งต่างๆ แล้วนำมาเขียนรวมกันเป็นโคลงขนาด
ยาวเรื่องเดียว ในขณะที่เดียวกันก็แสดงให้เห็นการสร้างงานเพิ่มเติมของกวีโบราณ

พุทธศาสนาได้มีส่วนที่เป็นที่มาของโคลงโลกนิตินี้หลายเรื่อง การศึกษาของนิยดา
เหล่าสุนทร (2542) ได้แสดงให้เห็นว่าโคลงโลกนิตินี้หลายบทมีที่มาจากพุทธศาสนา โดยเฉพาะ
ชาดกและพระธรรมบท โคลงโลกนิตินี้มีส่วนสัมพันธ์กับคำสอนหรือวรรณคดีพุทธศาสนามีหลาย
บท เช่น

11

๑ หมูเห่นสีหราชทำ	ชวรบ
กุกุสตีณกูป	ท่านไช้
อย่างลัวท่านอย่าหลบ	หลีกจาก กุณา
ท่านสีตีณอย่าไต้	วากเว้วางหนี

(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 619)

โคลงบทนี้มีที่มาจากพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ทุกนิบาตชาดก สุกกรชาดก ความว่า ดูกรสหาย เราก็มี่ 4 เท้า แม่ท่านก็มี 4 เท้า จงกลับมาสู้กันก่อนเกิดสหาย ท่านกลัวหรือจึงหนีไป

จตุปปโท อหิ สมม ตวมปิ สมม จตุปปโท
เอหิ สมม นิสตตสสุ กิณฺหุ ภีโต ปลายสิ

(นิยะดา เหล่าสุนทร, 2542: 64)

50

◎ คนไฉนอยู่ร้อย พรรษา
ใจปรีชา โหดร้าย
เดือนเดียวเด็กเกิดมา ใจปราชญ์
สรรเพชญ์บันทูลไว้ เด็กนั้นควรย่อ ฯ

(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 625)

โคลงบทนี้มีที่มาจากพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท สหัสวรรค ความว่า ก็บุคคลผู้มีปัญญาเฟื่องพินิจ มีชีวิตอยู่วันเดียว ประเสริฐกว่าบุคคลผู้ไร้ปัญญามีจิตไม่มั่นคง มีชีวิตอยู่ตั้งร้อยปี

โย จ วสุสสฺสํ ชีเว ทุปฺปญฺโญ อสมฺมาหิโต
เอกาหิ ชีวิตํ เสยโย ปญฺญวฺนตสฺส ฉายิโน

(นิยะดา เหล่าสุนทร, 2542: 75)

66

◎ จามรีชนห้องอยู่ หยุตปลด
ชีพรักษรักษยศ ยิงไฉ้
สัตว์โลกย์ซึ่งสมมติ มีชาติ
ดูเยี่ยงสัตว์นั้นได้ ยศห้องสรรเสริญฯ

(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 628)

โคลงบทนี้มีที่มาจากพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุททวงศ์ ความว่า (ถ้าท่านปรารถนาจะบรรลุโพธิญาณท่านจงบำเพ็ญศีลในกาลทั้งปวง จงรักษาศีลในกาลทั้งปวง) ดังจามรีรักษาขนหาง เปรียบเหมือนดังจามรีย่อมรักษาขนหาง อันติดในที่ใดๆ ยอมตายในที่นั้นมิยอมทำขนหางให้เสีย

เอลา พนุชาย โรมคคา
มหาชน โกตุโต ตสส

อริวิสุวา สชีวิตม
ปจฉา ยสาภิปากโกฏ

(นิยะดา เหล่าสุนทร, 2542: 78)

ความนับถือพุทธศาสนาทำให้เกิดการนำสิ่งของหรือการสร้างถาวรวัตถุขึ้นบูชาพระศาสนา พุทธบุชายังสามารถกระทำได้หลายแบบ รวมถึงการมหรสพ การใช้เพลงบูชาพระศาสนา ซึ่งแนวคิดนี้มีมาตั้งแต่กรุงสุโขทัย ดังจะเห็นได้จากการใช้เครื่องสังคีตบูชาพระเจดีย์จุฬามณี ที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วง

การจัดมหรสพฉลองพระอารามในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่มีมหรสพฉลองพระอาราม การจัดพลุ ดอกไม้ไฟ ก็จัดเป็นการบูชาพระอารามได้เช่นกัน ดังที่ปรากฏในจารึกเรื่องสร้างวัดพระเชตุพน ครั้นรัชชกาลที่ 1

แลมีโชนอุโมงค์โรงใหญ่ หุ่นละคอนมอญรำระบำมวงครุ่มคลาติไม้ปรบไกวจั่ว
จิ้นญวนหกขะเมนไต่ลวดลอดบ่วงรำแพนนอนหอกดาบโตพ้อแก้วแลมวย
เพลากลางคืบประดับไปด้วยประทีปแก้วระย้าแก้วโคมพวงโคมรายแลดอกไม้
รุ่งสว่างไปทั้งพระอาราม แล้วให้มีหนึ่งคืบละเก้าโรง มีดอกไม้เพลิงคืบละสอง
ร้อยพุ่มระทวี่ใหญ่แปดระทวี่ประทัดพะเนียง ดอกไม้ม้าดอกไม้กระถาง
ดอกไม้กลต่างต่างแลม้งกรพ้อแก้วญวนรำโคมเปนที่โสมนัสบูชาโอฬารวิเศษ

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 57)

ความคิดเรื่องการนำคำประพันธ์ที่ไพเราะมาเป็นพุทธบูชาแทนเครื่องสังคีต ในจารึกวัดพระเชตุพนฯ จะเห็นได้จากการนำเรื่องเพลงยาวกลบทและเพลงยาวกลอักษรที่มีความยากกว่า การแต่งกลอนธรรมดา และต้องอาศัยความเพียรในการแต่งมาเป็นพุทธบูชา ดังในพระราชนิพนธ์ที่ว่า “อุทิศแทนสังคีตเครื่องดีดสี อยู่ชั่วชาติตรีตราบเพลิงผลาญ” (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 526) รวมถึงแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างภาพจำหลักและการแต่งโคลงภาพเรื่องราวเกียรติประกอบภาพดังกล่าวก็เป็นการสื่อให้เห็นถึงการบูชาสร้างมหรสพบูชาพระอารามเช่นเดียวกัน

จารึกวัดพระเชตุพนฯ จึงแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างความรู้และการสร้างงานเพื่อเป็นพุทธบูชา ความรู้ที่แสดงไว้ในวัดพระเชตุพนฯ มีความสัมพันธ์กับพระพุทธรูปทั้งทางด้านพุทธประวัติและหลักธรรมถึงแม้ว่าจะไม่ได้ประพันธ์ขึ้นให้เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาโดยตรงก็ตาม นอกจากนี้การสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ ยังได้สะท้อนมุมมองเรื่องความ

ศักดิ์สิทธิ์ของความรู้และมุมมองที่มีต่อศิลปะความงามต่างๆ ว่าส่วนหนึ่งนั้นก็ได้สร้างขึ้นเพื่อจุดประสงค์ของการเป็นพุทธบูชา ซึ่งเป็นจุดประสงค์ที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ

5.1.4 จาริกวัดพระเชตุพนฯ กับการสร้างจาริกเพื่อวิทยาทาน

นอกจากวัตถุประสงค์ในการสร้างจาริกเพื่อเป็นพุทธบูชาแล้วการสร้างหนังสือในวัดยังสื่อความหมายถึงเรื่องวิทยาทาน วิทยาทานหมายถึง “การให้ความรู้” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 1120) การสร้างหนังสือในพระศาสนานั้นถือได้ว่าเป็นการสร้างกุศลเพื่อนำไปสู่นิพพาน ดังนั้น จึงมักที่จะเกิดการเขียนในตอนท้ายของหนังสือว่า นิพพาน ปจฺจโย โหตุ การสร้างหนังสือในพระศาสนานั้นไม่ได้จำเป็นว่าจะต้องเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียว การสร้างหนังสือที่มีเนื้อหาอื่นๆ ก็ย่อมที่จะทำให้เกิดความรู้ในพระพุทธรศาสนาเพิ่มขึ้น ยิ่งถ้าความรู้นั้นได้สร้างขึ้นและถวายเป็นกุศลแก่การศึกษาเล่าเรียนและสังคมก็จะทำให้ความรู้นั้นแพร่หลายและเป็นประโยชน์มากยิ่งขึ้น

วรรณคดีในจาริกวัดพระเชตุพนฯ หลายเรื่อง มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพระศาสนาทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ทางตรงนั้นคือการให้ธรรมะทางพุทธศาสนาเป็นทาน และทางอ้อมคือการให้ความรู้เรื่องอื่นๆ ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทางโลกเป็นทาน ซึ่งกล่าวได้ว่า จาริกเหล่านี้เป็นการสร้างงานเพื่อเป็นวิทยาทาน นั่นเอง

การให้ความรู้เป็นทานในจาริกวัดพระเชตุพนฯ นอกจากการให้ธรรมะเป็นทานแล้ว ยังมีวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับการสร้างจาริกเพื่อเป็นวิทยาทานอีกหลายเรื่อง จาริกเรื่องตำราแพทย์แผนไทย เป็นจาริกชุดหนึ่งที่มีชื่อเสียงมากของจาริกวัดพระเชตุพนฯ จาริกในกลุ่มนี้ แต่เดิมมีขึ้นตั้งแต่การปฏิสังขรณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ดังข้อความในจาริกเรื่องทรงสร้างวัดพระเชตุพน ครั้นรัชกาลที่ 1 ว่า “เขียนเรื่องชาฎกห้าร้อยห้าสิบชาติทั้งตำรายาแลฤๅษีตัดตนไว้เป็นทาน” (ประชุมจาริกวัดพระเชตุพน, 2554: 55)

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้สร้างจาริกเรื่องแพทย์แผนไทยไว้เพื่อเป็นทานเช่นเดียวกัน ดังตัวอย่างบางตอนในสำเนาจาริกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้นรัชกาลที่ 3 ว่า “พื้นผนังใหญ่หลังใต้เขียนแผนกุมารแลแม่ซื้อคอสองเฉลียงเขียนแผนลอบองราหู จากุฎตำรายากุมารในแผ่นศิลาลายติดตามผนัง แลเสาทัวทั้งหลังไว้เป็นทาน” (ประชุมจาริกวัดพระเชตุพน, 2554: 65) “บนคอสองนั้นเขียนกระบวนเบ็องตันแห่งพระกณีนกสินทั้งสองชั้น แล้วให้ติดแผ่นศิลาลายจากุฎตำราโอสถวิเศษต่างต่างตามเสาในประธานทั่วทุกเสาไว้เป็นทาน” (ประชุมจาริกวัดพระเชตุพน, 2554: 65)

โคลงฤๅษีตัดตน กล่าวถึงการสร้างเพื่อเป็นวิทยาทานว่า

◎ เสرج์เขียนเคลือบภาคพื้น	ผิวกาย	
ตั้งทุกศาลาราย	รอบล้อม	
อวาศเขตวันถวาย	นามทั่ว	องค์เอย
จากทุกแผ่นผาพร้อม	โรคแก้หลายกล ๗	
◎ เปนประโยชน์นรชาติสิ้น	สบสถาน	
แจกเช่นโอสถทาน	ท่านให้	
ภูลพ้อมพุทธสมภาร	สมโพธิ	พระนา
ประกาศพระเกียรติยศไว้	ตราบฟ้าดินสุญ ๗	

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 703)

โคลงข้างต้นนี้แสดงให้เห็นแนวพระราชดำริที่จะสร้างรูปฤกษ์ตัดตนและจารึกขึ้นด้วยวัตถุประสงค์เดียวกันกับการสร้างตำรายาซึ่งเป็น “โอสถทาน” และทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ “เปนประโยชน์นรชาติสิ้น สบสถาน” คือเป็นประโยชน์แก่คนโดยทั่วไป

นอกจากเรื่องการให้ความรู้เป็นทานแล้ว การรักษาเด็กให้หายจากความเจ็บป่วยและมีชีวิตอยู่รอดเติบโตใหญ่ นั้น ถือว่าจะเป็นการสร้างกุศลในพระศาสนา คือ การได้สร้างพุทธศาสนิกชนที่จะได้บำรุงศาสนาเพิ่ม แนวคิดนี้ปรากฏในโองการแม่ซื้อ มีการกล่าวให้แม่ซื้ออย่าได้ทำอันตรายเด็ก และช่วยคุ้มครองเด็ก ว่า

... อย่าชู้ชู้หยิกหยอก อย่าสัพยอกให้เป็นพาล อย่าอยู่เข้ากุมารที่เกิดมา
จะได้วัฒนาจำเริญ ขอเชิญท่านจงเอ็นดู ซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์ เราส่งข้าวน้ำปุ
ปลา ขอไว้สืบศาสนาอย่าเปล่าตาย เป็นชายจะได้เป็นสงฆ์ เป็นหญิงจะ
ได้เป็นนางชี รักษาศีลมีเมตตาจิตได้ตั้งใจอุทิศไปถึง กุศลกับมารดา
ซึ่งท่านอุส่าห์ได้เลี้ยงดู เราก็ได้สัพยอกเลี้ยงไว้ ให้เป็นเบ็ยสามสิบสาม ซาด
ตามตัวสินไถ่ ไม่นสามวันเป็นลูกผี พันสี่วันเป็นลูกคน ไข่ลูกของตนอย่า
ฝักใฝ่ เราให้ลูกใหม่ไปต่างตัว จงไปชมชั้วรูปในบัตร โภชนาจัดเช่นสรวง
ก็บ่าบวงใช้หนี้แล้ว อย่าแผ้วพานไปมา เมื่อวัฒนาจะส่งบุญ ให้อุตหนุนค้ำ
ชูพันทุกข์สู่นิรพาน ...

(ตำรายา ศิลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (พระนคร) วัดโพธิ์, 2537: 2)

นอกจากจารึกตำราแพทย์แผนไทยแล้ว ในสำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้นรัชกาลที่ 3 ยังกล่าวถึงการให้ความรู้เป็นทานอีกหลายเรื่องคือ ฉันท์กฤษณา สอนน้อง ฉันท์พาลีสอนน้อง สุภาสิตพระร่วง ฉันท์อัมภฎาพานร และอาธิ์ไท้โพธิบาท ดังนี้ “พื้น

ผนังเบื้องต่ำติดแผ่นสีลาบาย จากถักฉันทักฤษนาสอนน้องพาลีสอนน้องอัษฎาพานร แลอิไท
โพธิบาทวกกับลิลิตบัณฑิตพระร่วงทั่วทั้งสองหลังไว้เพนทานแก่ผู้มีปัญญา ..." (ประชุมจารีกวด
พระเชตุพน, 2554: 65)

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นนี้ กล่าวถึง จารีกหมวดสุภาษิตและอนามัย และที่กล่าวว่า
“เป็นทานแก่ผู้มีปัญญา” นั้นหมายความว่า เป็นความรู้ที่ต้องนำไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์
และเป็นมงคลแก่ตน และเนื้อหาในกลุ่มนี้โดยเฉพาะคำสอนก็ย่อมจะทำให้เกิดปัญญาในการ
ดำรงชีวิต ดำรงชีวิตอย่างมีสติรวมถึงความประพฤติด่างๆ นี้ก็จะเป็นการป้องกันความเสื่อมอัน
จะเกิดขึ้นแก่ตนด้วย

จารีกวดพระเชตุพนฯ เรื่องอื่นๆ ก็มีการสื่อให้เห็นถึงวิทยาทานด้วยเช่นกัน เช่น โคลง
นำเรื่องโคลงโลกนิติว่า

1

◎ อัญขยมบรมนเรศเรื่อง	รามวงศ์
พระผ่านแผ่นไผททรง	สีบไท้
แสวงยี่งสิ่งสดบองค์	โอวาท
หวังประชาชนให้	อ่านแจ้งจำโคลง ฯ

2

◎ คันโลงโลกย์นิตนี้	นมนาน
มีแต่โบราณกาล	เก่าพร้อม
เปนสุภาสิตสาร	สอนจิตร
กลตั้งสร้อยสอดคล้อง	เวียไว้ในกรรณ ฯ

(ประชุมจารีกวดพระเชตุพน, 2554: 618)

โคลงภาพคนต่างภาษาเป็นวรรณคดีอีกเรื่องหนึ่งที่แสดงให้เห็นแนวคิดเรื่องการให้
ความรู้เป็นทาน โคลงภาพคนต่างภาษานี้ได้แสดงให้เห็นความรู้เกี่ยวกับชนชาติต่างๆ ทั้งที่เป็น
ที่คุ้นเคยหรืออาจจะเป็นชนชาติที่คนไทยไม่คุ้นเคย เช่น ภาพห้วยหุย (เผ่าหุย ชนชาติจีนที่นับถือ
ศาสนาอิสลาม) การสร้างรูปชาวห้วยหุย จึงเป็นการ “สฤษฏฐิฐูปราวเจกเจलय เล่าไว้” ดังนี้

53

◎ ห้วยหุยเทศนี้ห่อน	เคยเห็น	
สฤษฏฐิฐูปราวเจกเจलय	เล่าไว้	
ประเทศที่อยู่กระเด็น	แดนจรด	จีนพ้อ
แขกไซ้แขกไซ้ซัน	เสพย์หมุ ฯ	

54

◎ กางเกงรัดผัดเพรียม	แพรหงอน	ไก่อเฮย
เสื่อใส่สีแดงดู	ผาดจำ	
รองเชิงชาติเชิงงอน	เชิงใส่	สามแฮ
สักหลาดหมวกหน้าม้า	ไหมศรี ฯ	
	ขุนรณสิทธิ์	

(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 697)

การสร้างจารีกัณฑ์พระเชตุพนฯ ทำให้ความหมายเรื่องการสร้างหนังสือเพื่อเป็นทานนั้น มีความชัดเจนยิ่งขึ้น ในสังคมที่การเรียนรู้ในศาสตร์ต่างๆ ยังไม่ได้แพร่หลาย การให้ความรู้เป็นทานในจารีกัณฑ์พระเชตุพนฯ จึงเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้าถึงความรู้เพื่อสร้างปัญญาในสังคมต่อไป

5.2 จารีกัณฑ์พระเชตุพนฯ กับการสร้างปัญญาในสังคม

ปัญญา หมายถึง “ความรู้ทั่ว, ปริชาหยั่งรู้เหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ดำเนินการ ทำให้ลุล่วง ล่วงพ้นปัญหา, และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ดำเนินการ ทำให้ลุล่วง ล่วงพ้นปัญหา ความรอบรู้ในกองสังขารมองเห็นตามความเป็นจริง” (พระธรรมพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2553: 231)

พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งเน้นความสำคัญของปัญญา และมีการสอนเรื่องปัญญาแทรกอยู่ในหลายส่วนในพระไตรปิฎก ยังมีการจัดให้อยู่ในข้อธรรมต่างๆ เช่น ไตรสิกขา พละ 5 ประการ ทศบารมีธรรมขั้น 5 อริยฐานธรรม 4 เป็นต้น ปัญญา ยังเป็นหนทางแห่งการบรรลุมรรค คือเป็นส่วนหนึ่งของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค มีการกล่าวถึงปัญญาหลายแบบ ทั้งปัญญา 2 ปัญญา 3 และปัญญา 4 ดังนี้

ปัญญามี 2 อย่าง คือ โลกียปัญญา 1 และโลกุตตรปัญญา 1 เป็น 2 อย่าง โดยนัยอย่างเดียวกันนั้น คือ ปัญญาที่มีอาสวะ 1 และไม่มีอาสวะ 1 ปัญญาที่กำหนดนาม 1 และกำหนดรูป 1 ปัญญาที่เกิดร่วมกับโสมนัส 1 และที่เกิดร่วมกับอุเบกขา 1 ปัญญาที่เป็นทสสนภูมิ 1 และที่เป็นภาวนาภูมิ 1

ปัญญาเป็น 3 อย่าง คือ เป็นจินตามยปัญญา 1 สุตมยปัญญา 1 และภาวนามยปัญญา 1 โดยนัยเดียวกันนั้น คือ ปัญญาที่เป็นปริตร ตารัมมณะ 1 ที่เป็นมหัคคตารัมมณะ 1 และที่เป็นอัปปมาณารัมมณะ 1

ปัญญาที่เป็นอายโกศล 1 ที่เป็นอุปายโกศล 1 และที่เป็นอุปายโกศล 1 และ
ปัญญาโดยอภินิเวศ 3 มีอชฌัตตาภินิเวศ (ความมุ่งมั่นข้างใน) เป็นต้น

ปัญญาเป็น 4 อย่าง คือ เป็นญาณในสัจจะ 4 และเป็นปฏิสัมภิทา 4

(สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), 2554: 4)

และแม้ว่าในคัมภีร์วิสุทธิมรรคจะกล่าวถึงปัญญารูปแบบต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตามหาก
กล่าวโดยรวมแล้ว ปัญญาก็คือการแทงทะลุสภาวะธรรม (วติน อินทสระ, 2510: 173)

ปัญญาทางพุทธศาสนานั้นมีขอบเขตที่กว้างและมีหลายระดับ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่ง
กล่าวถึง “อุปายเป็นเครื่องบรรลุถึงซึ่งวิสุทธิคือพระนิพพานนั้น” (สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ
อาสภมหาเถร), 2554: 3) กล่าวถึงพุทธวจนะตอนหนึ่งที่แสดงว่าปัญญา มีความสัมพันธ์กับฌาน
ที่จะนำไปสู่นิพพาน ว่า “ฌานย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่มีปัญญา ปัญญาย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่มีฌาน ฌาน
และปัญญามีในผู้ใด ผู้นั้นแลอยู่ใกล้พระนิพพาน” (สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร),
2554: 4) ในขณะที่เดียวกันก็แสดงให้เห็นว่า ศีล สมาธิ ปัญญา นั้นเป็นหนทางพันทุกข์ ดังนี้
“บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยศีล มีปัญญา มีจิตตั้งมั่นแล้ว มีความเพียรปรารภแล้ว มีตนส่งไปแล้ว ใน
กาลทุกเมื่อย่อมข้ามห้วงน้ำอันข้ามแสนยากได้” (สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร),
2554: 4)

การสร้างวัดและศิลปกรรมในวัดพระเชตุพนฯ มีนัยที่เกี่ยวข้องกับปัญญาอยู่ไม่น้อย
ตั้งแต่ชื่อเดิมของวัดคือ วัดโพธาราม นอกจากนี้การที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
มหาราชทรงนำพระพุทธรูปปางสมาธิมาจากวัดศาลาสีหน้า (วัดคูหาสวรรค์ในปัจจุบัน) มา
ประดิษฐานแทนที่พระประธานเดิมที่เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ก็สามารถสื่อเรื่องปัญญาได้
เช่นเดียวกัน

ส่วนชื่อวัดเชตุพนฯ ยังสอดคล้องกับเชตุวันวิหาร ซึ่งเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับ
อยู่นานถึง 19 พรรษา ทำให้หลักธรรมคำสอนต่าง ๆ นั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมไว้มากที่นี้
ในแง่นี้จารึกวัดพระเชตุพนฯ จึงเป็นชื่อที่สื่อให้เห็นถึงความสำคัญในพระศาสนาอีกด้วย

ความเกี่ยวข้องกับปัญญา ยังแสดงไว้อย่างชัดเจนในพระอุโบสถ อันเป็นสถานที่ที่เป็น
ศูนย์กลางของวัด ดังที่ ดินาร์ บุญธรรม (2554: 61) กล่าวถึงงานจิตรกรรมในวัดพระเชตุพนฯ
โดยเฉพาะที่พระอุโบสถ สื่อให้เห็นเรื่องปัญญา ว่า “...การที่มีพระราชดำริให้เขียนภาพ
เรื่องมโหสถชาติก อันเป็นพระชาติที่ 5 ในทศชาติชาติก แต่เพียงเรื่องเดียวลงบนผนังเหนือช่อง
ประตูหน้าต่างทั้งสี่ด้านของพระอุโบสถ น่าจะเป็นการสะท้อนว่าพระองค์ ทรงเน้นความสำคัญ
ของการบำเพ็ญปัญญาบารมี อันเป็นวิสัยของบัณฑิตผู้เฝ้ามองในธรรมพึงปฏิบัติ”

เมื่อศูนย์กลางของวัดเน้นเรื่องการสร้างปัญญา ดังนั้น การสร้างจารึกซึ่งถือเป็นการให้
ความรู้โดยตรงแก่ผู้ที่เข้ามาในวัดจึงน่าจะเป็นส่วนหนึ่งของการสะท้อนความคิดดังกล่าว

ในจารีกัณฑ์พระเชตุพนฯ มีการแสดงให้เห็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับปัญญา ทั้งที่เกี่ยวข้องกับการบรรลุนิพพานโดยตรง และปัญญาในทางการสร้างความรู้ทางโลก

จารีกัณฑ์พระเชตุพนฯ มีส่วนหนึ่งที่เป็นเรื่องที่มีเนื้อหาเรื่องศาสนา และมีบางเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการบรรลุนิพพานโดยตรง เช่น จารีกัณฑ์เรื่องอสุภ 10 และญาณ 10 เป็นต้น

เรื่องอสุภ 10 มีเนื้อหาเรื่องอสุภกรรมฐาน 10 ประการที่เหมาะสมสำหรับจริตของคนที่แตกต่างกัน และการที่เพ่งมองสิ่งที่น่าเกลียดน่ากลัวนั้นทำให้เกิดจิตที่สงบ ดังที่วคิน อินทสระกล่าวว่า

ในการเจริญอสุภกรรมฐานนี้เป็ดปราโมชย่อมเกิดขึ้นเมื่อจิตสงบ แม้จะเกี่ยวข้องอยู่ด้วยเรื่องปฏิภูลก็ตาม ท่านเปรียบเหมือนปราโมชเกิดขึ้นแก่คนทေးยะ เพราะคิดว่าตนจะได้ค่าจ้าง และปราโมชเกิดแก่คนถ่ายพยาธิ

อสุภแม้จะมีถึง 10 อย่างก็เหมือนมีอย่างเดียวกันนั่นเอง เพราะเป็นของปฏิภูลโสโครกเหมือนกัน อีกอย่างหนึ่งท่านสอนให้พิจารณาว่าร่างกายของคนซึ่งยังมีชีวิตอยู่ก็เป็นของไม่งาม เช่นเดียวกับร่างกายของคนตายแล้วเหมือนกัน แต่ที่คนทั่วไปมองเห็นเป็นงาม ก็เพราะมีเครื่องลูบไล้ ฉาบทา และประกอบด้วยราคะความกำหนัดพอใจ ร่างกายนี้เป็นที่ตั้งแห่งทุกข์นานาประการเหมือนมีแผลใหญ่อยู่ 9 แผล (ทวาร 9) ซึ่งเป็นที่หลังไหล ออกแห่งสิ่งโสโครกต่าง ๆ มีขี้ตาไหลออกจากตา เป็นต้น

(วคิน อินทสระ, 2510: 85 - 86)

อสุภกรรมฐานนั้นมีความสำคัญเพราะการกรรมฐานด้วยการพิจารณาซากศพนั้น อาจจะทำให้บรรลุนิพพานได้ ดังความที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาปฐมสมันตปาสาทิกาแปล ตติยปาราชิกวรรณา พระวินัยปิฎก เล่ม 1 ภาค 2 มหาวิภังค์ ปฐมภาค และอรรถกถา พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงอานิสงส์ของอสุภกรรมฐานว่า

ชื่อว่า อสุภภาวนาย วณฺณํ ภาสติ มีความว่า ความอบรมคือ ความเจริญ ความเพิ่มเติมจิต ที่ถือเอาอาการอันไม่งาม ในส่วนทั้งหลาย มีผม เป็นต้น หรือในอสุภะมีอุทฺธมาตกอสุภะ เป็นต้น หรือในวัตถุภายใน และภายนอกทั้งหลาย เป็นไป นี้ใด ; พระองค์จะทรงแสดงอานิสงส์แห่ง อสุภภาวนานั้นจึงตรัสสรรเสริญ คือทรงประกาศคุณ. ตรัสอย่างไรเล่า? ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุผู้ประกอบเฉพาะซึ่งอสุภภาวนา ในวัตถุมีผม เป็นต้น หรือในวัตถุมีอุทฺธมาตกอสุภะ เป็นต้น ย่อมได้เฉพาะปฐมฌาน อันละองค์ 5 มีความงาม 3 อย่าง และถึงพร้อมด้วยลักษณะ 10 ภิกษุนี้

อาศัยหีบใจ กล่าวคือปฐมฌานนั้น เจริญวิปัสสนา ย่อมบรรลุพระอรหัตซึ่ง
เป็นประโยชน์สูงสุด

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525: 318)

ส่วนเรื่องฌาน 10 นั้น มีเนื้อหาเกี่ยวกับฌานประเภทต่างๆ และมีความเปรียบเพื่อให้เกิดความเข้าใจในฌานชนิดต่างๆ ฌานแต่ละชนิดนั้นมีความแตกต่างกันแต่ก็เป็นเครื่องโน้มนำให้เกิดนิพพาน ดังเช่น ฌานปฐมฌาน กล่าวถึงอานิสงส์ 8 ประการ คือ ละภวทิวฐฐิ (คือ ความเห็นความมีและความไม่มีแห่งภพ) สละความอาลัยรักใคร่ในชีวิต ประกอบความเพียร มั่นคงในความเพียรที่ประกอบอยู่ทุกเมื่อ มีอาชีพรวิสุทธี ละความทะเยอทะยาน ปราศจากความกลัว ประกอบด้วยขันติและโสรจจะ และอดกลั้นต่อสิ่งที่ไม่พอใจและในความกำหนดยินดี (สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), 2554: 1080-1081) และฌานปฐมฌานนั้น เป็นหนทางนิพพาน ดังนี้

มุณี ผู้มีปรกติเห็นเนื่องๆ ซึ่งความแตกดับ ครั้นเห็นคุณอันยอดเยี่ยม 8 ประการ เหล่านี้ แล้ว เป็นเสมือนบุคคลผู้มีผ้าโพกอยู่บนศีรษะถูกไฟไหม้ กำหนดพิจารณาเห็นแล้วเห็นเล่า อยู่ในฌานปฐมฌานนั้น เพื่อบรรลุอมตะนิพพาน”

การที่ในวัดพระเชตุพนฯ มีเรื่องอสุภ 10 และฌาน 10 นั้น ได้แสดงให้เห็นบทบาทของวัดในฐานะที่เป็นสถานที่ที่ทำให้เกิดปัญญาในการบรรลุธรรม ดังที่ ดนัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์ กล่าวไว้ว่า

...วัดหรือพุทธสถานนั้นเป็นสถานที่ที่มีไว้เพื่อการบำเพ็ญเพียรทางจิต เพื่อความหลุดพ้นของพุทธศาสนิกชน ดังนั้น การก่อสร้างวัดหรือพุทธสถานจึงต้องคำนึงถึงวัตถุประสงค์ข้อนี้เป็นหลัก ดังเช่นการจาริกเรื่องอสุภ ๑๐ หรือ ฌาน ๑๐ ซึ่งเป็นเรื่องการปฏิบัติกรรมฐานในพระวิหารทิศ ตะวันออกวัดพระเชตุพนนั้น การจาริกดังกล่าวนอกจากจะเป็นการให้ความรู้แล้วย่อมเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการปฏิบัติกรรมฐานอันเป็นหัวใจในพระพุทธศาสนานั้นเอง ..

(दनัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์, 2552: 136)

นอกจากเรื่องอสุภ 10 และฌาน 10 แล้ว จาริกเรื่องอื่นๆ ในจาริกวัดพระเชตุพนฯ แม้ว่าจะไม่ได้เขียนเรื่องการบรรลุโดยตรง แต่บางเรื่องก็แสดงให้เห็นหรือเป็นเรื่องเตือนใจเกี่ยวกับการบรรลุ เช่น จาริกเรื่องพระสาวกเอตทัคคะ และจาริกเรื่องพระสาวกาเอตทัคคะ จาริกทั้งสองเรื่องนี้ มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติของพระสาวก และมีการกล่าวในเรื่องว่าพระสาวกพระองค์นั้นได้บรรลุ

อรหันต์ เช่น มหากัสสปเถรเถรวัตถุ “ผู้เป็นเจ้าก็ได้นามว่าพระมหากัสสปเถระได้พระอรหันต์ใน 7 วันนั้น” (ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 102) สีวะลีเถระวัตถุ “ครั้งเจริญขึ้นกอบไปด้วย ลากเปนนันมาก พายหลังออกบรรพชาได้พระอรหันต์” (ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 104) สกุลาเถรวัตถุ “เจริญวิปัสณาไม่ช้าก็สำเร็จพระอรหันต์” (ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 112) สิงคาละมาตาเถรวัตถุ “ได้ฟังพระธรรมเทศนาขอบรรพชาเป็นภิกษุณี ถึงพระอรหันต์” (ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 113)

ประวัติของพระเถระและพระเถรีผู้ได้รับตำแหน่งเอตทัคคะแสดงให้เห็นถึงบุคคลที่มีที่มา ต่างกัน หลายองค์มีฐานะสูง เช่น พระอนุรุทธเถระ พระภทติยะเถระ ทั้งสององค์เป็นราชกุมาร ตระกูลศากยะ มหาปชาบดีเถรี เป็นต้น และหลายองค์เป็นบุคคลธรรมดา เช่น พระปิลันทวัจ ฉะเถระ เป็นบุตรพราหมณ์ในเมืองสาวัตถี พระสุภูติเถระเป็นบุตรสมุณเศรษฐี เป็นต้น บางองค์ มีรูปลักษณะที่ไม่งดงาม เช่น พระละกุกะภทติยะเถระ ผู้มีร่างกายอันดำเตี้ย เป็นต้น องค์ ก่อนที่จะบรรลุนั้นมีชีวิตที่น่าเห็นใจหรือไม่เป็นที่ยอมรับ เช่น ปฎาจารย์เถรี กิสาโคตรมีเถรี ที่ เสียบบุตรก่อนที่จะออกบวช โสณาเถรี ซึ่งถูกบุตรหลานรังเกียจและถูกนางภิกษุณีเยาะเย้ยความ ชรา เป็นต้น บางองค์ก่อนที่จะบวชเป็นผู้ที่มีความเป็นเลิศมาก่อนแต่เมื่อฟังธรรมของพระพุทธ องค์ก็ได้ออกบวช เช่น นันทาเถรี เป็นผู้ที่มีรูปโฉมงดงาม แต่เมื่อพระพุทธองค์เนรมิตรูปนางฟ้าที่ งดงามกว่าพระนาง จึงออกบวชและบรรลอรหันต์ เป็นต้น

เรื่องพระสาวกเอตทัคคะ และพระสาวิกาเอตทัคคะ แสดงให้เห็นว่าการบรรลุธรรมขั้นสูง นั้นไม่ได้จำกัดว่าบุคคลผู้นั้นจะมีสถานภาพทางสังคมหรือมีฐานะอย่างไร เป็นเครื่องเตือนใจให้ เห็นเรื่องการบรรลุ และสอดคล้องเตือนใจเรื่องพระศาสนาที่กล่าวถึงระดับของการบรรลุที่ลด น้อยลงและความเชื่อเรื่องอายุพระศาสนา 5,000 ปี สำหรับพระภิกษุณีนั้น เรื่องราวเกี่ยวกับ พระสาวกอาจจะเป็นเครื่องเตือนใจในการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและการบรรลุ สำหรับ พุทธศาสนิกชน เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระสาวกนี้ย่อมยังให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสได้มากขึ้น

ความคิดอันสัมพันธ์กับปัญญาที่แสดงให้เห็นในจารีกัณฑ์พระเชตุพนฯ นั้น ไม่ได้มีแต่ เฉพาะที่กล่าวเน้นไปที่การหลุดพ้นถึงพระนิพพาน เท่านั้น จารีกัณฑ์พระเชตุพนฯ อีกหลายเรื่อง ยังสื่อถึงความสัมพันธ์กับปัญญาในการใช้ชีวิตรวมถึงความตระหนักรู้อันจะนำไปสู่ความเข้าใจ เรื่องสารธรรมต่างๆ รวมถึงการให้แง่คิดด้านชีวิตและพื้นฐานของบุคคลที่มีชีวิตที่ดีงาม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2552: 417 - 426) กล่าวถึงธรรม 5 ประการ เป็น หลักในการดำเนินชีวิต อันเป็นคุณสมบัติของอริยสาวก ทั้งที่ก่อนบรรลุโสดาบันและเมื่อเป็นพระ โสดาบันแล้ว ธรรม 5 ประการนั้นได้แก่

1. ศรัทธา คือ ความเชื่อ ความมั่นใจเพราะได้พิจารณาไตร่ตรองมองเห็นเหตุผลด้วย ปัญญา

2. ศิล คือ ระเบียบความประพฤติ ระเบียบความเป็นอยู่ทั้งส่วนตัวและที่เกี่ยวข้องทางกายวาจา ตลอดจนทำมาหาเลี้ยงชีพ ซึ่งกำหนดไว้เพื่อให้ความเป็นอยู่นั้น กลายเป็นสภาพอันเอื้ออำนวยแก่การปฏิบัติกิจต่างๆ ที่เป็นไปเพื่อเข้าถึงจุดหมายอันดีงาม ซึ่งเป็นอุดมคติของคนในสังคมหรือชุมชนนั้น

3. สุตะ แปลว่า สิ่งที่ได้สดับ หมายถึงความรู้ที่ได้ยินได้ฟัง การสดับ การอ่าน การเล่าเรียน ความรู้ที่ได้จากการศึกษาศิลปวิทยาต่างๆ เกี่ยวกับการทำมาหาเลี้ยงชีพ และการประกอบกิจต่างๆ ในโลก

4. จาคะ แปลว่า การสละ หรือการสละให้ หมายถึง การให้ที่แท้จริงซึ่งเป็นการสละออกไป สละทั้งข้างนอกข้างใน ข้างนอกสละวัตถุ ข้างในสละกิเลสคือความโลภ ไม่มีความรู้สึกตระหนี่หวงแหน ไม่ปรารถนาได้ผลตอบแทน

5. ปัญญา แปลว่า ความรู้ทั่ว หรือรู้ชัด ได้แก่ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล หรือความรู้ประเภทแยกคัดสรรและวินิจฉัยได้ว่า จริง เท็จ ดี ชั่ว ถูก ผิด ควร ไม่ควร คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุผล หรือปัจจัยต่างๆ รู้ภาวะตามความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ รู้ว่าจะนำไปใช้หรือปฏิบัติอย่างไร จึงจะแก้ปัญหาได้ หรือให้สำเร็จผลที่มุ่งหมายเป็นความรู้ระดับใช้งานหรือการแก้ปัญหา

การที่จะเกิดปัญญาได้นั้นมีอุปการะที่สำคัญ คือ สุตะ ซึ่งทำให้ปัญญาได้ข้อมูลที่จะนำไปใช้และสร้างความเข้าใจได้ชัดเจนและกว้างขวางยิ่งขึ้น สุตะจึงเป็นปัจจัยแก้ปัญหา ไม่เพียงแต่เฉพาะทางธรรม สุตะทางโลกก็เป็นปัจจัยแก้ปัญหาธรรมได้

นอกจากนี้ ปัญญา ยังมีความสำคัญในฐานะที่เป็นฐานรองรับความถูกต้องให้แก่คุณสมบัติข้ออื่น ปัญญาทำให้ศรัทธาเป็นศรัทธาที่ถูกต้อง ทำให้ประพฤตีสิดได้ถูกต้อง ทำให้มีจาคะที่เป็นการเสียสละที่แท้จริง และให้ความสำเร็จแก่สุตะ (คือ หากมีปัญญา และมีสุตะก็จะยิ่งทำให้ประสบความสำเร็จมาก)

จารีกวัตพระเชตุพนฯ มีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับบุคคลที่มีการดำเนินชีวิตที่ดีที่ถูกต้อง แสดงไว้ในเรื่องอุบาสกเอตทัคคะและอุบาสิกาเอตทัคคะ ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวข้องกับอุบาสกอุบาสิกาผู้เป็นเลิศในด้านต่างๆ ซึ่งกลุ่มบุคคลเหล่านี้อย่างน้อยที่สุดคือ เป็นผู้บรรลุโสดาบัน ในบรรดาทั้งสองกลุ่มนี้ มีผู้บรรลุโสดาบันเป็นส่วนใหญ่ และมีบางคนบรรลุถึงระดับอนาคามี เช่น จิตรคหบดี เป็นต้น

กลุ่มอุบาสก อุบาสิกาเหล่านี้ เป็นตัวอย่างการประพฤติตนให้แก่พุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป เนื่องจากกลุ่มบุคคลเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นคุณสมบัติที่ดีของการเป็นพุทธศาสนิกชน เช่น การหมั่นฟังธรรม การชักชวนผู้อื่นให้ฟังธรรม การทำนุบำรุงศาสนา การแสดงความเลื่อมใสในพระศาสนาอย่างยิ่ง เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความสำคัญของการสร้างปัญญาให้เกิดในบ้านเมืองของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง ดังที่มีพระราชปรารภในเพลงยาวพระราชปรารภว่า

ด้วยก่อนเก่าเหล่าลูกตระกูลปราชญ์	ทั้งเชื้อชาติชนผู้ดีมียศศักดิ์
ย่อมหัดฝึกศึกษาเรื่องอาลักษณ์	ล้วนรู้หลักพากย์พจน์กลบทกลอน
ทุกวันนี้มีแต่พาลสันดานหยาบ	ประพฤติบาปไปเสียดินแดนดินกระฉ่อน
จะหาปราชญ์เจียนจะขาดพระนคร	จึงขอพรพุทธาไตรเณญาคคุณ
อันกุลบุตรจะสืบสายไปพายหน้า	จงปรีชาเข้มแข็งทุกหมื่นขุน
ให้ฝึกใฝ่ในกุศลเพื่อผลบุญ	อย่ามัวมุ่นฝันผาสุราบาย
พึงส้องเสพสัปรุสสิ่งสุจริต	รู้ชั่วชอบประกอบกิจเป็นแก่นสาร
สดับเรื่องเรื่องปัญญาวิชาชาญ	สุภาสิตพิสฎารหมั่นอ่านเรียน

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 526)

จากเนื้อหาในเพลงยาวพระราชปรารภข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงมีความกังวลถึงความรู้หรือความสนใจการศึกษาเล่าเรียนของคนได้ลดน้อยลง แม้แต่ผู้ที่เกิดในตระกูลดี ทำให้ “จะหาปราชญ์เจียนจะขาดพระนคร” และการที่ในเพลงยาวได้กล่าวว่า “จึงขอพรพุทธาไตรเณญาคคุณ” ได้แสดงให้เห็นแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีพระราชประสงค์ที่จะให้พระศาสนานั้นเป็นที่พึ่งในการสร้างปัญญาให้แก่ประชาชน และทรงมีความคาดหวังด้วยว่าให้เหล่าผู้คนนั้น “พึงส้องเสพสัปรุสสิ่งสุจริต” และ “สดับเรื่องเรื่องปัญญาวิชาชาญ”

จารึกวัดพระเชตุพนฯ หลายเรื่องได้สะท้อนแนวพระราชดำรินี้ดังกล่าว โดยเฉพาะกลุ่มงานวรรณคดีที่เป็นวรรณคดีคำสอน ที่มีกระบวนไว้ในสำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ครั้นรัชกาลที่ 3 ว่า จารึกเรื่องเหล่านี้สร้างขึ้นเพื่อเป็นทานแก่ผู้มีปัญญา ดังข้อความว่า “พื้นผนังเบื้องต่ำติดแผ่นศิลาลาย จากถรณ์ที่กฤษณาสอนน้องพาลีสอนน้องอัษฎาพานร แลอธิไทโพธิบาทวกกับลิลิตบัณดิดพระร่วงทั่วทั้งสองหลังไว้เป็นทานแก่ผู้มีปัญญา” (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 65)

ในตำราฉันทวรรณพฤติและมาตราพฤติ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ก็ได้มีส่วนที่เน้นย้ำความคิดนี้เช่นกัน ดังข้อความช่วงท้ายของตำราฉันทวรรณพฤติว่า

◎ จากถรณ์ศิลาลาดราประดับ	โดยเสารเบียงเรียงนับกิ่งสถาน
พระฤไทยทวังจะไว้พระราชทาน	นรชนทุพลงญานเยาว์ปัญญา
◎ ได้อ่านวิจารณ์จำกระทำปฏิบัติ	นาเนกพิชัตร์วิริยศึกษา

ไพบูลย์ศิริสมบัติพิพัทธนา

ยศศักดิ์โกคาในปัจจุบัน
(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 473)

นอกจากนี้เนื้อหาแทบทั้งหมดของตำราจันท์เป็นเนื้อหาที่นำมาจากธรรมะในพระศาสนา ซึ่งเป็นการแสดงนัยให้เห็นว่า ข้อธรรมในพระศาสนานั้น คือแนวทางทางปัญญาที่จะนำไปสู่ชีวิตนั้นประสบแต่ความสุขและความสำเร็จ

โคลงโลกนิติ เป็นโคลงสุภาษิตที่นอกจากจะเน้นเรื่องการประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในศีลธรรมแล้ว โคลงโลกนิตียังมีการเน้นเรื่องนักปราชญ์และคนพาลเป็นอย่างดี ซึ่งแสดงให้เห็นแนวคิดนี้หลายบท เช่น

113

◎	เมื่อน้อยเร่งเรียนรู้	วิชา
	ครั้งใหญ่หาสินมา	สู้เหย้า
	เมื่อกกลางแก้ศัทธา	ทำแต่ บุญนา
	ครั้งแก่แรงวอกเว้า	ห่อนได้เปนการ ฯ

114

◎	ความรู้เรียนเมื่อน้อย	หนังสือ
	ค่อยสมรรถจึงหัดปรือ	ไล่ตั้ง
	รู้แล้วเลียดอย่าถือ	ตนถ่อม เกิดพ้อ
	บุญจักให้ใครรัง	ริบรู้เปนเอง ฯ

115

◎	ปางน้อยสำเหนียกรู้	เรียนคุณ
	ครั้งใหญ่ยอมหาทุน	ทรัพย์ไว้
	เมื่อกกลางแก้แสงบุญ	ธรรม์ชอบ
	ยามห่อหมทำได้ได้	แต่ล้วนอนิจจัง ฯ

116

◎	ความรู้ดูยิ่งล้ำ	สินทรัพย์
	คิดค่าควรเมืองนับ	ยิ่งไซ้
	เพราะเหตุจักอยู่กับ	กายอาต มานา
	โจรจักเบียดพ้อได้	เร่งรู้เรียนเอา ฯ

(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 636)

วรรณคดีคำสอนเรื่องอื่นๆ ก็มีการกล่าวถึงการแนวคิดเรื่องเป็นทานแก่ผู้มีปัญญา เช่นกัน ดังเช่นตอนท้ายของสุภาษิตพระร่วง กล่าวว่า

.....	สบสิ่งสรรพโอวาท
ผู้เปนนปราชญ์พึงสดับ	ตริบตริตรองปฏิบัติ
โดยอรรถอันถ่องถ้วน	แถลงเลศเหตุเลือกล้วน
เลิศอ้างทางธรรม แลนา ฯ	

(ประชุมจารีกวัดพระเชตุพน, 2554: 603)

หากพิจารณาในด้านการสร้างปัญญา วรรณคดีคำสอนเหล่านี้จึงได้สะท้อนให้เห็นการใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องและสร้างประโยชน์และความสุขให้แก่ตนเอง

การดำเนินชีวิตของตนให้ถูกในศีลในธรรม ในด้านพุทธศาสนาเน้นว่ามีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับปัญญา โดยเฉพาะเรื่องการมีศีลนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับการเกิดปัญญา ดังที่นัยนา เกิดวิชัยได้วิเคราะห์เรื่องความสำคัญของศีลว่า

พระธรรมคำสั่งสอนอื่นๆ ของพระพุทธศาสนาซึ่งมุ่งสอนให้คนทำความดี ละเว้นการทำชั่วนี้ ต่างก็เป็นปัจจัยแก่การเข้าถึงนิพพานทั้งสิ้น เพราะการทำความดี ย่อมเป็นการสะสมบารมีแห่งคุณความดีให้แก่ผู้กระทำ และทำให้จิตใจบริสุทธิ์สะอาด เป็นพื้นฐานที่ดีสำหรับการฝึกอบรมสมาธิและปัญญาในขั้นสูงต่อไปได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำสอนเรื่องบุญ ซึ่งมีวิธีการทำบุญเป็นไปในแนวทางเดียวกับวิธีปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาอยู่แล้ว ถ้าผู้ปฏิบัติมุ่งหมายเอาประโยชน์ถึงขั้นปรมาตมะ ก็จะอาศัยวิธีปฏิบัตินี้เข้าถึงนิพพานได้เช่นกัน

(นัยนา เกิดวิชัย, 2539: 126)

ความสำคัญเรื่องศีลนั้นสะท้อนออกมาอย่างชัดเจนในวรรณคดีที่เป็นสุภาษิต ดังจะเห็นได้จากโคลงโลกนิติว่า

49

◎ มีอายุศมร์ร้อยหนึ่ง	นานนัก
ศีลชื่อปัญจางค์จัก	ไปรู้
ขบเดียวเติกรู้รัก	ชานิจ ศีลนา
พระตรัสสรรเสริญผู้	เด็กนั้นเกิดศรี ฯ

50

© คนไฉยีนออยู่ร้อย พรรษา
 ใจบมีปริชา โหดไร่
 เตือนเตียวเด็กเกิดมา ใจปราษฎ์
 สรรเพ็ชญ์บันทูลไว้ เด็กนั้นควรย่อ ฯ

(ประชุมจารีกวดพระเชตุพน, 2554: 625)

จะเห็นได้ว่า การอยู่ในศีล คือ มีการปฏิบัติที่ถูกต้องนั้น ย่อมพาให้ชีวิตนั้นเกิดปัญญา และนำไปสู่การหลุดพ้นในขั้นที่สูงกว่าต่อไป

การสร้างปัญญานอกจากจะมีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต การปฏิบัติตน โดยทั่วไปแล้ว จารีกวดพระเชตุพนฯ ยังมีส่วนที่แสดงให้เห็นถึงการพิจารณาความทุกข์ของชีวิต

คนเราเมื่อเกิดมาย่อมที่จะต้องเผชิญกับความทุกข์ เริ่มตั้งแต่แรกเกิดที่จะต้องมียุคภัย หรือสิ่งที่ไม่ดีต่างๆ เข้ามาทำอันตราย ดังนั้นจึงต้องมีการบูชาแม่ชื้อเพื่อให้คอยคุ้มครองเด็กที่เกิด ตั้งข้อความจากโองการแม่ชื้อว่า

โอมไชยศรีสิทธิสารประเสริฐ อัญเชิญเกิดแม่ชื้อเอ๋ย ครุฑูเจलय
 บอกให้ รู้จักในลักษณะแม่ ชื้อกระแหนเมืองบน แม่ชื้อกลางหนและเมือง
 ล่าง ซึ่งให้โทษต่างๆ กัน แม่ชื้อกลางพันอยู่ในไส้ มีกร้องให้ครวญคราง
 แม่ชื้อกลางบางขวางอยู่ในสะดือ ทำให้อึดอ้อลงท้อง ให้สะอื้นร้องดิ้นรนฯ

.....
 ... เราก้ได้สูขอชื้อไว้ ให้เป็นเบี่ยสามสิบสาม ซาดตามตัวสินไถ่
 ไม่นสามวันเป็นลูกผี พันสี่วันเป็นลูกคน ไซ่ลูกของตนอย่าฝักใฝ่ เราให้
 ลูกใหม่ไปต่างตัว จงไปชมชัวร์ูปในบัตร์ โภชนาจัดเช่นสรวง ก็บ่าบวงไซ่
 หนีแล้ว อย่าแ้วพานไปมา ...

.....
 โองการกระนี้ ชื้อสารเดชวิธิน้อย สำหรับปัดพิษเสียแม่ชื้อและกุมาร
 อันคลอดจากกรรมมารดาได้ 3 วัน ให้แพทย์ฟังกระทำดังกล่าวมานี้ ทำ
 ให้ได้ 3 วัน กุมารจึงจะวัฒนะ จบแต่เพียงนี้ ฯ

(ตำรายา ตีลาจารีกวดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) พระนคร, 2537: 2)

และเมื่อเติบโตใช้ชีวิตในสังคมก็ย่อมเผชิญกับความเจ็บป่วยทางกายที่ทำให้เกิดความ
 ทุกข์ในการดำเนินชีวิต ดังตัวอย่าง

○ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะลำบองราหู อันบังเกิดในเดือน 10 นั้นเป็นคำรบ 6 กำเนิดเมื่อแรกจับนั้น กระทำให้ตัวร้อนเป็นเปลวและมักให้สะดุ้งร้องพลอบมิหยุด ถ้าจับเดือนขึ้นตาย ถ้าจับเดือนแรมมิตาย ฯ

(ตำรายา ศิลาจารีกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) พระนคร, 2537: 9)

○ ปุณะจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะไขว้ปริตปฐุมเหตุ อันบังเกิดในระหว่างอหิวตภย กล่าวคือไข้ดาวเรียงนั้นเป็นคำรบ 3 เมื่อจะบังเกิดกระทำให้ปวดศีรษะ ขบในสมองดังจะแตกแล้วให้ครั้นตัว ให้จับแต่คำถึงเที่ยงคืนเป็นกำหนด ให้สะท้อนร้อนสะท้อนหนาวเป็นกำลัง ให้ตัวเป็นเปลว แล้วจึงผูกปรากฏขึ้นมาดูจลายดูจโคม เพ็ชรก็มี ดูจเอาน้ำชาดไปหยดทั่วสรรพางค์ตัวก็มีเท่าใบพุทรา และใบมะขาม ใบส้มป่อย ใบมะไฟ และเป็นลายดูจตาตะราง บางทีก็ได้ผูกออกมา ยังดั้นอยู่ ให้แต่อาการปรากฏ คือให้ร้อนผิวเนื้อเป็นกำลัง และให้สแบริ่นไปทั้งกาย หาระหว่างมิได้ให้เจ็บทุกขุมชนดูจเอาเข็มไปสักทั่วทั้งกาย ดังกล่าวมานี้ ฯ

(ตำรายา ศิลาจารีกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) พระนคร, 2537: 27)

... คือเรือนกวางนั้นก่อนเป็นปฐุม เมื่อจะบังเกิดนั้นเกิดขึ้นตามข้อมือข้อเท้าและกำด้นต้นคอ กระทำให้เป็นน้ำเหลืองพริ่นลามออกไป ครั้นต้องยาแล้วแห้งเข้าบางที่ก็หายขาดไป บางทีก็ไม่หาย แต่ไม่ตายเป็นแต่ลำบาก ดังอาจารย์กล่าวไว้

(ตำรายา ศิลาจารีกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) พระนคร, 2537: 96)

ตัวอย่างจากแผนหมวด

1. ลักษณะแผนคว่ำรูปนี้ บอกที่แก้ในกองวิสมอาโป ประชุมในกองวาทโรค ตามที่ท่านอาจารย์ได้แนะนำไว้ ดังนี้ คือ
2. เส้นนี้ แก้กัษุมืด
3. เส้นนี้ แก่เจ็บแก้วไสด
4. เส้นนี้ แก่เจ็บกระบอกจัษุ ดังมดตะนอยต่อ
5. เส้นนี้ แก่ลมชักให้แขนสั่นทั้งสองข้างดูจกัน
6. เส้นนี้ แก่ไหลตายยกไม่ได้
7. เส้นนี้ แก่เถาปัดคาดนอกให้เจ็บส้นหลัง

8. เส้นนี้ แก่โลหิตดีขึ้นโดยกำลังลมแก่จัด (กล้ายิ่ง)

9. เส้นนี้ แก่ลมให้เป็นเหน็บให้เส้นตาย ฯ

(ตำรายา ศิลาจารึกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) พระนคร, 2537: 43)

ตำราแพทย์แผนไทยมีความสัมพันธ์กับความทุกข์เรื่องการเกิด การเจ็บ การตาย อันเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้จารึกตำราแพทย์แผนไทยจึงเป็นการช่วยเหลือบรรเทาความทุกข์ทางกายเหล่านี้ ตำราแพทย์แผนไทยนอกจากจะแสดงให้เห็นการบันทึกภูมิปัญญาของคนโบราณด้านการแพทย์แล้ว การบรรเทาความทุกข์โดยทางกายนั้นจึงเป็นการแสดงให้เห็นการใช้ปัญญาเพื่อให้พ้นจากความทุกข์ทางกาย ในจารึกเรื่องแพทย์แผนไทยจึงมีการกล่าวถึงว่าเมื่อได้ปฏิบัติตามแล้วนั้นจะหายจากโรค จากอาการต่างๆ สื่อให้เห็นถึงการพ้นจากความทุกข์ของการเจ็บไข้ได้ป่วย เช่น หายดีนัก หายวิเศษนัก รักษาง่ายพลันหายโดยเร็ว อันอาจารย์กล่าวไว้สืบๆ กันมาว่าประเสริฐยิ่งนักฯ และตัวอย่างจากโคลงภาพฤๅษีตัดตนที่เน้นให้ตนเองเป็นผู้รักษาตนเองให้พ้นจากความเจ็บป่วย ว่า

แก้ลมท้าวสารพวงค์

◎	เสลขกามนามวิสุทธก้อง	ไตรภพ
	องค์แอ่นแห่งนักษัตรชบ	ชะเม่นฟ้า
	กลับแขนกดขาทบ	เหน็บนิ่ง อยู่หนา
	ลมเสียดสารพวงค์กล้า	<u>ดับด้วยดีตนเองฯ</u>

พระมุนีนายก

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 714)

เรื่องนिरยกถาและเปรตกถา ยังแสดงให้เห็น ปัญญาที่จะพิจารณาให้เห็นความทุกข์ทรมานจากบาปกรรม ดังตัวอย่างความทรมานในสังขชีวิตนรก

เย ชนา ทวิปเทวา จตุปปเท วา ฆาฏนุต หีสุนติ บุคคล
อันฆ่าสัตว์ด้วยตัวเองก็ดี ให้ผู้อื่นฆ่าก็ดี ครั้นสิ้นชีวิตแล้วก็ไปเกิดในสังขชีวิต
นรก นายนิรยบาลถือสรรภาอาวุธต่างๆ แลเนื้อเถื่อหนังสัตว์นรคนั้นให้เหลือ
แต่ร่างกระดูกเปล่า สัตว์นรคนั้นร้องไห้รำไร มีเสียงอันพิลึก ตายแล้วมี
ลมพัดให้เป่นขึ้นได้เสวยทุกข์เวทนาสืบไปเล่า บางทีสัตว์นรกในสังขชีวิตนั้น
เห่นเพื่อนกันก็มีความโกรธ เข้าประหารกันด้วยเล็บมือๆ ก็กลายเป็นอาวุธ
ฟันแทงกัน มีกายขาดเป่นท่อนน้อยท่อนใหญ่ อาศัยกรรมแห่ง

ปาณาติบาตให้ผล จึงมาททุกขเวทนาใน สัตว์ชีวนรกได้ 5,000 ปี แต่ละวันในสัตว์ชีวนรกรับได้ 9 ล้านปีในมนุษย์โลก

(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 714)

การทำบาปแล้วได้ไปเกิดในสัตว์ชีวนรกซึ่งเป็นนรกใหญ่นรกแรกเท่านั้น สัตว์นรกรก็ต้องทนทุกขเวทนาเป็นอันมาก ทั้งโทษทัณฑ์ที่ได้รับและช่วงเวลายาวนาน ถึง 9 ล้านปีมนุษย์

... และวันตาสเปรตนั้นมีกายวิกล นำพิลึกสะพรั่งกลัว อยากน้ำอยู่
เพนนิจ มีได้กินเลย ถึงอยู่กับน้ำก็กินน้ำมิได้ บริโภคแต่เสมหะรุธิรน้ำ
เหงือและโคล น้ำมูกน้ำลายเพนอาหาร อาศัยกรรมอันใด สมณาน์ อุกุ
ฉิฏฐปานโภชนานิ เสมหะลมามีสุสิตานิ เทนุติ บุคคลให้เข้าและน้ำ
อันเพนเตนอากุลด้วยมลทินอันเจือไปด้วยเขพะและเสมหะแก่สมณะผู้มีศีลก็
ดี วิหารมณฺฑลลาทิกเก เขพาทิกั ขิปีตวา บุคคลอันถ่มเขพะเสมหะลง
ในอุปจารพระเจดีย์ พระศรีมหาโพธิ พระพุทธรูปปฏิมากรนั้นก็ดี บุคคลอัน
ถ่มเสมหะเขพะใส่ท่านก็ดี ก็ไปเกิดเพนวันตาสเปรต เสวยเวทนาจุ
กล่าวมาจะนี้

(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 227)

ความทุกข์ที่เกิดขึ้นในอบายภูมิ ในที่นี้คือ นรกภูมิและเปรตภูมิ อาจจะทำให้บุคคลผู้มีปัญญาที่ได้พิจารณาใคร่ครวญเห็นความทุกข์ในอบายภูมิก็ย่อมที่จะหลีกเลี่ยงการสร้างบาปกรรมให้เกิดขึ้น

ในเพลงยาวกลบทและเพลงยาวกลอักษรนั้น การที่เพลงยาวพระราชปรารภกล่าวไว้ว่า “ก็ทรงทราบว่าจะวางสันต์บาดจิตร์ ย่อมเป็นพิศมกับสัลเหล่าคือเนกขาม” (ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 526) แม้ว่าเนื้อหาของเพลงยาวนั้นจะทั้ง บาดจิตร์ และเป็นพิษสำหรับเนกขาม แต่การคร่ำครวญเรื่องความรักนั้นก็แสดงให้เห็นถึงความทุกข์ที่แฝงมาได้เช่นกันเมื่อความรักทำให้ผิดหวัง เช่น

กลบทพระจันทร์ทรงกลด

๐ ออกเอ๋ยออกอ้อไอ้ออกเอ๋ย

คราวเขยขึ้นขึ้นชิตคิดคราวเขย	ประคองนุชนุชเคยคู่เคียงประคอง
ไม่ร้างรักษรัษไม่หน่ายหมายไม่ร้าง	ทั้งสองจิตร์จิตร์ไม่จางกันทั้งสอง
สมปองหมายหมายไว้ได้สมปอง	เพนกำมีใจนโชนองต้องเพนกำมี

ให้ยากใจใจซ้ำทำให้ยาก
ซ้ำทำเข็ญเข็ญแค้นแสนซ้ำทำ

หมินาพรากพรากให้แล้วแล้วหมินา
ในทรวงร้อนร้อนรำซ้ำในทรวง

(หลวงลิขิตปรีชา)

(ประชุมจารีกวีวัดพระเชตุพน, 2554: 495)

กลบทชื่อ นกกาบปีก

	◎	แสนรักษร้อนหนักอกเอ๋ย
ฉันใดจะได้ชมชิตเซย		ไม่ลืมเลยปลื้มอาไลย
แต่ได้เห็นโฉมงามเฉลิม		ก็พูนเพิ่มจิตร์พิศไสม
สวาสดีแสนเพียงขาดใจ		จะคิดไฉนนี่นอกอา

(ประชุมจารีกวีวัดพระเชตุพน, 2554: 517)

ดังนั้นการที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างจารีกวีวัดพระเชตุพนฯ นอกจากจะทรงดำเนินตามรอยสมเด็จพระอัยกาธิราชแล้ว การนำความรู้มามอบให้แก่มวลชนจึงถือเป็นการสร้างปัญญาให้เกิดขึ้นในสังคมได้อย่างดียิ่ง

ในทางศาสนา การบรรลุเป็นเรื่องการปฏิบัติส่วนบุคคล แต่การได้รับข้อมูลที่เป็นประโยชน์ ได้รับการชี้แนะหนทางที่ถูกต้อง ก็ย่อมที่จะทำให้เกิดปัญญา อย่างน้อยที่สุดก็จะพบหนทางแห่งการจัดการกับความทุกข์ ตลอดจนได้ดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามแนวของพุทธศาสนิกชนที่ดี การสร้างสรรค์จารีกวีวัดพระเชตุพนฯ ที่แสดงความรู้เรื่องต่างๆ จึงได้สะท้อนกรอบความคิดเรื่องปัญญาออกมาทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างเป็นรูปธรรมได้อย่างดียิ่ง

การได้อ่านวรรณคดีไม่ใช่เพียงการได้เสพสุนทรียจากถ้อยคำ หรือได้เพลิดเพลินกับรูปสลักอักษรที่เป็นระเบียบงดงาม แต่การเสพวรรณคดีก็เป็นการเสริมสร้างให้เกิดปัญญาขึ้นได้ ดังแนวคิดของพระมหาธีระราชวัณ กมลวิบูลย์ ที่กล่าวไว้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับความงามทางศิลปะ ว่า

... หากพิจารณาสุนทรียศาสตร์บนพื้นฐานของหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยมีจุดประสงค์เพื่อพ้นทุกข์ ดับกิเลส และอธิบายสุนทรียศาสตร์ตามความหมายทางพระพุทธศาสนา ศิลปะที่มีคุณค่าทางความงามจะต้องเป็นศิลปะที่ผู้ชมสัมผัสได้ด้วยตนเอง และก่อให้เกิดปัญญาสามารถพัฒนาคุณภาพจิตใจและยกจิตของตนให้พ้นจากทุกข์ได้ ก่อให้เกิดผล คือ ส่งเสริมให้ผู้เสพศิลปะดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องตามหลักของความดี

นอกจากนี้ ศิลปะยังควรส่งเสริมให้ผู้เสพศิลปะค้นพบความจริง (อริยสัจ ๔ ไตรลักษณ์) และความสงบ (นิพพาน) ... ศิลปะได้ให้ผล 2 ประการนี้ ศิลปะนั้นจึงนับว่ามีคุณค่าทางพระพุทธศาสนา เพราะเป็นทรรศนะทางความงามเพื่อพัฒนาคุณภาพจิตใจและงามด้วยการเข้าถึงความจริงของชีวิตและธรรมชาติ ที่มีลักษณะประสานกลมกลืนกันไปอย่างมีระเบียบตามกฎธรรมชาติ ศิลปะจึงแสดงออกในรูปลักษณะที่ให้ความรู้สึกที่เป็นระบบระเบียบในดุลยภาพ และเอกภาพ ขณะเดียวกันก็กระตุ้นความใส่ใจด้วยการแสดงรายละเอียดและความประณีตบรรจง มุ่งให้เกิดการเพ่งพินิจในการรับรู้ เพื่อให้คงสติและสมาธิในการรับรู้ และสามารถพิสูจน์ได้ด้วยประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสทั้ง 6 นอกจากนี้ศิลปะยังสัมผัสกับจิตได้ง่ายและให้ผลโดยตรงต่อผู้เสพ การพิจารณาว่าศิลปะใดงามหรือไม่งาม มีคุณค่าหรือไม่มีคุณค่า ยังอาจพิจารณาได้ง่ายๆ ด้วยการสัมผัส หากศิลปะใดก่อให้เกิดความสงบและความสบายใจ ศิลปะนั้นนับว่ามีคุณค่าและความงามในทางพุทธศาสนา ...

(พระมหาธีระวัฒน์ กมลวิบูลย์, 2553: 54 - 55)

การสร้างวรรณคดีในจารึกและการนำจารึกมาเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างศิลปกรรมในวัด จึงไม่ใช่เพียงแค่การประดับตกแต่งเกิดความงาม จารึกวัดพระเชตุพนฯ มีความสำคัญในด้านการเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดความรู้ในสังคมสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือ วัด เป็นสถานที่ที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนทำให้ความรู้นั้นได้เผยแพร่ออกไปสู่วงกว้าง การสร้างวรรณคดีในวัดทำให้ผู้คนทุกชนชั้นได้มีโอกาสเข้ามาอ่าน ศึกษาด้วยตนเอง และในสถานที่วัดเป็นสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ เป็นสถานที่ที่มีแต่ความดีงาม เป็นสถานที่ที่คนได้ศึกษาเล่าเรียนมาแต่โบราณ ดังนั้นสิ่งที่นำมาจารึกจึงเป็นสิ่งที่มีความประเสริฐ และเป็นสิ่งที่จะปลูกฝังความดีงามให้แก่สังคม การเลือนกวีตและการเผยแพร่ความรู้ผ่านจารึกนั้นจึงเป็นการสนับสนุนการสร้างปัญญาในสังคมอย่างเป็นรูปธรรม

5.3 อิทธิพลของจารึกวัดพระเชตุพนฯ

จารึกวัดพระเชตุพนฯ นอกจากจะแสดงให้เห็นการสืบทอดงานวรรณคดีจากสมัยโบราณ และการสร้างสรรค์งานชิ้นใหม่เพื่อการจารึกในคราวปฏิสังขรณ์สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว จารึกวัดพระเชตุพนฯ ยังมีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์งานวรรณคดีในสมัยต่อมา และการสร้างสรรค์งานวรรณคดีประเภทจารึกอีกด้วย ดังนี้

5.3.1 อิทธิพลของจารีกวัตพระเชตุพนฯ ต่อวรรณคดีในสมัยหลัง

ในวัฒนธรรมวรรณศิลป์ของไทย การสร้างงานวรรณคดีจะมีการสืบต่อ และถ่ายทอดไปยังงานวรรณคดีรุ่นหลังอยู่เสมอ ดังนั้น การสร้างงานวรรณคดีของไทยจึงมีลักษณะเกิดขึ้นจากการต่อยอดจากงานวรรณศิลป์เดิมและอันอาจจะทำให้เกิดงานในลักษณะแบบเดิมหรืองานที่มีลักษณะเป็นการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ ในด้านความสัมพันธ์ของการสร้างงานในวัฒนธรรมวรรณศิลป์ สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา (2528: 94) กล่าวถึงความสัมพันธ์นี้ว่า

งานเขียนแต่ละชิ้นมีความสัมพันธ์กันอยู่ทั้งงานเขียนในสังคมเดียวกันหรืองานเขียนต่างสังคมต่างสมัยกันก็อาจมีอิทธิพลต่อกันได้ บทกวีแต่ละบทที่เขียนขึ้นย่อม ‘สัมพันธ์’ กับบทกวีอื่นๆ ที่เคยเขียนมาแล้ว อย่างน้อยที่สุดคำที่กวีใช้ หรือ รูปแบบ ที่ใช้ในงานชิ้นหนึ่งๆ ย่อมมิได้ถือกำเนิดมาจากความว่างเปล่าแต่อย่างใด หากเป็นการ ‘สะสม’ ‘สร้างสม’ ของวัฒนธรรมทางภาษาและวรรณศิลป์ของสังคมนั้นๆ เกิดเป็น ‘ชนบท’ ที่กวีอาจจะนำมาใช้ โดยอาจจะ ‘ดำเนินรอยตาม’ หรืออาจจะเป็นการพยายาม ‘แหกคอก’ ออกไปเพื่อสร้างสิ่งใหม่ขึ้น

แต่ไม่ว่าจะเป็นความพยายามที่จะ ‘รักษา’ หรือ ‘เปลี่ยนแปลง’ หรือ ‘สร้างสรรค์’ ก็เป็นความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมอันมีความเชื่อมโยงจากอดีตมาสู่ปัจจุบันรวมถึงอนาคตด้วย

จารีกวัตพระเชตุพนฯ เป็นวรรณคดีที่สำคัญสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่มีการรวบรวมวรรณคดีเก่าทั้งที่เป็นแบบการชำระและเขียนขึ้นใหม่ ในขณะเดียวกันก็มีการสร้างงานวรรณคดีขึ้นใหม่เช่นกัน

การสืบต่องานจากจารีกวัตพระเชตุพนฯ นั้น อาจจะเป็นการได้รับอิทธิพลโดยตรงหรือเป็นการนำความคิดที่มีมาแต่เดิมที่ส่งต่อผ่านจากจารีกวัตพระเชตุพนฯ อันทำให้เกิดความรู้ที่กว้างขวางมาตั้งแต่ครั้งนั้นก็ได้ อิทธิพลของจารีกวัตพระเชตุพนฯ ที่สืบเนื่องมาถึงวรรณคดีในรุ่นหลังอย่างเด่นชัด 2 ลักษณะคือ

5.3.1.1 การสืบทอดรูปแบบคำประพันธ์

การที่จารีกวัตพระเชตุพนฯ เป็นวรรณคดีที่สร้างและเผยแพร่ต่อสาธารณะเรื่องราวของวรรณคดีในจารีกวัตพระเชตุพนฯ รวมถึงความคิดในการสร้างงาน ได้ส่งต่ออิทธิพลไปถึงวรรณคดีในรุ่นหลัง ด้านรูปแบบนั้น จารีกวัตพระเชตุพนฯ มีการแสดงแบบตำราคำ

ประพันธ์ไว้ ที่สำคัญและมีขนาดยาวคือ ตำราฉันทวรรณพฤติ ตำราฉันทมาตราพฤติ และเพลงยาวกลบทเพลงยาวกลอักษร

แต่เดิมความรู้ทางการประพันธ์โดยเฉพาะฉันท จะมีการถ่ายทอดเป็นภาษาบาลีเนื่องเพราะมีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา แต่อย่างไรก็ตาม ในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้มีการเขียนอธิบายฉันทในคัมภีร์วุดโตทัยบางชนิดเป็นภาษาไทย ไว้ในจินตามณี ซึ่งปรากฏการณ์ในลักษณะนี้มีความเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางการสร้างงาน ที่ทำให้เกิดการสร้างงานและส่งต่อความรู้เป็นภาษาไทยมากขึ้น และการที่แปลเป็นภาษาไทยก็ทำให้เกิดการสร้างงานขึ้นมากมาย ดังที่ Hudak (1990: 48) กล่าวไว้ว่า

As the institution of the kingship became more powerful and complex during the Ayutthaya period, it increasingly took “the cultural initiative from the religious leadership.” The historians, the learned men, the poets and the grammarians served the court rather than religious order. With this change, the language used in compositions and documents changed from Pali to Thai. This is not to say that Pali lost its importance, particularly on religion were still produced in Pali. The emphasis, however, had shifted, with more works appearing in Thai.

การสร้างความรู้เรื่องฉันทวรรณพฤติและมาตราพฤติโดยแสดงตัวอย่างเป็นภาษาไทยนั้นน่าจะทำให้รูปแบบคำประพันธ์ประเภทฉันทนั้นมีความแพร่หลายมากยิ่งขึ้น และกวีผู้สร้างงานสมัยต่อมาก็ไม่จำกัดว่าต้องเป็นกวีในราชสำนักหรือพระสงฆ์อีกต่อไป และทำให้งานวรรณคดีคำฉันทมีการสร้างงานอย่างต่อเนื่องหลายเรื่องจนถึงในปัจจุบัน แม้ว่าจะไม่ได้ใช้ชนิดของฉันทที่เป็นจำนวนมากตามที่แสดงไว้ก็ตาม ดังที่ ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา กล่าวถึงการแต่งตำราฉันทวรรณพฤติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ว่า

... แต่ของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสที่ให้ไว้เป็นครั้งแรกถึง 50 ชนิด ให้เลือกแต่งกันตามอัชฌาศัยแล้วยังเขียนแผนผังไว้ให้ดู มีการชี้ว่าสัมผัสลงตรงไหน แม้แต่ปฐมาวตฉันทของบาลีที่ใช้แต่งเวสสันดรชาดกไม่เคยมีสัมผัส แต่ฉบับกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสมีสัมผัสเห็นชัดแจ้งถ้าเลื่อนสัมผัสไปตัวเดียวก็กลายเป็นกลอนแปดไปเลย นี่คือวิธีการเสนอรูปแบบคำฉันทของท่าน แม้ว่าท่านจะทำไว้เท่านี้แต่ก็นับว่ามีประโยชน์อย่างมากมาย ถึงแม้ว่าเวลาแต่งฉันทจริงๆ ไม่มีใครแต่งหลายแบบมากมายขนาดนี้ ขอให้ดูในหนังสือคำฉันทเมืองไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6

เรื่อยมา มีการใช้แบบฉันท์วรรณพฤติของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
หลายชนิด แม้กระนั้นก็ไม่มากมายโดยสักมากที่สุด 10 กว่าชนิดก็พอแล้ว ...

(ศักดิ์ศรี แยมันดดา, 2533: 16)

งานวรรณคดีในสมัยหลังการสร้างจารึกวัดพระเชตุพนฯ งานวรรณคดีประเภทฉันท์และ
คำฉันท์มีการสร้างงานมากขึ้นอย่างเด่นชัดในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดัง
จะเห็นได้จากในสมัยนี้มีการสร้างงานวรรณคดีคำฉันท์หลายเรื่อง เช่น พระนลคำฉันท์ พระ
นิพนธ์ของพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ อิลราชคำฉันท์ ของ พระยาศรีสุนทร
โวหาร (ผัน สาลักษณ) สามัคคีเภทคำฉันท์ ของชิต บุรทัต บทละครพูดคำฉันท์เรื่อง
มัทนะพาธา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากนี้ยังมีวรรณคดี
บางเรื่องที่มีการใช้ฉันท์ปนอยู่ด้วย เช่น พระนลคำหลวง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น

วรรณคดีคำฉันท์ในช่วงสมัยนี้มีการใช้ฉันท์ที่มากขึ้นไปกว่าโบราณ ดังจะเห็นได้จาก
พระนลคำฉันท์ซึ่งมีการใช้ฉันท์หลายชนิด ได้แก่ วสันตติลกฉันท์ อินทรวงศ์ฉันท์ อินทรวีเชียร
ฉันท์ ภูษงคปยาตฉันท์ สัททูลลวิกกีพิตะฉันท์ อุปชาติฉันท์ มาถนวกฉันท์ อีทิสะฉันท์
สัทธราฉันท์ ไตฎกฉันท์ ตนมุขฉันท์ กมลฉันท์

จะเห็นได้ว่า ฉันท์ที่ใช้ในพระนลคำฉันท์นั้นมีจำนวนชนิดมากกว่าที่นิยมกันในสมัย
โบราณก่อนที่มีจารึกตำราฉันท์วรรณพฤติและตำราฉันท์มาตราพฤติ ฉันท์หลายชนิดไม่เป็นที่
คุ้นเคย เช่น ตนมุขฉันท์ กมลฉันท์ เป็นต้น ดังตัวอย่าง

ตนมุขฉันท์ ฉันท์ชนิดนี้ประกอบด้วย ตะ คณะ ยะ คณะ กำหนดให้บทหนึ่งมี 4 บาท
แต่ละบาทมี 6 พยางค์ ในตำราฉันท์วรรณพฤติ อธิบายฉันท์ชนิดนี้ว่า “บาทหนึ่ง 6 อักษร สี่
บาทเปนบทหนึ่ง” (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 404) ดังตัวอย่าง

◎ หญิงใดกระ	มเลศคร้าน	ในการ์คฤ	หแสรังแสดง
ปากร้ายผะ	รุสาแรง	สำหรับกร	ศวาจา
◎ ยังผิวละ	ณะอำนาจ	คือทาศะ	ณะเคหา
นามอัยะ	สมาปรา	กฏิตังงพ	จนาดล

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 404)

การวางตำแหน่งคำในตนมุขฉันท์ข้างต้นกำหนดให้ 1 บาท มี 2 วรรค และ 2 บาท
เป็น 1 บท และมีการเพิ่มสัมผัสนอกลงไป ในที่นี้ ได้แก่ คร้าน – การ์ค – แสดง – แรง นาง –

ทาสะ และมีสัมผัสระหว่างบทคือคำสุดท้ายของบทแรกกับคำสุดท้ายของวรรคที่ 2 ของบทถัดมา ในที่นี้ได้แก่ จา – หา

ลักษณะตอนมัชฌาฉันท์ ในพระนลคำฉันท์ มีลักษณะฉันท์แบบเดียวกันกับในตำราฉันท์ วรรณพฤติ ดังตัวอย่าง

6

๑ ข้าแต่กลยานี	ข้านี้ก็ประจักษ์ตา
แปลกนกอภิศักดีวา	หกจบภพฤาทัน
๑ ไครไครบมีไกล้เธอ	เลิศเลอสร้างสรรค์
ไปเห็นก็และเปนขวัญ	ตาคุบมีรู้ทาง

(พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ, 2511: 187)

บทละครพูดคำฉันท์ เรื่องมัทนะพาธา เป็นวรรณคดีอีกเรื่องหนึ่งที่มีการใช้ฉันท์หลายแบบ ได้แก่ อินทวงศ์ฉันท์ อุปราติฉันท์ ภูซงคปยาตฉันท์ อินทรวีเชียรฉันท์ สัททูลลวิกกีพิตะฉันท์ วิชชুমมาลาฉันท์ วสันตติลกฉันท์ กมลฉันท์ สาลินีฉันท์ จิตรปทาฉันท์ อุปัญญาฉันท์ อุเปนทรวีเชียรฉันท์ สัทธาฉันท์ มันทักกันตาฉันท์ เมฆวิปยุชชิตาฉันท์ ไตฎกฉันท์ อีทิสะฉันท์ กุสุมิตดาเวลลิตาฉันท์ รโหทตาฉันท์ ตัวอย่างฉันท์ เช่น

มันทักกันตาฉันท์

อำไฉมฉายสายสะมะระมะทะนา,	พอสีเพลิงตา	เพราะลูกขวัญ !
ลูกอยู่ไกล้พอละก็กะมลฉันท์	แจกอกทกอัน	ประพรหมใจ
ไม่เคยมีศิษย์จจะอรวิไลย,	ช่างประพฤติให้	บิดาสุข,

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2544: 58)

วรรณคดีคำฉันท์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงสะท้อนให้เห็นความนิยมการนำแบบฉันท์ในตำราฉันท์วรรณพฤติมาประยุกต์ใช้ในวรรณคดีคำฉันท์ได้เป็นอย่างดี

จึงกล่าวได้ว่า ตำราฉันท์วรรณพฤติและมาตราพฤติที่จารึกที่วัดพระเชตุพนฯ ทำให้คนไทยที่ไม่ได้บวชเรียนในชั้นสูงได้รู้จักแบบฉันท์จากคัมภีร์วุตโตทัยมากขึ้น นอกจากนี้ลักษณะฉันท์ของไทยตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มมีความเคร่งครัดด้านการใช้คำครุ ลหุ และเคร่งครัดมากขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจนกระทั่งปัจจุบัน(คำยวง ศรีธวัช, 2533: 38) สาเหตุความเคร่งครัดดังกล่าวนี้ส่วนหนึ่งเป็นอิทธิพลมาจากตำราฉันท์วรรณพฤติและมาตราพฤติมาตราพฤติ ดังนี้

ตำราฉันทวิธีวรรณพฤติและมาตราพฤติมีอิทธิพลต่อการแต่งวรรณกรรมประเภทฉันทวิธีในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ทำให้ผู้ประพันธ์ในสมัยนี้ยึดมั่นต่อการใช้คำครุ – ลหุ ตามการสะกดคำมากขึ้น ทั้งนี้เพราะตำราฉันทวิธีวรรณพฤติและมาตราพฤติเป็นตำราฉันทวิธีภาษาไทยเล่มแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ อีกทั้งยังเป็นตำราฉันทวิธีโดยเฉพาะไม่ใช่ตำราคำประพันธ์ที่มีแบบแผนคำประพันธ์ทุกประเภท และกล่าวถึงฉันทวิธีในฐานะที่เป็นเพียงคำประพันธ์ประเภทหนึ่งเท่านั้น ตำราฉันทวิธีวรรณพฤติและมาตราพฤตินี้ประกอบด้วยชื่อฉันทวิธีต่าง ๆ ข้อบังคับเรื่องคณะและวิธีแต่งฉันทวิธีชนิดนั้นพร้อมการยกตัวอย่างประกอบทำให้เกิดความเข้าใจง่ายกว่าตำราคำประพันธ์โบราณอย่างจินตตามณี สิ่งสำคัญที่ทำให้หนังสือเล่มนี้มีลักษณะพิเศษกว่าวรรณกรรมประเภทฉันทวิธีร่วมสมัย หรือวรรณกรรมประเภทฉันทวิธีที่เกิดขึ้นก่อนหน้านี้นี้ คือ วิธีการใช้คำครุ – ลหุ ที่ปรากฏในตำราฉันทวิธีวรรณพฤติและมาตราพฤติจะยึดถือตามลักษณะการสะกดคำในภาษาไทยมากขึ้น ถึงแม้ว่าจะไม่เคร่งครัดนัก แต่ก็มีผลต่อผู้ประพันธ์รุ่นหลังในการเลือกใช้คำครุ – ลหุ ให้ตรงตามลักษณะการสะกดคำและพยายามยึดถือปฏิบัติตามกฎเกณฑ์นี้ อย่างเคร่งครัด

(คำยวง ศรีวัช, 2533: 39 - 40)

ข้อที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ ฉันทวิธีในสมัยช่วงยุคนี้มีการระบุชนิดฉันทวิธีลงไปในการประพันธ์ด้วย แทนที่จะเขียนเพียงตัวเลขดังเช่นในสมัยโบราณ แสดงให้เห็นแนวความคิดเรื่องการเลือกใช้ฉันทวิธีหลายชนิด การระบุชนิดฉันทวิธีจะไม่ทำให้ผู้อ่านสับสนว่าเป็นฉันทวิธีชนิดใด เช่น ฉันทวิธีที่มี 12 คำ มีหลายชนิด การระบุชื่อฉันทวิธีจะทำให้ผู้อ่านได้ทราบทันทีว่าเป็นกษุณฺคประยาตฉันทวิธี หรือ จิตรปทาฉันทวิธี เป็นต้น และการใส่ชื่อชนิดฉันทวิธี ยังเป็นการเน้นย้ำความคิดเรื่องการแต่งคำประพันธ์เพื่อให้เกิดการแสดงแบบฉันทลักษณะได้อย่างชัดเจนมาก

ตำราฉันทวิธีวรรณพฤติและมาตราพฤติยังมีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณคดีในการสร้างสรรค์รูปแบบฉันทวิธีแบบใหม่ ญาดา อรุณเวช (2539: 1283) กล่าวถึง อิทธิพลของตำราฉันทวิธีวรรณพฤติและมาตราพฤติในแง่มุมนี้ว่า

ตำราฉันทวิธีวรรณพฤติและมาตราพฤติมีส่วนจูงใจให้เกิดการพัฒนาฉันทวิธีไทยในด้านรูปแบบต่อเนื่องไปอีก ดังจะเห็นได้จากเกิดการประดิษฐ์ฉันทวิธีชนิดใหม่ขึ้นทั้งฉันทวิธีเดี่ยวและฉันทวิธีผสมในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 8 ฉันทวิธีเดี่ยวเกิดจากการนำ ‘คณะฉันทวิธีของบาลี’ มาจัดลำดับใหม่เกิดเป็นตรึงคามภาณีฉันทวิธี 14 และคชลีลาสฉันทวิธี 12 ส่วนฉันทวิธีผสมเกิดจากการ

รวมฉันทวรรณพฤติ 2 ชนิดเข้าด้วยกัน เกิดเป็นฉันทประติษฐีใหม่รวม 6
ชนิด

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ตำราฉันทในจารีกวดพระเชตุพนฯ โดยเฉพาะตำราฉันท
วรรณพฤตินั้น ไม่เพียงแต่เป็นการแสดงแบบฉันทลักษณะที่ทำให้เกิดความรู้ด้านแบบแผนคำ
ประพันธ์หลายชนิดมากขึ้นแล้ว ตำราฉันทดังกล่าวยังมีอิทธิพลทำให้เกิดการนำฉันทชนิดต่าง ๆ
ที่คนไทยไม่คุ้นเคยมาใช้มากขึ้น และยังมีวาทกรรมด้านการใช้คำครุ ลหุ นอกจากนี้ตำรา
ฉันทในจารีกวดพระเชตุพนฯ ยังมีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์ให้เกิดรูปแบบฉันทชนิดใหม่ ๆ ซึ่ง
ถือเป็นการต่อยอดความรู้อีกด้วย

เพลงยาวกลบทและเพลงยาวกลอักษรเป็นตำราการประพันธ์ที่มีอิทธิพลต่อการ
สร้างสรรค์งานวรรณคดีในสมัยหลังการสร้างจารีกวดพระเชตุพนฯ เช่นเดียวกัน เพลงยาว
กลบทและกลอักษรแสดงอิทธิพลค่อนข้างชัดเจน เนื่องจากการแต่งส่วนมากมักจะยังคงชื่อ
กลบทเอาไว้ให้เห็นว่าเป็นกลบทชนิดใด การแต่งกลบทที่สืบเนื่องมาจากจารีกวดพระเชตุพนฯ
นั้น มีปรากฏให้เห็นในวรรณคดีและกวีนิพนธ์รุ่นหลังหลายเรื่อง เช่น กลบทสุภาษิต ของหลวง
จรูญเกษม รอยทราย ของวันเนา ยูเด็น เป็นต้น ทั้งสองเรื่องข้างต้นนี้มีการนำกลบทมา
ใช้หลายแบบแต่เป็นการแสดงให้เห็นการสืบต่อความรู้มาใช้ โดยไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ
คำประพันธ์จากกลอนไปเป็นคำประพันธ์ชนิดอื่น หรือนำมาปรับเปลี่ยนรูปแบบ ดังตัวอย่างจาก
รอยทราย

กลบทว้าวผันหลัก บังคับการซ้ำคำข้ามวรรค โดยกำหนดให้คำปลายวรรคของแต่ละ
วรรคเป็นคำต้นวรรคของวรรคถัดไป

ที่คน

คนเคยคบขบใจให้สำนึก	นี้กรำลึกความหลังที่ฝังจิต
จิตเห็นห่างหมองใจจางได้คิด	คิดเป็นมิตรหมดเคียดเล็กเกลียดซัง
ซังทำไมใจเอื่อยอย่าเลยลับ	ลับแล้วกลับมาใหม่เหมือนใจหวัง
หวังฤดีที่ถวิลไม่ภินท์พัง	พังจนแม้ความหลังยังลางเลื่อน

.....
(วันเนา ยูเด็น, 2540: 20)

กฎบนกลบท ของคมทวน คันธนู ที่มีการนำกลบทมาผสมกันให้เป็นรูปแบบใหม่ เช่น
กลบทบานกลีบต่อดอก ที่นำกลบทบัวบานกลีบขยายที่บังคับการซ้ำคำต้นวรรคหรือต้นบาท กับ

กำหนดดอกที่บังคับการสัมผัสสระ (ในที่นี้คือสัมผัสสระที่ 2 คำสุดท้ายของแต่ละบาท) มารวมกัน และใช้คำประพันธ์คือโคลงจิตรลาลา² ดังตัวอย่าง

● เมืองเมื่อมีด	มัวสลัว
เมืองนั้นหัว	ปล่อยห้อย
เมืองไหนกลัว	เกลื่อนเถื่อน
เมืองนั้นงอย	งังฝัง

(คมทวน คันธนู, 2541: 17)

จะเห็นได้ว่า กลบทในจารึกวัดพระเชตุพนฯ เป็นต้นแบบในการสร้างงานวรรณคดีกลบทในสมัยหลังอย่างเห็นได้ชัด

ความรู้เรื่องการแต่งคำประพันธ์ วันเนาวิ ยูเต็น กล่าวถึง การศึกษาเรื่องกลอนไว้ในตำรากลบทเรื่อง กลอนกลว่า

การเขียนกลอนเป็นการสร้างงานศิลปะ ในขั้นแรกผู้เขียนจะต้องสร้างสภาพจิตใจให้พร้อมที่จะรับรสของศิลปะที่เรียกว่า มีรสนิยมในศิลปะ การสร้างความพร้อมนี้จะทำได้ด้วยการสร้างโอกาสที่ได้สัมผัสเกี่ยวข้องกับใกล้ชิดกับงานศิลปะ การได้พบเห็น ได้อ่านตัวอย่างบทกลอนดี ๆ ที่กวีรุ่นก่อน ๆ ได้เขียนไว้ จึงเป็นหนทางที่จะช่วยสร้างรสนิยมในด้านศิลปะวรรณกรรมให้เกิดขึ้นแก่จิตใจ เมื่อมีความพร้อมแล้วจึงก้าวไปสู่การเขียนกลอนด้วยการศึกษาข้อบังคับหรือบัญญัติต่างๆ แล้วจึงลงมือฝึกฝนเขียนกลอนด้วยตนเองให้เกิดความชำนาญ และขยายความคิดสร้างสรรค์งานของตนต่อไป การศึกษาเรื่องกลอน จึงประกอบด้วย 3 ส่วนสำคัญ คือ

1. การศึกษาจากแบบอย่างที่ดี
2. การศึกษายุติบัญญัติต่างๆ ของกลอน
3. การฝึกฝนสร้างงานของตนเอง

(วันเนาวิ ยูเต็น, 2544: 1-2)

² โคลงจิตรลาลาคือ “โคลง 5 พัฒนาของจิตร ภูมิศักดิ์” ดูเพิ่มเติมใน คมทวน คันธนู. (2541). กฏบทกลบท. เชียงใหม่: มิ่งขวัญ.

แนวความคิดเรื่องการเรียนรู้ด้วยการศึกษาจากแบบอย่างคำประพันธ์ที่ดี และการรู้ ภูมิปัญญาของการประพันธ์ ตลอดจนการฝึกฝนสร้างงานของตนเอง เหล่านี้ล้วนเป็นแนวความคิดนี้ ก็เป็นแนวความคิดที่มีมาในเรียนรู้และสืบทอดการแต่งคำประพันธ์ของไทยมาแต่โบราณที่เน้น การสร้างงานแบบตามแบบครู และได้แสดงไว้อย่างชัดเจนในจารีกวีวัดพระเชตุพนฯ ที่ทำให้ผู้ที่ สนใจการสร้างงานได้เห็นแบบอย่าง และการบัญญัติข้อบังคับต่าง ๆ อันจะทำให้เกิดเป็น แรงบันดาลใจในการฝึกฝนสร้างงานด้วยตนเองทั้งงานที่เป็นรูปแบบเดิมตลอดจนงานที่ สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ ในแง่มุมนี้ทั้งตำราฉันทลักษณ์และตำรากลบทจากจารีกวีวัดพระเชตุพนฯ จึงได้ทำ หน้าที่ของตำราประพันธ์ศาสตร์ไทยได้อย่างสมบูรณ์

ตำราประพันธ์ศาสตร์ในจารีกวีวัดพระเชตุพนฯ จึงแสดงให้เห็นความสำคัญและอิทธิพล ต่อการสร้างสรรคงานวรรณคดีในสมัยหลังจารีกวีวัดพระเชตุพนฯ ทั้งการแสดงรูปแบบคำ ประพันธ์ชนิดต่าง ๆ ความเคร่งครัดในการแต่ง ความพยายามที่จะสร้างสรรคงานวรรณคดีใน ฐานะตำรา ตลอดจนการสร้างสรรครูปแบบคำประพันธ์รูปแบบใหม่ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า จารีกวี วัดพระเชตุพนฯ มีความสำคัญโดดเด่นและมีอิทธิพลต่อการสร้างสรรคงานวรรณคดีในวัฒนธรรม วรรณศิลป์ของไทย

5.3.1.2 การสร้างงานวรรณคดีเพื่อเป็นพุทธบูชา

จุดมุ่งหมายสำคัญของการสร้างสรรคงานวรรณคดีไทยประการหนึ่งคือการ สร้างสรรคงานเพื่อเป็นพุทธบูชา จารีกวีวัดพระเชตุพนฯ ได้แสดงให้เห็นความคิดนี้ได้อย่างชัดเจน งานวรรณคดีในสมัยหลังจารีกวีวัดพระเชตุพนฯ นั้น แม้ว่าการสร้างวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับวัด โดยตรงนั้นมีไม่มากนักแต่มีงานกวีนิพนธ์เรื่องหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับวัดและการสร้างงานเพื่อ เป็นพุทธบูชาที่ชัดเจน ได้แก่ ชักมำชมเมือง ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ซึ่งแต่งเรื่องนี้ขึ้นเพื่อ ถวายเป็นพุทธบูชาแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และสักการบูชาพระพุทธรูปมหาณี รัตนปฏิมากร (วรรณภา ชำนาญกิจ, 2547: 99) และมีเนื้อหาพรรณนาเกี่ยวกับวัดพระศรีรัตน ศาสดาราม

จารีกวีวัดพระเชตุพนฯ ส่วนที่แสดงให้เห็นว่าเป็นการสร้างงานเพื่อเป็นพุทธบูชาที่ชัดเจน นั้น ได้แก่ เพลงยาวกลบทและกล่ออักษร ดังในเพลงยาวกลอนสุภาพ เรื่องพระราชปรารภกล่าว ไว้ว่า

ก็ทรงทราบว่สังวาสเนียดจิตร
แต่บูชาไว้ให้ครบจบลำน่า
อุทิศแทนสังคีตเครื่องดีดสี

ย่อมเป็นพิศม์กับสัลเหล่าคือเนกขาม
เป็นที่สำราญมะนัศผู้มัสการ
อยู่ชั่วหล้าชาติตรีตราบเพลิงผลาญ

พระทัยประสงจ้านงในพระโพธิญาณ จงสมพระประณิธานทุกสิ่งเอย ฯ
(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2554: 526)

เพลงยาวข้างต้นนี้ได้แสดงให้เห็นแนวคิดเรื่องการนำวรรณคดีเพื่อเป็นพุทธบูชาอย่างชัดเจน ส่วนชักม้าชมเมือง นั้น เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ กล่าวไว้ว่า

439 จำรูญจรเขรร้อย	เรียงราย
เป็นพุทธบูชาถวาย	เวี่ยล้อม
สิบนิ้วประนมลาย	สือสลัก
จากจิตสู่อุจิตน้อม	นบเนียนาบุญ
494 การุณรักหล่อเลี้ยง	รักษา
สอดใส่ศิลปะนานา	เอนกล้า
นานไปผิแปลงปรา-	กฏเปลี่ยน
จารึกเรื่องไว้คำ	คิดครั้งเคยยล
495 ผลกรรมนำให้รัก	รอยเขียน
ถือต่างรูปต่างเทียน	เทียบไว้
ผิดถูกปลุกฝังเพียร	ผจงแต่ง
นั่งร่ำร้อยดอกไม้	มันรู้คุณสนอง

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2520: 195)

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ยังได้ประพันธ์กลบทสิบแบบ และกล่าวถึงการนำร้อยกรองเป็นพุทธบูชาว่า

325 ครรไลล่วงแห่งห้อง	หันเห็น
ย้อยหยาดโทยมเย็น	เยียมห้อง
มโหรีเครื่องห้าเบญ-	จสังคิต
ประณีตนางน้อยน้อง	นั่งล้อมบรรเลง
326 เพลงกล่อมพระแก้วมิ่ง	มรกต
เจิมพระกรรณกรองรส	เรื้อยร้อย
ครรโลงเบิกกลบท	สิบแบบ
สอดประสานซ้องสร้อย	เสนาะไม้นางเมือง

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2520: 132)

จากโคลงข้างต้น จะเห็นได้ว่า เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ได้นำความคิดเรื่องการแต่งกลบทมาใช้กับการเป็นพุทธบูชาเช่นเดียวกับเพลงยาวกลบทและเพลงยาวกลอักษร แต่กลบทสิบแบบนั้นแต่งเพื่อเป็นพุทธบูชาที่เน้นไปที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วรณภา ชำนาญกิจ (2547: 107-108) กล่าวถึงกลบทสิบแบบไว้ว่า

... การแต่งบท ‘กลบทสิบแบบ’ ได้แก่ กลบทอักษรสลับกินนรเก็บบัว วัวพันหลัก ช้างประสานงา นาคบริพันธ์ ครอบจักรวาล ก้านต่อดอก โตเล่นหาง สารถีขั้บรถ และบุษบารักร้อย เพื่อสร้างจินตนาการ ในแง่อุปลักษณ์ของบทกวี ให้เป็นประดุจศัพท์ดุริยสังคีตกลม่อม พระแก้วมรกต ดังเปรียบว่า ‘มโหรีเครื่องห้าเบญจสังคีต ประณีตนางน้อยน้อย นิ่งล้อมบรรเลง’ ...

การที่เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ เลือกใช้กลบท และการกล่าวว่า “มโหรีเครื่องห้าเบญจสังคีต ประณีตนางน้อยน้อย นิ่งล้อมบรรเลง” นั้น แสดงอิทธิพลที่สืบต่อมาจากเพลงยาวกลบทและเพลงยาวกลอักษรอย่างชัดเจน ดังที่ในเพลงยาวพระราชปรารภได้กล่าวว่า “อุทิศแทนสังคีตเครื่องดีดี อยู่ชั่วหล้าชาติตราบเพลงผลาญ” (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 526)

อิทธิพลของจารึกวัดพระเชตุพนฯ ต่องานวรรณคดีในยุคหลังนั้น มีทั้งแสดงให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมทางถ้อยคำหรือเนื้อเรื่องอย่างเห็นได้ชัด หรือเป็นเพียงการแสดงให้เห็นกรอบความคิด แต่ความสัมพันธ์ดังกล่าวก็ได้เห็นกระบวนการทางวรรณศิลป์ที่มีการสืบต่อ ถ่ายทอด และการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ได้อย่างชัดเจน โดยที่จารึกวัดพระเชตุพนฯ เป็นแหล่งข้อมูลทางวรรณศิลป์ที่อาจจะเป็นต้นแบบ หรือเป็นการส่งผ่านจารึกวัดพระเชตุพนฯ ที่ก่อให้เกิดการสร้างงานชิ้นใหม่ในรูปแบบต่างๆ ในงานยุคหลัง

5.3.2 อิทธิพลของจารึกวัดพระเชตุพนฯ ต่อการสืบต่อทางการสร้างจารึก

วัดพระเชตุพนฯ นับได้ว่าเป็นวัดที่มีจารึกมากและเนื้อหาหลากหลายมากที่สุดแห่งหนึ่ง จารึกในวัดนี้มีเนื้อหาหลายเรื่องที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นเนื้อหาที่ไม่เคยปรากฏเป็นหลักฐานในวัดอื่นๆ ก่อนหน้านั้น ได้แก่ เนื้อหาในหมวดพุทธศาสนาบางเรื่อง เช่น เรื่องพระสาวิกา อุบาสก อุบาสิกา เป็นต้น และเนื้อหาในหมวดอื่นๆ เช่น หมวดทำเนียบ หมวดประเพณี หมวดอนามัย หมวดสุภามิต เป็นต้น ในขณะที่วัดอื่นๆ นั้น หากมีส่วนเนื้อเรื่องที่ไม่ใช่พุทธศาสนา ก็มักจะแทรกอยู่ในภาพจิตรกรรมฝาผนัง เช่น เรื่องราวเกี่ยวกับประเพณี วิถีชีวิต เป็นต้น หรือเขียนบันทึกความรู้ลงในสมุดไทย เช่น ความรู้เรื่องตำรายาในวัดต่างๆ

ถึงแม้ว่าเนื้อหาในจารึกวัดพระเชตุพนฯ หลายเรื่องไม่ได้มีเรื่องหลักธรรมทางพุทธศาสนาหรือคาถา เหมือนกับในวัดบางแห่ง อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่า จารึกที่วัดพระเชตุพนฯ มีเนื้อหาที่หลากหลาย และได้ถือว่าเป็นการขยายขอบเขตเนื้อหาที่นำมาสร้างเป็นจารึกในวัดให้กว้างออกไปมากกว่าการจารึกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา และการบันทึกเหตุการณ์การกุศลทางศาสนาเท่านั้น

สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชนิยมในการสร้างจารึกประดับคู่กับภาพจิตรกรรม และได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการสร้างจารึกในวัดที่สร้างขึ้นหรือมีการปฏิสังขรณ์ในสมัยของพระองค์อีก เช่น การสร้างจารึกที่วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร ที่มีเรื่องพุทธประวัติ เรื่องประวัติพระปัจเจกพุทธเจ้า และเรื่องโลกสันฐาน (พระบูรณการณ ธีรสารโ, 2551: 1) การสร้างจารึกอธิบายภาพชาดก ที่วัดเครือวัลย์ เป็นต้น แต่วัดพระเชตุพนฯ เป็นวัดที่มีการสร้างจารึกมากที่สุด

ส่วนบันทึกที่เกี่ยวข้องกับการสร้างและปฏิสังขรณ์วัด พบว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็มีความนิยมในการสร้างจารึกที่มีการบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับการสร้างและปฏิสังขรณ์วัด รวมถึงสิ่งก่อสร้างอื่นๆ หลายแห่ง ดังตัวอย่างเช่น จารึกที่ฐานพระสมุทระเจดีย์ (พ.ศ. 2370) ศิลาจารึกวัดโยธานิมิต (พ.ศ. 2377) ศิลาจารึกวัดหน้าพระเมรุ (พ.ศ. 2378) เป็นต้น

แม้ว่าการสร้างจารึกที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดอาจจะไม่ได้เป็นอิทธิพลโดยตรงที่ได้รับมาจากจารึกวัดพระเชตุพนฯ เนื่องจากเป็นประเพณีที่มีมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ในสมัยกรุงสุโขทัย แต่ก็น่าสังเกตว่าในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการสร้างจารึกในลักษณะนี้หลายแห่ง ซึ่งสอดคล้องกับแนวพระราชนิยมที่ได้แสดงไว้อย่างเด่นชัดในวัดพระเชตุพนฯ

ความนิยมในการสร้างจารึกในวัดหลังจากสมัยที่มีการจารึกที่วัดพระเชตุพนฯ แล้ว ยังมีปรากฏอยู่หลายวัด เช่น จารึกที่วัดเขาเต่าวัดประยูรวงศาวาส จารึกที่พระตำหนักปั้นหย่า จารึกที่หน้าพระอุโบสถวัดอรุณ เป็นต้น วัดบางแห่งก็มีปรากฏว่ามีจารึกอยู่เป็นจำนวนมากและประดับอยู่ตามผนัง หรือส่วนอื่นๆ ของวัด วัดที่มีจารึกเป็นจำนวนมาก ตัวอย่างเช่น วัดชุมพลนิกายราม วัดนิเวศธรรมประวัติ เป็นต้น จารึกที่วัดบางแห่งมีเนื้อหาคล้ายกับจารึกที่วัดพระเชตุพน เช่น จารึกบนแผ่นหินอ่อนที่พระอุโบสถ วัดมหาพฤฒาราม มีการจารึกเรื่องพระภิกษุผู้ถือธุดงค์ ส่วนวัดพระเชตุพนฯ มีจารึกเรื่องธุดงค์ 13 แต่ทั้งสองวัดนี้เนื้อหาแตกต่างกันอยู่บ้าง กล่าวคือจารึกที่วัดมหาพฤฒารามเน้นอธิบายหลักปฏิบัติ ส่วนจารึกที่วัดพระเชตุพนฯ เน้นเรื่องราวเกี่ยวกับตัวอย่างพระภิกษุที่ถือธุดงค์ประเภทต่างๆ เป็นต้น ดังตัวอย่างเรื่องปึงสุกุลิกังครุดงค์

เรื่องชุดงค์ 13 วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

๑) ผนังข้างบนคือ ปังสุกุลิกังครุดงค์ สมทานบริโศคนุ่งห่มแต่ผ้าบังสุกุล มีไต้ห่มซึ่งผ้าอันทากถวาย ดุจพระอนุรุธเถรมีจีวรเก่าคร่ำเธอเที่ยวไปแสวงหาผ้าอันทิ้งอยู่ณกองหยากเยื่อ มีนางฟ้าผู้หนึ่งเคยเป็นภรรยาพระมหาเถรแต่ชาติก่อน เอาผ้าทิพย์มาทิ้งไว้ 3 ผืน โดยยาว 13 ศอก กว้าง 5 ศอก พระมหาเถรได้ผ้านั้นมาเวฬุวนาราม พระสัพพัญญูทรงทราบก็ให้ประชุมพระอรหันต์ 500 เย็บจีวร พระองค์ทรงสนเข็ม พระโมคคัลลานไปเก็บผลหว้าประจำทวีปมาให้พระสงฆ์ฉัน เทพยดาลงมาบอกมหาชนให้นำจิ้งห็นมาถวายพระสงฆ์ พระอินทร์ลงมากวาดแผ้วลานพระอาราม

(ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน, 2517: 13)

จารีกบนหินอ่อนวัดมหาพฤฒาราม

1. ๑) ภิกษุผู้จะถือปังสุกุลพึงจะสมทานว่า คหบดีทานจีวร ปฏิภาณี ปามิ ปัส -
2. กุลิกงศ์ สมธียามิ ฯ ถ้าจะถืออย่างอุกฤษนั้นเก็บผ้าป่าเข้ามาทำไตรจีวรก็ได้
3. อย่างมัชฌิมะนั้นทายกทิ้งไว้ที่ประตูบ้าน แลกกองหยากเยื่อควรจะทำไตรจีวรได้
4. อย่างมธุรุษนั้นเพื่อนพรหมจรรย์ นำมาไว้แทบเท้าก็ควรทำไตรจีวรได้
- ๕) ภิกษุผู้ถือ
5. ปังสุกุลลิกะชุดงค์ทั้งสามจำพวกนี้ รับซึ่งผ้าผืนหนึ่งก็ดี อันคฤหัชนำมาถวายด้วยสัทธา
6. ก็ไม่ควรแก่ภิกษุพึงจะรับ ขาดจากปังสุกุลิกชุดงค์แล ฯ

(ประชุมศิลาจารีภาคที่ 6 ตอนที่ 2, 2521: 53)

นอกจากนี้ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังมีการสร้างโคลงภาพเรื่องรามเกียรติ์ประกอบเข้ากับภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ให้ประมุขนักปราชญ์ ราชบัณฑิต พระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนข้าราชการ แต่งโคลงรามเกียรติ์เพื่ออธิบายภาพรามเกียรติ์และโปรดให้จารึกไว้ ณ เสาพระระเบียงพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา โคลงรามเกียรติ์ที่แต่งครั้งนี้เป็นคำอธิบายภาพรามเกียรติ์ทั้ง 178 ห้อง แต่งเป็นโคลงสี่สุภาพ จำนวนห้องละ 28 บท รวมทั้งสิ้น 4,984 บท (อารมณ ไทยสุริโย, 2536: 8)

รูปที่ 6 ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์และโคลงภาพเรื่องรามเกียรติ์
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

โคลงภาพเรื่องรามเกียรติ์จึงได้สืบทอดแนวคิดเรื่องการสร้างสรรคงานจารึกสืบทอดจาก วัดพระเชตุพนฯ อย่างชัดเจน ทั้งด้านเนื้อหา คือเรื่องรามเกียรติ์ การใช้ลักษณะคำประพันธ์ ประเภทโคลง การประชุมกวี การสร้างจารึกเพื่อกำกับภาพจิตรกรรมที่ล้อมพระอุโบสถ และการสร้างขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชา

การสร้างจารึกที่วัดพระเชตุพนฯ อาจส่งอิทธิพลในฐานะต้นแบบความนิยมในการสร้างจารึกในศาสนสถานให้กลับมีเป็นจำนวนมากขึ้น นับจากในสมัยกรุงสุโขทัย จารึกในบางวัด อาจจะมีลักษณะเนื้อหาในแนวเดียวกับจารึกวัดพระเชตุพนฯ แต่จารึกในสมัยหลังก็มีเนื้อหาที่แตกต่างออกไป เช่น จารึกปริศนาธรรม ที่วัดบรมนิวาสฯ กรุงเทพฯ จารึกที่พระตำหนักปั้นหยา วัดบวรนิเวศ เรื่องทรงขอร้องมิให้ผู้หญิงขึ้นบนพระตำหนัก จารึกบางเรื่องมีสร้างเพื่อแสดงความไว้อาลัย เช่น จารึกคำไว้อาลัยที่สุสานวัดราชบพิธ เรื่องอนุสาวรีย์พระองค์เจ้าประพรรณพิลาศ เป็นต้น ในขณะที่จารึกบางเรื่องแม้จะจารึกเก็บไว้ที่วัดแต่เนื้อความไม่ได้เกี่ยวข้องกับการสร้างวัด การกุศลในวัด หรือทำขึ้นในคราวที่มีการปฏิสังขรณ์วัด เช่น จารึกที่วัดศรีสวย จังหวัดสุโขทัย เป็นจารึกเรื่องสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จทอดพระเนตรโบราณสถาน เมืองสุโขทัย เป็นต้น

จารีกวดพระเชตุพนฯ เป็นกลุ่มงานวรรณคดีที่นับว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เพราะนอกจากจารีกวดพระเชตุพนฯ จะประกอบไปด้วยงานวรรณคดีที่มากมายและมีจำนวนหลากหลายประเภทแล้ว จารีกวดพระเชตุพนฯ ได้แสดงให้เห็นความสำคัญของการสร้างสรรค์วรรณคดีที่มีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาและความรู้ อันเป็นสิ่งที่มิใช่ในขอบข่ายการสร้างงานวรรณคดีของไทยมาตลอดได้อย่างชัดเจน อีกทั้งจารีกวดพระเชตุพนฯ ยังแสดงให้เห็นลักษณะการสร้างงานวรรณคดีในราชสำนักและยังมีอิทธิพลต่อการสร้างงานวรรณคดีในยุคหลังอีกด้วย

บทที่ 6 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มุ่งเน้นที่จะศึกษาจารีกวดพระเชตุพนฯ ในมิติของความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดี กับวัฒนธรรมพุทธศาสนาและวัฒนธรรมวรรณศิลป์ เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่าการสร้างงานวรรณคดีของไทยนั้นมีแนวคิดทางพุทธศาสนาและวรรณศิลป์เป็นส่วนสำคัญในการสร้างงาน

วรรณคดีไทยประเภทจารีกเป็นวรรณคดีที่มีอายุยาวนานมากกว่าวรรณคดีที่ใช้วัสดุอื่น ๆ ความคงทนที่ผ่านกาลเวลา และการค้นพบที่เผยแพร่ไปสู่สาธารณชนโดยตรงเป็นสิ่งที่ทำให้จารีกได้รับการยอมรับในฐานะข้อมูลชั้นต้น จารีกส่วนมากที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงสุโขทัยจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นจารีกที่เน้นการบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมขณะนั้น หรือเป็นเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ

จารีกวดพระเชตุพนฯ เป็นวรรณคดีที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นงานวรรณคดีที่มีการสร้างตามพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์สองรัชกาล แต่จารีกที่ปรากฏเป็นหลักฐานในปัจจุบันนี้แทบทั้งหมดสร้างในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

จารีกวดพระเชตุพนฯ เป็นวรรณคดีที่มีความสำคัญในวงวรรณคดีไทย สาเหตุที่สำคัญส่วนหนึ่งนั้นมาจากจารีกวดพระเชตุพนฯ มีจำนวนเรื่องที่มีหลายประเภทและมีจำนวนเรื่องมาก การรวมวรรณคดีไว้หลายประเภทและหลายเรื่องในทีเดียวกันทำให้จารีกวดพระเชตุพนฯ มีความโดดเด่นและได้รับยกย่องในด้านการรวบรวมสรรพวิชาความรู้ จึงกล่าวได้ว่า จารีกวดพระเชตุพนฯ จึงเป็นจารีกที่มีความแตกต่างกับจารีกโดยทั่วไป

การศึกษาวิจัยจารีกวดพระเชตุพนฯ ในครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงพยายามที่จะศึกษาจารีกวดพระเชตุพนฯ ในด้านความสัมพันธ์กับขนบการสร้างจารีกที่มีมาแต่โบราณในวัฒนธรรมพุทธศาสนาและวัฒนธรรมวรรณศิลป์ของไทย ตลอดจนการศึกษาจารีกวดพระเชตุพนฯ ในฐานะที่เป็นวรรณคดีที่มีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเผยแพร่สู่สาธารณชนผ่านสถานที่คือวัด ซึ่งมีความแตกต่างกับการศึกษาจารีกวดพระเชตุพนฯ ที่ผ่านมาที่เน้นการศึกษาทางด้านความรู้ ประวัติศาสตร์ หรือการศึกษาทางด้านวรรณศิลป์

นอกจากความน่าสนใจเรื่องจำนวนวรรณคดีแล้ว การสร้างงานวรรณคดีแล้วนำมาเผยแพร่ในวัด ซึ่งถือเป็นสถานที่สำหรับการเล่าเรียนอันไม่เลือกชนชั้น และเป็นการนำวิธีการและแนวคิดของการเขียนจารีกที่เน้นเผยแพร่และเน้นความยั่งยืนด้วยวัสดุที่คงทนและการใช้รูปแบบลายลักษณ์ จารีกวดพระเชตุพนฯ จึงเป็นวรรณคดีที่มีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาอย่างเป็นรูปธรรมและยังแสดงให้เห็นการผสมกันระหว่างพุทธศาสนากับการสร้างงานลายลักษณ์ได้อย่างเด่นชัด

จารีกวีวัดพระเชตุพนฯ ยังแสดงให้เห็นสถานภาพที่สูงส่งของวรรณคดีและแสดงมโนทัศน์เรื่องสถานภาพของวรรณคดีในฐานะที่เป็นพุทธบูชา จารีกวีวัดพระเชตุพนฯ ยังได้แสดงบทบาทของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่สำคัญมากสำหรับการสร้างสรรค์วรรณคดีไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระองค์ได้แสดงให้เห็นพระราชกรณียกิจที่สำคัญมากคือ การ “ผดุงกระวีวรรณกิจ” เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ส่งเสริมงานกวีและสถานภาพของกวีให้มีความโดดเด่น ทำให้งานกวีนั้นเผยแพร่ไปสู่สาธารณชนได้อย่างแท้จริง

การเผยแพร่ในงานในจารีกวีวัดพระเชตุพนฯ ทำให้กวีตระหนักบทบาทหน้าที่ของตนเองในฐานะผู้ที่สร้างปัญญาและมอบความรู้ให้แก่ผู้อื่น อีกทั้งงานของตนที่เป็นลายลักษณ์ในจารีจะเป็นงานที่คงทนอยู่ข้ามกาลเวลา

การที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เปิดโอกาสให้บุคคลกลุ่มต่างๆ ได้ร่วมสร้างงานได้ทำให้ขอบเขตของการเป็นกวีนั้นกว้างขึ้นไม่ใช่เพียงแต่กวีที่เป็นอาลักษณ์ในราชสำนักหรือเฉพาะพระสงฆ์เท่านั้นกวีไทย ข้าราชการบริวารในพระองค์ก็ได้ร่วมแสดงฝีมือในฐานะกวี การสร้างงานในราชสำนักจึงไม่ใช่การสร้างงานเพื่อเป็นการแสดงความสามารถให้ประจักษ์ในหมู่ปราชญ์ด้วยกัน แต่การสร้างงานในจารีกวีวัดพระเชตุพนฯ หลายเรื่องได้ประกาศต่อสาธารณชนพร้อมกับการแสดงชื่อผู้แต่ง ในแง่หนึ่งคือการประกาศการทำกุศล แต่ในอีกแง่มุมหนึ่งนับว่าเป็นเรื่องท้าทายความสามารถเพราะงานของตนและชื่อของผู้สร้างงานจะเผยแพร่ไปสู่สาธารณะอย่างแท้จริง ซึ่งผู้เสพอจะต้องเป็นบุคคลหลายระดับ

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งเสริมให้หน้าที่กวีมีความยิ่งใหญ่ การสร้างงานของกวีส่วนหนึ่งคือการถวายบทประพันธ์ที่มีความไพเราะประณีตให้แก่พระมหากษัตริย์ แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมอบวรรณคดีเหล่านี้ให้แก่ปวงชน พระองค์จึงทรงแสดงบทบาทของพระมหากษัตริย์ผู้ที่มีมอบความรู้และสร้างปัญญาให้แก่สังคม ซึ่งพระราชภารกิจในการสร้างปัญญานี้ได้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องธรรมราชา และพระมหากษัตริย์ในฐานะพระโพธิสัตว์ เป็นผู้สอนธรรมให้แก่ปวงชน และจะนำพาให้ประชาชนทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นชนชั้นใดนั้นได้พ้นไปจากความทุกข์ กวีจึงมีความสำคัญมากในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของความสำเร็จของพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นธรรมราชาและส่งเสริมเรื่องทานบารมีและปัญญาบารมีของพระมหากษัตริย์ในฐานะพระโพธิสัตว์ที่จะนำพาพสกนิกรของพระองค์ให้พ้นจากความทุกข์

การสร้างความรู้ให้แก่ประชาชนนั้น ยังกล่าวได้ว่าเป็นพระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระมหากษัตริย์ไทย และแสดงให้เห็นเด่นชัดเป็นรูปธรรมอย่างต่อเนื่องมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันที่ทรงเน้นการสร้างงานพระราชนิพนธ์รูปแบบต่างๆ และเผยแพร่ไปยังพสกนิกรของพระองค์

วรรณคดีสร้างความรู้ และความรู้นั้นก็ทำให้เกิดปัญญา จาริกวัดพระเชตุพนฯ ได้แสดงให้เห็นการนำวรรณคดีมาใช้เพื่อให้เกิดเป็นแนวทางในการสร้างปัญญาทั้งทางโลกและทางธรรมทางธรรมนั้น โดยเฉพาะหลักธรรมต่างๆ หรือเรื่องราวในพระพุทธศาสนาเป็นความรู้ที่คงที่ไม่เปลี่ยนแปลง เช่น ความรู้ที่เกี่ยวกับการบรรลุ คือเรื่องอสุภ 10 ญาณ 10 ซึ่งเป็นความรู้ทางด้านสมาธิและปัญญา เป็นต้น ในขณะที่ความรู้ในทางโลกนั้น แม้จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปุถุชนแต่ความรู้นั้นก็มีความเกี่ยวพันในทางธรรม เช่น จาริกเรื่องแพทย์แผนไทยแสดงให้เห็นว่า การรักษากายให้เป็นปรกติก็ย่อมที่จะทำให้คนนั้นพ้นจากความทุกข์ เป็นต้น นอกจากนี้จาริกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตน รวมถึงจาริกเรื่องเปรตตกถา นิรยกถา รวมถึงเรื่องชาดกต่างๆ ก็เป็นการสื่อให้คนได้รู้จักรักษาศีล หรือการดำรงชีวิตในศีลธรรมนั้นถือเป็นพื้นฐานที่สำคัญสำหรับพุทธศาสนิกชน เพราะศีลนั้น ถือเป็นรากฐานในขั้นต้นสำหรับการสร้างปัญญาในทางธรรม ที่จะต่อยอดไปสู่สมาธิและปัญญา นอกจากนี้วรรณคดีหลายเรื่องในจาริกวัดพระเชตุพนฯ เป็นวรรณคดีที่ทำให้เกิดการสร้างความรู้ในฐานะที่เป็นตำรา เช่น ตำราคำประพันธ์ เป็นต้น และเป็นข้อมูลทางด้านเนื้อหา เช่น เรื่องศาสนา ตำนาน เรื่องคนต่างภาษา เป็นต้น ที่จะทำให้เกิดการสร้างงานวรรณคดีได้ต่อไป

ดังนั้น เมื่อความรู้ทำให้เกิดปัญญา การสร้างหนังสือหรือการสร้างวรรณคดีจึงมีความสำคัญ และเป็นสิ่งที่สร้างอานิสงส์ได้มาก ในขณะเดียวกันความรู้ในการสร้างหนังสือจึงเป็นความรู้ที่สูงส่งเพราะสัมพันธ์กับการสร้างงานในพระศาสนา

ความคิดเรื่องการสร้างหนังสือในพระศาสนาเป็นความคิดที่มีมาอย่างยาวนานในสังคมไทย แต่อาจจะจำกัดอยู่ในกลุ่มผู้รู้หนังสือหรือผู้ที่มีความใกล้ชิดกับพระศาสนา และการสร้างงานวรรณคดีก็จะเผยแพร่ในวงจำกัด อีกทั้งการสร้างงานวรรณคดีในสมัยโบราณก่อนหน้าจาริกวัดพระเชตุพนฯ มักจะสร้างขึ้นเป็นเรื่องๆ โดยไม่ได้มีจุดประสงค์ที่จะสร้างงานเพื่อให้เป็นกลุ่มของงานวรรณคดีดังเช่นจาริกวัดพระเชตุพนฯ ความคิดเรื่องการสร้างหนังสือหรือวรรณคดีในพระศาสนา ถึงแม้ว่าจะเป็นความคิดที่สัมพันธ์กับการสร้างงานมาแต่เดิมแต่ก็ไม่ได้แสดงให้เห็นได้อย่างเด่นชัด

กล่าวได้ว่า จาริกวัดพระเชตุพนฯ ทำให้ความคิดเรื่องการสร้างวรรณคดีเพื่อความรู้และพุทธบูชานั้นมีความชัดเจน แสดงให้เห็นขอบเขตของการสร้างงานวรรณคดี ทั้งในระดับที่เป็นจิตวิญญาณ อรรถประโยชน์ และความงาม แสดงออกมาอย่างเด่นชัดเป็นรูปธรรมด้วยการนำวรรณคดีหลายเรื่องมารวมอยู่ด้วยกันและเผยแพร่ไปยังสาธารณะทำให้จาริกวัดพระเชตุพนฯ นั้น เป็นงานวรรณคดีที่มีทั้งความงดงามและความยั่งยืน

นอกจากนี้จารีกวัตพระเชตุพนฯ ยังแสดงให้เห็นแนวคิดของการสร้างงานวรรณคดีไทย อีกประการหนึ่งคือ ความสำคัญของพระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นศูนย์กลางของการสร้างงานวรรณคดี แสดงให้เห็นว่าทรงมีพระราชประสงค์ให้คนได้ตระหนักถึงความสำคัญของการเรียนรู้ ในขณะที่สังคมกำลังจะเปลี่ยนด้วยอิทธิพลจากตะวันตกและมีเทคโนโลยีที่เริ่มเข้ามา นอกจากนั้นสังคมในขณะนั้นกำลังเริ่มต้นมีการพัฒนาการทางด้านการพิมพ์ จารีกวัตพระเชตุพนฯ จึงอาจจะเป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เริ่มเห็นความสำคัญของการเผยแพร่ความรู้ด้วยลายลักษณ์ เป็นการกระตุ้นให้สังคมได้เห็นความสำคัญของการศึกษาเล่าเรียน ความเท่าเทียมกันที่จะเข้าถึงความรู้ของคนทุกชนชั้น เพื่อสังคมไทยได้ปรับตัวเข้าสู่ในสังคมโลกที่กำลังมีความเปลี่ยนแปลงไป

การสร้างจารีกวัตพระเชตุพนฯ จึงเป็นปรากฏการณ์ทางวรรณคดีที่สำคัญ ไม่เฉพาะแต่การรวบรวมความรู้ สร้างและเผยแพร่เท่านั้น แต่เป็นการให้คนในสังคมได้ร่วมกันตระหนักถึงคุณค่าความรู้ที่เป็นมรดกสืบทอดมาของวัฒนธรรมไทย ในช่วงสมัยที่มีความเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การที่จารีกวัตพระเชตุพนฯ ได้รับการขึ้นทะเบียนให้เป็นมรดกความทรงจำแห่งโลก ค.ศ. 2011 จึงเป็นการยืนยันคุณค่าของจารีกวัตพระเชตุพนฯ ที่แสดงให้เห็นว่า การสร้างงานวรรณคดีของไทยที่เกิดจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้น มีความโดดเด่น ถือเป็นงานในระดับสากล และเป็นการยืนยันให้เห็นสถานภาพของวรรณคดีไทยว่ามีความสำคัญไม่เฉพาะแต่สำหรับคนไทยเท่านั้น แต่มีความสำคัญสำหรับมนุษยชาติในฐานะที่เป็นมรดกของวรรณคดีในวัฒนธรรมพุทธศาสนาที่มีสถานภาพสูงส่งและบ่งบอกถึงความเป็นอารยะของวัฒนธรรมไทย

ข้อเสนอแนะ

1. จารีกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยังมีอีกหลายเรื่อง กระจายอยู่ตามสถานที่ต่างๆ เช่น วัดสุทัศน์เทพวราราม เป็นต้น โดยมากการศึกษาจารีกมักจะศึกษาในแง่มุขที่เกี่ยวกับอักษรและการปริวรรต รวมถึงที่มาของเนื้อเรื่อง แต่ยังไม่ค่อยมีผู้ใดสนใจศึกษาจารีกในเชิงวรรณคดีอย่างจริงจังมากนัก การศึกษาจารีกในกลุ่มดังกล่าวนี้อาจจะทำให้มีความเข้าใจการสร้างงานวรรณคดีประเภทจารีกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ได้มากยิ่งขึ้น

2. วรรณคดีประเภทจารีกตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย แม้ว่าจะมีการรวบรวมและปริวรรตไว้มากมายแต่การศึกษาจารีกมักนิยมศึกษารูปแบบอักษร และอักขรวิธีแต่ยังไม่ค่อยมีใครสนใจ

ศึกษาในเชิงวรรณศิลป์มากนัก การศึกษาจารึกในด้านวรรณศิลป์อาจจะทำให้ได้เห็นแง่มุมด้านวรรณศิลป์ของไทยจากวรรณคดีประเภทจารึกได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

3. การศึกษาวรรณคดีที่มีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาอาจจะศึกษาได้จากวรรณคดีประเภทอื่นอีกนอกจากการศึกษาข้อมูลจากวรรณคดีประเภทจารึกเพียงอย่างเดียว การศึกษาวรรณคดีประเภทอื่นในด้านความสัมพันธ์กับพุทธศาสนา อาจจะทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับอิทธิพลของพุทธศาสนาในวรรณคดีไทยได้มากยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กฎหมายตราสามดวง. (2548). กรุงเทพฯ: สถาบันปรีดี พนมยงค์.

ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และวิรัตน์ อุณาพรวารวณกร. (2527). **คัมภีร์โบราณฉบับหลวงในรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร.

กุสุมา รัชมณี. (2537). **ตั้งรัตนแห่งโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: ศยาม.

กุหลาบ มลลิกะมาส. (2531). **ความรู้ทั่วไปทางวรรณคดีไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

โกชัย สาริกบุตร. (2519). **การวิเคราะห์กลบทในกวีนิพนธ์ไทย**. กรุงเทพฯ: เอกสารการนิเทศ การศึกษาฉบับที่ 169 หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู.

คณะกรรมการดำเนินงานโครงการศึกษาเรื่องระบบการศึกษาไทยในรอบ 200 ปี: สมรรถนะ ผลกระทบและแนวโน้มในอนาคต. (ม.ป.ป.). **ระบบการศึกษาไทยในรอบ 200 ปี: สมรรถนะ ผลกระทบ และแนวโน้มในอนาคต**. กรุงเทพฯ: กองวิจัยการศึกษาสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติสำนักนายกรัฐมนตรี.

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2552). **วรรณคดีบาลี**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

คมทวน คันธนู. (2541). **กฎบทกลบท**. เชียงใหม่: มิ่งขวัญ.

คัมภีร์มหาวงศ์. (2534). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2553). **คึกฤทธิ์พูด: วรรณกรรมกับสังคม**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิคึกฤทธิ์ 80 ในพระบรมราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.

คำยวง ศรีธวัช, หม่อมหลวงหญิง. (2533). **วรรณกรรมประเภทฉันทในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

คู่มือนำเที่ยววัดโพธิ์. (2550). พิมพ์ครั้งที่หก. กรุงเทพฯ: คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน.

- จินตามณี. (2554). กรุงเทพฯ: เพชรกระรัต.
- จินตามณี ฉบับหมอบรัดเลย์. (2546). กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- เจตนา นาควัชระ. (2546). ศิลป์ส่องทาง: รวมบทความทางวิชาการของเจตนา นาควัชระ. กรุงเทพฯ: คมบาง.
- เจตนา นาควัชระ. (2548). วรรณกรรมในชีวิตไทย ใน ตามใจฉัน – ตามใจท่าน, หน้า 79 - 112 กรุงเทพฯ: คมบาง.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2516). พระราชพิธีสิบสองเดือน. (พิมพ์ครั้งที่ 14). พระนคร: ศิลปาบรรณาการ.
- จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. (2530). วัดสำคัญที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างและปฏิสังขรณ์ ใน การบรรยายพิเศษเฉลิมพระเกียรติ 200 ปี พระบรมราชสมภพพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 74-105. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. (2544). วรรณคดีอยุธยาตอนต้น: ลักษณะร่วมและอิทธิพล. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. (2549). อ่านสุภาษิตพระร่วง ฉบับวิเคราะห์และถอดความ. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาติรี ประกิตนันทการ. (2552). “คติสัญลักษณ์ในการออกแบบวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม.” สถาปัตยกรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ.
- ไชยวัฒน์ กบิลกาญจน์. (2525). วิสุทธิมรรคและปรมาตตมัชฌู สามหาฎีกา ฉบับแปลเป็นภาษาไทย ภาค 1 เล่ม 1. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ แนน มหานีรานนท์.
- ไชยวัฒน์ กบิลกาญจน์. (2527). วิสุทธิมรรคและปรมาตตมัชฌู สามหาฎีกา ฉบับแปลเป็นภาษาไทย ภาค 1 เล่ม 3. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ แนน มหานีรานนท์.
- โชติ กัลยาณมิตร. (2548). พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปะที่เกี่ยวข้อง. กรุงเทพฯ: การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย.
- โชษิตา มณีใส. (2550). บรรทัดฐานการประพันธ์วรรณกรรมคำฉันท์สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ศึกษาจากกฤษฎาสอนห้องคำฉันท์พระนิพนธ์ของสมเด็จพระ

พระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. กรุงเทพฯ: รายงานผลงานวิจัยเสริม
หลักสูตร.

ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์. (2505). พระคัมภีร์จินตตามณีของพระโหราธิบดี. (พิมพ์เป็นที่ระลึกใน
งานพระราชทานเพลิงศพพระภักทมุนี(อิน สัตยาภรณ์) ภักทมุนี นธ.เอก ปธ.9 จำอาวาส
วัดทองนพคุณ ณ เมรุวัดทองนพคุณ วันที่ 13 มกราคม 2505).

ญาดา อารุณเวช. (2539). พัฒนาการของฉันทน์ในวรรณกรรมคำฉันท์. วิทยานิพนธ์ปริญญา
อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

ญาโณทโยปกรณ์ (คัมภีร์ญาโณทโย). (2506). กรุงเทพฯ: งานสมโภชพระสุพรรณบัฏ สมเด็จพระ
สังฆราชญาโณทโยมหาเถระ วันที่ 22-23 มิถุนายน พ.ศ.2506.

ดวงมน จิตรจำนง. (2540). คุณค่าและลักษณะเด่นของวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์
ตอนต้น. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

दनัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์. (2555). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ตินาร์ บุญธรรม. (2554). พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว: พระอัจฉริยภาพในการบริหาร
จัดการ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2506). ตำนานพุทธเจดีย์. พระนคร:
กรมศิลปากร.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2513). พิมพ์ครั้งที่ 8. เพลงยาวกล
บทและกลอักษร และจารึกวัดพระเชตุพนฯ ในรัชกาลที่ 3. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพ รองอำมาตย์ตรีผาด นาคพัฒน์ ณ เมรุวัดประยูรวงศาวาส วันที่
24 สิงหาคม 2513).

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2518). พิมพ์ครั้งที่ 10. ชีวิตและงาน
ของสุนทรภู่. กรุงเทพฯ: เสริมวิทย์บรรณาการ.

ตรัง, พระยา. (2547). วรรณกรรมพระยาตรัง. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
กรมศิลปากร.

- ตำนานเทศน์มหาชาติ. (2508). (ม.ป.ท.). (พิมพ์ในงานฉาบปกนิกศพนายทิม อรุณศรี ณ เมรุวัด
สระเกศราชวรมหาวิหาร 27 มีนาคม 2508).
- ตำรายา ศิลาจารย์กในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) พระนคร. (2537). กรุงเทพฯ:
โครงการประสานงานพัฒนาเครือข่ายสมุนไพร (ปพส.).
- ไตรภูมิ เอกสารจากหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส. (2554). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ไตรภูมิโลกวิจิตรจินตนิพนธ์. (2535). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ทวีศักดิ์ ญาณประทีป. (2518). วรรณกรรมศาสนา. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ทวีศักดิ์ เผือกสม. (2540). การปรับตัวทางความรู้ ความจริง และอำนาจของชนชั้นนำ
สยาม. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิต
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทวีศักดิ์ เผือกสม. (2546). คนแปลกหน้านานาชาติของกรุงสยาม. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ทรงวิทย์ แก้วศรี. (2517). ความเป็นมาของไตรปิฎกไทย. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์.
- ทองย้อย แสงสินชัย. (2549). ประชุมโคลงโลกนิติ ฉบับถอดความ. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. (2538). พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3. พิมพ์ครั้งที่
2. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- ธนอร อัสวงศ์. (2543). แนวจริยปฏิบัติในงานวรรณศิลป์ในประชุมจารึกวัดพระเชตุพน.
วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชนิด อยู่โพธิ์. (2508). ตำนานเทศน์มหาชาติ. ธนบุรี: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์.
- ชเนศ เวศร์ภาดา. (2543). ตำราประพันธ์ศาสตร์ไทย: แนวคิดและความสัมพันธ์กับชนบ
วรรณศิลป์ไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีไทย
ภาควิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธรรมาภินันท์, หลวง. (2457). กลบทสุภาษิต. พระนคร: โรงพิมพ์ไทย.
- น. ณ ปากน้ำ และคนอื่นๆ. (2525). สังคมไทยกับจิตกรรมฝาผนัง. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดี
ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- นัยนา เกิดวิชัย. (2539). **ความสัมพันธ์ระหว่างความคิดเรื่องบุญกับนิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาท**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นาฏวิภา ชลิตานนท์. (2524). **ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นวมานุกรมখনบประเพณีไทย **หมวดประเพณีราชฎี เล่ม 3 (คติความเชื่อ)**. (2552). กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- นิพนธ์ สุขสวัสดิ์. (2521). **วรรณคดีไทยเกี่ยวกับพุทธศาสนา**. พิษณุโลก: โครงการตำรา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก.
- นิรภัย ถวิล. (2545). **กระบวนการวิธีนำเสนอองค์ความรู้ในประชุมจารึกวัดพระเชตุพนโดยผ่านฉันทลักษณ์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย (กลุ่มวรรณคดี) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- นียะดา เหล่าสุนทร. (2536). **เทพยภพที่ถูกลืม**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- นียะดา เหล่าสุนทร. (2537). **โคลงโลกนิติ: การศึกษาที่มา**. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง.
- นียะดา เหล่าสุนทร. (2538). **การฟื้นฟูอักษรศาสตร์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช**. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง.
- นียะดา เหล่าสุนทร. (2539). **ศิลาจำหลักเรื่องรามเกียรติ์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ “ทุนพระพุทธรูปยอฟ้า” ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- นียะดา เหล่าสุนทร. (2540). **ภูมิปัญญาของคนไทย: ศึกษาจากวรรณกรรมคำสอน**. (ทุนส่งเสริมกลุ่มวิจัย – เมธีวิจัยอาวุโส สกว. พ.ศ. 2540).
- นียะดา เหล่าสุนทร. (2542). **พินิจวรรณกรรม: รวมบทความวิจัยด้านวรรณคดีและภาษา**. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง.
- นียะดา เหล่าสุนทร, บรรณารักษ์. (2544). **โคลงกลบทวัดพระเชตุพน**. กรุงเทพฯ: คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน.
- เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2520). **ซึกม้าชมเมือง**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: การเวก.

- เนื่ออ่อน ขว้ทองเขี้ยว. (2556). **ความเข้าใจในจิตรกรรมไทยประเพณี**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บทละครนอกกรวม 6 เรื่อง พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย**. (2540). พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: บรรณาการ.
- บุญเดือน ศรีวรพจน์ และประสิทธิ์ แสงทับ. (2542). **สมุดข่อย**. กรุงเทพฯ: โครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย.
- บุษบา ประภาสพงศ์ และคนอื่นๆ, บรรณาการ. (2542). **แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์: ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวรรณกรรมของชาติ**. กรุงเทพฯ: สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- บุหลง ศรีกนก. (2552). ข้อสังเกตเกี่ยวกับประเพณีมอญในราชสำนักกรุงรัตนโกสินทร์ ใน **มอญในแผ่นดินสยาม**, หน้า 95 – 108. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรมาณูชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. (2515). **ลิลิตเลงฟ้าย**. พระนคร: บรรณาการ.
- ปรมาณูชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. (2515). **ประวัติพระเชตุพนฉบับย่อ**. พระนคร: ศรีเมืองการพิมพ์.
- ปรมาณูชิตชิโนรส, สมเด็จพระกรมพระ. (2539). **ลิลิตกระบวन्ह้พระกฐินพยุหยาตราท้ทางสถลมารคและชลมารค**. กรุงเทพฯ: บัณฑิตการพิมพ์.
- ประคม ชิวประวัติ, พ.ต.ต., ผู้แปล. (2524). **คัมภีร์มโหรรฐปุรณิ อรรถกถาอังคุดตรนิกายเอกนิบาต เอตทัคคะบุคคล**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิอิทธิธรรมมหาชาติวิทยาลัย.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. (2551). โคลงตันปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน: จดหมายเหตุที่มีความงามทางวรรณศิลป์. **วารสารไทย** 29 (เม.ย. – มิ.ย. 2551): 68– 71.
- ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ เล่ม 1**. (2546). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย**. (2548). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

- ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน.** (2517). กรุงเทพฯ: พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่นปุณณสิริ) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์วัดเทพศิรินทราวาส 23 เมษายน 2517.
- ประชุมจารีกัณฑ์พระเชตุพน.** (2554). พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน. (จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฉลองจารีกัณฑ์โพธิ์: มรดกความทรงจำแห่งโลก วันที่ 24 ธันวาคม - 2 มกราคม 2554).
- ประชุมพระราชปุจฉา เล่ม 2.** (2550). กรุงเทพฯ: ศิลปากร.
- ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 6 ตอนที่ 2.** (2521). กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี.
- ประชุมหมายรับสั่ง ภาค 4 ตอนที่ 2 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จ.ศ. 1203 - จ.ศ. 1204.** (2537). กรุงเทพฯ: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย และจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.
- ประทีป ชุมพล.** (2523). วัดพระเชตุพน กับการศึกษาด้านจารึก. วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร 4-5 (ธ.ค. 2523 - ธ.ค. 2525): 113-130.
- ประทีป ชุมพล.** (2550). เวชศาสตร์ฉบับหลวงกับการบูรณาการการแพทย์แผนไทย: ศึกษากรณีในเขตกรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ประสิทธิ์ กาศย์กลอน.** (2518). แนวทางศึกษาวรรณคดี ภาษากวี การวิจักษ์และวิจารณ์. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ประสิทธิ์ ศรีสมุทร.** (2546). **วรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนา.** กรุงเทพฯ: ดวงแก้ว.
- ปัญญาสชาติก เล่ม 1.** (2549). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.
- ปีเตอร์สกีลิ่ง และซานติ ภัคดีคำ.** (2547). **วรรณกรรมบาลีและฉบับแปลในภาคกลางและภาคเหนือของสยาม.** Bangkok: Fragile Palm Leaves Foundation.
- พระคลัง (หน), เจ้าพระยา.** (2512). **ราชาธิราช.** กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.
- พระธรรมพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต).** (2553). **พุทธธรรม.** นนทบุรี: โรงพิมพ์เพิ่มทรัพย์การพิมพ์.

- พระนันทปัญญาจารย์. (2546). **จุฬาคันถวงศ์ ประวัติย่อคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา**. แปลโดย สิริ เพ็ชรไชย. กรุงเทพฯ: บริษัท ธนาเพรส แอนด์กราฟฟิค จำกัด.
- พระบูรภกรณ ธีรสาโร. (2551). **รายงานการวิจัยเรื่อง แหล่งที่มาของจารึกวัดสุทัศน์และความหมายทางสังคม**. นครพนม: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2548). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: เอส. อาร์พรีนติ้งแอนโพรดักส์ จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพฯ: เอส. อาร์พรีนติ้งแอนโพรดักส์ จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2552). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาธีระวัฒน์ กมลวิบูลย์. (2553). **แนวคิดทางพุทธปรัชญาในศิลปกรรมของวัดสุทัศน์เทพวราราม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา ภาควิชาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระมหาวิเชียร สิริวิฑูมโน (ไกรฤกษ์ศิลป์). (2549). **หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในตำราฉันท์วรรณพฤติพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส**. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาวิรัตน์ รตนญาโณ (ณศรีจันทร์). (2549). **สัทธัมมสังคหะ: การตรวจชำระและศึกษาสัทธมฺสงคฺหสฺสปริโสธนญเจววิจฺเจทายตฺตวิมฺสาจ**. ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสายัญ ศรีอ่อน. (2550). **ประณามบทและนิคมกถาในวรรณคดีบาลี: แนวคิดรูปแบบ และภาษา**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาบาลีสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระมหาสุรศักดิ์ ประจันตะเสน. (2554). **การศึกษาวิเคราะห์พุทธจริยธรรมจากวรรณคดีโคลงโลกนิติ**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- พระสิริมังคลาจารย์. (2541). **เวสสันดรที่ปณี ภาคภาษาไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพระราชเลขานุการ.
- พัฒน์ เฟื่องผลา. (2525). **ประวัติวรรณคดีบาลี**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พัฒน์ เฟื่องผลา. (2528). **ชาดกกับวรรณกรรมไทย**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทยและภาษา
ตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พิทยาลงกรณ์, พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. (2511). **พระหลคำฉันท์**. พระนคร: คลังวิทยา.
- พีรภัทร์ ศรีตุลา. (2555). **อาธิให้โพธิบาทว์: คำพยากรณ์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีไทย บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พีระพัฒน์ สาราญ. (2552). **“ภูมิสถานวัดโพธิ์” สถาปัตยกรรมวัดโพธิ์**. กรุงเทพฯ: วัดพระเชตุพน
วิมลมังคลารามฯ.
- พุกาจารย์, สมเด็จพระ. (อาจ อาสภมหาเถร), แปลและเรียบเรียง. (2554). **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**.
กรุงเทพฯ: บริษัท ธนาเพรส จำกัด.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2544). **มัทนะพาธา ตำนานแห่งดอกกุหลาบ**. พิมพ์
ครั้งที่ 24. กรุงเทพฯ: บันทึกสยาม.
- มนวิภา เจียจันทร์พงษ์. (2523). **การศึกษาเอกสารเรื่องตำนานพระพุทธรูปและพระธาตุ**.
ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประเภทอาจารย์และศาสตราจารย์ประจำปี 2522.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). **พระสูตรและอรรถกถาแปล พระวินัยปิฎก เล่ม 1 ภาค 2 มหา
วิภังค์ ปฐมภาค และอรรถกถา**. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์
(พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช
2525).
- ยุวเรศ วุทธธีรพล. (2554). **การสำรวจและการจัดทำทะเบียนจารึก ใน จารึกวัดโพธิ์ มรดก
ความทรงจำแห่งโลก**, หน้า 134-149. (วัดพระเชตุพน จัดพิมพ์เป็นที่ระลึก ฉลองจารึก
วัดโพธิ์ มรดกความทรงจำแห่งโลกพุทธศักราช 2544).
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2544). **พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยอยุธยา ไคลงยวนพ่าย**.
กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

- ราชบัณฑิตยสถาน. (2550). **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ภาคฉันทลักษณ์**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- รินฤทัย สัจจพันธุ์. (2544). **กฤษณาสอนน้องคำฉันท์: คุณค่าทางวรรณศิลป์. ใน วรรณคดีศึกษา**. กรุงเทพฯ: ชารปัญญา.
- รำภา กุลสมบุรณ์. (2508). **วัดพระเชตุพนฯ ห่องสมุดประชาชนแห่งแรกในประเทศไทย**. พระนคร: แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ลิไทย, พญา. (2528). **ไตรภูมิภคา ฉบับถอดความ**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.
- ลินจี หะวานนท์. (2526). **การศึกษากับสังคมไทยสมัยก่อนปฏิรูปการศึกษา: วิเคราะห์จากศิลาจารึกหลักที่ 1 และกฎหมายตราสามดวง**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วันเนาวิ ยูเต็น. (2540). **รอยทราย**. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.
- วันเนาวิ ยูเต็น. (2544). **กลอนกล**. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.
- วรรณกรรมสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1. (2534). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- วรรณกรรมสมัยสุโขทัย. (2528). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2. (2530). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3. (2531). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1. (2550). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- วรรณภา ชำนาญกิจ. (2547). **ซั๊กม้าชมเมือง: กวีนิพนธ์พุทธบูชา. วารสารภาษาและวรรณคดีไทย 21 (ธันวาคม): 98-136**.
- วรรณภา ณ สงขลา. (2533). **จิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- วรรณณ เงินทอง. (2530). **จุดมุ่งหมายและบทบาททางการศึกษาของวัดพระเชตุพนฯ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 – 2394)**. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- วศิน อินทสระ. (2510). **สาระสำคัญแห่งวิสุทธิมรรค**. พระนคร: บรรณาการ.
- วัชร วัชรสินธุ์. (2548). **วัดพระเชตุพน: มัชฌิมประเทศอันวิเศษในชมพูทวีป**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- วิกัลย์ พงศ์พินิตานนท์. (2532). **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมใน “กรุงเทพ” สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2325-2411**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิมณฑกานต์ อัมพันแสง. (2545). **การจัดการการศึกษาของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น: กรณีศึกษาประชุมจารึกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, บรรณาธิการ. (2546). **ศิลปวิชาการ: ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี อนุสรณ์.
- วิศปัติย์ ชัยช่วย. (2552). “การจัดการความรู้ด้านจารึกวิทยา ตามทิศทางการพัฒนาสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้.” **ภาษา – จารึก 11: สารัตถะจากจารึกและวรรณกรรมท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วีรวัฒน์ อินทพร. (2548). **สุนทรียภาพของโคลงในวรรณคดีไทย: การสร้างสรรค์วรรณศิลป์จากธรรมชาติของภาษาไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์และสุมาลย์ บ้านกล้วย. (2523). **รายงานการวิจัยเรื่องลักษณะความเป็นมาและพฤติกรรมของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์เปรียบเทียบกับตัวละครในมหากาพย์รามายณะ**. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2548). **พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระราชศรัทธาปณิธานในการสถาปนาวัดกุสสถานในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศักดิ์ศรี แยมนัดดา. (2533). **วรรณกรรมคำฉันท์พระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส**. **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย 7 (ธันวาคม 2533): 12-21.**

- ศักดิ์ศรี แยมันดา. (2543). **วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย**. กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศานติ ภัคดีคำ. (2552). **จดหมายเหตุวัดพระเชตุพน สมัยรัชกาลที่ 1-4**. กรุงเทพฯ: คณะสงฆ์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม.
- ศานติ ภัคดีคำ. (2555). **กว่าจะเป็นจารีกวัดพระเชตุพนข. ศิลปวัฒนธรรม 33 (มีนาคม): 128-139**
- ศิลปากร, กรม. (2527). **คัมภีร์โบราณฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ศิลปากร, กรม กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. (2531). **วรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- สมคิด จิระทัตกุล. (2544). **วัด: พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมใจ โพธิ์เขียว. (2550). **การศึกษาวิเคราะห์โคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สมประสงค์ น่วมบุญลือ. (2523). **วัดพระเชตุพน: มหาวิทยาลัยชาวบ้าน**. วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร 4-5 (ธันวาคม 2523 – ธันวาคม 2525): 131-143.
- สมหวัง แก้วสุฟอง, ผู้แปล. (2555). **รอยพระบาทพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ในภัทรกัปนี้ ตามกรอบคิดแบบสิงหล – สยาม**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ พีริยะ ไกรฤกษ์.
- สมุดภาพไตรภูมิ ฉบับกรุงศรีอยุธยา – ฉบับกรุงธนบุรี เล่ม 1 และ เล่ม 2. (2542). กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542).
- สมุดภาพไตรภูมิฉบับอักษรธรรมล้านนาและอักษรขอม. (2547). กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ.

สยาม ภัทรานุประวัติ. (2554). “นิทานสิบสองเหลี่ยม: วรรณกรรมภูมิปัญญาไทยในบริบท ความสัมพันธ์ไทย-อิหร่าน.” 100 เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับ ที่ 9 (นิทานสิบสองเหลี่ยมและไตรเพท). โครงการวิจัย “100 เอกสารสำคัญเกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์ไทย ในความสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

สังคีตยวงค์. (2544). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

สันติ เล็กสุขุม. (2548). จิตรกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ 3: ความคิดเปลี่ยนแปลงการแสดงออกก็ เปลี่ยนตาม. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

สันติ เล็กสุขุม. (2549). สองศตวรรษ วัดสุทัศน์เทพวราราม ศูนย์กลางจักรวาล ศูนย์กลาง พระนคร. “จิตรกรรม: ปรีมปราคติ กับการแสดงออกอย่างใหม่.” กรุงเทพมหานคร: โครงการจัดทำหนังสือสองศตวรรษวัดสุทัศน์เทพวรารามและหนังสือเทวสถาน (โบสถ์ พราหมณ์) – เสาชิงช้า เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาส งานฉลองสิริราชสมบัติ ครบ 60 ปี.

สายวรุณ น้อยนิมิต. (2542). อรรถกถาชาดก: การศึกษาในฐานะวรรณคดีคำสอนของไทย และความสัมพันธ์กับวรรณคดีคำสอนเรื่องอื่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สิทธา พิณีภูวดล. (2516). วรรณกรรมสุโขทัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สุกัญญา เจียมวิเศษ. (2548). วิเคราะห์ระบบการศึกษาไทยจากวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นในสมัยรัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 3. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สุกัญญา สุตบรรทัด. (2547). หมอบรัดเลย์กับการหนังสือพิมพ์แห่งกรุงสยาม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน.

สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. (2528). ดั่งดวงแก้วตกต้องแผ่นผา. วารสารภาษาและวรรณคดีไทย 2 (ธันวาคม): 88-95.

สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. (2541). หวังสร้างศิลป์นฤมิต เพรศแพรว การสืบทอดชนบทกับการ สร้างสรรค์วรรณศิลป์ ในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่. กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะ อักษรศาสตร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สุจิตรา จงสถิตวัฒนา. (2549). **เจมจันท์กังสดาล: ภาษาวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทย.**
กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุปาณี พัดทอง. (2545). 'โคลงโลกนิติ.'อมตะวรรณกรรมคำสอน. **วารสารวรรณวิทัศน์**2 (พ.ย. 2545): 64-80.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2526). **ประวัติวรรณคดีบาลีและอินเดียในลังกา.** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2533). **วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2535). **ขนบธรรมเนียมประเพณี: ความเชื่อและแนวทางการปฏิบัติในสมัยสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง.** กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสฐียรโกเศศ. (2501). **วัฒนธรรมเบื้องต้น.** พระนคร: รุ่งเรืองธรรม.
- เสฐียรโกเศศ. (2515). **ชาติ – ศาสนา – วัฒนธรรม.** นครหลวงฯ: บรรณาการ.
- เสภาขุนช้างขุนแผน. (2513). พระนคร: ศิลปาบรรณาการ.
- เสาวณิต วิงวอน. (2542). ความสัมพันธ์ระหว่างมุขปาฐะกับลายลักษณ์. ใน **คติชนกับคนไทย-ไทยรวมบทความทางด้านคติชนวิทยาในบริบททางสังคม,** หน้า 58-68. กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสาวณิต วิงวอน. (2553). **คำภีร์พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์.** กรุงเทพฯ: คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน.
- เสาวณิต วิงวอน. (2555). **วรรณคดีการแสดง.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- แสง มนวิฑูร, ผู้แปล. (2506). **ศาสนวงศ์ หรือประวัติศาสนา.** กรุงเทพฯ: พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุฒาจารย์(โสม ฉนฺโน) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 13 มีนาคม 2506.

เสาวณิต จุลวงศ์. (2550). โลกทัศน์ในโคลงโลกนิติ. วารสารวรรณวิทัศน์ 7 (พ.ย. 2550): 127-152.

อนุমানราชชน, พระยา. (2531). งานนิพนธ์ชุดสมบูรณ์ของศาสตราจารย์พระยาอนุমানราช
 ชน หมวดখনบธรรมเนียมประเพณี. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

อภิวันท์ อุดลยพิเชษฐ์, บรรณาธิการ. (2556). จิตรกรรมฝาผนังวัดดุสิตาราม. พิมพ์ครั้งที่ 2.
 กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

อภิภูวัฒน์ โปธิสาน. (2549). ชีวิตและผลงานของนักปราชญ์พุทธ. มหาสารคาม: โรงพิมพ์
 มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

อสุภกรรมฐาน. (2553). <http://www.Larnbuddhism.com/grammathan/asupa1.html>. 10
 มีนาคม.

อัจฉรา กาญจนมัย. (2523). การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.
 วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อาทิตย์ ชีรวณิชกุล. (2552). ทานและทานบารมี: ความสำคัญที่มีต่อการรังสรรค์วรรณคดี
 ไทยพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษร
 ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อารมณ ไทยสุริโย. (2536). การศึกษาวิเคราะห์โคลงรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์ใน
 รัชกาลที่ 5. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชา
 ภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เอมอร ชิตะโสภณ. (2534). จารัตนนิมิตทางวรรณกรรมไทย: การศึกษาวิเคราะห์. เชียงใหม่:
 ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ภาษาอังกฤษ

Christopher, New. (1999). **Philosophy of literature: an introduction**. London: Routledge.

- 'epigraphic-archives of watpho'**. (2011). <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/flagship-project-activities/memory-of-the-world/register/full-list-of-registered-heritage/registered-heritage-page-3/epigraphic-archives-of-wat-pho/>.
- Malalasekava, G.P. (1974). **Dictionary of Pali proper names**. London: The Pali Text Society.
- Matics, K.I. (1992). **Introduction to the Thai Mural**. Bangkok: White Lotus.
- Skilling, Peter. (2009). **ภาษาและจารึก 10**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- Thomas John Hudak. (1990). **The Indigenization of Pali Meters In Thai Poetry**. Ohio: Center for International studies, Ohio University.
- V.I Braginsky. (2001). **The comparative study of traditional Asian literatures: from reflective traditionalism to neo-traditionalism**. Richmond, Surrey: Curzon Press.
- 'wat pho.'** (2011). <http://www.watpho.com/en/home/index.php>.

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาววรางคณา ศรีกำเนิด จบการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาภาษาไทย (เกียรตินิยมอันดับสอง) จากคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา 2536 จบ การศึกษาปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย จากคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2543 เข้าศึกษาต่อระดับดุษฎีบัณฑิต สาขาภาษาไทย เมื่อ ปีการศึกษา 2552 ปัจจุบันรับราชการตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะ ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์